

D.A. TASHMUXAMEDOVA

**G'AZNACHILIK
ASOSLARI**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA
O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

D.A. TASHMUXAMEDOVA

G'AZNACHILIK ASOSLARI

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rtta maxsus ta'lim vazirligi
tomonidan o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan*

TOSHKENT
"IQTISOD-MOLIYA"
2018

UO*K: 336.14(075)

KBK: 65.261.3

Taqrizchilar: *if.d., prof. I. Qo'ziyev;*
if.d., dots. D. Po'latov

G* 16 G'aznachilik asoslari: O'quv qo'llanma /
D.A. Tashmuxeimedova; – T.: "Iqtisod-Moliya", 2018. – 304 b.

Mazkur o'quv qo'llanmada g'aznachilik tizimi sharoitida davlat byudjeti g'azna ijrosi jarayonini tashkil etishning masalalari, uning ilmiy va uslubiy jihatlari yoritilgan. O'quv qo'llanmada byudjet g'azna ijrosini tashkil etishning faoliyati mexanizmiga doir iboralar, tushunchalar, o'zlashtirish uchun savollar, adabiyotlar ro'yxati keltirilgan.

O'quv qo'llanma Toshkent moliya institutining bakalavriat 5232000- "Davlat byudjetining g'azna ijrosi" ta'lim yo'nalishi talabalari, o'qituvchilar, tadqiqotchilarga mo'ljallangan bo'lib, undan byudjet tizimi byudjetlari g'azna ijrosi sohalarida faoliyat yuritayotgan hisobchi mutaxassislar, shuningdek bu fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Ushbu o'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan oliy ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklarining takomillashtirilgan davlat ta'lim standartlari, o'quv rejaları va namunaviy fan dasturlari bo'yicha yangi avlod o'quv adabiyotlarini yaratish vazifasini bajarish doirasida tayyorlandi.

O'quv qo'llanma byudjet tizimi byudjetlari g'azna ijrosini tashkil etishning nazariy va amaliy masalalarini qamrab olgan bo'lib, unda davlat byudjet g'azna ijrosining mohiyati va ahamiyati, g'azna ijrosini tashkil etish mexanizmi bo'yicha faoliyati tegishli paragraflarda yoritilgan.

UO*K: 336.14(075)

KBK: 65.261.3

ISBN 978-9943-13-760-8

© D.A. Tashmuxeimedova, 2018

© "IQTISOD-MOLIYA", 2018

KIRISH

Taraqqiyotimizning bugungi sharoitida mamlakatimiz iqtisodiyotida sodir bo'layotgan tarkibiy o'zgarishlar, butun moliya tizimida, uning markaziy bo'g'ini bo'lgan davlat moliyasida amalga oshirilayotgan islohotlar davlat moliyasini boshqarish masalalarida muayyan bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish zarurligini talab qilmoqda. Shu sababli davlat moliyasi uchun tashabbuskor, ijodiy fikriyadigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashda byudjet-moliya va byudjetning g'azna ijrosi nazariyasi va amaliyotini o'rganishga muhim o'rin beriladi.

Ushbu o'quv qo'llanmada zamonaviy sharoitda davlat byudjet g'azna ijrosini tashkil etishning nazariy asoslari, g'aznachilik faoliyatini tatbiq etish va rivojlanishi tarixi, samarali byudjet siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish orqali byudjetning g'azna ijrosi mexanizmlaridan maqsadga muvofiq foydalanish imkoniyatlari, davlat moliyasini boshqarish va davlat mablag'larining maqsadli ishlaltilishi ustidan ta'sirchan nazoratni tashkil qilish mexanizmi ko'rib chiqilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi farmoniga asosan davlat mablag'lari haqidagi ma'lumotlarni davlat sektorida hisobga olishning xalqaro standartlariga moslashtirish orqali ularning shaffofligini ta'minlashni amalga oshirish belgilangan. Bayon etilgan o'quv materialini mukammalroq o'zlashtirish maqsadida o'quv qo'llanmaning har bir mavzusidan so'ng mavzuga taalluqli savollar, mustaqil bajarish uchun topshiriqlar keltirilgan bo'lib, ularning muntazam bajarib borilishi

g'aznachilik ijrosi faoliyati haqidagi bilimlarni yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Muallif ushbu o'quv qo'llanmaning byudjet g'azna ijrosi bo'yicha nazariy bilimlarni egallashlarida boshqa barcha ta'lim yo'nalishlari talabalariga ham ishonchli yordamchi bo'ladi hamda oliy ta'lim tizimi professor-o'qituvchilarida ma'lum qiziqish uyg'otadi, deb umid bildiradi.

1-MAVZU. BYUDJET TIZIMI BYUDJETLARI. BYUDJET JARAYONI

1. Byudjet tizimi byudjetlarining tamoyillari va byudjet jarayoni

2. Byudjetlar loyihalarini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish hamda tasdiqlash

3. Byudjet tizimi byudjetlarini ijro etish tartibi

4. Davlat byudjetining ijrosi to'g'risidagi hisobot va uni tasdiqlash

1. Byudjet tizimi byudjetlarining tamoyillari va byudjet jarayoni

Davlat byudjeti, uning daromad va xarajatlari jamiyatning iqtisodiy kategoriyalari bilan chambarchas bog'liq. Chunki davlat byudjeti jamiyatda yaratilgan ijtimoiy mahsulot qiymatining taqsimlanish jarayonida o'zining moddiy shakliga ega bo'ladi. Shuningdek, professor V.Rodionovaning ta'bi bilan aytganda "Byudjet munosabatlari – bu jamiyat iqtisodiy tuzilishining ajralmas qismidir; uni amal qilishi davlat tomonidan unga tegishli funksiyalarni bajarishi uchun zaruriy moddiy-moliyaviy bazani shakllantirish bilan obyektiv ravishda aniqlanadi"¹.

Byudjet munosabatlari davlat bilan xo'jalik subyektlari hamda aholi o'rtasidagi qiymat taqsimlanish jarayonida paydo bo'luvchi moliyaviy munosabatlardir. Bunday moliyaviy munosabatlarning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, birinchidan, yuqorida ta'kidlaganimizdek, ijtimoiy ishlab chiqarishning taqsimlash bosqichida vujudga keladi, ikkinchidan, markazlashtirilgan moliyaviy resurslarni shakllantirish va undan davlat manfaatlarini yuzasidan foydalanishga yo'naltiriladi. Davlat manfaatlarini esa -

¹ Rodionova V.M. *Finansi*, -M.: «Finansi i statistika», 2011g., s.251

bu ijtimoiy manfaatlar hisoblanadi. Byudjet davlatning asosiy markazlashtirilgan moliyaviy resurslar fondi sifatida o'ziga xos ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

Davlat byudjeti – bu tegishli darajadagi (markaziy yoki mahalliy) davlat boshqaruv organi tomonidan ishlab chiqiladigan va tasdiqlanadigan moliyaviy reja bo'lib, unda davlatning o'z funksiyalaridan kelib chiqib amalga oshiradigan asosiy xarajatlari hamda ularni moliyalashtirish uchun zarur daromadlar o'z aksini topadi.

Turli darajadagi byudjetlar va byudjet mablag'lari oluvchilar yig'indisini, byudjetlarni tashkil etishni va tuzish prinsiplarini ifodalaydigan, byudjet jarayonida ular o'rtasida, shuningdek byudjetlar hamda byudjet mablag'lari oluvchilar o'rtasida vujudga keladigan munosabatlar majmuiga *byudjet tizimi* deyiladi. Ko'pchilik hollarda, soddaroq tarzda, byudjet tizimi deyilganda esa, mamlakatdagi mavjud byudjetlar majmui tushuniladi.

Byudjet tizimi mamlakat byudjet tuzilishining tarkibiy qismi bo'lib, uning ma'lum bir qismini o'zida ifoda etadi. Shu ma'noda, byudjet tizimi byudjetning o'zaro bog'liqlikda bo'lgan bo'g'inlarining o'zaro yig'indisidan iboratdir. Mamlakatning byudjet tizimi jamiyatning siyosiy tuzilishiga, davlatning iqtisodiy tizimiga va uning ma'muriy-hududiy bo'linishiga bevosita bog'liq.

O'zbekiston Respublikasining jamlangan (konsolidatsiyalashgan) byudjeti tarkibiga quyidagilar kiradi¹:

- Davlat byudjeti;
- davlat maqsadli jamg'armalarining byudjetlari;

¹ O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlar to'plami, 2013- y., 22-4 son) 3-moddasi, 2013-yil 26-dekabrda qabul qilingan.

• O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'lari.

O'zbekiston Respublikasining konsolidatsiyalashgan byudjeti O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan moliya yili yakunlari bo'yicha tahliliy maqsadlar uchun hamda byudjet tizimi byudjetlarining (byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari jamg'armalari bundan mustasno) barcha tushumlari va xarajatlarini hamda O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'larini, ular o'rtasidagi transfertlarni hisobga olmagan holda hisobga olib borish uchun tuziladi.

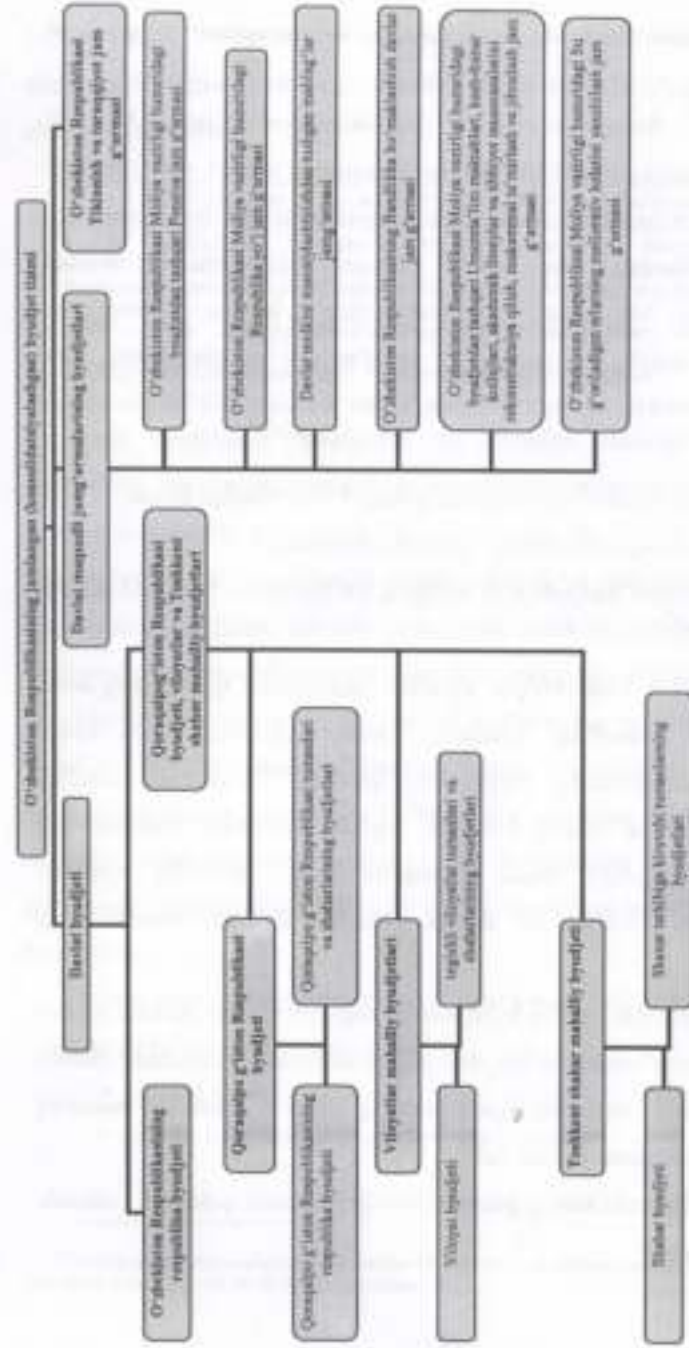
Demak, *Davlat byudjeti* quyidagi darajadagi byudjetlardan iborat:

- O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti;
- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari.

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti tuzilmasiga Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasi tumanlari va shaharlarining byudjetlari kiradi. Viloyatlar mahalliy byudjetlari tuzilmasiga viloyat byudjeti, tegishli viloyatlar tumanlari va shaharlarining byudjetlari kiradi. Toshkent shahar mahalliy byudjeti tuzilmasiga shahar byudjeti va shahar tarkibiga kiruvchi tumanlarning byudjetlari kiradi.

Mahalliy byudjetlar- davlat byudjetining tegishli viloyat, tuman, shahar pul mablag'lari jamg'armasi bo'lib, ikki pog'onali byudjet tizimining muhim bo'g'ini hisoblanadi. Mahalliy byudjetlarning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati uning funksiyalarida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi jamlangan byudjet tizimini quyidagi 1-rasmda ko'rishimiz mumkin.

1-rasm. O'zbekiston Respublikasining jamlangan (konsolidatsiyalangan) byudjet tizimi⁵

⁵ O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2013 y., 52-I-son) 46-madda.

Byudjet tushunchasi O'rta asrlarda qirollik yerlaridan mablag'lar yig'ib olinishi munosabati bilan rivojlanishni boshladi. Ikki yoqlama yozuv kitobi ilk bor 1543-1588-yillarda ishlatila boshlangan. Britaniyaliklar pul ajratishning qonuniy tizimini 1688-yilda joriy etishgan. Hisobvaraqlar huquqi ("the Bill of Rights")ga ko'ra 1689-yilda parlamentning ruxsatisiz soliqlar undirilishi mumkin bo'lmagan. Amerika mustamlakalari tomonidan parlamentga vakil ko'rsatilmagan va ularga soliq solishni joriy qilish noqonuniy xanalgan. Bu Jonatan Mehyu tomonidan 1750-yilda kiritilgan "Vakilsiz soliq yo'q" degan shiorga asos solinishiga olib kelgan. Moliya bo'yicha qonuniy asos rivojlantirilgan va faqat bu Angliyada amalga oshirilgan. Qirol Jon boshqaruvi davrida xarajatlar o'rniga yillik foydani nazorat qilish boshlangan. 1787-yilda buxgalteriya va hisobot tizimi o'rnatilgan. 1866-yildagi audit departamenti qonuni va 1866-yilda Jamiyatlar Uyi (the House of Commons)da mahalliy buxgalterlar qo'mitasi konstitutsiyasi muhim davriy rivojlanishga asos bo'ldi⁶.

Byudjet tizimi byudjetlari – Davlat byudjeti, davlat maqsadli jang'armalari byudjetlari va byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari jang'armalaridan iborat.

Byudjet tizimi barcha darajadagi byudjetlar, davlat maqsadli jang'armalari byudjetlari va byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari jang'armalari yig'indisini, byudjet tizimi byudjetlarini tuzish va tashkil etish prinsiplarini, ular o'rtasida byudjet jarayoni mobaynida yuzaga keladigan o'zaro munosabatlarni o'zida ifodalaydi. Moliya yili uchun byudjet tizimi byudjetlarini shakllantirish, tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish, tasdiqlash va ijro etish O'zbekiston Respublikasining milliy valyutasi – so'mda amalga oshiriladi.

Oksford lug'atida keltirilishicha, byudjet – ma'lum davr uchun daromad va xarajatlarni hisoblash degan ma'noni anglatadi. Moliya Vaziri tomonidan yillik daromad va xarajatlarni muntazam baholash yo'ni oldinga qo'yilgan maqsadga muvofiq kerakli pul mablag'ini anglatadi. Merrayam-Vebster lug'atiga ko'ra,

⁶ Understanding Government Budgets: A Practical Guide? R. Mackenzie (Author). - Routledge, 2008. - 108 pages

Byudjet qanday qilib sarflanishi rejalashtirilganligiga bog'liq holda sarflanishga qodir bo'lgan pul mablag'i miqdoridir ya'ni, pul miqdorining qancha sarflanishi mumkinligi va kelajakda qancha sarflanishidir. Bu hukumat tomonidan belgilangan davr ichida qancha sarflanishi rejalashtirilganligi va xarajatlar uchun qancha to'lanishi haqidagi rasmiy ma'lumot. Rene Stourning fikriga ko'ra: "byudjet – davlatning yillik tushumi va xarajatlarini prognoz qiladi va tasdiqlaydi"¹

Byudjet tizimi quyidagi printsiplarga asoslanadi:

- byudjet tizimining yagonaligi;
- byudjet tizimining O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy tuzilishiga muvofiqligi;
- byudjet tizimi byudjetlarining balanslilik va o'zaro bog'liqligi;
- byudjet tizimi byudjetlari daromadlarini prognoz qilish va xarajalarini rejalashtirish;
- byudjet tizimi byudjetlari mablag'laridan foydalanishning aniq yo'naltirilganligi va maqsadlilik xususiyati;
- byudjet tizimi byudjetlarining mustaqilligi;
- byudjet tizimi byudjetlari mablag'laridan foydalanishning natijadorligi;
- kassaning yagonaligi;
- byudjet jarayoni ishtirokchilarining javobgarligi;
- ochiqlik.

Byudjet tizimining yagonaligi prinsipi - byudjet hujjatlari va byudjet hisobotlarining shakllari, byudjet tasnifi yagona bo'lishi hamda byudjet tizimi byudjetlarining daromadlari va xarajalarini shakllantirish hamda ijro etish, byudjet hisobini yuritish va byudjet hisobotini tuzishning yagona tartibini nazarda tutishi lozim.

Byudjet tizimining O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy tuzilishiga muvofiqligi prinsipi - byudjet tizimi O'zbekiston Respublikasining ma'muriy-hududiy tuzilishiga muvofiq bo'lishi lozim.

Byudjet tizimi byudjetlarining balanslilik va o'zaro bog'liqligi prinsipi - byudjet tizimi byudjetlarida nazarda tutilgan xarajatlar hajmi ularning daromadlari va taqchillikni qoplash manbalari yig'indisining hajmiga muvofiq bo'lishi kerak. Byudjet tizimi byudjetlarini tuzish va ijro etishda byudjetlarning mablag'lari mazkur byudjetlarning balanslilikini ta'minlash uchun ular o'rtasida qayta taqsimlanishi mumkin.

Byudjet tizimi byudjetlari daromadlarini prognoz qilish va xarajalarini rejalashtirish prinsipi - byudjet tizimi byudjetlarini tuzishda byudjet tasnifiga muvofiq, daromadlar ularning aniq manbalari bo'yicha prognoz qilinadi, xarajatlar esa yo'nalishlar bo'yicha rejalashtiriladi.

Byudjet tizimi byudjetlari mablag'laridan foydalanishning aniq yo'naltirilganligi va maqsadlilik xususiyati prinsipi - byudjet tizimi byudjetlarining mablag'lari muayyan byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarga ushbu mablag'lardan belgilangan maqsadlarni moliyalashtirishda foydalanish uchun ajratiladi.

Byudjet tizimi byudjetlarining mustaqilligi prinsipi - byudjet tizimi byudjetlari mustaqildir.

Byudjet tizimi byudjetlari mablag'laridan foydalanishning natijadorligi prinsipi - byudjet jarayoni ishtirokchilari byudjet tizimi byudjetlarini tuzish va ijro etishda, o'zlariga berilgan vakolatlar doirasida, byudjet tizimi byudjetlarining belgilangan hajmdagi mablag'laridan foydalangan holda natijaga erishish zaruriyatidan kelib chiqadi.

Kassaning yagonaligi prinsipi - byudjet tizimi byudjetlarining barcha daromadlari Yagona g'azna hisobvarag'iga kiritiladi va ularning xarajalarini to'lash ushbu hisobvaraqdan amalga oshiriladi.

Byudjet jarayoni ishtirokchilarining javobgarligi prinsipi - byudjet jarayonining har bir ishtirokchisi byudjet jarayonining har bir bosqichida o'z harakatlari uchun javobgar bo'lishidan iboratdir.

Ochiqlik prinsipi:

¹ Understanding Government Budgets: A Practical Guide/ R. Mark Masell (Author) - Routledge, 2008. - 108 pages

- Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarini ko'rib chiqish hamda qabul qilish tartib-taomillarining jamiyat va ommaviy axborot vositalari uchun ochiqligini;

- tasdiqlangan Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari to'g'risidagi axborotning ommaviy axborot vositalarida va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining rasmiy veb-saytida e'lon qilinishini (chop etilishini);

- Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari ijrosining borishi to'g'risidagi axborot ommaviy axborot vositalarida chop etilishini, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining rasmiy veb-saytida joylashtirilishi va yangilab borilishini anglatadi.

Byudjet jarayoni – byudjet tizimi byudjetlarini shakllantirish, tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish, tasdiqlash va ijro etish, ularning ijrosi ustidan nazorat qilish, byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni tayyorlash va tasdiqlash, shuningdek ular o'rtasidagi o'zaro munosabatlar jarayonidir.

Byudjet jarayoni, odatda, byudjet faoliyatining quyidagi to'rt bosqichini o'z ichiga oladi:

- byudjet loyihisini tuzish (ishlab chiqish, yaratish);
- byudjetni ko'rib chiqish (muhokama qilish) va tasdiqlash;
- byudjetni ijro etish;
- byudjetning ijrosi to'g'risidagi hisobotni tayyorlash va uni tasdiqlash.

Byudjet jarayonining davomiyligi yuqoridagi to'rt bosqichning barchasidan iborat bo'lib, uch yilga yaqin davom etadi. Buning bir yilga yaqini byudjet loyihisini ishlab chiqish, uni muhokama qilish (ko'rib chiqish) va tasdiqlash (qabul qilish)ga, bir kalendar yili (1 yanvardan 31 dekabrgacha) byudjetni ijro etishga (byudjet davri) va sakkiz oyga yaqini

byudjetning ijrosi to'g'risidagi hisobotni tayyorlashga va uni tasdiqlashga to'g'ri keladi.

Byudjet jarayoni bosqichlari:

- Byudjet loyihisini tuzish
- Byudjetni ko'rib chiqish va tasdiqlash
- Byudjetni ijro etish
- Byudjet ijrosi to'g'risidagi hisobotni tayyorlash va uni tasdiqlash.

Byudjet jarayonining oldiga quyidagi muhim vazifalar qo'yiladi:

- iqtisodiy va moliyaviy taraqqiyotga erishish maqsadida barcha moddiy va moliyaviy rezervlarni maksimal qidirib topish;
- soliqlar va boshqa to'lovlar bo'yicha, shuningdek ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning prognozlarini va maqsadli dasturlariga muvofiq byudjet daromadlari va ularning umumiy hajmini aniqlash;
- maqsadga mo'ljallanganligi bo'yicha, shuningdek byudjetda ko'zda tutilgan umumdavlat ahamiyatiga ega bo'lgan barcha tadbirlarni uzluksiz moliyalashtirish ehtiyojini inobatga olgan holda byudjet xarajatlari va ularning umumiy hajmini belgilash (o'rnatish);
- iqtisodiyotdagi inflyatsion tendensiyalar va pul-kreditni tanazzulini bartaraf etishga, milliy pul birligining barqarorligini ta'minlashga yo'naltirilgan moliyaviy barqarorlashtirishning umumiy dasturini byudjet bilan muvofiqlashtirish;

- iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq bo'lgan manbalar hisobidan byudjet taqchilligiga barham berish yoki uni qisqartirish;

- hududlar, xo'jalik sohalari va byudjet tizimi byudjetlari o'rtasida davlat daromadlarining manbalarini qayta taqsimlash yo'li bilan turli darajadagi byudjetlarni balanslashtirish maqsadida byudjetli tartibga solishni amalga oshirish;

- zamonaviy axborot tizimi texnologiyalaridan keng foydalanish asosida va moliyaviy hisob-kitoblarning avtomatlashtirilgan tizimi orqali byudjetlarni tuzish va ijro etish jarayonlarini avtomatlashtirish va boshqalar.

Byudjet jarayonini tashkil etishning ishtirokchilari mavjud bo'lib ular davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, davlat moliyaviy nazorat organlari, byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilardan iborat.

2. Byudjetlar loyihalarini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish hamda tasdiqlash

Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining loyihasi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari va moliya yili uchun mo'ljallangan makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi asosida tuziladi.

Davlat byudjeti loyihasini tuzish uchun mas'ul organlar quyidagilardir:

- O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi;

- vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralar, mahalliy davlat hokimiyati organlari, – byudjetlar loyihalarini tuzish, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan so'ralgan axborot va ma'lumotlarni taqdim etishga taalluqli qismi bo'yicha;

- davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlar davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining loyihalarini tuzish uchun mas'ul organlardir.

Byudjet so'rovini tuzish tartibi:

- Davlat byudjeti bo'yicha – O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan;

- davlat maqsadli jamg'armalari bo'yicha – ularning taqsimlovchi organlari tomonidan belgilanadi.

Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining loyihasini tuzish

- byudjet so'rovini tuzish tartibini yuborishni;
- byudjet so'rovlarini hamda axosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozlarini tayyorlash va taqdim etishni;
- byudjet so'rovlarini ko'rib chiqish va jamlashni;
- byudjetnomani ishlab chiqishni nazarda tutadi.

Byudjet so'rovi -

→ byudjet tashkilotining, byudjet mablag'lari oluvchining va byudjet mablag'larini taqsimlovchining byudjet mablag'laridan foydalanish bilan bog'liq faoliyatining miqdor va sifat ko'rsatkichlarini o'z ichiga oluvchi, o'tgan yilda erishilgan natijalar va joriy yilda kutilayotgan natijalar to'g'risidagi hisobot

xarajat majburiyatlarining ularni kiritish (ijro etish) uchun asos bo'ladigan hamda moliyalashtirish manbalari va amal qilish muddatlarini belgilaydigan normativ-huquqiy hujjatlar, shartnomalar va (yoki) ularning alohida qoidalari ko'rsatilgan reyestri

byudjet mablag'larini taqsimlovchining rivojlantirish dasturi

byudjet mablag'larini taqsimlovchining rivojlantirish dasturi bilan uzviy bog'liq holda tuzilgan kelgusi davr uchun byudjet buyurtmasi

Byudjet tashkiloti, byudjet mablag'lari oluvchi va byudjet mablag'larini taqsimlovchi tomonidan *byudjet buyurtmasi* tuziladi.

Byudjet tashkiloti yoxud byudjet mablag'lari oluvchi tomonidan tuzilgan byudjet buyurtmasi tegishli byudjet mablag'larini taqsimlovchiga byudjet mablag'larini taqsimlovchi tomonidan belgilangan muddatda, biroq tegishli moliya organi va davlat maqsadli jamg'armasini taqsimlovchi organga byudjet so'rovini taqdim etish muddatidan kechiktirmasdan taqdim etiladi.

Byudjet buyurtmasida o'tgan va joriy yillar uchun hamda kelgusi uch yil uchun byudjet tizimi byudjetlarining mablag'lari hisobidan amalga oshiriladigan xarajatlar byudjet tasnifiga muvofiq aks ettiriladi.

Byudjet mablag'larini taqsimlovchi o'z tasarrufidagi byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning byudjet buyurtmalari asosida jamlanma byudjet buyurtmasini tuzadi.

Byudjet mablag'larini taqsimlovchining jamlanma byudjet buyurtmasi byudjet mablag'larini taqsimlovchining rivojlantirish dasturi bilan uzviy bog'liq holda tuziladi.

Byudjet buyurtmasida xarajatlar hajmlarini o'tgan yillarga nisbatan ko'paytirishga faqat asoslovchi qonun hujjati bo'lganda va mazkur ko'paytirish byudjet mablag'larini taqsimlovchining rivojlantirish dasturida nazarda tutilgan taqdirda yo'l qo'yiladi.

Byudjet so'rovini tuzish tartibini yuborish. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi har yili 15- aprelga qadar kelgusi davr uchun byudjet so'rovini tuzish tartibini:

- O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti loyihasini tayyorlash uchun – byudjet mablag'larini taqsimlovchilarga;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti hamda viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari loyihalarini tayyorlash uchun – Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashiga, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlariga;

- davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari loyihalarini tayyorlash uchun – davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlarga yuboradi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi belgilangan muddatlarda O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi va boshqa vazirliklar, davlat qo'mitalari hamda idoralardan Davlat byudjeti loyihasining daromad qismi bo'yicha takliflar so'raydi.

Byudjet mablag'larini taqsimlovchilar, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari, davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlar kelgusi davr uchun byudjet so'rovini tuzish tartibini olgandan so'ng uch ish kuni ichida byudjet so'rovini

so'rovlarini tuzish to'g'risida va ularni tayyorlash muddatlarini belgilash to'g'risida qarorlar qabul qiladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Moliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarining moliya boshqarmalari ushbu moddaning uchinchi qismida ko'rsatilgan qarorlar qabul qilinganidan so'ng uch ish kuni ichida kelgusi davr uchun byudjet so'rovini tuzish tartibini:

– tegishli byudjetlar loyihalarini tuzish uchun – tuman va shahar hokimlariga;

– byudjet so'rovlarini tuzish uchun – Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetidan, viloyatlarning viloyat byudjetlaridan va Toshkent shahrining shahar byudjetidan moliyalashtiriladigan byudjet tashkilotlari hamda byudjet mablag'lari oluvchilarga yuboradi.

Tuman va shahar hokimlari kelgusi davr uchun byudjet so'rovini tuzish tartibini olgandan so'ng uch ish kuni ichida tegishli byudjetlar loyihalarini tuzish to'g'risida va ularni tayyorlash muddatlarini belgilash haqida qarorlar qabul qiladi.

Tumanlar va shaharlar hokimliklarining moliya bo'limlari uch ish kuni ichida kelgusi davr uchun byudjet so'rovini tuzish tartibini tumanlar va shaharlar byudjetidan moliyalashtiriladigan byudjet tashkilotlariga va byudjet mablag'lari oluvchilarga byudjet so'rovlarini tuzish uchun yuboradi.

Byudjet so'rovlarini ko'rib chiqish tartibi

Byudjet so'rovlarini ko'rib chiqish:

– tumanlar va shaharlar byudjetidan moliyalashtiriladigan byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar bo'yicha – tumanlar va shaharlar hokimliklarining moliya bo'limlari tomonidan;

– Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetidan, viloyatlarning viloyat byudjetlaridan va Toshkent shahrining shahar byudjetidan moliyalashtiriladigan byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari

oluvchilar bo'yicha, shuningdek tumanlar va shaharlar byudjetlari loyihalari bo'yicha – Qoraqalpog'iston Respublikasi Moliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarining moliya boshqarmalari tomonidan;

– byudjet mablag'larini taqsimlovchilar, Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari loyihalari, shuningdek davlat maqsadli jamg'armalari bo'yicha – O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi va boshqa vazirliklar, davlat qo'mitalari hamda idoralarning Davlat byudjeti loyihasining daromad qismi bo'yicha takliflarini ko'rib chiqish O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

Byudjet so'rovlari ko'rib chiqilayotganda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga byudjet so'rovlari olinganidan keyin o'n ish kuni ichida quyidagilarga yozma bildirishlar yuborish huquqi beriladi:

– byudjet mablag'larini taqsimlovchilarga va davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlarga – amalga oshirish uchun asoslar mavjud bo'lmagan, ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi past bo'lgan, byudjet daromadlarining tegishli o'sishi bilan ta'minlanmagan xarajatlarni kamaytirish to'g'risida, shuningdek byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar faoliyatining samaradorlik ko'rsatkichlari pasaygan hollarda xarajatlarni maqbullashtirish haqida;

– Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, hokimliklar va davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlarga – tegishli byudjetlar va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari daromadlari hamda xarajatlarining prognozlarini asossiz ravishda pasaytirilgan yoki oshirilgan hollarda, mazkur prognozlarga tuzatish kiritish to'g'risida.

Ushbu moddaning uchinchi qismida ko'rsatilgan hollarda byudjet mablag'larini taqsimlovchilar, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, hokimliklar va davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlar O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining yozma bildirishlarini olgandan keyin uch ish kuni ichida mazkur yozma bildirishlarda ko'rsatilgan fikr-mulohazalarni hisobga olgan holda yangilangan byudjet so'rovlarini taqdim etishi shart.

Byudjet so'rovlarini taqdim etish muddatlari

Kelgusi davr uchun byudjet so'rovlari:

- Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjeti, viloyatlarning viloyat byudjetlari va Toshkent shahrining shahar byudjetidan, shuningdek tumanlar va shaharlar byudjetlaridan moliyalashtiriladigan byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar tomonidan tegishli moliya organlariga - joriy yilning 1-iyunigacha;

- byudjet mablag'larini taqsimlovchilar tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga - joriy yilning 1-iyuligacha;

- davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlar tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga - joriy yilning 1-iyuligacha taqdim etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi va boshqa vazirliklar, davlat qo'mitalari hamda idoralar Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari daromadlarining prognozi bo'yicha takliflarni O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga va davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlarga joriy yilning 15-iyunigacha taqdim etadi.

Kelgusi moliya yili uchun Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari hamda davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining loyihalari:

- tumanlar va shaharlar hokimliklarining moliya bo'limlari tomonidan Qoraqalpog'iston Respublikasi Moliya vazirligiga, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarining moliya boshqarmalariga Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi hamda viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari tomonidan belgilangan muddatlarda, biroq joriy yilning 25-iyunidan kechiktirmay;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi Moliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarining moliya boshqarmalari, davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlar tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga joriy yilning 1-iyulidan kechiktirmay taqdim etiladi.

Davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining loyihalarini tayyorlash tartibi qonun hujjatlari bilan belgilanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetining, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarining loyihalarini ishlab chiqishda tumanlar va shaharlar byudjetlarining loyihalari tumanlar va shaharlar hokimliklarining moliya bo'limlari tomonidan:

- *daromadlar bo'yicha* - Davlat byudjetiga kiritiladigan daromadlar prognoziga doir takliflar hamda davlat soliq inspeksiyalari, hokimliklarning bo'limlari va davlat boshqaruvi organlarining boshqa tuman hamda shahar bo'linmalari tomonidan ma'muriy-hududiy birlik iqtisodiyotini rivojlantirishning makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognoziga muvofiq taqdim etiladigan boshqa axborot asosida;

- *sarajatlar bo'yicha* - tumanlar va shaharlar byudjetlaridan moliyalashtiriladigan byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning byudjet so'rovlari asosida ishlab chiqiladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarining loyihalari Qoraqalpog'iston Respublikasi Moliya

vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarining moliya boshqarmalari tomonidan:

- daromadlar bo'yicha – Davlat byudjetiga kiritiladigan daromadlar prognoziga doir takliflar hamda davlat soliq boshqarmalari va hokimliklarning boshqarmalari, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar davlat boshqaruvi organlarining bo'linmalari tomonidan ma'muriy-hududiy birlik iqtisodiyotini rivojlantirishning makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognoziga muvofiq taqdim etiladigan boshqa axborot asosida;

- xarajatlar bo'yicha – Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetidan, viloyatlarning viloyat byudjetlaridan va Toshkent shahrining shahar byudjetidan moliyalashtiriladigan byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning byudjet so'rovlari hamda tegishli tumanlar va shaharlar byudjetlarining loyihalari, shuningdek Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetidan, viloyatlarning viloyat byudjetlaridan va Toshkent shahrining shahar byudjetidan moliyalashtiriladigan ayrim tadbirlar uchun xarajatlarning prognoz qilinayotgan hajmi asosida ishlab chiqiladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari loyihalarini taqchillik bilan ishlab chiqishga yo'l qo'yilmaydi.

Davlat byudjetining loyahasini ishlab chiqish. Davlat byudjetining loyihasi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqish chiqiladi. Davlat byudjetining loyahasida quyidagilar nazarda tutiladi:

- makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi;
- daromadlarning tashkil topish manbalari bo'yicha Davlat byudjeti daromadlari prognozi;

- byudjet mablag'larini taqsimlovchilarning byudjet so'rovlari va O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti hisobidan ayrim tadbirlar uchun xarajatlar hajmining prognozi;

- Davlat byudjeti taqchilligining cheklangan miqdori va uni qoplash manbalari;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahrining mahalliy byudjetlari loyihalari asosida ishlab chiqiladi.

Davlat byudjetining loyahasida xarajatlar daromadlarning prognoz qilinayotgan hajmidan kelib chiqib Davlat byudjeti taqchilligining cheklangan miqdori hisobga olingan, uni qoplash manbalari belgilangan holda nazarda tutiladi.

Davlat maqsadli jang'armalarini taqsimlovchi organlar tomonidan ishlab chiqilgan davlat maqsadli jang'armalari byudjetlarining loyihalari tushumlar manbalari bo'yicha daromadlar va yo'nalishlar bo'yicha xarajatlar prognozidan tarkib topadi.

Davlat maqsadli jang'armalari byudjetlarining loyihalarini taqchillik bilan ishlab chiqishga yo'l qo'yilmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan byudjet loyihalari asosida byudjetnoma shakllantiriladi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga – joriy yilning 15- sentyabriga qadar kiritiladi

Byudjetnoma – erishilgan natijalar hisobga olingan holda mamlakatni kelgusi davr uchun ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini nazarda tutadigan hujjat bo'lib, ushbu yo'nalishlar asosida O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetining va davlat maqsadli jang'armalari byudjetlarining loyihalari shakllantiriladi.

Byudjetnoma:

- mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning o'tgan yilgi asosiy yakunlari va mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning joriy yilgi yakunlarining prognoz bahosini;

- Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining loyihasini ishlab chiqishda foydalanilgan asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozini;

- Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari joriy yildagi ijrosining prognoz bahosini;

- soliq va byudjet siyosatining asosiy yo'nalishlari loyihasini;

- Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining loyihasini;

- davlat qarzining holati to'g'risidagi ma'lumotlar;

- soliq va byudjet siyosatining asosiy yo'nalishlari hamda O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining loyihasiga doir tushuntirish xatini o'z ichiga oladi.

Byudjetnoma O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasiga xulosa taqdim etishi uchun – joriy yilning 20- sentyabriga qadar kiritiladi. O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga soliq va byudjet siyosatining asosiy yo'nalishlari, O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining loyihasi bo'yicha ikki haftalik muddatda xulosa taqdim etadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga –O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasining xulosasi bilan joriy yilning 15- oktabridan kechiktirmay kiritiladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan taqdim etilgan so'ng Byudjetnoma O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tomonidan ko'rib chiqiladi.

Mamlakatning oliy ijroiya organi – O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan ma'qullanganidan so'ng Davlat byudjetining loyihasi muhokama qilish (ko'rib chiqish) va tasdiqlash (qabul qilish) uchun qonunchilik organi bo'lgan Oliy Majlisga taqdim etiladi. Odatda, byudjetning loyihasi Oliy Majlisning har bir palatasida (oldin quyi palata bo'lgan Qonunchilik palatasida va yuqori palata sanalgan Senatda) alohida-alohida muhokama qilinadi.

Mamlakat parlamentining har bir palatasida aniq byudjet masalalari bilan shug'ullanuvchi maxsus qo'mitalar va komissiyalar faoliyat ko'rsatadi. Ular byudjet loyihasining tegishli moddalarini atroflicha taxtil qiladilar, zaruriy hollarda o'zgartirishlarni taklif qiladilar va tushuntiruv xati bilan birgalikda byudjetning loyihasiga xulosa beradilar.

Oliy Majlisning har bir palatalarida byudjet loyihasi qabul qilinganidan so'nns har ikki palata o'rtasida byudjet loyihasi bo'yicha kelishmovchiliklar mavjud bo'lmasa, mamlakat parlamentining byudjet to'g'risidagi umumiy qarori qabul qilinadi. Agar palatalar o'rtasida byudjet loyihasi bo'yicha kelishmovchiliklar vujudga kelsa, har ikki palataning vakillaridan iborat bo'lgan muvofiqlashtiruvchi komissiya ularni bartaraf etishi kerak.

Parlamentda byudjet loyihasini muhokama etish (ko'rib chiqish)da byudjet tashabbuskorligining mavjudligi muhim ahamiyatga egadir. Byudjet tashabbuskorligi deyilganda parlament a'zolarining hukumat tomonidan taqdim etilgan byudjet loyihasiga nisbatan o'zgartirishlar kiritish huquqi nazarda tutiladi¹

¹ Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce.-9th ed. 2013.- 656 pages.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari Davlat byudjetini, davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarini hamda navbatdagi yil uchun soliq va byudjet siyosatining asosiy yo'nalishlarini qabul qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining navbatdagi yil uchun Davlat byudjeti to'g'risidagi qarorlarini ijro etish uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori qabul qilinadi, unda:

- asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi;
- Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarining asosiy parametrlari;
- Davlat byudjeti taqchilligining cheklangan miqdori va uni qoplash manbalari;
- davlat maqsadli jamg'armalarining asosiy parametrlari;
- soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning stavkalari miqdorlari;
- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetining, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarining daromadlari va xarajatlari hajmlari, O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan subvensiyalar, o'tkazib beriladigan daromadlar va dotatsiyalarning cheklangan miqdorlari;
- umumdavlat soliqlari tushumlaridan Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetiga, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlariga ajratmalarning normativlari;
- O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari aylanma kassa mablag'larining yo'l qo'yiladigan eng kam miqdorlari;
- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi zaxira jamg'armasining, Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining zaxira jamg'armalari miqdorlari tasdiqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi va Davlat byudjetining asosiy parametrlarini tasdiqlashga doir qaroriga muvofiq, qaror qabul qilingandan so'ng bir

haftalik muddatda tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar Kengashlari tomonidan Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari daromadlari hamda xarajatlarining hajmlari qabul qilinadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar Kengashlari qabul qilgan qarorlarga muvofiq Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari o'n ish kuni ichida:

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetining, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarining, tumanlar va shaharlar byudjetlarining daromadlari va xarajatlari hajmlarini, Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetidan, viloyatlarning viloyat byudjetlaridan va Toshkent shahrining shahar byudjetidan o'tkazib beriladigan daromadlar, subvensiyalar va dotatsiyalarning cheklangan miqdorlarini;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari tarkibiga kiradigan tumanlar va shaharlar byudjetlariga soliq tushumlaridan ajratmalarning normativlarini. Umumdavlat soliqlaridan Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar tarkibiga kiruvchi tumanlar va shaharlar byudjetlariga ajratmalarning normativlari ayni shu soliqlardan Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetiga, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlariga ajratmalarning O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori bilan belgilangan normativlaridan ortiq bo'lmagan miqdorlarda belgilanadi;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining zaxira jamg'armalari miqdorlarini;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari tarkibiga kiradigan tumanlar va shaharlar byudjetlari aylanma kassa mablag'larining yo'l qo'yiladigan eng kam miqdorlarini tasdiqlash bo'yicha qarorlar qabul qiladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasining byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahrining mahalliy byudjetlari qabul qilinganidan keyin bir haftalik muddatda tuman va shahar hokimlarining qarorlari bilan Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari tarkibiga kiradigan tumanlar va shaharlarning byudjetlari qabul qilinadi.

Davlat byudjetining, davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining asosiy parametrlari tasdiqlanganidan keyin O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi¹:

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari daromadlari va xarajatlari hajmlarini, shuningdek ularga O'zbekiston Respublikasi respublika byudjetidan beriladigan subvensiyalar, o'tkazib beriladigan daromadlar va dotatsiyalar hajmlarini Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari e'tiboriga – uch ish kuni ichida;

- byudjet mablag'larini taqsimlovchilar va davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlar uchun belgilangan daromadlar va xarajatlarning hajmlarini ularning e'tiboriga – o'n ish kuni ichida yetkazadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari qabul qilinganidan keyin tegishli moliya organlari bir haftalik muddatda Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetidan hamda viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlaridan moliyalashtiriladigan

¹ O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kolleksiining 109-moddasiga ko'ra

byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar e'tiboriga ular uchun nazarda tutilgan byudjetdan ajratiladigan mablag'lar hajmlarini yetkazadi.

3. Byudjet tizimi byudjetlarini ijro etish tartibi

Byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi byudjet to'g'risidagi qonun hujjatlarida belgilangan, byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining tushishini ta'minlash va xarajatlari amalga oshirishni, shuningdek ularning ijrosi bilan bog'liq operatsiyalarni hisobga olishni nazarda tutadi.

O'zbekiston Respublikasi respublika byudjetining, davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining ijrosi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan ta'minlanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetining, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarining ijrosi Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar hokimliklari tomonidan ta'minlanadi.

Byudjet tashkilotlari byudjetdan tashqari jamg'armalarining ijrosi byudjet tashkilotlari tomonidan ta'minlanadi.

Byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan g'azna ijrosi yo'li bilan amalga oshiriladi. G'azna ijrosi faoliyatni chet elda amalga oshirayotgan byudjet tashkilotlariga va byudjet mablag'lari oluvchilarga tatbiq etilmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining axborot tizimida byudjet tizimi byudjetlari, byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar uchun shaxsiy g'azna hisobvaraqlari ochiladi.

Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar o'z xarajatlar smetalarida nazarda tutilgan byudjetdan ajratiladigan mablag'larni moliya yili tugaganiga qadar sarflashga haqli.

Mamlakatda mudofaa qobiliyatini, xavfsizlikni, ichki tartibni saqlash bilan bog'liq xarajatlar O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda amalga oshiriladi.

Byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi moliya yili mobaynida va qo'shimcha vaqt davrida amalga oshiriladi¹.

Yagona g'azna hisobvarag'i O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan boshqariladigan maxsus bank hisobvarag'i bo'lib, unga byudjet tizimi byudjetlarining daromadlari va boshqa tushumlari kiritiladi hamda undan mazkur byudjetlarning xarajatlari to'lanadi. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankida va boshqa banklarda o'zga bank hisobvaraqlari ochish huquqiga ega.

Yagona g'azna hisobvarag'i O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankida ochiladi.

Keyingi yilning yanvar oyi moliya yiliga qo'shimcha vaqt davri bo'lib, bu davr mobaynida o'tgan yil uchun byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi byudjet tizimi byudjetlarining qo'shimcha vaqt davridagi ijrosi bo'yicha operatsiyalarni o'tkazish tartibini va eng kech muddatlarini belgilaydi.

Davlat byudjetining daromadlari va xarajatlarini boshqarishda joriy moliya yili uchun mo'ljallangan Davlat byudjeti taqchilligining tasdiqlangan cheklangan miqdori ortgan taqdirda, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining taqdimnomasiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga Davlat byudjeti xarajatlarini qisqartirish to'g'risida takliflar kiritadi.

Davlat byudjeti xarajatlarini qisqartirishda xarajatlarning ustuvorligi va ijtimoiy yo'naltirilganligi byudjet tashkilotlarining va byudjet mablag'lari

¹ O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 110-moddasiga ko'ra

oluvchilarning qabul qilingan yuridik hamda moliyaviy majburiyatlari hisobga olingan holda baholanadi.

Byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi byudjet to'g'risidagi qonun hujjatlarida belgilangan, byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining tushishini ta'minlash va xarajatlarini amalga oshirishni, shuningdek ularning ijrosi bilan bog'liq operatsiyalarni hisobga olishni nazarda tutadi¹.

Byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan g'azna ijrosi yo'li bilan amalga oshiriladi. G'azna ijrosi faoliyatni chet elda amalga oshirayotgan byudjet tashkilotlariga va byudjet mablag'lari oluvchilarga tatbiq etilmaydi.

Byudjet ijrosini tashkil qilishda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining yagona axborot tizimida byudjet tizimi byudjetlari, byudjet tashkilotlari va byudjetdan mablag' oluvchilar uchun shaxsiy g'azna hisobvaraqlari ochiladi.

Byudjet tashkilotlari va byudjetdan mablag' oluvchilar o'z xarajatlar сметalarida nazarda tutilgan byudjetdan ajratiladigan mablag'larni moliya yili tugaguniga qadar sarflaydilar.

Byudjet qonunchiligiga muvofiq, mamlakatda mudofaa qobiliyatini, xavfsizlikni, ichki tartibni saqlash bilan bog'liq xarajatlar O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadigan tartibda amalga oshiriladi.

Byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi moliya yili mobaynida va qo'shimcha vaqt davrida amalga oshiriladi. Keyingi yilning yanvar oyi moliya yiliga qo'shimcha vaqt davri bo'lib, bu davr mobaynida o'tgan yil uchun byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi byudjet tizimi byudjetlarining qo'shimcha vaqt

¹ O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksi, VII bo'lim, 19-bob, 109-modd.

davridagi ijrosi bo'yicha operatsiyalarni o'tkazish tartibini va eng kech muddatlarini belgilaydi.

Byudjet Kodeksining 117-moddasida byudjet tizimi byudjetlari daromad qismining ijrosi nimalarni o'z ichiga olishi ko'rsatilgan bo'lib, byudjet tizimi byudjetlari daromad qismining ijrosi quyidagilarni o'z ichiga oladi (1-rasm):

- tushumlarni Yagona g'azna hisobvarag'iga va boshqa bank hisobvaraqlariga kiritish;
- tushumlarni byudjet tizimining byudjetlari o'rtasida taqsimlash;
- ortiqcha yoki noto'g'ri to'langan tushum summalarini qaytarishni yoxud ularni qarzni to'lash evaziga hisobga olish;
- hisob va hisobot.

Davlat byudjetiga va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlariga daromadlarni yig'ishga vakolatli bo'lgan organlar va tashkilotlar, bundan davlat soliq xizmati organlari va bojxona organlari mustasno, daromadlarning to'g'ri hisoblab chiqilishi, to'liq va o'z vaqtida to'lanishi ustidan nazoratni amalga oshirishi, shuningdek, agar qonun hujjatlarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, davlat soliq xizmati organiga hisobot taqdim etishi shart.

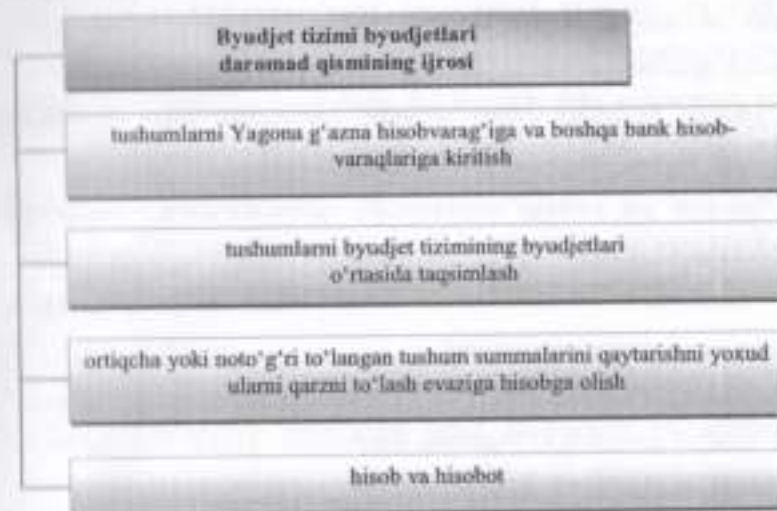
Byudjet Kodeksining 120-moddasiga ko'ra, byudjet tizimi byudjetlari xarajatlar qismining ijrosi quyidagilarni nazarda tutadi (2-rasm):

- yuridik va moliyaviy majburiyatlarni qabul qilish, ro'yxatdan o'tkazish va hisobga olish;
- kassa xarajatlarini amalga oshirish, shu jumladan byudjetlararo transfyertlarni o'tkazish;
- hisob va hisobot.

Byudjet tizimi byudjetlarining xarajatlari daromadlar va xarajatlar yoyilmasida nazarda tutilgan byudjetdan ajratiladigan mablag'lar doirasida hamda byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar faoliyat

ko'rsatishini ta'minlaydigan muddatlarda, daromadlarning tushishi hisobga olingan holda amalga oshiriladi.

Byudjet ijrosi jarayonida byudjet tashkilotlari va byudjetdan mablag' oluvchilarga turli darajadagi byudjetlardan byudjet mablag'larini ajratishga yo'l qo'yilmaydi.

2-rasm. Byudjet tizimi byudjetlari daromadlari ijrosini tashkil etish¹

Byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi jarayonida byudjetdan ajratiladigan mablag'lar quyidagi holatlarda kamaytiriladi:

1) quyidagilar munosabati bilan foydalanilmay qolgan byudjetdan ajratiladigan mablag'larning:

- byudjet tashkilotlarining tarmog'i, shitalari va kontingentlari bo'yicha reja bajarilmaganligi;
- byudjet tashkilotlarining tasdiqlangan shlat jadvalida nazarda tutilgan shlat birliklari to'ldirilmaganligi;

¹ O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining VII bo'lim, 19-bob, 109-moddasi anasida keltirilgan.

- kapital qo'yilmalarni moliyalashtirish uchun nazarda tutilgan mablag'lar moliya yili yakuni bo'yicha to'liq o'zlashtirilmaganligi;

- byudjet tashkiloti va byudjet mablag'lari oluvchilar faoliyati to'xtatib turilganligi, to'xtatib turilgan davr uchun;

2) davlat moliyaviy nazorati bo'yicha tadbirlar davomida aniqlangan, byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning tasdiqlangan xarajatlar smetalarida nazarda tutilgan ortiqcha va qonunga xilof ravishda byudjetdan ajratiladigan mablag'larning;

3) qonun hujjatlari qabul qilinishi munosabati bilan byudjetdan ajratiladigan mablag'lar miqdorlarining qisqartirilishi;

4) moliya yili boshiga tovar-moddiy qimmatliklarning normativdan ortiq zaxiralarning;

5) dotatsiyalar va subsidiyalarni to'lash uchun mo'ljallanib, zarurat qolmagan summalariga kamaytiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi yilning har choragida Davlat byudjeti ijrosining O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi taqdim etadigan yakunlarini ko'rib chiqadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, shuningdek tuman va shahar Kengashlari o'z byudjetlarining balansiligi buzilishiga va Davlat byudjeti taqchilligining tasdiqlangan cheklangan miqdori oshishiga olib keladigan tegishli byudjet daromadlarini qisqartirishga yoki xarajatlarini ko'paytirishga qaratilgan biror-bir qaror qabul qilishga haqli emas.

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari qabul qilinganidan keyin moliya yili mobaynida Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, shuningdek tuman va shahar Kengashlarining tegishli

byudjet daromadlari qisqarishiga olib keladigan qarorlari tegishli byudjet xarajatlari qisqartirilgan taqdirdagina qabul qilinishi mumkin.

Agar Davlat byudjeti qabul qilinganidan keyin moliya yili mobaynida tegishli byudjetlarning daromadlari va xarajatlari parametrlarini ko'paytirish yoki kamaytirish to'g'risida qarorlar qabul qilinsa, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar moliya organlari tomonidan tegishli darajadagi byudjetlar hajmlariga o'zgartirishlar kiritiladi. Xarajatlarni ko'paytirish yoki qisqartirish barcha darajadagi byudjetlar o'rtasida o'zaro hisob-kitoblar yo'li bilan amalga oshiriladi.

Joriy moliya yilining byudjet tizimi byudjetlariga tushumlarni kiritish bilan bog'liq bo'lgan barcha operatsiyalari joriy moliya yilining oxirgi ish kuni yakunlanadi.

Davlat byudjetiga va davlat maqsadli jamg'armalarining byudjetlariga kelgusi yilda kiritilgan daromadlar yangi boshlangan yil daromadlari hisoblanadi.

Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalarining daromadlari bo'yicha tranzit hisobvaraqlariga joriy yilning oxirgi ish kuni tugaganiga qadar kiritilgan va yangi boshlangan yilning uch ish kuni mobaynida Yagona g'ama hisobvarag'iga o'tkazilgan daromadlar o'tgan yilning daromadlari hisoblanadi.

Joriy yilning Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalaridan barcha to'lovlari moliya yiliga qo'shimcha vaqt davri tugaganidan so'ng yakunlanadi.

Qo'shimcha vaqt davrida joriy moliya yili uchun Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarini ijro etish bo'yicha operatsiyalar, shu jumladan:

- byudjetlararo munosabatlarni tartibga solish;

- byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning kreditorlik qarzlarini to'lash;

- byudjet tashkilotlari tomonidan iqtisod qilingan mablag'lar summalarini byudjet tashkilotlarining rivojlantirish jamg'armalariga (tibbiyot tashkilotlarining moddiy rag'batlantirish va rivojlantirish jamg'armalariga) o'tkazish;

- Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalarining byudjetlari mablag'lari hisobidan boshqa ruxsat etilgan to'lovlar amalga oshiriladi.

Byudjetlararo munosabatlarni tartibga solish yuqori va quyi turuvchi byudjetlar, shuningdek davlat maqsadli jamg'armalari o'rtasidagi o'zaro qarzdorlikning jami summasi to'lanishini nazarda tutadi.

Agar yil mobaynida davlat daromadlari ancha qisqargan va Davlat byudjetining oldindan belgilangan taqchilligi qonun hujjatlarida belgilangan chegara miqdoridan oshadigan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Davlat byudjetining xarajatlarini alohida moddalar bo'yicha qisqartirish to'g'risida qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga taklif kiritadi.

Turli darajadagi byudjetlarning daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi vaqtinchalik tafovutni to'g'rilash maqsadida moliya yili davomida ularga tegishli byudjetlardan byudjet ssudalari ajratilishi mumkin. Byudjet ssudalarini berishning eng kech muddati va tartibi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadi. Shuningdek, turli darajadagi byudjetlarning daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi vaqtinchalik farqi moliya yili davomida aylanma kassa mablag'i me'yori hisobiga uni moliya yili oxirigacha tasdiqlangan hajmga qadar tiklagan holda, byudjet mablag'larining foydalanilmagan qoldiqlari hisobiga va qonun hujjatlarida belgilangan tartibda davlatning qisqa muddatli qimmatli qog'ozlarini chiqarish hisobiga ham qoplash mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va boshqa moliya organlari Davlat byudjeti ijrosining nazorat qilinishini amalga oshirish davomida:

- turli darajadagi byudjetlar ijrosi yakunlarini ko'rib chiqadi;

- turli darajadagi byudjetlarga mablag'lar tushumi to'g'risida soliq va bojxona organlaridan, davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlardan axborot oladi;

- byudjet mablag'lari oluvchilardan byudjetdan ajratiladigan mablag'larning tushumi va sarfi to'g'risida ma'lumotlar talab qilib oladi;

- qonun hujjatlariga muvofiq banklardan byudjet mablag'lari harakati to'g'risida ma'lumotlar oladi;

- byudjet mablag'lari oluvchilarning moliya-xo'jalik faoliyatini o'z vakolatlari doirasida taftish qiladi va tekshiruvdan o'tkazadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi yilning har choragida Davlat byudjeti ijrosining O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi taqdim etadigan yakunlarini ko'rib chiqadi.

4. Davlat byudjetining ijrosi to'g'risidagi hisobot va uni tasdiqlash

Davlat byudjeti ijrosi to'g'risidagi hisobot byudjet ijrosining yakuni natijalarini o'zida ifoda etadi. Shu munosabat bilan Respublika byudjetidan moliyalashtiriladigan byudjet mablag'lari oluvchilar byudjetidan ajratiladigan mablag'lardan hisobot davrida foydalanganlik to'g'risidagi hisobotlarni O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga shu vazirlik belgilagan muddatlarda taqdim etishi kerak. Shunga mos ravishda Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetidan hamda mahalliy byudjetlardan moliyalashtiriladigan byudjet mablag'lari oluvchilar byudjetdan ajratiladigan mablag'lardan hisobot davrida foydalanganlik to'g'risidagi hisobotlarni

tegishli moliya organlariga O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilangan muddatlarda taqdim etmoqlari lozim.

Davlat byudjetining ijrosi to'g'risidagi hisobot byudjet tasnifiga muvofiq muayyan davr uchun Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarining ijrosi natijalaridan iborat bo'ladi.

Davlat byudjetining ijrosi to'g'risidagi hisobot quyidagi hisobot shakllarini o'z ichiga oladi:

- Davlat byudjeti ijrosining balansi;
- Davlat byudjeti daromadlarining ijrosi to'g'risidagi hisobot;
- Davlat byudjeti xarajatlarining ijrosi to'g'risidagi hisobot;
- byudjet tashkilotlarining debitorlik va kreditorlik qarzlari to'g'risidagi ma'lumotnoma;
- Davlat byudjetidan moliyalashtiriladigan byudjet tashkilotlari bo'yicha tarmoq, shtatlar va kontingentlarga doir rejaning bajarilishi to'g'risidagi hisobot.

Tumanlar va shaharlar bo'yicha g'aznachilik bo'linmalari tegishli tumanlar va shaharlar hokimliklarining moliya bo'limlariga tumanlar va shaharlar byudjetlarining kassa ijrosi to'g'risidagi hisobotni taqdim etadi.

Tumanlar va shaharlar hokimliklarining moliya bo'limlari hisobot davri uchun tumanlar va shaharlar byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi hisobotni O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilangan shakllar bo'yicha:

- yuqori turuvchi moliya organlariga – ular belgilagan muddatlarda;
- tegishli hokimliklarga – tumanlar va shaharlar byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi hisobot yuqori turuvchi moliya organlariga taqdim etilganidan so'ng uch ish kuni ichida taqdim etadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri bo'yicha g'aznachilik boshqarmalari Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika

byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining kassa ijrosi to'g'risidagi hisobotni tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi Moliya vazirligiga, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarining moliya boshqarmalariga taqdim etadi.

O'zmaschilik bo'linmalari tomonidan tegishli byudjetlarning kassa ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni moliya organlariga taqdim etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Moliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarining moliya boshqarmalari hisobot davri uchun Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetining, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi hisobotni O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilangan shakllar bo'yicha:

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga – u belgilagan muddatlarda;

-Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashiga va tegishli hokimliklarga – Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetining, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi hisobot O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga taqdim etilganidan so'ng uch ish kuni ichida taqdim etadi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi ushbu moddaning ikkinchi qismida ko'rsatilgan shakllar bo'yicha Davlat byudjetining ijrosi to'g'risidagi yillik hisobotni tuzadi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga:

- Davlat byudjeti ijrosining borishi to'g'risidagi choraklik hisobotni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan muddatlarda;

-Davlat byudjetining ijrosi to'g'risidagi yillik hisobotni hisobot yilidan keyingi yilning 1- *apreligacha* taqdim etadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi yillik hisobotni O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasiga tashqi audit o'tkazish va baholash uchun hisobot yilidan keyingi yilning 5- *apreligacha* yuboradi.

O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi yillik hisobotga doir xulosani hisobot yilidan keyingi yilning 10-*mayidan* kechiktirmay O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga yuboradi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi yillik hisobotni O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasining xulosasi bilan birga hisobot yilidan keyingi yilning 15-*mayidan* kechiktirmay O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga taqdim etadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar, Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar hokimlari tegishli byudjetlar ijrosi to'g'risidagi yillik hisobotlarni hisobot yilidan keyingi yilning 10- *mayidan* so'ng tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesiga, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, shuningdek tumanlar va shaharlar Kengashlariga taqdim etadi.

Tegishli byudjetning ijrosi to'g'risidagi yillik hisobot tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, shuningdek tumanlar va shaharlar Kengashlari qarorlari bilan tasdiqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tegishli hisobot

davri uchun taqdim etilgan Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi hisobotni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining siyosiy partiyalar fraksiyalari, deputatlar guruhlari va qo'mitalarida muhokama qilish asosida ko'rib chiqadi.

Tegishli hisobot davri uchun Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi hisobot O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining siyosiy partiyalar fraksiyalari, deputatlar guruhlari va qo'mitalarida ko'rib chiqilgandan so'ng O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining majlisida ko'rib chiqiladi hamda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining qarori bilan tasdiqlanadi.

Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi yillik hisobot O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi tomonidan tasdiqlangandan so'ng hisobot yili uchun Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining ijrosi to'g'risidagi axborot O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining rasmiy veb-saytiga joylashtiriladi.

Nazorat uchun savollar

1. Byudjet jarayoni deb nimaga aytiladi?
2. Byudjet jarayonining mazmuni nimalar bilan belgilanadi va unda nimalar muhim rol o'ynaydi?
3. Byudjet jarayoni, odatda, byudjet faoliyatining qanday bosqichlarini o'z ichiga qamrab oladi?
4. Byudjet jarayonining oldiga qanday muhim vazifalar qo'yiladi?
5. Byudjet jarayonining ishtirokchilari kimlar (qanday subyektlar) hisoblanadi?
6. Byudjet jarayonini tashkil etishda qanday prinsiplarga rioya qilinadi?
7. Byudjet loyihasini tuzish (yaratish, ishlab chiqish) jarayonida qanday masalalar yechiladi yoki ularga aniqlik kiritiladi?
8. Byudjet loyihasini tuzishdan oldin O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi har yili O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan muddatlarda kelgusi moliya yiliga qanday organlarga byudjet so'rovini yuborishi kerak?
9. Kelgusi moliya yiliga mo'ljallangan Davlat byudjet loyihasi nimalarni o'z ichiga oladi?
10. Byudjetnomada nimalar aks ettiriladi?
11. Davlat byudjetining loyihasini muhokama qilish (ko'rib chiqish) va tasdiqlash (qabul qilish) uchun qanday organga taqdim etiladi?
12. Davlat byudjeti kim tomonidan qabul qilinadi?
13. Davlat byudjetiga muvofiq Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahri byudjetlari, Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar tarkibiga kiruvchi tumanlar va shaharlar byudjetlari, shaharlar

tarkibiga kiruvchi tumanlar byudjetlari va tuman bo'ysunuvidagi shaharlar byudjetlari qanday organlar tomonidan qabul qilinadi?

14. Davlat byudjeti qabul qilingandan so'ng, uning mablag'lari byudjet mablag'lari oluvchilarga qanday tartibda va muddatlarda yetkazilishi kerak?
15. Byudjetni ijro etish qachondan boshlanadi?
16. Byudjet jarayonining bu bosqichi o'z ichiga nimalarning bajarilishini qamrab oladi?
17. Davlat g'aznachilik tizimi byudjet ijrosi bo'yicha nimalarni amalga oshiradi?
18. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi va boshqa moliya organlari Davlat byudjeti ijrosining nazorat qilinishini amalga oshirish davomida qanday ishlarni amalga oshiradilar?
19. Davlat byudjeti ijrosi to'g'risidagi hisobot o'zida nimani ifoda etadi?
20. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi Davlat byudjetining ijrosi to'g'risidagi hisobotni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga qachondan kechiktirmay taqdim etishi kerak?
21. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Davlat byudjetining ijrosi to'g'risidagi hisobotni O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisiga qachongacha taqdim etishi mumkin?
22. Davlat byudjetining ijrosi to'g'risidagi hisobot kim (qanday organ) tomonidan ko'rib chiqiladi va tasdiqlanadi?
23. Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti va mahalliy byudjetlar ijrosi to'g'risidagi hisobotlar kimlar tomonidan (qanday organ) ko'rib chiqiladi va tasdiqlanadi?

Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar

1. G'aznachilikning qonuniy-huquqiy va me'yoriy asoslarini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va izoh yozing.
2. G'aznachilik markaziy apparati va uning hududiy bo'linmalari tashkiliy tuzilishi chizmasini mustaqil daftaringizga aks ettiring, tarkibiy bo'linmalarining bajaradigan vazifalari shartini keltiring.
3. Yagona g'azna hisobraqamida daromadlarni kirim qilish va xarajatlarni to'lash tartibini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va ularni izohlovchi xulosa yozing.

2-MAVZU. G'AZNACHILIK TIZIMI IJROSINING MAZMUNI VA MOHIYATI

1. O'zbekiston Respublikasida byudjet tizimi byudjetlari g'azna ijrosining zarurligi va ahamiyati
2. Byudjet tizimi byudjetlari g'azna ijrosining mohiyati va o'ziga xos xususiyatlari
3. G'aznachilik faoliyatini tashkil etish asoslari
4. Byudjet tizimi byudjetlari g'azna ijrosiga o'tish bosqichlari

1. O'zbekiston Respublikasida davlat byudjetining g'azna ijrosiga o'tishning zarurligi va ahamiyati

O'zbekiston Respublikasida davlat moliyasini boshqarish tizimida olib borilayotgan islohotlar, qator vazifalar bilan birgalikda, davlat byudjetining g'azna ijrosiga bosqichma-bosqich o'tishni va uning faoliyat mexanizmlarini takomillashtirishni nazarda tutadi. Bunda zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida davlat mablag'larining harakati to'g'risidagi ma'lumotlarni jamlash, qayta ishlash, uzatish usullarini o'zlashtirish asosida davlat moliyasini boshqarishning samarali usul va vositalarini shakllantirish va muvofiq holda ishlashini ta'minlash zarur bo'ladi.

Mamlakatimizda davlat byudjetining g'azna ijrosini samarali tatbiq etishga faqatgina barqaror rivojlanish ko'rsatkichlariga erishganimizdan keyingina muvaffaq bo'lindi. O'zbekiston hukumati davlat moliyasini boshqarish tizimida ham keng qamrovli islohotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirib kelmoqda. Bu islohotlarning ijobiy natijalarini davlat byudjeti g'azna ijrosining muvaffaqiyatli joriy etilishida ko'rishimiz mumkin.

Davlat byudjetining g'azna ijrosi davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalarining barcha daromadlarini, shuningdek, byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha tushumlarini yagona g'azna hisobraqamga jamlash va ularning barcha xarajatlarini shu hisobraqamdan amalga oshirishni nazarda tutadi. Bu esa davlat byudjeti, byudjetdan tashqari fondlar, byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari, davlat qarzlari va ularga xizmat ko'rsatish jarayonlarining tezkor nazoratini va monitoringini olib borish, davlat mablag'larining samarali ishlatilishini ta'minlash, davlat moliyaviy resurslarining harakati to'g'risida operativ tarzda ma'lumotlarni jamlash imkonini beradi.

Taraqqiyotimizning bugungi sharoitida mamlakatimiz iqtisodiyotida sodir bo'layotgan tarkibiy o'zgarishlar, butun moliya tizimida, uning markaziy bo'g'ini bo'lgan davlat moliyasida amalga oshirilayotgan islohotlar davlat moliyasini boshqarish masalalarida muayyan bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish zarurligini talab qilmoqda. Bunday sharoitda nafaqat davlat moliyasi haqidagi ma'lum nazariy bilimlarga ega bo'lgan, balki davlat byudjeti g'azna ijrosi jarayonlarida vujudga keladigan holatlarni tushuna oladigan, byudjet ijrosi ishtirokchilari bo'lgan moliya organlari, g'aznachilik bo'linmalari, byudjet tashkilotlari va byudjetdan mablag' oluvchilar amaliy faoliyatini samarali tashkil qila oladigan, davlat mablag'larini samarali boshqarishga qaratilgan boshqaruv qarorlarini qabul qila oladigan zamonaviy mutaxassislar tayyorlash birinchi darajali ahamiyatga egadir. Shu sababli davlat moliyasi uchun tashabbuskor, ijodiy fikrlaydigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashda byudjet-moliya va byudjetning g'azna ijrosi nazariyasi va amaliyotini o'rganishga muhim o'rin beriladi.

Jamiyatning bu talabini anglagan holda, shuningdek, Kadrlar tayyorlash Milliy dasturining ta'lim tizimiga yangi avlod darsliklarini yaratish bo'yicha dasturiy vazifasini bajarish maqsadida mualliflar tomonidan oliy ta'limning

tegishli yo'nalishlaridagi talabalar uchun "G'aznachilik" nomli darslik yaratildi. Ushbu darslikning maqsadi talabalarda davlat byudjeti g'azna ijrosini tashkil etish va g'aznachilik faoliyati haqidagi yaxlit bilimlar tizimini shakllantirish, g'aznachilik mexanizmlarining amal qilish xususiyatlarini ochib berishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyotni yerkinlashtirish va modiyernizatsiyalash sharoitida davlat moliyasi tizimida chuqur iqtisodiy islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu islohotlar, qator vazifalar bilan birgalikda, davlat moliyasini boshqarish samaradorligini oshirishni ham nazarda tutadi. Bunda davlat moliyasini boshqarish shakllari va usullarini takomillashtirish, fan-texnika taraqqiyoti yutuqlari va boshqa texnik vositalar yordamida axborotni jamlash, qayta ishlash, uzatish qoidalari va usullarini o'zlashtirish asosida axborotlashtirishni yanada rivojlantirish talab etiladi.

Davlat moliyasini boshqarishdagi islohotlar sharoitida umumdavlat moliya tizimining bosh bo'g'ini – davlat byudjetini boshqarish, byudjet jarayonini tashkil etish tizimidagi islohotlar, xususan, byudjet ijrosida kassali tizimdan jahon amaliyotida sinalgan va o'zining ijobiy natijalarini byergan *byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosiga o'tish amalga oshirilmoqda.*

Bugungi kunda byudjet jarayonini samarali tashkil qilish ishlarini g'aznachilik nazoratisiz ta'minlash qiyin ekanligini olimlar va iqtisodchilar, qolavyersa, soha mutaxassislari asosli ravishda e'tirof etmoqdalar. Chunki g'aznachilik nazorati byudjet daromadlari va xarajatlarini yagona g'azna hisobraqamiga jamlash, pul mablag'larini to'g'ri rejalashtirish, moliyaviy oqimlarning dastlabki va joriy nazoratini amalga oshirish hamda davlat byudjetini yuqori operativlikda ijro qilish imkonini beradi.

Ma'lumki, global jahon iqtisodiyotidagi jiddiy muammolar hamda ularning dunyodagi ko'plab mamlakatlar qatorida bizning mamlakatimiz iqtisodiyotiga ham ko'rsatayotgan salbiy ta'siriga qaramasdan, oxirgi yillarda

respublikamizda yuqori va barqaror o'sish sur'atlarini saqlab, makroiqtisodiy barqarorlik va mutanosiblikning ta'minlanayotganligi o'ziga xos ijobiy ko'rsatkich bo'lmoqda.

Avvalo, byudjet jarayoni tushunchasining mazmuniga to'xtaladigan bo'lsak, byudjet jarayoni - byudjet loyihasini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish va ijro etish, uning ijro etilishini nazorat qilish, ijrosi haqidagi hisobotni tayyorlash va tasdiqlash, shuningdek davlat byudjeti tuzilmasiga kiruvchi byudjetlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning qonun hujjatlariga muvofiq tartibga solinishi bilan bog'liq bo'lgan davlat hokimiyati va mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari hamda boshqa byudjet jarayoni ishtirokchilarining maqsadli faoliyatidir. Uning mazmuni mamlakatning davlat va byudjet qurilishi, tegishli vakolatli organlar va yuridik shaxslarning byudjet huquqlari bilan belgilanadi.

Byudjet jarayoni byudjetni rejalashtirishdan boshlanadi. Byudjetni rejalashtirish davlat moliyaviy siyosati talablariga muvofiqlashtirilgan moliyaviy rejalashtirishning muhim tarkibiy qismini tashkil qiladi. Bunday rejalashtirishning iqtisodiy vazifasi turli darajadagi byudjetlar va byudjetdan tashqari jang'armalarni tuzish va ijro etish jarayonida mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning umummilliy dasturlari asosida yalpi ichki mahsulot va milliy daromad qiymatini moliya tizimi bo'g'inlari o'rtasida markazlashtirilgan tarzda qayta taqsimlash nisbatlarini to'g'ri belgilashdan iboratdir.

Mamlakatimizda davlat byudjetining g'azna ijrosiga o'tishgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va uning topshirig'iga muvofiq tijorat banklari *davlat byudjetining kassaviy ijrosini* amalga oshirib keldilar. 2000- yil 14-dekabrda qabul qilinib, 2014-yil 1-yanvarda Byudjet Kodeksi kuchga kirgunga qadar byudjet amaliyotining huquqiy asosini tashkil qilib kelgan "Byudjet tizimi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi

Qonunining 37-moddasida "Davlat byudjetining kassa ijrosini tashkil etish, shuningdek uning davlat daromadlari va xarajatlarini hisobga olish O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan birgalikda amalga oshiriladi. Davlat byudjetining kassa ijrosi operatsiyalarini banklar Markaziy bankning topshirig'iga binoan bajaradi", - deb belgilab qo'yilgan edi. Byudjet mablag'lari oluvchilarning xarajatlari ularning hisobvaraqlaridagi byudjet mablag'lari qoldiqlari doirasida to'lov topshiriqnomalari bo'yicha amalga oshirib kelindi.

Bu amaliyot bir necha o'n yillar mobaynida byudjet ijrosida ma'lum darajadagi samara bilan qo'llanib kelindi. Lekin keyingi yillarda davlat byudjetining kassaviy ijrosi davlat mablag'larini boshqarish, byudjet ijrosini tashkil qilish va nazoratini olib borish, mablag'larning samarali ishlatilishini ta'minlash masalalarida bir qator *muammolarni* keltirib chiqardi:

- byudjet daromadlari va xarajatlari to'g'risidagi axborotlarning yetarli darajada operativ (tezkor) emasligi;
- daromadlarning bank hisobraqamlariga tushishi va byudjetning hisobraqamlarida aks ettirilishidagi uzilishlarning mavjudligi bois byudjet resurslarini boshqarishdagi tezkorlikning sustligi;
- soliq daromadlarining byudjet tizimi bo'g'inlari o'rtasida taqsimlanish jarayonlarini samarali tartibga solish va daromadlar tushumini jadallashtirishning zarurligi;
- byudjet ajratmalarining hajmlari bilan haqiqatda amalga oshirilgan to'lovlar summalari ko'rsatkichlarining tarqoqligi tufayli mablag'larning tushumi va sarflanishi ustidan yagona nazoratning murakkablashuvi;
- byudjet tashkilotlarining hisobraqamlarida ishlatilmayotgan byudjet mablag'larining turib qolishi;

– byudjet mablag'larining ajratilishi bilan ularning so'nggi iste'molchilarga etib borishigacha bo'lgan vaqtning uzoqligi;

– davlat mablag'lari harakatining murakkablashuvi va hajmlarining ortib borishi bilan ulardan oqilona foydalanish ustidan dastlabki nazoratning va joriy monitoringning zarurligi va boshqalar.

Sanab o'tilgan muammolar kecha yoki bugun yuzaga chiqmadi, ular yillar davomida yig'ilib, tezkor sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan jamiyat taraqqiyotiga halaqit bera boshladi. Byudjet ijrosi ustidan nazoratning sustligi, mablag'larni operativ boshqarish imkoniyatining kamayib borayotganligi, byudjet ijrosi to'g'risidagi tezkor va aniq ma'lumotlarni olish, jamlash, qayta ishlash va tegishli boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi qiyinchiliklar davlat moliyasini boshqarish tizimida islohotlar qilishni, byudjet mablag'larini boshqarishning samarali usul va vositalarini izlab topib, tatbiq etishni talab etdi va davlat byudjetining kassaviy ijrosidan g'azna ijrosiga o'tishning zarurligini belgilab berdi.

G'azna ijrosini tashkil etishning mazmuni – davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalarining barcha daromadlarini, shuningdek, byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha tushumlarini yagona g'azna hisobraqamga jamlash va ularning barcha xarajatlarini shu hisobraqamdan amalga oshirishni nazarda tutadi. Bu esa davlat byudjeti, davlat maqsadli va byudjetdan tashqari jamg'armalar, byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari, davlat qarzlariga xizmat ko'rsatish jarayonlarining tezkor nazoratini va monitoringini olib borish, davlat mablag'larining samarali ishlatilishini ta'minlash, davlat moliyaviy resurslarining harakati to'g'risida operativ tarzda ma'lumotlarni jamlash, boshqarish va nazorat qilish imkonini beradi.

Shu narsa ma'lumki, O'zbekiston iqtisodiyotiga xorijiy mamlakatlar bozor mexanizmlarini ko'r-ko'rona, sun'iylik bilan tatbiq etib bo'lmaydi,

chunki jamiyat a'zolari o'rtasida shunday an'anaviy iyerarxik munosabatlar tizimi shakllanganki, ularni mensimaslik, keskin qarorlar qabul qilish chog'ida ularni e'tiborga olmaslik turli nohush holatlarga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, iqtisodiyotni boshqarishning jahon amaliyotida tan olingan bir qator mexanizmlarini iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanish sharoitlarimizga tegishli tarzda moslashtirgan holda qo'llash va ijobiy foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Mamlakatda davlat moliyasini boshqarishni, jumladan davlat byudjetini ijro etishda asosiy mexanizmlardan hisoblangan G'aznachilik tizimini tashkil etish va shakllantirishda xorijiy mamlakatlarning tajribasi muhim o'rin egallaydi. O'zbekiston ular tajribasidan oddiy nusxa olmaydi, chunki mamlakatimiz davlat boshqaruvini tashkil etish, iqtisodiy va huquqiy munosabatlarni boshqarish sohasida o'ziga xos yo'nalishga ega. Biroq, bu hol g'aznachilik tizimini tashkil etish va rivojlantirish borasidagi xalqaro tajribani o'rganishning ahamiyatini umuman pasaytirmaydi¹. Masalan, Fransiyada barcha moliyaviy resurslar G'aznachilikning yagona hisobraqamida yig'iladi, bu mablag'larning miqdori Markaziy Bankda joylashgan barcha tushumlar va to'lovlar yig'iladigan shu hisobraqam bilan nazorat qilinadi. G'aznachilik organlari davlatning solikli va soliqsiz daromadlarini yig'ib oladi va kerakli nazorat ishlaridan keyin davlat mablag'larini sarflanishini amalga oshiradi. G'aznachilik organlari daromadlar tushumining va Davlat byudjeti xarajatlarining hisob-kitobini yuritadi. AQShda esa G'aznachilik to'g'ridan to'g'ri Prezidentga bo'ysunadi va keng doiradagi iqtisodiy va moliyaviy funksiyalarni bajaradi. Byudjet jarayonida byudjetni tayyorlashga javob beradigan Ma'muriy-byudjet boshqarmasi, auditga va nazoratga, hisob-kitob ishlariga javob beradigan

¹ Steven M. Bragg. "TREASURY MANAGEMENT: The Practitioner's Guide"

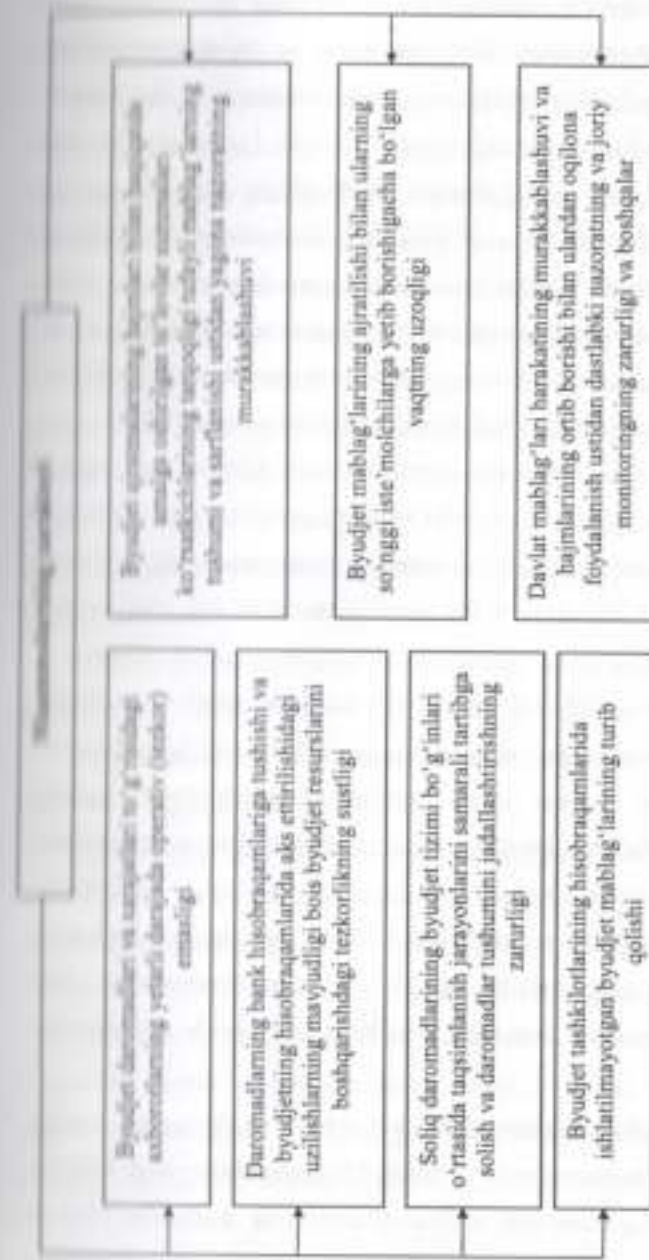
Bosh byudjet-nazorat boshqarmasi kabi muassasalar qatnashadi, Soliq boshqarmasi va Bojxona boshqarmasi G'aznachilikning bir qismi hisoblanadi.

G'aznachilik barcha tushumlarni va to'lovlarni Nyu-Yorkdagi Federal rezerv bankida o'zining bosh hisobraqami orqali nazorat qiladi. G'aznachilik barcha soliqlarni va boj to'lovlarni yig'adi, markazlashgan holda barcha yig'imlarning yig'ilishini va ba'zi muassasalarga xizmatlar ko'rsatishni ta'minlaydi. Tushumlarni yig'ishda bank tizimidan foydalaniladi.

Rivojlangan mamlakatlar amaliyotidagi davlat byudjetining g'azna ijrosi tajribasini¹ O'zbekistonda joriy etish va rivojlantirish, davlat moliyaviy resurslarini boshqarishning axborotlashtirilgan tizimini joriy etish davlat moliyasining holati to'g'risida tezkor va ishonchli axborotlar olish imkonini beradi, bu esa davlat moliyasini samarali boshqarishni ta'minlaydi. Ana shu holatlarning mavjudligi, shuningdek, davlat moliyasini boshqarishning mohiyat jihatdan yangi – *byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi mexanizimini* joriy etish shart-sharoitlari, imkoniyatlari, afzalliklarini, g'aznachilikning ishlash mexanizmlarini o'rganishning zarurligi mazkur fanning kelib chiqishiga sabab bo'ldi.

Iqtisodiy islohotlar sharoitida davlat moliyasini boshqarish masalalarida muayyan bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish zarur. Bunday sharoitda nafaqat davlat moliyasi haqidagi ma'lum nazariy bilimlarga ega bo'lgan, balki davlat byudjeti g'azna ijrosi jarayonlarida vujudga keladigan holatlarni tushuna oladigan, byudjet ijrosi ishtirokchilari bo'lgan moliya organlari, g'aznachilik bo'linmalari, byudjet tashkilotlari va byudjetdan mablag' oluvchilar amaliy faoliyatini samarali tashkil qila oladigan, davlat mablag'larini samarali boshqarishga qaratilgan boshqaruv qarorlarini qabul qila oladigan zamonaviy kadrlar tayyorlash birinchi darajali ahamiyatga egadir.

¹ Steven M. Bragg. "TREASURY MANAGEMENT: The Practitioner's Guide"

1-rasm. Davlat byudjeti g'azna ijrosi joriy qilingunga qadar yuzaga kelgan muammolar¹

¹ Pulatov D., Nurmamatsoyeva B. "G'aznachilik" Darslik. – T. IQTISOD-SOVIJYA, 2014. 314 b.

Mamlakatimizda davlat byudjetining g'azna ijrosiga o'tishgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va uning topshirig'iga muvofiq tijorat banklari *davlat byudjetining kassaviy ijrosini* amalga oshirib keldilar. 2000-yil 14-dekabrda qabul qilinib, 2014-yil 1-yanvarda Byudjet Kodeksi kuchga kirgunga qadar byudjet amaliyotining huquqiy asosini tashkil qilib kelgan "Byudjet tizimi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 37-moddasida "Davlat byudjetining kassa ijrosini tashkil etish, shuningdek uning davlat daromadlari va xarajatlarini hisobga olish O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan birgalikda amalga oshiriladi. Davlat byudjetining kassa ijrosi operatsiyalarini banklar Markaziy bankning topshirig'iga binoan bajaradi", - deb belgilab qo'yilgan edi. Byudjet mablag'lari oluvchilarning xarajatlari ularning hisobvaraqlaridagi byudjet mablag'lari qoldiqlari doirasida to'lov topshiriqnomalari bo'yicha amalga oshirib kelindi.

Xorijiy davlatlar amaliyotini tahlil qilish natijalari shuni ko'rsatadiki, davlat tuzilishi turlicha bo'lgan mamlakatlarda davlatga qarashli mablag'lar Moliya vazirligining tarkibiy qismi bo'lgan G'aznachilikning yagona hisobraqamida to'planadi. Davlat qarzlarini boshqarish g'aznachilikka yuklatilgan. G'aznachilik muomalaga qimmatli qog'ozlar chiqarishni, hajmini va to'lov muddatini nazorat qiladi, ularning tarkibiga bog'liq barcha masalalarni echadi. G'aznachilik davlat qarzlarini boshqarishda turli bosqichlarda qatnashadi. G'aznachilik bajarilgan hisob-kitob operatsiyalari uchun javob beradi.

AQSHda g'aznachilik tizimida moliyaviy aktivlar va davlat qarzlarining barcha turlari bo'yicha hisob-kitob yuritiladi. G'aznachilikning bosh kitobida moliyaviy aktivlarning hisobi olib boriladi, G'aznachilik davlatning ichki va

tashqi, qisqa va uzoq muddatli qarzlari boshqarish va moliyaviy majburiyatlar uchun javob beradi, qarzlar bo'yicha to'lovni amalga oshiradi.

Davlatning byudjet siyosatini yuritishda Turkiya Moliya vazirligi xalqaro tajribalarni amaliyotda keng miqyosda qo'llaydi. Xalqaro moliya tashkilotlari bilan hamkorlikni rivojlantiradi. Davlat moliya tizimini birlashtirish, moliyaviy aktivlar va kutilayotgan to'lovlar yig'ma hisobot ma'lumotlarini tezkor olishni ta'minlaydi. Turkiyaning byudjet amaliyotida o'rta muddatli byudjet uslubi ko'llaniladi, byudjet g'aznachilik usulida ijro qilinadi. Turkiya G'aznachilik Qo'mitasi davlat xarajatlari hamda davlat qarzlari bilan bog'liq xarajatlarni uzluksiz mablag'lar bilan ta'minlaydi. Buning uchun g'aznachilikning axborot tizimi byudjetni tayyorlash, byudjetga tushgan mablag'lar hisobi va xarajatlar qismining ijrosi borasidagi barcha masalalar bo'yicha tarmoqlar departamenti bilan aloqada faoliyat yuritadi¹.

Italiyada davlat moliyasini boshqaruvchi asosiy organlarga quyidagilar kiradi:

- G'aznachilik – uning zimmasiga davlat xarajatlari ustidan moliyaviy nazoratni amalga oshirish yuklatiladi;
- Moliya vazirligi – daromadlarni shakllantiradi;
- Byudjet va rejalashtirish vazirligi – moliyaviy resurslarni boshqaradi va davlat byudjetini tuzadi;
- Ichki ishlar vazirligi – mahalliy moliyani boshqaradi.

Fransiyada G'aznachilik funksiyalari Davlat G'aznasi va Davlatning hisob-kitob yuritish bosh direktsiyasi o'rtasida bo'lingan. Har ikkala tashkilot yuqori tashkilotlarning ikkinchi pog'onasi hisoblanadi: Davlat G'aznasi Moliya vazirligi, Davlatning hisob-kitob yuritish bosh direktsiyasi Byudjet

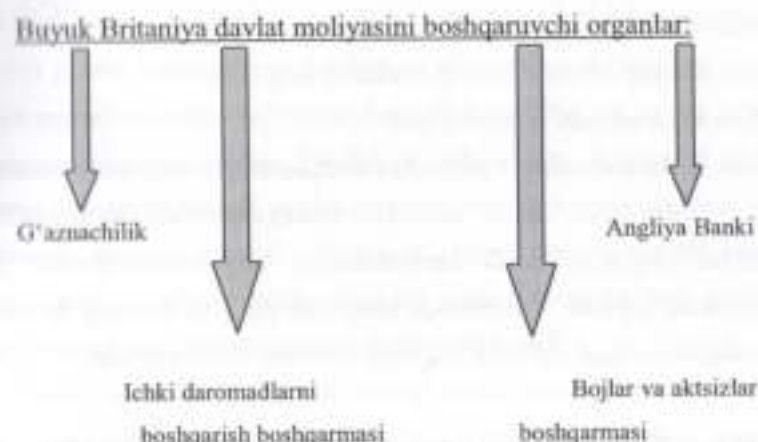
¹ Ali Hashim Hair Allah, Treasury reference model. Word Bank & IMF, March, 2010, 347 r.

vazirligining tarkibiga kiradi. Fransiyada barcha moliyaviy resurslar G'aznachilik ning yagona hisobraqamida yig'iladi, bu mablag'larning miqdori Markaziy Bankda joylashgan barcha tushumlar va to'lovlar yig'iladigan shu hisobraqam bilan nazorat qilinadi.

Mamlakatda g'aznachilik organlari Davlat byudjetini to'ldirish va ijro qilishni ta'minlaydi. G'aznachilik organlari davlatning soliqli va soliqsiz daromadlarini yig'ib oladi va kerakli nazorat ishlaridan keyin davlat mablag'larini sarflanishini amalga oshiradi. G'aznachilik organlari daromadlar tushumining va davlat byudjeti xarajatlarining hisob-kitobini yuritadi. Bu vazifa har bir geografik departamentda tayinlangan Bosh g'aznachiga yuklatilgan. Ularning amalga oshirgan moliyaviy operatsiyalari to'g'risidagi ma'lumotlar har kuni G'aznachilikning Markaziy Hisob agentligi Bosh buxgalteriyasida ishlov uchun yig'iladi. G'aznachilik organlari davlat tashkilotlarini moliyaviy faoliyatini tekshiradi va nazorat qiladi. Davlat buxgalterlari mintaqalar, departamentlar, kommunalar, shuningdek, mahalliy davlat tashkilotlari bo'yicha hisob-kitob yuritadi. Davlat buxgalterlari byudjet mablag'lari taqsimlovchilarining moliyaviy maslahatchilaridir.

G'aznachilik faoliyatida axborot xavfsizligini ta'minlash axborot qaltisliklarini samarali boshqarish mexanizmini tashkil etish, ro'y berishi kutilayotgan xavf-xatarlarni oldini olish hamda risk darajasini pasaytirish yuzasidan turli xil chora-tadbirlarni ko'rishni talab etadi. Shunday ekan, qaltisliklarni boshqarish g'aznachilikning axborot-kommunikatsiya sohasida ham o'ta dolzarb hisoblanadi. Bularning barchasi axborot-kommunikatsiya sohasida uning faoliyatiga xos risklarni samarali boshqarish mexanizmini amalda joriy etish, qaltisliklar oqibatini baholash uslubiyotini ishlab chiqish hamda qaltisliklarni oqibatini ro'y berish ehtimollarini kamaytirish borasida aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqishni talab etadi.

Quyidagi 2-rasmda Buyuk Britaniya davlat moliyasini boshqarish tizimi aks etgan.

2-rasm. Buyuk Britaniya davlat moliyasini boshqarilish tizimi¹

Buyuk Britaniyada davlat moliyasini bir qator davlat organlari amalga oshiradilar, biroq ular ichida asosiy o'rinni g'aznachilik egallaydi, uning zimmasiga davlat byudjetini ishlab chiqish, tuzish va bajarish, soliq siyosati, halqaro moliyaviy munosabatlarni moliyaviy va iqtisodiy rejalashtirish va nazorat qilish yuklatilgan. Bundan tashqari, mamlakatda bojxona bojlari va aksizlar boshqarmasi, ichki daromadlarni boshqarish boshqarmasi faoliyat yuritadi. Mamlakatning davlat qarzlari bilan Angliya Banki shug'ullanadi. Uning huquqlariga zayomlar chiqarish, kapital zayomlar summasini so'ndirish va joriy qarzdorlik bo'yicha barcha operatsiyalarni amalda yuritish kiradi.

Buyuk Britaniyada G'aznachilik keng vakolatlarga ega, ularni umumiy tarzda quyidagilarga bo'lish mumkin:

¹ Eshvazarov T. G'aznachilik tizimi muammasi. T.: Monografiya. Fan. 2009. -B.171,

- konsolidatsiyalashgan fondning to'lovlarini nazorat qiladi;
- mamlakat moliyaviy aktivlarini nazorat qiladi;
- davlat qarzini boshqaradi;
- qimmatli qog'ozlarni chiqarish muddatini belgilaydi;
- hisob-kitob uslubini belgilab beradi.

Buyuk Britaniyada davlat moliyasini boshqarish quyidagi tartib asosida tuzilgan. G'aznachilik davlat qarzlarini boshqarishni amalga oshiradi: G'aznachilik ning bosh idorasi hisobraqamlarni ro'yxatdan o'tkazadi va hisob-kitoblarni yuritadi. Byudjetga tushumlar soliq va bojxona xizmati orqali, soliqdan tashqari yig'imlar esa departamentlar orqali yig'iladi.

2. Byudjet tizimi byudjetlari g'azna ijrosining mohiyati va o'ziga xos xususiyatlari

O'zbekiston Respublikasida davlat moliyasini boshqarish tizimida olib borilayotgan islohotlar, qator vazifalar bilan birgalikda, davlat byudjetining g'azna ijrosiga bosqichma-bosqich o'tishni va uning faoliyat mexanizmlarini takomillashtirishni nazarda tutadi. Bunda zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida davlat mablag'larining harakati to'g'risidagi ma'lumotlarni jamlash, qayta ishlash, uzatish usullarini o'zlashtirish asosida davlat moliyasini boshqarishning samarali usul va vositalarini shakllantirish va muvofiq holda ishlashini ta'minlash zarur bo'ladi.

Mamlakatimizda davlat byudjetining g'azna ijrosini samarali tatbiq etishga faqatgina barqaror rivojlanish ko'rsatkichlariga erishganimizdan keyingina muvaffaq bo'lindi. O'zbekiston hukumati davlat moliyasini boshqarish tizimida ham keng qamrovli islohotlarni muvaffaqiyatli amalga oshirib kelmoqda. Bu islohotlarning ijobiy natijalarini davlat byudjeti g'azna ijrosining muvaffaqiyatli joriy etilishida ko'rishimiz mumkin.

***Davlat byudjetining g'azna ijrosi** - davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalarining barcha daromadlarini, shuningdek, byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha tushumlarini yagona g'azna hisobraqamga jamlash va ularning barcha xarajatlarini shu hisobraqamdan amalga oshirishni nazarda tutadi.* Bu esa davlat byudjeti, byudjetdan tashqari fondlar, byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari, davlat qarzlari va ularga xizmat ko'rsatish jarayonlarining tezkor nazoratini va monitoringini olib borish, davlat mablag'larining samarali ishlatilishini ta'minlash, davlat moliyaviy resurslarining harakati to'g'risida operativ tarzda ma'lumotlarni jamlash imkonini beradi.

Davlat byudjeti g'azna ijrosining *asosiy tamoyillari* - kassaning yagonaligi hamda buxgalteriya hisobi va hisobotini tashkil etishning yagonaligidan iborat. Davlat byudjetining g'azna ijrosi qonun hujjatlarida belgilab qo'yiladigan maxsus vakolatli moliya organi hamda uning Qorag'alpog'iston Respublikasi, viloyatlar, tumanlar, shaharlardagi hududiy bo'linmalari tomonidan amalga oshiriladi.

Davlat moliyasini boshqarish - davlat o'z vazifalarini samarali bajarishini ta'minlash, moliyaviy resurslarni safarbar qilishda ma'lum samaraga erishish, yagona tizim asosida moliyaviy resurslarni taqsimlash va ishlatish va nihoyat iqtisodiy barqarorlashtirish va jamiyat rivoji uchun sharoit yaratish borasida davlat tomonidan ko'riladigan tadbirlar yig'indisidir.

Davlat moliyasini boshqarishning institutsional tarkibida, boshqa vakolatli organlar bilan bir qatorda, G'aznachilik ham alohida muhim o'rin egallaydi.

***G'aznachilik** - byudjetdan mablag' oluvchilarning majburiyatlarini ijroga qabul qiladi va byudjet tashkilotlariga yetkazib berilgan tovar mahsulotlar, bajarilgan ishlar va ko'rsatilgan xizmatlar uchun G'aznachilik*

ularning nomidan va ularning topshirig'iga binoan vakolatni o'z zimmasiga oladi va byudjet mablag'larining maqsadli ishlatilishini ta'minlash va nazorat qilish asosida to'lovlarni amalga oshiradi¹.

Davlat byudjeti g'azna ijrosi deganda davlat byudjeti, davlat maqsadli jamg'armalari va boshqa byudjetdan tashqari fondlarning mablag'lari to'planadigan va ushbu mablag'lar doirasida aniq belgilangan yo'nalishlar bo'yicha xarajatlar amalga oshiriladigan yagona g'azna hisobraqami orqali davlat byudjetining ijro etilishi hamda shu orqali davlat moliyasini maqsadli va samarali boshqarishni tashkil etish tushuniladi.

3. G'aznachilik faoliyatini tashkil etish asoslari

G'aznachilik faoliyat ko'rsatishi uchun uning quyidagi tashkiliy elementlari mavjud bo'lishi va o'zaro bog'liqlikda amal qilishi zarur. Ular:

1. G'aznachilikning yagona hisobraqami
2. G'aznachilikning bosh kitobi
3. G'aznachilik organlari
4. G'aznachilikning axborot tizimi
5. G'aznachilikda byudjet mablag'larini boshqarish

G'aznachilikning yagona hisobraqami. O'zbekiston Respublikasining "Davlat byudjetining g'azna ijrosi to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq soliqli va soliqsiz davlat tushumlarini to'plash, saqlash va davlat xarajatlari amalga oshirish uchun G'aznachilik tomonidan G'aznachilikning yagona hisobraqami ochiladi. "Yagona g'azna hisobraqami G'aznachilik tomonidan boshqariladigan maxsus bank hisobraqami bo'lib, bu hisobraqamda Davlat byudjeti mablag'lari hamda byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari kiritiladi. Yagona g'azna hisobraqamidan davlat byudjetsiz mablag'lari nazarda tutilgan yerdik va jismoniy shaxslarning xarajatlari to'lanadi, shuningdek, davlat maqsadli jamg'armalarining

xarajatlari amalga oshiriladi"². G'aznachilik alohida operatsiyalarni, shuningdek, davlat maqsadli fondlarining mablag'lari bilan operatsiyalarni amalga oshirish uchun g'aznachilikning yagona hisobraqami doirasida subschyotlarini ochish haqiqiga ega. Bu subschyotlardagi qolliqlar g'aznachilikning yagona hisobraqami qolliq'ining ajralmas qismi hisoblanadi.

G'aznachilikning bosh kitobi. G'aznachilikning bosh kitobi – byudjet ijrosi g'azna usulining asosiy elementlaridan biridir. G'aznachilik Bosh kitobi bilan davlat moliyaviy resurslarining hisob-kitobi yuritiladi va moliya tizimining axborot tizimi faoliyat ko'rsatadi. G'aznachilikning Bosh kitobi byudjet operatsiyalari buxgalteriya hisobini yuritishning kompyuterlashtirilgan tizimidir. G'aznachilikning Bosh kitobida davlat tashkilotlari va muassasalari bilan bo'ladigan barcha moliyaviy operatsiyalar o'z ifodasini topadi. G'aznachilikning Bosh kitobi G'aznachilikning yagona hisobraqami va subschyotlari bilan bo'ladigan operatsiyalardagi barcha buxgalteriya provodkalarini aks ettiradi. G'aznachilikning Bosh kitobi ham respublika byudjetidan, ham mahalliy byudjetlardan mablag' bilan ta'minlash hisob-kitobining o'z vaqtida yuritilishini ta'minlaydi.

G'aznachilik organlari. G'aznachilik Moliya Vazirligi tarkibidagi davlat organi hisoblanadi. G'aznachilikning Qoraqalpog'iston Respublikasi G'aznachilik Boshqarmasi, Toshkent shahar va viloyatlar Boshqarmalari, shahar va tumanlarda G'aznachilik bo'limlari kabi hududiy organlari faoliyat yuritiladi. G'aznachilikka O'zbekiston Respublikasi Moliya vaziri o'rinbosari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tayinlangan Davlat G'aznachisi rahbarlik qiladi. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining buyrug'iga muvofiq G'aznachilikning hududiy organlari tuziladi va tugatiladi. G'aznachilik organlarining xarajatlarini moliyalashtirish respublika byudjetidan amalga oshiriladi.

¹ Williams M. Government Cash Management Its Interaction with Other Financial Policies. International Monetary Fund Fiscal Affairs Department Technical Guidance Note. 2010. -201 p.

²Palamov D., Narmasamodova B., "G'aznachilik" Darslik. – T.: IQTISOD-MOLIYA, 2014. 314 b.

G'aznachilikning axborot tizimi. G'aznachilikka yagona axborot tizimi xizmat qiladi. Hozirgi kunda G'aznachilikning yagona axborot tizimi yaratilgan bo'lib, "Davlat mablag'larini boshqarishning axborot tizimi" (DMBAT) deb ataladi. Byudjet operatsiyalari bo'yicha kodlashtirilgan va tasniflangan ma'lumotlar DMBAT ga avtomatik ravishda yuklanadi, bu esa daromadlarni tasniflar, xududiy belgilari, byudjetdan mablag' oluvchi tashkilotlar bo'yicha aniqlash imkonini beradi. Daromadlar avtomatik ravishda tegishli byudjetlarga belgilangan normativlar asosida o'tkaziladi. Daromadlarning yillik va oylik prognoz qilish bilan bog'liq tadbirlar o'zgarishsiz qolsa-da, tushumlarni o'tkazish endilikda banklar tomonidan emas, O'RMV AT tomonidan amalga oshiriladi.

G'aznachilikda davlat byudjeti mablag'larini boshqarish shundan iboratki, G'aznachilik yagona g'azna hisobraqamidan va G'aznachilikning boshqa bank hisobraqamlaridagi davlat byudjeti mablag'larini, davlat byudjetining xarajatlarini belgilangan muddatlarda amalga oshirish uchun yo'naltirish, shuningdek, davlat byudjetining vaqtincha bo'sh turgan mablag'larini bank depozitlari va boshqa aktivlarga vaqtincha joylashtirish hamda ular hisobidan respublika byudjetiga, Qorag'alpog'iston Respublikasi byudjetiga, mahalliy byudjetlarga, shuningdek, davlat maqsadli jamg'armalariga byudjet ssudalari berish yo'li bilan boshqarib boradi. G'aznachilik tomonidan dotatsiyalar va ssudalarni o'tkazish yagona g'azna hisobraqamidan yoki G'aznachilikning boshqa bank hisobraqamlaridan davlat byudjetida mablag'lar ajratish nazarda tutilgan yuridik va jismoniy shaxslarning bank hisobraqamlariga o'tkaziladi.

Xorij tajribalari shuni ko'rsatadiki, g'aznachilikning hududiy bo'linishi har bir davlatning ma'muriy bo'linishidan kelib chiqqan holda ishlab chiqilgan. Shunday qilib, chet mamlakatlar davlat byudjetlari ijrosining mavjud g'aznachilik tizimlarining tahlili ancha samarali faoliyat ko'rsatayotgan

ko'plab turli tizimlarning mavjudligini ko'rsatmoqda. Ular nafaqat nomi bilan (departament yoki sekretariat), balki bo'ysunish tuzilmasi va ularga yuklatilgan funksiyalar bo'yicha ham bir-biridan farq qiladi. Ayrim g'aznachiliklar Moliya vazirligi tarkibiga kiradi (Yaponiya), boshqalari Moliya vazirligi huquqida faoliyat ko'rsatadi (AQSh), uchinchi turdagilar esa moliya vazirliklari bilan yoki boshqa muassasalar bilan parallel ravishda faoliyat ko'rsatib, bir-birini o'zaro to'ldiradi yoki u yoki bu funksiyani bajarish uchun raqobatlashadi.

Davlat byudjeti g'azna ijrosining joriy qilinishi byudjet mablag'larining maqsadli va samarali ishlatilishiga hamda to'lov intizomini mustahkamlashga va natijada debitor va kreditor qarzdorliklarni keskin qisqartirish, ya'ni davlat byudjeti ijrosi jarayonini jahon andozalariga javob beradigan yangi sifat pog'onasiga chiqarishdir. Rivojlangan mamlakatlarda davlat byudjetining g'aznachilik ijrosida narx-navo monitoringiga alohida e'tibor beriladi. Masalan, Janubiy Koreya byudjet tashkilotlariga mahsulot yetkazib beruvchilarning reyestri joriy etilgan bo'lib unga sinovdan o'tgan va barcha talablarga javob beradigan mahsulot yetkazib beruvchilar kiritiladi. Ushbu ta'minotchilar byudjet mablag'lari oluvchilar bilan to'g'ridan to'g'ri mahsulot (ish xizmat) yetkazib berish bo'yicha shartnoma tuzishlari mumkin.

Janubiy Koreya byudjet mablag'lari samaradorligini oshirishga qaratilgan davlat siyosatining asosida markazlashmagan xaridlar sonini qisqartirishga yo'naltirilgan, ya'ni mahsulotni tanlash byudjet mablag'lari oluvchilar tomonidan amalga oshirilib, to'lovlar esa markazlashtirilgan holda g'aznachilik organlari ijro etiladi. Bu usul (prokyurementa) usuli deb ataladi.

Ushbu usulning mohiyati quyidagilardan iborat. Hozir Janubiy Koreyada ixtisoslashgan tashkilot-Markazlashtirilgan davlat xaridlari agentligi tashkil etilgan va uning asosiy vazifasi davlat byudjeti mablag'lari hisobiga davlat sektori ehtiyojlari uchun mahsulot xarid etish hisoblanadi. Ushbu

agentlikning asosini byudjet mablag'lari oluvchilar va mahsulot yetkazib beruvchilar to'g'risida ma'lumot to'plagan elektron baza hisoblanadi. Unga mahsulot yetkazib beruvchi firmalar to'g'risida barcha ma'lumotlar kiritilgan bo'lib bu o'z navbatida byudjet mablag'laridan foydalanish jarayonini doimiy nazorat qilish imkoniyatini beradi. Ushbu elektron bazaga 30 mingdan ortiq davlat tashkilotlari va 110 mingdan ortiq mahsulot yetkazib beruvchi tijorat tashkilotlari to'g'risida ma'lumotlar kiritilgan.

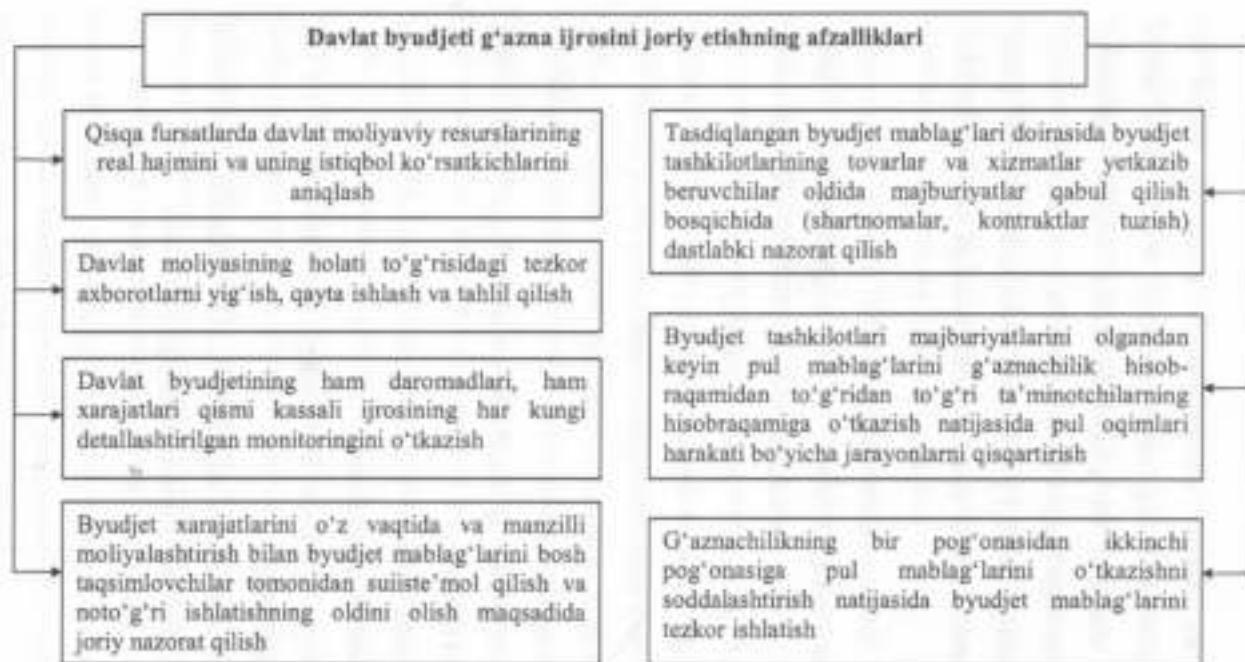
Ushbu elektron sistema on-line tizimida internet orqali ishlaydi va 200 ga yaqin belgilangan hujjat asosida elektron imzo orqali to'lov jarayonini amalga oshirish imkoniyatini beradi. Elektron sistema orqali tender va konkurslar amalga oshirilishi hamda uning ishtirokchilariga tegishli ma'lumotlar yetkazib berilishi mumkin. Bu o'z navbatida "bitta deraza" orqali xaridlarni amalga oshirish, tanlov muddatlarini qisqartirish, hujjatlar sonini kamaytirish va davlat ehtiyojlari uchun qilinayotgan xaridlarni oshkoraligini ta'minlaydi hamda tadbirkorlarga teng imkoniyat yaratadi. Respublikamizda g'aznachilik tizimini joriy etilishining asosiy maqsadi byudjet mablag'lari samaradorligini oshirish hisoblanadi. Bu borada biz chet el mamlakatlarda joriy etilgan samarali usullardan foydalanishimiz lozim. Shuning uchun kelgusida g'aznachilikda byudjet tashkilotlari tomonidan sotib olinuvchi mahsulot narxlarini to'g'risida elektron ma'lumotlar bazasini shakllantirish, uni tuzish va yangilab borishda Respublika tovar xomashyo birjasidagi narxlar kodirovkasini Davlat bojxona qo'mitasi ma'lumotlar bazasi ma'lumotlarini xarid etish tavsiya etiladi. Shu bilan birga respublikada chop etilayotgan reklama nashrlarini ko'paytirish uning turlarini (elektron, televedeiniye, radio va boshqalar) kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Davlat byudjeti ijrosida byudjet xarajatlari samaradorligini oshirish va byudjet mablag'laridan umumli foydalanishda chet el tajribasiga binoan yangi usullar kiritilmoqda. Shu jumladan, yuqorida keltirganimizdek g'aznachilik usuli joriy

etilishi byudjetni o'rta muddatli usuliga o'tishga tayyorgarlik ko'rish va natijaviylikka yo'naltirilgan byudjetlashtirish usuliga o'tish uchun zamin yaratilmoqda. Ushbu maqolada biz g'aznachilik usulida narxlar monitoringi mexanizmini yoritib berishga harakat qildik, bu borada ayrim chet mamlakatlar tajribasini tahlil etib shunga asosan byudjet samaradorligini oshirishda va byudjet xarajatlarini kamaytirishda narxlar monitoringi muhimligiga yana bir bor amin bo'ldik.

Byudjet ijrosi ustidan nazoratning sustligi, mablag'larni operativ boshqarish imkoniyatining kamayib borayotganligi, byudjet ijrosi to'g'risidagi tezkor va aniq ma'lumotlarni olish, jamlash, qayta ishlash va tegishli boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi qiyinchiliklar davlat moliyasini boshqarish tizimida islohotlar qilishni, byudjet mablag'larini boshqarishning samarali usul va vositalarini izlab topib, tatbiq etishni talab etdi va davlat byudjetining kassaviy ijrosidan g'azna ijrosiga o'tishning zarurligini belgilab berdi.

Davlat byudjeti ijrosini g'aznachilik mexanizmlariga o'tkazishning quyidagi afzalliklari mavjud:

- qisqa fursatlarda davlat moliyaviy resurslarining real hajmini va uning istiqbol ko'rsatkichlarini aniqlash;
- davlat moliyasining holati to'g'risidagi tezkor axborotlarni yig'ish, qayta ishlash va tahlil qilish;
- davlat byudjetining ham daromadlari, ham xarajatlari qismi kassali ijrosining har kungi detallashtirilgan monitoringini o'tkazish;

1-rasm. Davlat byudjeti g'azna ijrosini joriy etishning afzalliklari¹

¹ Qozimova G. Davlat byudjeti ijrosining g'aznachilik tizimi. O'qim qo'llanma. T.: Iqtisod-moliya, 2015.

tasdiqlangan byudjet mablag'lari doirasida byudjet tashkilotlarining tovarlar va xizmatlar yetkazib beruvchilar oldida majburiyatlar qabul qilish bosqichida (shartnomalar, kontraktlar tuzish) dastlabki nazorat qilish;

– moliya organlari tomonidan byudjet xarajatlarini o'z vaqtida va manzilli moliyalashtirish bilan byudjet mablag'larini bosh taqsimlovchilar tomonidan suiiste'mol qilish va noto'g'ri ishlatishning oldini olish maqsadida joriy nazorat qilish;

– byudjet tashkilotlari majburiyatlarini olgandan keyin pul mablag'larini g'aznachilik hisobraqamidan to'g'ridan to'g'ri ta'minotchilarning hisobraqamiga o'tkazish natijasida pul oqimlari harakati bo'yicha jarayonlarni qisqartirish;

– g'aznachilikning bir pog'onasidan ikkinchi pog'onasiga pul mablag'larini o'tkazishni soddalashtirish natijasida byudjet mablag'larini tezkor ishlatish.

4. Byudjet tizimi byudjetlari g'azna ijrosiga o'tish bosqichlari

Davlat byudjetining g'azna ijrosi davlat byudjetining barcha daromadlarini yagona g'azna hisobraqamiga kiritishdan, shuningdek, davlat byudjetining xarajatlarini shu hisobraqamdan to'lashdan iborat.

Davlat byudjeti g'azna ijrosining *asosiy ramoyillari* – kassaning yagonaligi hamda burjalleriya hisobi va hisobotini tashkil etishning yagonaligidan iborat. Davlat byudjetining g'azna ijrosi qonun hujjatlarida belgilab qo'yiladigan maxsus vakolati moliya organi hamda uning Qorog'alpog'iston Respublikasi, viloyatlar, tumenlar, shaharlardagi hududiy bo'linmalari tomonidan amalga oshiriladi.

Davlat moliyasini boshqarish – davlat o'z vazifalarini samarali bajarishni ta'minlash, moliyaviy resurslarni safarbar qilishda ma'lum samaranga erishish, yagona tizim asosida moliyaviy resurslarni taqsimlash va

ishlatish va nihoyat iqtisodiy barqarorlashtirish va jamiyat rivoji uchun sharoit yaratish borasida davlat tomonidan ko'riladigan tadbirlar yig'indisidir.

Davlat moliyasini boshqarishning institutsional tarkibida, boshqa vakolatli organlar bilan bir qatorda, G'aznachilik ham alohida muhim o'rin egallaydi. G'aznachilik - byudjetdan mablag' oluvchilarning majburiyatlarini ijroga qabul qiladi va byudjet tashkilotlariga yetkazib berilgan tovar mahsulotlar, bajarilgan ishlar va ko'rsatilgan xizmatlar uchun G'aznachilik ularning nomidan va ularning topshirig'iga binoan vakolatni o'z zimmasiga oladi va byudjet mablag'larining maqsadli ishlatilishini ta'minlash va nazorat qilish asosida to'lovlarni amalga oshiradi.

Davlat byudjeti g'azna ijrosi deganda davlat byudjeti, davlat maqsadli jamg'armalari va boshqa byudjetdan tashqari fondlarning mablag'lari to'planadigan va ushbu mablag'lar doirasida aniq belgilangan yo'nalishlar bo'yicha xarajatlar amalga oshiriladigan yagona g'azna hisobraqami orqali davlat byudjetining ijro etilishi hamda shu orqali davlat moliyasini maqsadli va samarali boshqarishni tashkil etish tushuniladi.

Davlat byudjeti g'azna ijrosiga o'tishgacha bo'lgan davrda byudjet ijrosi jarayoni quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi edi:

- byudjet tushumlarini taqsimlash;
- tegishli byudjetlarda jamlangan mablag'larni byudjetdan mablag' oluvchilarning ularga xizmat ko'rsatuvchi banklarda ochilgan hisobraqamlariga o'tkazish.

Davlat byudjeti ijrosining bunday tartibida byudjet mablag'larining keyingi taqdiri butunlay foydalanuvchilarning ixtiyoriga bog'liq bo'lib qoldi. Davlat byudjeti mablag'laridan qay darajada samarali va oqilona foydalanilganligini esa faqatgina buxgalteriya hisobotlari orqali so'nggi nazorat usullaridan foydalangan holda tekshirish mumkin edi.

Mazkur muammolarni e'tiborga olgan holda, Davlat moliyasini boshqarish tizimini isloh qilish tadbirlari doirasida O'zbekiston Respublikasi

Moliya Vazirligi tizimida byudjetni g'aznachilik orqali ijro etish uchun mos'ul bo'lgan institutsional tuzilma shakllantirildi. Bu faoliyat bir necha bosqichlarda amalga oshirildi. Ularni xronologik jihatdan quyidagicha tasviflash mumkin (1-jadval):

2002-yilda "Davlat moliyasini boshqarishni isloh qilish" loyihasi muvaffaqiyatli qabul qilindi hamda uni tayyorlash va amalga oshirish bo'yicha mas'uliyat Moliya vazirligiga yuklatildi. Mazkur loyihaning maqsadi "davlat moliyasini boshqarishni takomillashtirish, zamonaviy kompyuterlar va axborot texnologiyalaridan foydalangan holda byudjet mablag'larining samarali sarflanishini ta'minlash, byudjet ijrosining yangi tizimini yaratishdan iborat"¹⁹ bo'ldi.

* *2004-yilda* O'zbekiston Respublikasining "Davlat byudjetining g'azna ijrosi to'g'risida"gi Qonuni qabul qilindi. Bu Qonun byudjet xarajatlarini boshqarish va nazorat qilish jarayonlariga keskin o'zgartirishlar kiritdi. Ushbu Qonunning maqsadi O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetining (shu jumladan davlat maqsadli jamg'armalarining) va byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'larining g'azna ijrosi sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat bo'ldi. "Davlat byudjeti g'azna ijrosi to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi o'z navbatida byudjetdan mablag' oluvchilarning tovarlarni yetkazib beruvchilar o'rtasidagi shartnomalarini ro'yxatdan o'tkazish hamda ularning xarajatlarini to'lashga qaratilgan byudjet mablag'larining harakatini nazorat qilish tartibini aniqlash va belgilashni taqozo etadi.

* *2005-yilda* Moliya vazirligi tarkibida davlat byudjetining g'azna ijrosini joriy qilish uslubiyoti boshqarmasi tashkil etildi. Davlat byudjetining g'azna ijrosini joriy etish - keng qamrovli masala bo'lib, o'zaro bog'liq

¹⁹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlat moliyasini boshqarishni isloh qilish bo'yicha amalga oshiriladigan tadbirlar to'g'risida"gi 144-son. (26.04.2002) Qarori, 3-anzl.

bo'lgan qator masalalarni hal qilishni talab etardi, xususan, g'aznachilik faoliyatining uslubiy asoslarini shakllantirish, hisob va hisobot tizimini qayta tuzish, yagona g'azna hisobvarag'ini ochish va shu kabi masalalar Uslubiyot boshqarmasi faoliyatining diqqat markazida bo'ldi va byudjetning g'azna ijrosi metodologiyasini yaratishga qaratildi.

- *2007-yilda* respublikaning barcha hududlarida davlat byudjetining g'azna ijrosi elementlari joriy etildi, davlat byudjeti xarajatlarining iqtisodiy tasnifiga ko'ra barcha guruhlari bo'yicha ijrosi g'aznachilik bilan qamrab olindi.

- *2007-yilda* Davlat byudjetining g'azna ijrosini tatbiq etish hisobiga byudjet tizimini yanada isloh etish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda byudjet mablag'larining maqsadli sarflanishi ustidan nazoratni kuchaytirish, barcha darajalardagi byudjet daromadlari va xarajatlarni boshqarish samaradorligini oshirish maqsadida Moliya vazirligi Davlat byudjetining g'azna ijrosini tatbiq etish va uslubiyoti boshqarmasi hamda mahalliy moliya organlarining g'aznachilik bo'linmalari negizida O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi va uning hududiy bo'linmalari tashkil etildi.

- *2009-yilda* davlat byudjeti bilan birgalikda, davlat maqsadli jang'armalarining ham ijrosi G'aznachilikka o'tdi. Bu maqsadda davlat maqsadli jang'armalari mablag'lari harakatini ta'minlovchi tegishli banklardagi ularning hisobraqamlari yopilib, G'aznachilikda ular uchun shaxsiy hisobraqamlar ochildi va ularning daromadlari tushumi va xarajatlari to'lovi shu hisobraqamlardan amalga oshirila boshlandi.

- *2010-yildan* boshlab tajriba tariqasida davlat byudjetining bo'xona orqali tushuvchi daromadlari ijrosi g'aznachilik orqali amalga oshirila boshladi.

- *2011-yildan* boshlab yangi byudjet tasnifiga asoslangan, davlat byudjeti g'azna ijrosini amalga oshirishga xizmat qiluvchi G'aznachilik dasturiy majmui ishga tushirildi.

- *2011-yilning 7-fevralida* O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat xaridlari tizimini muqobillashtirish va ularga kichik biznes subyektlarini jalb qilishni kengaytirish to'g'risida"gi PQ-1475-sonli qarori qabul qilindi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorida ko'rsatilgan vazifalarning bajarilishini ta'minlash uchun Vazirlar Mahkamasi huzurida Davlat xaridlari bo'yicha hukumat komissiyasi tashkil qilindi va uning ishchi organi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi deb belgilandi. G'aznachilik tashkiliy tuzilmasi tarkibida esa "Davlat xaridlarini amalga oshirish jarayoni monitoringi axborot-tahlil bo'limi" tarkib topdi.

- *2012-yilning 1-yanvaridan* boshlab davlat byudjetining daromadlari va xarajatlari G'aznachilikning Yagona g'azna hisobvarag'idan amalga oshirila boshlandi. Yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan davlat byudjetiga o'tkaziladigan soliqlar va majburiy to'lovlar banklar tomonidan qabul qilinadigan va belgilangan tartibda 23402-, 23403-, 23407-, 23409-, 20207-, 20205- va 23411-sonli balans hisobraqamlarda ochilgan shaxsiy hisobraqamlarga (ShHR) kiritiladigan va ular hisobidan tegishli byudjetlar va davlat maqsadli jang'armalari hisobiga belgilangan miqdorlarda ajratmalar amalga oshiriladigan tartib joriy etildi.

- *2014-yildan* Byudjet kodeksining amalga kiritilishi byudjet tizimi byudjetlari g'azna ijrosini tashkil etishning qonuniy bazasini yanada mustahkamladi.

- *2016-yilda* respublikamiz bir necha yillardan buyon davlat moliyasini isloh etishda davlat byudjet daromadlarini g'azna ijrosi bilan qamrab olish islohotlarning eng muhim bosqichi hisoblanadi. Shu munosabat bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016-yil 5- martdagi

(ro'yxat raqami №02-02/1-860, 2016-yil 14-mart) 1-sonli bayonomasiga muvofiq 2016- yilning 1- aprelidan 1 iyuniga qadar byudjet tizimi byudjetlari daromadlarini yig'ishning amaldagi tartibni saqlab qolgan holda O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimi byudjetlari daromadlarini g'azna ijrosi mexanizmi bilan qamrab olishning sinov (test) jarayonini amalga oshirish, shuningdek Moliya vazirligi axborot tizimi hamda Markaziy bank, Davlat soliq qo'mitasi, Davlat bojxona qo'mitasi va daromadlarni yig'ishga vakolatli bo'lgan tegishli organlar va tashkilotlar axborot tizimlari o'rtasida ma'lumot almashinuvini yo'lga qo'yish, shuningdek, 2016-yilning 1- iyulidan boshlab O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimi byudjetlari daromadlarini g'azna ijrosi mexanizmi bilan to'liq qamrab olish vazifasi yuklatildi. Bunda 2016-yil 1- iyulidan byudjet tizimining byudjetlari daromadlarini g'azna ijrosi mexanizmi bilan respublikaning barcha hududlarida joriy qilish nazarda tutilgan.

• 2017-yildan byudjet tizimi byudjetlari g'azna ijrosini tashkil etish O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 2016-yil 22- noyabrdagi 88-son buyruq'iga ko'ra O'zbekiston Respublikasi adliya vazirligi tomonidan 2016-yil 22-dekabrda №2580 raqami bilan ro'yxatdan o'tkazilgan "O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi Qoidalari"da belgilangan mexanizm asosida tashkil etildi. Bunda byudjetdan mablag' oluvchilarning yuridik va moliyaviy majburiyatlarini ro'yhatdan o'tkazishda tegishli hujjatlarni UzASBO tizimi orqali g'aznachilik bo'linmalariga uzatish va O'RMVAT tizimida hisobga olishning amaldagi byurokratik tizimdan elektron tizimiga o'tilishi asosida g'aznachilik ijrosining yanada samarali ijrosi ta'minlandi.

• 2018 -yillarda davlat va korporativ xaridlar tizimini zamonaviy uslub va uslubiyot asosida tashkil etish chora-tadbirlari belgilandi. Bunda davlat

xaridlarini samarali, korruptsiyadan xoli va shaffof tarzda tashkil etilishi maqsadida qonun hujjatlari shakllantirildi.

Moliya vazirligi G'aznachiligi davlat moliyasini samarali boshqarish uchun ham, undan oqilona foydalanilishi ustidan qat'iy nazoratni ta'minlash uchun ham mustahkam zamin yaratdi. Buni esa quyidagicha izohlash mumkin.

*Birinchi*dan, g'aznachilik davlat byudjetining ijrosi jarayonida yuzaga keladigan daromad va barcha xarajatlarni yagona g'azna hisobraqamidan amalga oshiradi. Mablag'larning Yagona g'azna hisobraqamiga soliq va soliq bo'lmagan daromadlar ko'rinishida kelib tushishi moliyaviy resurslarni operativ boshqarish va davlat byudjeti xarajatlarini o'z vaqtida to'lash uchun barqaror asos yaratadi.

*Ikkinchi*dan, dastlabki nazoratni amalga oshirish uchun sharoit yuzaga keladi, ya'ni majburiyatlarni qabul qilish jarayoni boshlanadi, bunda byudjet tashkiloti tomonidan smetada ko'zda tutilgan mablag'lar doirasida kelajakda moliyaviy xarajatlarni amalga oshirish bo'yicha majburiyatlar g'aznachilik organlarida ro'yxatdan o'tkaziladi va shu asosda mablag'larning maqsadli harakatini ta'minlash uchun zamin yaratiladi.

Takrorlash uchun savollar

1. Rivojlangan davlatlarda g'aznachilik tizimining o'ri qanday?
2. Byudjetning xarajatlar ijrosida G'aznachilikning roli nimalardan iborat?
3. G'aznachilikni joriy etishning qanday chora-tadbirlari amalga oshiriladi?
4. G'aznachilik tizimi mexanizmining qanday shart-sharoitlari yaratiladi?

5. Davlat byudjetini ijro etishning jahon tajribalarida mavjud qanday usullari bor?

6. Davlat byudjetining kassaviy ijrosi byudjetni ijro qilishdagi qanday muammolarni keltirib chiqardi?

7. Davlat byudjetining g'azna ijrosi byudjetni ijro etishning boshqa usullaridan qanday afzalliklarga ega?

8. Davlat byudjeti g'azna ijrosining mazmun-mohiyati nimadan iborat?

9. Davlat byudjeti g'azna ijrosining tamoyillarini izohlab bering.

10. G'aznachilikning tashkiliy elementlari nimalardan iborat?

Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar

1. Rivojlangan davlatlarda g'aznachilik tizimini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va izoh yozing.

2. G'aznachilikni joriy etishning qanday chora-tadbirlari daftaringizga aks ettiring, bajarilgan vazifalari sharhini keltiring.

3. Davlat byudjetining kassaviy ijrosi byudjetni ijro qilish tartibini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va ularni izohlovchi hulosani yozing.

4. Respublika va hududiy g'azna hisobraqamlaridan yagona g'azna hisobraqamiga o'tish davrida amalga oshirilgan tadbirlar va qabul qilingan me'yoriy hujjatlar sharhini keltiring.

5. Davlat byudjeti yagona g'azna hisobraqamini yuritishning jahon tajribalarini o'rganing va xulosalaringizni mustaqil ta'lim daftaringizda aks ettiring.

1-MAVZU. G'AZNACHILIK FAOLIYATINING HUQUQIY-TASHKILY TA'MINOTI

1. G'aznachilik faoliyatini shakllantirishning huquqiy tartibga solinishi

2. Byudjet Kodeksi davlat byudjeti g'azna ijrosining huquqiy asosi

3. "Byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi qoidalari"ning mazmuni va tarkibi

4. Moliya vazirligi G'aznachiligining tarkibi va tashkiliy tuzilishi

1. G'aznachilik faoliyatini shakllantirishning huquqiy asoslari

O'zbekiston Mustaqillikka erishgandan so'ng, xo'jalik yuritishning boshqa tizimiga o'tilishi, iqtisodiyot bozor infratuzulmasining shakllanishi va rivojlanishi mamlakat xo'jalik jarayonlarini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan huquqiy asosni yaratishni talab etdi. Undan tashqari, jahondagi globallashuv jarayonlarida faol qatnashayotgan O'zbekiston uchun davlat boshqaruv institutlarini shakllantirish va tubdan isloh qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Tajribadan shu narsa ma'lumki, O'zbekiston iqtisodiyotiga xorijiy mamlakatlar bozor mexanizmlarini ko'r-ko'rona, sun'iylik bilan tatbiq etib ko'rilaydi, chunki jamiyat a'zolari o'rtasida shunday an'anaviy iyerarxik munosabatlar tizimi shakllangan, ularni mensimaslik, keskin qarorlar qabul qilish chog'ida ularni e'tiborga olmaslik turli nobush holatlarga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, iqtisodiyotni boshqarishning jahon amaliyotida tan olingan bir qator mexanizmlarini, iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanish sharoitlarimizga tegishli tarzda moslashtirgan holda, qo'llash va ijobiy foydalanish maqsadga muvofiqdir. Byudjet mablag'laridan oqilona va samarali foydalanishni ta'minlovchi shunday mexanizmlardan biri - davlat byudjeti ijrosining g'aznachilik tizimidir.

Bu bozordagi islohotlar davlat moliyasi, davlat byudjeti va byudjet jarayonini boshqarish va tartibga solish organlari faoliyatining samaradorligini oshirishni ko'zda tutadi. Shu sababli ular faoliyatini amalga

oshirilayotgan iqtisodiy va demokratik islohotlar talablariga moslashtirish, so'nggi ijobiy natijalarni ko'zlagan holda muvofiqlashtirish, shaklan va mazmunan yangi sifat pog'onasiga ko'tarish talab etilmoqda²⁰.

Bu borada dastlab O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlat moliyasini boshqarishni isloh qilish loyihasi amalga oshirishga tayyorlanish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2002-yil 26-aprelda 144-son qarori qabul qilindi. Mazkur loyihani amalga oshirishga Xalqaro tiklanish va taraqqiyot banki tomonidan 400,0 ming AQSh dollari miqdorida mablag' ajratildi. Qarorda aytilishicha, "Yaponiya hukumati tomonidan O'zbekiston Respublikasida moliya axborot tizimining funksional va texnikaviy tuzilmasini ishlab chiqishga"²¹ 500,0 ming AQSh dollari miqdorida grant berilishi bildirildi.

Mazkur loyihaning maqsadi davlat moliyasini boshqarishni takomillashtirish, zamonaviy kompyuterlar va axborot texnologiyalaridan foydalangan holda byudjet mablag'larining samarali sarflanishini ta'minlash, byudjet ijrosining yangi tizimini yaratishdan iboratdir. Ko'rsatib o'tilgan loyihani amalga oshirish yuzasidan mas'uliyat O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga yuklatildi.

Loyihani tayyorlash va amalga oshirish maqsadida Muvofiqlashtiruvchi kengash tuzildi. Bu kengashning asosiy vazifalari etib quyidagilar belgilandi:

- loyihani tayyorlash va amalga oshirish bo'yicha monitoring olib borish;

- loyiha doirasida jalb etiladigan vakolatli organlar, konsalting kompaniyalari faoliyatini muvofiqlashtirish;

²⁰ Davlat moliyasini isloh etishning dolzarb muammolari. Respublika ilmiy-amaliy konferentsiyasi materiallari. (20.12.2000) T.: HURMOYUN ISTIQLOL MO'JIZASI. 2000. 87-88-betlar.

²¹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlat moliyasini boshqarishni isloh qilish loyihasi amalga oshirishga tayyorlanish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 144-son (26.04.2002) Qarori, 1-band.

- loyihani tayyorlash va amalga oshirish uchun jalb etiladigan mablag'lardan samarali foydalanish ustidan nazoratni ta'minlash;

- tender savdolari o'tkazish bo'yicha qarorlar qabul qilish va ularning natijalarini ma'qullash, tegishli tender komissiyalari tarkibini tasdiqlash;

- ekspertizalar o'tkazish va jalb etilayotgan konsultantlar va ekspertyalar hisobotini ma'qullash.

Davlat byudjetini tuzish quyidagi qonun-qoidalar bo'yicha amalga oshiriladi:

Byudjet loyihasi amaldagi hokimiyat(hukumat)ning byudjet siyosati va fiskal siyosati bilan muvofiq bo'lishi kerak.

-tushunarliklik - byudjetdagi tushum(daromad)lar va chiqim(xarajat)lar shunday aks ettirilishi kerakki, undan oddiy shaxs foydalanganda ham uni to'liq tushinishi kerak;

-aloqidalik(yakkalik) - davlatning byudjet loyihasi uning faqatgina moliyaviy operatsiyalari bilan bog'liq bo'lib, unda moliyaga aloqasi bo'lmagan muammolar ta'sir etmasligi shart.

Byudjet mexanizmining shakllanishi quyidagi omillar ta'sirida vujudga keladi:

-yagonalik - hukumatning barcha daromadlari barcha davlat tushumlari uchun yagona bo'lgan fondga yoki hisobraqamga tushishi;

- maxsuslik - bu omil hukumatning barcha daromadlari va xarajatlari moddalarini klassifikatsiyalashda maxsus shakllanishini bildiradi;

-davriylik - byudjet rejasining ma'lum davr oralig'ida amalga oshirish uchun qonuniy shaklda tasdiqlangan;

-aniqlilik - Barcha daromad va xarajatlarning baholanishi aniq davrda va ko'rsatkichlarda ko'rsatilishi;

-maqsadga muvofiqlik - qonun bo'yicha tasdiqlangan byudjet rejasini amaliyot (byudjet yili)da amalga oshirilgandan so'ng u haqiqiy hisoblanadi.

Byudjetni taqdim etishning shakllari va uslublari

- Aniq (shaffof)lik – siyosiy demokratik asosga ko'ra, amaldagi hokimiyat saylov orqali tanlangan shaxslar tomonidan amalga oshiriladi. Shunday ekan, byudjet loyihasi shunday tuzilishi kerakki, hatto oddiy mutaxassis bo'lmagan kishi uchun ham tushunarli bo'lishi kerak.

- Ochiq (oshkora)lik – Byudjet hujjatlari barchaga tanishib chiqish uchun ochiq bo'lishi va undagi ma'lumot beruvchi ko'rsatkichlarni o'z maqsadlariga moslashtirilmastligi lozim²².

O'zbekiston Respublikasida davlat moliyasini isloh qilish bo'yicha muhim qadamlardan biri "Davlat byudjetining g'azna ijrosi to'g'risida"gi Qonunining qabul qilinishi bo'ldi. Ushbu Qonunning maqsadi O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetining (shu jumladan davlat maqsadli jamg'armalarining) va byudjet tashkilotlari byudjetdan tashqari mablag'larining g'azna ijrosi sohasidagi munosabatlarini tartibga solishdan iborat. Mazkur qonunda davlat byudjeti g'azna ijrosini tashkil etish va g'aznachilik faoliyati bilan bog'liq quyidagi holatlar o'zining huquqiy asosiga ega bo'ldi:

- davlat byudjeti g'azna ijrosining asosiy printsiplari;
- davlat byudjetining g'azna ijrosi muddatlari;
- G'aznachilikning asosiy vazifalari;
- G'aznachilikning boshqa organlar va tashkilotlar bilan o'zaro munosabatlari;
- G'aznachilikning bank hisobvaraqlari;
- davlat byudjetining xarajatlarini amalga oshirish;
- davlat byudjeti mablag'larini boshqarish;
- davlat byudjeti g'azna ijrosining buxgalteriya hisobi;

²² Makarand A.Puthurkar. Public Budgeting theory and practice. CreateSpace Independent Publishing Platform (4 Jun. 2016) USA.

- davlat byudjetining ijrosi to'g'risidagi hisobot va boshqalar.

Byudjetdan mablag' oluvchilar bilan ularga tovar(xizmat, ish)larni yetkazib beruvchilar o'rtasidagi shartnomalarni ro'yxatdan o'tkazish hamda ularning xarajatlarini to'lab berishga qaratilgan byudjet mablag'larining harakatini nazorat qilish tartibini aniqlash va belgilashni taqozo etadi. Shu maqsadda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 63-son (05.05.2005) buyrug'i bilan tasdiqlangan va O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi tomonidan 1475-raqam (21.05.2005) bilan ro'yxatga olingan "Moliya organlarida byudjetdan mablag' oluvchilar bilan tovar (ishlar, xizmatlar) yetkazib beruvchilar o'rtasidagi shartnomalarni ro'yxatdan o'tkazish va ularning xarajatlari to'lovini nazorat qilish tartibi haqida Vaqtinchalik nizom" qabul qilindi. Ushbu Nizom tajriba tariqasida Samarqand viloyatida, shu jumladan respublika byudjetidan moliyalashtiriladigan ayrim byudjet tashkilotlarida byudjetdan mablag' oluvchilar bilan mol yetkazib beruvchilar o'rtasidagi shartnomalarni tegishli moliya organlarida ro'yxatdan o'tkazish va byudjet mablag'larini ularning xarajatlarini to'lashga o'tkazish ustidan nazorat qilish tartibini belgilab berdi.

Davlat byudjetining g'azna ijrosini tatbiq etish hisobiga byudjet tizimini yanada isloh etish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda byudjet mablag'larining maqsadli sarflanishi ustidan nazoratni kuchaytirish, barcha darajalardagi byudjetlar daromadlari va xarajatlarini boshqarish samaradorligini oshirish maqsadida 2007-yil 28-fevralda "Davlat byudjeti g'azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-594 sonli qarori qabul qilindi.

Ushbu qarorga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi Davlat byudjetining g'azna ijrosini tatbiq etish va uslubiyot boshqarmasi hamda mahalliy moliya organlarining g'aznachilik bo'linmalari negizida O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi va uning hududiy

bo'linmalari tashkil etildi. Shuningdek, mazkur Qaror bilan G'aznachilikning asosiy vazifalari belgilab berildiki, ular "Davlat byudjetining g'azna ijrosi to'g'risida"gi Qonunda aks etgan G'aznachilikning vazifalariga yanada aniqlik kiritdi. Davlat byudjetining g'azna ijrosini tatbiq etish hisobiga byudjet tizimini yanada isloh qilish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda byudjet mablag'larining maqsadli sarflanishi ustidan nazoratni kuchaytirish, barcha darajalardagi byudjet daromadlari va xarajatlarini boshqarish samaradorligini oshirish maqsadida qarorda qator vazifalar belgilandi:

- O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining Moliya vazirligi Davlat byudjetining g'azna ijrosini tatbiq etish va uslubiyoti boshqarmasi hamda mahalliy moliya organlarining g'aznachilik bo'linmalari negizida O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligini va uning hududiy bo'linmalarini moliya organlari bo'yicha belgilangan boshqaruv xodimlari soni doirasida tashkil etish;

- G'aznachilik tomonidan davlat byudjetining kassa ijrosi, jumladan, tushadigan daromadlarni turli darajadagi byudjetlar o'rtasida taqsimlash, byudjetdan mablag' oluvchilarning xarajatlar smetalari ijrosi va Davlat byudjeti ijrosi to'g'risida hisobot tuzish;

- Davlat byudjeti mablag'larini yagona g'aznachilik hisob raqami, shuningdek tegishli byudjetlar daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi kassa uzilishlarining oldini olishni ta'minlaydigan hududiy g'aznachilik hisob raqamlarini joriy etish orqali boshqarish;

- byudjet tashkilotlarining tovar (ish, xizmat)lar yetkazib beruvchilar bilan shartnomalarini, shuningdek Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan kapital qurilish bo'yicha buyurtmachilarning shartnomalari xarajatlar smetasida ko'rsatilgan summalar va maqsadlarga qat'iy muvofiq ravishda tuzilishi ustidan qattiq nazorat o'rnatish asosida mazkur shartnomalarni

ijburiy ro'yxatdan o'tkazish tartibini joriy etish orqali byudjet tashkilotlarining maqsadga nomuvofiq, asossiz xarajatlarining oldini olish;

- byudjet tashkilotlarini, shu jumladan mudofaa va xavfsizlik tuzilmalarini moliyalashga yo'naltiriladigan byudjet mablag'laridan foydalanishni maqbullashtirish ustidan monitoringni amalga oshirish, bunda ular tomonidan tuzilayotgan shartnomalarning sifati ta'minlanishini, ularning maqsadga muvofiqligi va narx-navo yechimini nazarda tutish hamda visitchilik xizmatlaridan voz kechish;

- xarajatlar smetasi va ro'yxatga olingan shartnomalarda nazarda tutilgan qat'iy summalar doirasida tovar (ish, xizmat)lar yetkazib beruvchilarning bevosita hisob raqamlariga byudjet mablag'lari oluvchilar nomidan va ularning topshirig'i bo'yicha to'lovlarni amalga oshirish orqali to'lov intizomiga so'zsiz rioya etilishi ustidan ta'sirchan nazoratni ta'minlash;

- Davlat byudjeti g'azna ijrosining buxgalterlik hisobi va hisobotini yuritish, Davlat byudjeti ijrosi haqida axborot yig'ish, qayta ishlash va tahlil qilish, shuningdek O'zbekiston Respublikasining davlat ichki va tashqi qarzariga xizmat ko'rsatish, O'zbekiston Respublikasi kafolatlarini ijro etish.

Shuningdek, ushbu qaror asosida Osiyo taraqqiyot banki (OTB) va boshqa xalqaro moliya tashkilotlarining qarz mablag'larini jalb etgan holda Davlat byudjetining barcha daromadlarini yagona g'azna hisobraqamiga jamlash va undan xarajatlar to'lovini amalga oshirish imkonini beruvchi Davlat byudjeti g'azna ijrosining yagona integratsiyalashgan axborot tizimini tashkil etish bo'yicha chora-tadbirlar kompleksini qabul qilinishi belgilandi.

O'zbekiston aloqa va axborotlashtirish agentligi O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki bilan birgalikda belgilangan tartibda respublikaning barcha shahar va tumanlarini qamrab olgan holda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tizimining ma'lumotlar tarmog'ini tashkil etish uchun yer usti raqamli aloqa kanallarini berish choralari belgilandi.

Moliya organlarining byudjet mablag'lari oluvchilarning xarajatlar smetasini bajarish funksiyalari G'aznachilikka byerilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va tijorat banklariga byudjet mablag'lari oluvchilarga xizmat ko'rsatish bilan band bo'lgan bank xodimlari sonini maqbullashtirish va qisqartirish choralarini ishlab chiqildi.

2007-yil 20-martda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 53-sonli Qarori bilan "O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining G'aznachiligi to'g'risida Nizom" qabul qilindi. Mazkur Nizom "Davlat byudjeti g'azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-594-sonli (27.02.2007) qaroriga muvofiq ishlab chiqildi hamda G'aznachilikning asosiy vazifalari, funksiyalari, vakolatlari va javobgarligini belgilab berdi.

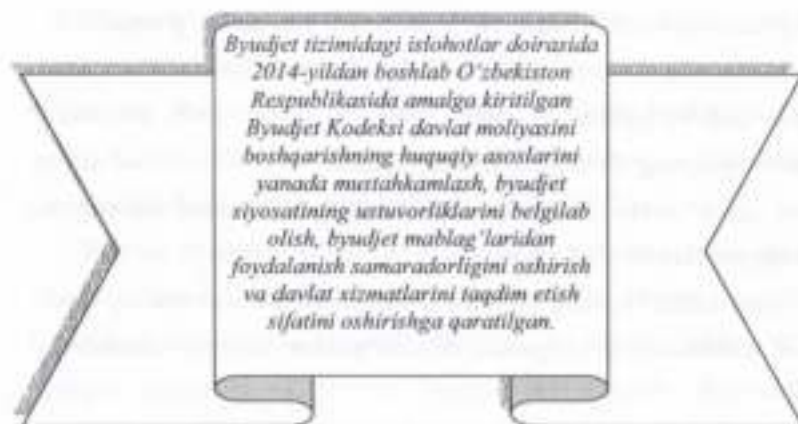
2007-yil 30-avgustda O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining 119-sonli buyrug'i bilan "Davlat byudjeti g'azna ijrosi bo'yicha funksiyalarini chegaralash to'g'risida Nizom" tasdiqlandi. Ushbu Nizom O'zbekiston Respublikasi respublika byudjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti va mahalliy byudjetlarning g'azna ijrosini tashkil etish borasida O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi Markaziy apparati tarkibiy bo'linmalari (G'aznachilikdan tashqari) hamda hududiy moliya organlari zimmalaridagi funksiyalar bilan O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi G'aznachiligi va uning hududiy bo'linmalari zimmalariga qo'yilgan funksiyalarini chegaralab berdi. Bu esa byudjet siyosatini amalga oshirishga mutasaddi bo'lgan bir nechta davlat moliyasini boshqarish organlarining faoliyati bir-birini takrorlamasligini ta'minladi.

2. Byudjet Kodeksi davlat byudjeti g'azna ijrosining huquqiy asosi

Byudjet qonunchiligini yanada rivojlantirish va takomillashtirish asosida byudjet faoliyatini rivojlantirish davlat moliyasini boshqarish tizimini isloh

qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ma'lumki, g'aznachilik tizimi shakllantirilgan davr mobaynida byudjet amaliyotida bir qator o'zgarishlar sodir bo'ldi, ular:

- davlat byudjeti g'azna ijrosining joriy etilishi;
- bir qator davlat maqsadli jang'armalari va boshqa nobyudjet fondlarining tuzilishi va amal qilishi;
- byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari qo'shimcha mablag'larni jalb qilish manbalarining kengayishi va ular ustidan nazoratni yaxshilash zarurligi;
- byudjet tasnifi, byudjet hisobi va hisoboti tizimining takomillashtirish;
- yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksining qabul qilinishi va amalga kiritilishi va boshqa holatlar bilan bog'liq bo'lib, byudjet qonunchiligini yanada takomillashtirish zarurligini taqozo etdi. Natijada amaldagi "Byudjet tizimi to'g'risida"gi hamda "Davlat byudjetining g'azna ijrosi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunlarida belgilangan normalar mukammal tarzda qayta ishlangan holda Byudjet Kodeksida o'z aksini topdi.

Byudjet tizimidagi islohotlar doirasida 2014-yildan boshlab O'zbekiston Respublikasida amalga kiritilgan Byudjet Kodeksi davlat moliyasini boshqarishning huquqiy asoslarini yanada mustahkamlash, byudjet xiyosatining ustuvorliklarini belgilab olish, byudjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish va davlat xizmatlarini taqdim etish sifatini oshirishga qaratilgan.

Ushbu Kodeksi O'zbekiston Respublikasining byudjet tizimi byudjetlarini shakllantirish, tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish, tasdiqlash, ijro etish, davlat tomonidan mablag' jalb qilish va byudjet to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosini nazorat qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi.

Byudjet Kodeksi byudjet jarayonini xalqaro amaliyot tajribalaridan kelib chiqqan hokimiyat tartibiga solish, byudjet amaliyotida mavjud bo'lgan ziddiyatlarni bartaraf etish, eskirgan tartib-qoidalarini bekor qilish, byudjet jarayonini tashkil etishdagi me'yorlar, nizomlar va byudjet jarayoni ishtirokchilarining vakolatlarini tizimlashtirish maqsadida ishlab chiqildi. Byudjet Kodeksining g'aznachilik faoliyati bilan bog'liq alohida qismini davlat byudjeti g'azna ijrosini tashkil etish, yuridik va moliyaviy majburiyatlarni ro'yxatga olish, byudjetdan mablag' oluvchilar xarajatlari to'lovini amalga oshirish, davlat xaridlarini tashkil qilish, G'aznachilikning yagona g'azna hisobraqamini yuritish kabi masalalarni tartibga solishga qaratilgan.

Xalqaro tajribada, Byudjet kodeksi – ma'lum bir mamlakat byudjet tizimining asoslarini, uning tuzilishi, umumiy printsiplarini, turli darajadagi byudjetlar va ularning vakolatlarini, byudjet jarayoni asoslari va byudjetlararo munosabatlarni, byudjet qonunchiligini buzganlik uchun javobgarlik choralarini belgilovchi qonun hujjati hisoblanadi²³.

Byudjet kodeksining qabul qilinishi amaldagi Soliq kodeksi bilan birgalikda davlat moliyasining yagona bixillastirilgan, xalqaro standartlarga mos bo'lgan qonunchilik bazasini shakllantirishga, byudjet sohasidagi huquqiy munosabatlarni tizimlashtirishga, shuningdek, byudjet jarayonining hamma bosqich va darajalarida yagona huquqiy normalar va yondashuvlar qo'llanilishini, mamlakat byudjet tizimining ochiq-oshkoraligini va barqarorligini ta'minlashga imkon beradi.

AQSh Kongressida har bir federal hudud bo'yicha tasdiqlangan byudjet ijrosini nazorat qiluvchi qo'mita mavjud. Kongressmenlar boshqaruv jarayoniga aralashish huquqiga ega emas, biroq, soliq, to'lovchilarning mablag'larining "Federal byudjet to'g'risida"gi qonunga muvofiq, xarajat qilinishini kuzatib boradilar. Federal vazirliklar va shtatlarning hukumatlari, ma'muriy protsessual kodeks asosida ajratilgan byudjet mablag'larini belgilangan huquqiy jarayon doirasida taqsimlaydilar. Bu ochiq ovozga qo'yish yo'li bilan aniqlab olinadi. Bunda Kongressda loyihalar ovozga qo'yiladi va ishtirokchilarni qarshi yoki tarafdorligi orqali tasdiqlanadi²⁴.

Byudjet Kodeksining 7-bobi byudjet tizimi byudjetlarining ijrosini tavsiflab, byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi byudjet to'g'risidagi qonun hujjatlarida belgilangan, byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining tushishini ta'minlash va xarajatlarini amalga oshirishni, shuningdek ularning ijrosi bilan bog'liq operatsiyalarni hisobga olishni nazarda tutadi.

O'zbekiston Respublikasi respublika byudjetining, davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining ijrosi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan ta'minlanadi.

²³ Public financial management and its emerging architecture / editors, Marco Cingano, Teresa Cristina, and Michel Lazare - Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2013 - 437 pages

²⁴ Public budgeting systems / Robert Lee, Ronald Johnson, and Philip Joyce - 9th ed. 2013 - 656 pages

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetining, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarining ijrosi Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar hokimliklari tomonidan ta'minlanadi. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining axborot tizimida byudjet tizimi byudjetlari, byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar uchun shaxsiy g'azna hisobvaraqlari ochiladi²⁷. Byudjet Kodeksining 111-moddasiga asosan Yagona g'azna hisobvarag'i O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan boshqariladigan maxsus bank hisobvarag'i bo'lib, unga byudjet tizimi byudjetlarining daromadlari va boshqa tushumlari kiritiladi hamda undan mazkur byudjetlarning xarajatlari to'lanadi. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankida va boshqa banklarda o'zga bank hisobvaraqlari ochish huquqiga ega. Yagona g'azna hisobvarag'i O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankida ochiladi. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining bank hisobvaraqlaridan mablag'larning so'zsiz tartibda hisobdan chiqarilishiga yo'l qo'yilmaydi.

Byudjet Kodeksining 113–116-moddalarida shaxsiy g'azna hisobraqamlarini ochish va yuritish tartiblari belgilangan. Shuningdek, kodeksda byudjet daromadlari va xarajatlari ijrosini ta'minlash, byudjet tizimi byudjetlari o'rtasida tushumlarni taqsimlash, byudjet hisobi va hisobotini yuritish tartiblari, davlat moliyaviy nazoratini huquqiy asoslari belgilangan.

3. "Byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi qoidalarini"ning mazmuni va tarkibi

Keyingi yillarda ham davlat byudjeti g'azna ijrosining me'yoriy-huquqiy asoslarini mustahkamlashga qaratilgan qator chora-tadbirlar amalga oshirildi.

²⁷ O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 109-moddasi asosida

Hu borada O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining 88-sonli (22.11.2016) buyrug'i bilan tasdiqlangan va O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi tomonidan 2850-son (22.12.2016) bilan ro'yxatga olingan "Byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi qoidalarini"ning qabul qilinishi muhim qadam bo'lib xizmat qildi. Mazkur "Qoidalar" O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi va uning hududiy bo'linmalari tomonidan respublika va hududiy g'azna hisobvaraqlarini qo'llash sharoitida respublika byudjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti va mahalliy byudjetlarning g'azna ijrosini amalga oshirish tartibini belgilab berdi.

G'aznachilik organlari byudjetdan mablag' oluvchilarning tovar (ish, xizmat)lar yetkazib beruvchilar (keyingi o'rinlarda – mahsulot yetkazib beruvchilar) bilan shartnomalarini, shu jumladan kapital qurilish bo'yicha buyurtmachilarning shartnomalarini ro'yxatga olish, O'zbekiston Respublikasining kafolatlarini ijro etish, tegishli byudjetlar xarajatlarning to'lanishi, shu jumladan g'azna hisobvaraqlaridan byudjet ssudalari, subvensiya va dotatsiyalar g'aznachilik bo'linmalari tomonidan amalga oshiriladi.

G'azna hisobvaraqlaridan foydalanib, g'azna ijrosi bilan qamrab olinadigan byudjetlar, xarajat guruhlari, byudjetdan mablag' oluvchilar, shu jumladan kapital qurilish buyurtmachilarning ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadi.

Ushbu "Qoidalar" quyidagilarni belgilab berdi:

- G'aznachilik va uning hududiy bo'linmalari tomonidan respublika va hududiy g'azna hisobraqamlarini qo'llash sharoitida respublika byudjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti va mahalliy byudjetlarning g'azna ijrosini amalga oshirish tartibini;

- respublika g'azna hisobraqami va hududiy g'azna hisobraqamlarini yuritish tartiblarini;

- Respublika byudjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti va mahalliy byudjetlar daromadlari va xarajatlarining yoyilmasi;

- byudjetdan mablag' oluvchilarning xarajatlar smetalarini va ularga o'zgartirishlarni g'aznachilik bo'linmalariga taqdim etish tartiblarini;

- yuridik majburiyatlarni ro'yxatga olishning umumiy qoidalarini;

byudjetdan mablag' oluvchilarning byudjetdan tashqari mablag'lari hisobiga xarajatlarni amalga oshirish tartiblarini va boshqalar

Naqd pul mablag'larini olish uchun, shu jumladan byudjetdan mablag' oluvchilarning xodimlariga ish haqi to'lash, xizmat safari va qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa naqd pul shaklidagi xarajatlarni to'lash uchun g'aznachilik bo'linmalari tomonidan tijorat banklarda 23212 "Moliya vazirligi G'aznachiligi mablag'lari" va 23214 "G'aznachilikning hududiy bo'linmalari mablag'lari" hisobvaraqlari ochiladi.

Davlat byudjeti g'azna ijrosining hisobini yuritish, hisobotini tuzish va taqdim etish qonunchilikda o'rnatilgan tartibda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilangan shakllar va muddatlar bo'yicha amalga oshiriladi.

G'azna hisobvaraqlari orqali xizmat ko'rsatiladigan byudjetdan mablag' oluvchilar xarajatlar smetasi ijrosi to'g'risidagi davriy hisobot (1-OX shakl va 2-shakl)ni yuqori tashkilot va tegishli moliya organlariga taqdim etgunga qadar, uni xizmat ko'rsatuvchi g'aznachilik bo'linmalari bilan tegishli davrda g'aznachilik bo'linmalari tomonidan amalga oshirilgan kassa xarajatlari va aniqlangan rejali byudjetdan ajratilgan mablag'lar to'g'risidagi hisobot

ma'lumotlariga mosligiga taqqoslanadi (byudjetdan mablag' oluvchilarning hisobotlari g'aznachilik bo'linmalarining buxgalteriya hisobi bo'yicha vakolatli xodimlari tomonidan belgilangan shakldagi shtamp qo'yilib, imzolanadi).

Davlat byudjetiga yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadigan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar banklar tomonidan o'rnatilgan tartibda qabul qilinadi va 23402 (005) "Respublika byudjetining mablag'lari" hisobvarag'iga kiritiladi hamda belgilangan me'yorlarga muvofiq, banklarda ochilgan tegishli byudjetlarning g'azna hisobvaraqlariga ajratiladi.

Byudjetdan mablag' oluvchilarning xarajatlari to'lovi moliya yili uchun ajratilgan byudjet mablag'lari doirasida, tasdiqlangan (aniqlangan) xarajatlar smetalari, shuningdek mazkur Qoidalariga muvofiq ro'yxatga olingan, byudjetdan mablag' oluvchilarning mahsulot yetkazib beruvchilar bilan tuzgan shartnomalari asosida:

- respublika byudjetidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar bo'yicha - O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi yoki uning hududiy bo'linmalari tomonidan «Byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi Qoidalari»belgilangan tartibda;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti yoki mahalliy byudjetlardan moliyalashtiriladigan tashkilotlar bo'yicha - O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligining hududiy g'aznachilik bo'linmalari tomonidan amalga oshirilishi ushbu qoidalarda belgilab byerildi.

"Byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi Qoidalari"ga ko'ra byudjetdan mablag' oluvchilar tomonidan byudjet mablag'larining maqsadli ishlatilishi ustidan nazorat qonunchilikka muvofiq O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi Nazorat-taftish bosh boshqarmasi va uning hududiy bo'linmalari tomonidan amalga oshirilishi tartibi belgilangan.

Byudjetdan mablag' oluvchilarning rahbarlari va bosh hisobchilari qonunchilikka muvofiq:

- byudjet mablag'laridan oqilona foydalanishga;
- mahsulot yetkazib beruvchilar bilan tuzilgan shartnomalarning to'g'ri rasmiylashtirilishi va asosiligi va ularning qonunchilikka muvofiqligiga;
- IV guruh mablag'lari hisobidan olinadigan naqd pul mablag'larining asosiligi hamda maqsadli ishlatilishining ta'minlanishiga;
- g'aznachilik bo'linmalariga taqdim qilinadigan tovar (ish, xizmat)lar yetkazib berilganligini tasdiqlovchi birlamchi hujjatlar va boshqa hujjatlarning, g'azna hisobvarag'idan amalga oshirish uchun to'lov topshiriqnomalar va naqd pul uchun so'rovnomalarning haqqoniyligiga;
- chek daftarchalarining saqlanishiga;
- mahsulot yetkazib beruvchilar oldidagi qarzdorlikning to'g'ri aniqlanishiga javobgarliklari mazkur "Byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi Qoidali"da asoslangan.

Shuningdek "Byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi qoidali"da G'aznachilik bo'linmalarining vakolatlari belgilangan²⁶:

- g'aznachilik bo'linmalarida ro'yxatdan o'tkazilishi lozim bo'lgan yuridik majburiyatlar, shuningdek, ularga o'zgartirish va qo'shimchalar ular g'aznachilik bo'linmalarida ro'yxatdan o'tkazilganidan so'ng kuchga kiradi. Bunda yuridik majburiyatlar yuzaga kelganligini tasdiqlovchi hujjatlar g'aznachilik bo'linmalarida ro'yxatdan o'tkazish uchun joriy moliya yilining 25-dekabridan kechiktirmay taqdim qilinishini talab qilishga;
- g'aznachilik bo'linmalari "Byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi Qoidali"ga muvofiq shakldagi to'lov topshiriqnomalari va g'azna memorial orderlari asosida to'lovlarni amalga oshirishiga;

²⁶ "O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi Qoidali" O'zbekiston Respublikasi moliya vazirining 2016-yil 22-noyabrda 88-son [huzuriy.uz](#) ko'ra O'zbekiston Respublikasi adliya vazirligi tomonidan 2016-yil 22-dekabrda ro'yxatdan o'tkazilish, ro'yxat raqami №2580

- g'aznachilik bo'linmalari imzolar namunalari va muhr izi kartochkasidan buyurtmachilar va kapital qo'yilma buyurtmachilarining yuridik va moliyaviy majburiyatlarini ro'yxatdan o'tkazishda va hisobga olishda, shuningdek to'lovlarni amalga oshirishda ulardagi imzolar va muhr izini imzolar namunalari va muhr izi kartochkasida ko'rsatilgan imzolar va muhr izi namunalari solishtirishda foydalanishiga;

- qonunchilikka muvofiq byudjetdan mablag' oluvchilarning ro'yxatga olingan shartnomalarini xarajatlar smetalarida, shuningdek, kapital qurilish xarajatlari bo'yicha esa – qurilish obyektlarining oylik yoyilmalari bo'yicha (Davlat byudjeti hisobidan kapital qurilish ob'ektlari bo'yicha xarajatlar smetalarida) nazarda tutilgan rejali ajratilgan byudjet mablag'lariga muvofiqligiga va mazkur Qoidalarning talablariga muvofiqligiga va byudjetdan mablag' oluvchilarning xarajatlari to'lovi ustidan nazoratning to'g'ri amalga oshirilishiga;

- elektron to'lov topshiriqnomalarning "G'aznachilik" dasturiy majmuida to'g'ri shakllantirilishi va ular to'lovini "Bank-mijoz" dasturiy majmui orqali amalga oshirilishiga, naqd pul mablag'lari olish uchun cheklarning "Byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi Qoidali" va O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki me'yoriy hujjatlari talablariga muvofiq to'g'ri rasmiylashtirilishiga.

4. Moliya vazirligi G'aznachiligining tarkibi va tashkiliy tuzilishi

G'aznachilik tuzilmasi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanadi. G'aznachilikni lavozimiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining o'rinbosari hisoblanadigan boshliq boshqaradi.

G'aznachilik boshlig'i O'zbekiston Respublikasi Prezidenti bilan kelishgan holda, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirining taqdimiga

ko'ra Vazirlar Mahkamasi tomonidan lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod qilinadi.

G'aznachilik boshlig'i o'rinbosarlari G'aznachilik boshlig'ining taqdimiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Moliya vaziri tomonidan lavozimga tayinlanadilar.

G'aznachilikning hududiy bo'linmalari boshliqlari O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilangan tartibda G'aznachilik boshlig'i taqdimiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Moliya vaziri tomonidan lavozimga tayinlanadi va lavozimdan ozod qilinadi.

G'aznachilikning hududiy bo'linmalari to'g'risidagi nizomlar O'zbekiston Respublikasi moliya vaziri tomonidan tasdiqlanadi.

G'aznachilik va uning hududiy bo'linmalari yagona markazlashtirilgan tizimni tashkil qiladi hamda quyi boshliqlarning yuqori boshliqlarga va O'zbekiston Respublikasi moliya vaziriga bo'ysunishi va hisobot berishi asosida faoliyat ko'rsatadi.

G'aznachilik o'ziga berilgan vakolatlarga muvofiq o'z hududiy bo'linmalari faoliyati ustidan tezkor boshqaruvni va nazoratni amalga oshiradi.

G'aznachilik O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi tarkibidagi davlat ijroiya organi hisoblanadi. G'aznachilikning Qoraqalpog'iston Respublikasi G'aznachilik Boshqarmasi, Toshkent shahar va viloyatlar Boshqarmasi, shahar va tumanlarda G'aznachilik bo'linmalari kabi hududiy organlari faoliyat qiladi (3-rasm).

G'aznachilikka O'zbekiston Respublikasi Moliya vaziri o'rinbosari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tayinlangan Davlat G'aznachisi rahbarlik qiladi. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining buyrug'iga muvofiq G'aznachilikning hududiy organlari tuziladi va

tugatiladi. G'aznachilik organlarining xarajatlarini moliyalashtirish respublika byudjetidan amalga oshiriladi.

3-rasm. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligining tashkiliy tuzilishi²⁷

Bugungi kunga kelib G'aznachilik va uning hududiy bo'linmalari shtatlari shakllantirilgan bo'lib, markaziy G'aznachilikka 92 ta, G'aznachilik hududiy bo'linmalariga 2261 ta, jami G'aznachilik tizimiga 2353 ta shtat birligi ajratilgan. Lekin davlat byudjeti g'azna ijrosi bilan qamrab olinayotgan jarayonlarni hisobga oladigan bo'lsak, g'aznachilik orqali byudjet daromadlari va xarajatlari ijrosi, byudjetdan tashqari maqsadli jang'armalarning daromad va xarajatlari ijrosi, byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari tushumi va sarfi ijrosi amalga oshirilayotganligini, bu bilan bog'liq bo'lgan ish hajmining ortib borayotganligini hisobga olib, G'aznachilik amaliyot boshqarmalari

²⁷ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2007-yil 20-martdagi 53-son qoroni bilan tasdiqlagan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining G'aznachiligi to'g'risidagi Nizom asosida tuziladi.

bo'linmalari shitalari sonini qayta ko'rib chiqish zarurligini e'tirof etish lozim.

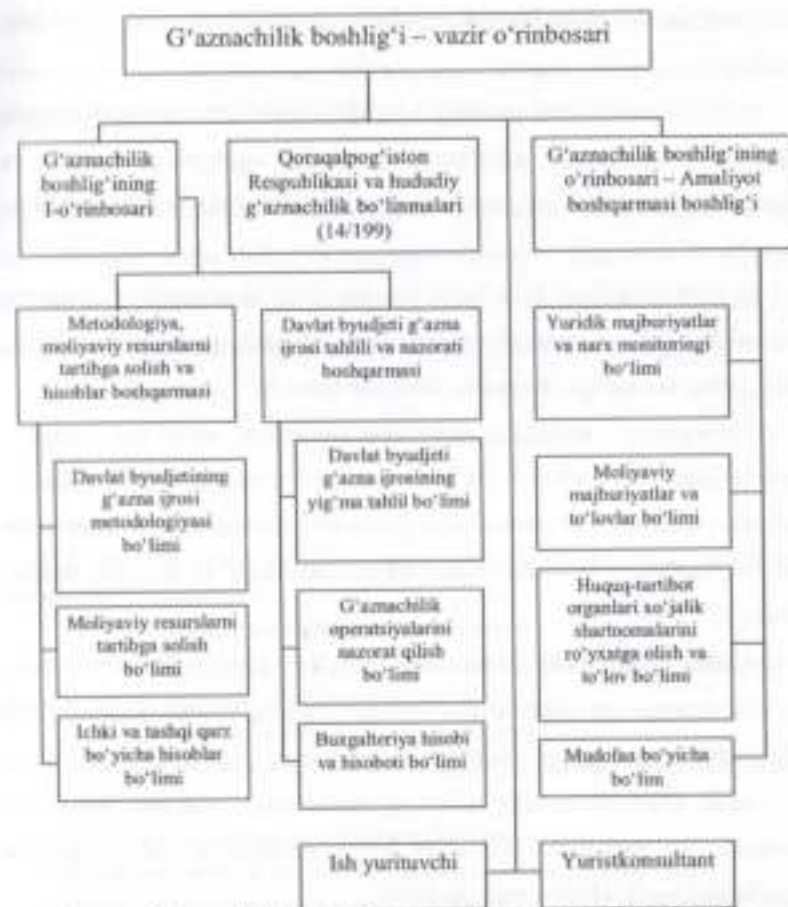
G'aznachilikning tashkiliy tuzilmasi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligining Davlat byudjetining g'azna ijrosi bo'yicha amalga oshiriladigan faoliyatiga to'g'ridan to'g'ri bog'liq. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi Markaziy apparati tuzilmasiga shunday yirik boshqarmalardan biri "Amaliyot boshqarmasi", "Metodologiya, moliyaviy resurslar va hisoblarni boshqarish boshqarmasi" va "Davlat byudjetining g'azna ijrosi tahlili va nazorati boshqarmasi" singari boshqarmalar kiradi. PQ-594-son Qaror bilan shuningdek, G'aznachilik hududiy bo'linmalarining tashkiliy tuzilishi ham tasdiqlangan.

Moliya vazirligi G'aznachiligi to'g'risidagi Nizomga muvofiq, G'aznachilikning hududiy bo'linmalari quyidagi ishlarni bajaradi:

- byudjet tashkilotlari xodimlariga ish haqi va unga tenglashtirilgan boshqa to'lovlar, shuningdek qonun hujjatlariga muvofiq byudjet tashkilotlari tomonidan naqd pul mablag'lari bilan to'lanadigan boshqa to'lovlarni to'lash uchun g'aznachilikning bank hisob raqamlariga mablag'lar o'tkazadi;

- yuridik va jismoniy shaxslarning bank hisobraqamlariga sudning qarori bo'yicha yagona g'aznachilik hisobraqamidan yoki g'aznachilikning boshqa hisobraqamlaridan mablag'lar o'tkazadi, shuningdek, qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda davlat organlari yoki ushbu organlar mansabdor shaxslarining noqonuniy xatti-harakatlari yoki harakatsizligi natijasida fuqarolarga yoki yuridik shaxslarga yetkazilgan zararni qoplash uchun mablag'lar o'tkazadi;

- O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga har kunlik asosida g'aznachilik hisobraqamlarida mablag'larning harakati to'g'risidagi axborotni elektron shaklda taqdim etadi;

4-rasm. G'aznachilik markaziy apparatining tashkiliy tuzilishi¹⁴

- byudjetdan mablag' oluvchilarga ular uchun g'aznachilikda yoki uning hududiy bo'linmalarida ochilgan shaxsiy hisobraqamlaridan ko'chirmalar, ularning xarajatlarini qoplashga byudjet mablag'lari o'tkazilganligini tasdiqlaydigan to'lov hujjatlari va boshqa hujjatlarni taqdim etadi;

¹⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat byudjetining g'azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-594-son (28.02.2007) qarori ilovasidan keltirildi.

– manbalar bo'yicha tegishli byudjetlar daromadlari tushumi hisobini yuritadi;

– moliya organlarining topshirig'i bo'yicha yuqori byudjetlarda nazarda tutilgan rejali dotatsiyalar, subvensiyalar, byudjet ssudalari summasini va boshqa to'lovlarni quyi byudjetlarning shaxsiy g'aznachilik hisobraqamlariga o'tkazadi;

– byudjet tashkilotlari va buyurtmachilarning shartnomalari xarajatlar smetasida ko'rsatilgan summalar doirasida va maqsadlarga muvofiq tuzilishi ustidan qattiq nazorat qilish asosida shartnomalarni ro'yxatdan o'tkazadi;

– byudjetdan mablag' oluvchilar nomidan ro'yxatga olingan shartnomalarda yoki boshqa hujjatlarda nazarda tutilgan summalar doirasida tovarlarni yetkazib beruvchilar (ishlarni bajaruvchilar, xizmatlar ko'rsatuvchilar)ning bevosita bank hisobraqamlariga to'lovlarni amalga oshiradi;

– byudjet tashkilotlarini, jumladan, mudofaa va xavfsizlik tuzilmalarini motiyalashtirishga yo'naltiriladigan byudjet mablag'laridan foydalanishni maqbullashtirish yuzasidan monitoring olib boradi, bunda ular tomonidan tuzilayotgan shartnomalarning sifati ta'minlanishini, ularning maqsadga muvofiqligi va narx-navo yechimini hamda qoidaga ko'ra, vositachilik xizmatlaridan voz kechishni nazarda tutadi;

– schyot-fakturalar va tovarlar yetkazib berilishi (ishlar bajarilishi, xizmatlar ko'rsatilishi) holatini tasdiqlaydigan boshqa hujjatlar asosida byudjet mablag'i oluvchilarning moliyaviy majburiyatlari hisobini yuritadi va boshqa ishlarni amalga oshiradi.

Bugungi kunda davlat byudjeti g'azna ijrosini tashkil etish borasidagi Prezident qarorlarining ijrosi doirasida Osiyo taraqqiyot banki va boshqa xalqaro moliya tashkilotlarining qarz mablag'larini jalb etgan holda davlat byudjetining barcha daromadlarini yagona g'azna hisobraqamiga jamlash va

undan xarajatlar to'lovini amalga oshirish imkonini beruvchi davlat byudjeti g'azna ijrosining yagona integratsiyalashgan axborot tizimini tashkil etish bo'yicha chora-tadbirlar kompleksi ishlab chiqildi.

O'zbekiston aloqa va axborotlashtirish agentligi O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki bilan birgalikda belgilangan tartibda respublikaning barcha shahar va tumanlarini qamrab olgan holda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tizimining ma'lumotlar tarmog'ini tashkil etish uchun yer usti raqamli aloqa kanallarini berish choralari ko'rilmoqda.

Takrorlash uchun savollar

1. G'aznachilik faoliyatining qonuniy-huquqiy asoslarini nimalar tashkil qiladi?
2. G'aznachilik maxsus vakolatli moliya organi sifatida qachon, qaysi me'yoriy-huquqiy hujjat bilan tashkil qilindi?
3. G'aznachilikning asosiy vazifalari nimalardan iborat?
4. G'aznachilik markaziy apparati va uning hududiy bo'limlari tashkiliy tuzilishi, ularning funktsional vazifalaridagi farqlarni aytib ayting.
5. G'aznachilikning asosiy funktsiyalari nimalardan iborat?
6. Respublika va hududiy g'azna hisobraqamlarining mazmuni nima, tayinlanishi va yuritilish tartibi qanday?
7. Yagona g'azna hisobraqamiga o'tishning afzalliklari nimsida?
8. Byudjet daromadlarini yagona g'azna hisobraqamida yuritish tartibi qanaqa?
9. Byudjet xarajatlarni yagona g'azna hisobraqamidan to'lab berish qanday tartibda amalga oshiriladi?
10. G'aznachilikning qonuniy-huquqiy va me'yoriy asoslarini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va izoh yozing.
11. G'aznachilik markaziy apparati va uning hududiy bo'limlari tashkiliy tuzilishi chizmasini mustaqil dafllaringizga aks ettiring, tarkibiy bo'limlarining bajaradigan vazifalari sharhini keltiring.
12. Yagona g'azna hisobraqamida daromdlarni kirim qilish va xarajatlarni to'lash tartibini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va ularni izohlovchi xulosa yozing.
13. Respublika va hududiy g'azna hisobraqamlaridan yagona g'azna hisobraqamiga o'tish davrida amalga oshirilgan tadbirlar va qabul qilingan me'yoriy hujjatlar sharhini keltiring.

14. Davlat byudjeti yagona g'azna hisobraqamini yuritishning jahon tajribalarini o'rganing va xulosalaringizni mustaqil ta'lim daftaringizda aks ettiring.

Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar

1. G'aznachilikning qonuniy-huquqiy va me'yoriy asoslarini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va izoh yozing.

2. G'aznachilik markaziy apparati va uning hududiy bo'linmalari tashkiliy tuzilishi chizmasini mustaqil daftaringizga aks ettiring, tarkibiy bo'linmalarining bajaradigan vazifalari sharhini keltiring.

3. Yagona g'azna hisobraqamida daromadlarni kirim qilish va xarajatlarni to'lash tartibini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va ularni izohlovchi xulosa yozing.

4. Respublika va hududiy g'azna hisobraqamlaridan yagona g'azna hisobraqamiga o'tish davrida amalga oshirilgan tadbirlar va qabul qilingan me'yoriy hujjatlar sharhini keltiring.

5. Davlat byudjeti yagona g'azna hisobraqamini yuritishning jahon tajribalarini o'rganing va xulosalaringizni mustaqil ta'lim daftaringizda aks ettiring.

4-MAVZU. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MOLIYA VAZIRLIGI G'AZNACHILIGI FAOLIYATINI TASHKIL ETISH

1. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi – byudjet tizimi byudjetlari ijrosini ta'minlovchi organ sifatida

2. Davlat byudjeti g'azna ijrosini tashkil qilishda G'aznachilikning o'rnini va ahamiyati

3. Moliya vazirligi G'aznachiligi, uning tashkiliy tuzilishi va vazifalari

1. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi – byudjet tizimi byudjetlari ijrosini ta'minlovchi organ sifatida

Byudjet tizimini boshqarish quyidagilarni nazarda tutadi:

• Byudjet tizimining asosiy tamoyillariga amal qilgan holda byudjet munosabatlarini boshqarish

• Barcha darajadagi byudjetlarni shakllantirish, ko'rib chiqish, qabul qilish, ijro etish jarayonlarini boshqarish

• Byudjet jarayonida ishtirok etuvchi subyektlar, organlar va byudjet mablag'larini oluvchilar faoliyatini boshqarish

Byudjet tizimini boshqarish ham boshqarish kategoriyasining barcha funksiyalarini bajaradi, ular orqali byudjet tizimini boshqarish oldidagi maqsad va vazifalar amalga oshiriladi. Bu funksiyalar quyidagilardan iborat:

– kejalashtirish;

– tashkil etish;

– muvofiqlashtirish;

– nazorat;

– motivatsiya (rag'batlantirish)

Byudjet tizimi byudjetlarini boshqarish tushunchasi subyektiv tushuncha. Byudjet tizimini boshqarish alohida vakolatli organlar tomonidan amalga oshiriladi, ularning vakolatlari O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi, tegishli boshqaruv organlari Nizomlari va boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan belgilab berilgan.

Byudjet tizimini boshqarish subyektlari:

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi
- Mahalliy davlat hokimiyati organlari
- Moliya vazirligi va uning quyi organlari
- O'zbekiston Respublikasi G'aznachiligiva uning hududiy organlari
- Markaziy bank va tijorat banklari
- Vakil qilingan vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralari

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining byudjet sohasidagi vakolatlari Byudjet kodeksining 29-moddasida keltirilgan. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi qonun hujjatlariga muvofiq byudjet sohasida boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining zimmasiga byudjet sohasida quyidagi asosiy vazifalar va funksiyalar yuklangan:²⁹

- O'zbekiston Respublikasi hududida yagona moliya, soliq va narx qo'yish siyosatini shakllantirish va o'tkazish, bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitlarida respublikani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning va aholini ijtimoiy himoya qilishning barqaror moliyaviy negizini barpo etish bo'yicha ishlarni muvofiqlashtirish;

- moliya organlari, ularning tasarrufidagi tashkilotlar va muassasalar faoliyatiga umumiy rahbarlik qilish, ularga o'z vazifalarini amalga oshirishda metodik va amaliy yordam ko'rsatish;

- respublika byudjetini tuzish va bajarish, daromadlarni safarbar qilish, xalq xo'jaligi tarmoqlari va ijtimoiy-madaniy sohaning respublika va mintaqaviy maqsadli kompleks dasturlarini moliyaviy ta'minlash, respublikaning yig'ma moliyaviy balansini tuzish ishlarini tashkil etish;

-davlatning moliyani boshqarishini, moliya-kredit mexanizmini, moliya va byudjetni rejalashtirish usullarini, soliq olish va narx belgilash tizimlarini takomillashtirish, uzoq muddatli moliyaviy normalar va normativlardan keng foydalanish, byudjet resurslari va boshqa moliyaviy resurslardan foydalanishning xarajatlarning o'sishiga qarshi qaratilganligini oshirish yuzasidan takliflar ishlab chiqish;

- moliya tizimining, soliq va narx-navo siyosatining O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga faol ta'sir ko'rsatishini, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishini, milliy daromadning, korxonalar va tashkilotlar daromadlarining va boshqa moliyaviy resurslarning o'sishini ta'minlash;

- moliya-kredit vositalarining xo'jalik mexanizmining boshqa elementlari bilan aloqalarini mustahkamlash;

- respublikaning moliyaviy resurslarini ijtimoiy ishlab chiqarishni rivojlantirish va fan-texnika taraqqiyotining ustuvor yo'nalishlariga jamlash, ijtimoiy rivojlanishni jadallashtirish, ma'lum maqsadga yo'naltirilgan yaxlit xalq xo'jaligi dasturlarini mablag' bilan ta'minlash, zarur moliya, valyuta rezervlarini tashkil etish;

- rahbarlikning iqtisodiy usullari, uzoq muddatli me'yorlar va normativlardan keng foydalanish, ishlab chiqarish va ijtimoiy rivojlanish, moliyaviy resurslarni rejalashtirish va ulardan foydalanish masalalarini hal etishda markazlashtirilgan asoslarni mintaqalarning o'zini o'zi boshqaruvi,

²⁹ "O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi haqida" nazon. O'zB VM 23.05.2012. 143-son Qo'reni asosidagi o'zgarishlar bilan.

2. Davlat byudjeti g'azna ijrosini tashkil qilishda G'aznachilikning o'rni va ahamiyati

Davlat moliyasini boshqarish masalalari iqtisodiyot va moliya nazariyasida markaziy o'rinni egallaydi. Iqtisodiyotni va davlat moliyasini boshqarishdagi muammolar shundan iboratki, bozor xo'jaligi o'z-o'zini tartiblovchi va rivojlantiruvchi tizim (bozorning "ko'rinmas qo'li") bo'lishiga qaramasdan, hech qachon davlat aralashuviz samarali ishlamagan. Tarixiy taraqqiyotdan ma'lumki, umuman olganda, kapitalistik bozor xo'jaligining yuzaga kelishi faol davlat aralashuvi bilan birga sodir bo'lgan. Masalan, 1563-yilda ingliz qirolchasi Elizaveta I milliy baliqchilikni qo'llab-quvvatlash va unga bo'lgan talabni oshirish maqsadida o'z xizmatkorlariga haftasiga 2 marta go'sht mahsulotlarini iste'mol qilishni ta'qiqlagan. 1666-yilda esa Angliyada jun mahsulotlarini sotish bilan bog'liq qiyinchiliklarni tugatish uchun bir qator tadbirlar amalga oshirilgan, xususan, vafot etgan fuqarolarni jun matodan bo'lgan kiyimlarda dafn etish majburiy qilib qo'yilgan, bu qonunni buzganlarga 5 funt-styerling miqdorida jarima belgilangan.

Aksariyat hozirgi zamon iqtisodchi-olimlarning fikricha, bozorning "ko'rinmas qo'li" davlatning "ko'rinadigan qo'li" bilan to'ldirilish kerak. Bu borada kelishmovchiliklar, qarama-qarshi fikrlar yuzaga kelishining sababi bu aralashuvning qay darajada bo'lishi bilan bog'liq, lekin davlatning tartiblovchi tamoyili asosan ko'pchilik olimlar tomonidan e'tirof etilmoqda. Bunday yakdillikning asosiy sababi shundaki, olimlarning fikriga ko'ra, bozor jamiyatida mavjud bo'lgan iqtisodiy va ijtimoiy muammolarning barchasini o'z-o'zidan hal qila olmaydi. Misol uchun, monopoliya sharoitida o'z-o'zini tartiblash raqobatni rivojlantira olmaydi, bu esa tovarlar ma'lum turlari narxining oshishiga olib keladi va natijada aholi daromadlari

iqtisodiyotning alohida bir sektorida ushlanib qoladi. Bunday hollarda bozor mexanizmi samarasiz ishlay boshlaydi va iqtisodiy tanglik sharoitida iqtisodiyotni barqarorlashtirishda bozor mexanizmi sust qatnashadi. Shuning uchun, iqtisodiyotni tartiblovchi qo'shimcha mexanizmlarni ishlab chiqish ehtiyoji tug'iladi. Ana shunday mexanizmlardan biri – davlatning iqtisodiyotni tartiblovchi dastak va vositalaridir. Iqtisodiyotni faqat "ko'rinmas qo'l"ga tashlab qo'yish ijobiy natija byermasligini va bu haqiqatning naqadar to'g'ri ekanligini bugungi kundagi reallik, jahonda yuz byerayotgan to'fonlar tasdiqlab turibdi.

Iqtisodiyotni davlat tomonidan tartiblashning bosh maqsadi – iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, mamlakatda mavjud ichki tuzumni mustahkamlash, mamlakat iqtisodiyoti va ijtimoiy jarayonlarni jahondagi o'zgaruvchan sharoitlarga moslashtirishdan iborat. Tartiblashning boshqa barcha maqsad va vazifalari ana shu bosh maqsadga bo'ysundirilgan.

Bu borada davlat moliyasini boshqarish va tashkil qilishning oldida qanday vazifalar turganini ta'kidlab o'tish o'rinli, ular:

- muvozanatlashtirilgan bozorga kirib borishda barqaror taraqqiyotga yerishish maqsadida maksimal darajada moddiy va moliyaviy rezervlarni qidirib topish;
- ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish istiqbollari va maqsadli dasturlarning samarali bajarilishini ta'minlovchi byudjet daromadlarining umumiy hajmini to'g'ri belgilash;
- umumdavlat ahamiyatiga ega bo'lgan barcha tadbirlarni uzluksiz moliyalashtirish ehtiyojini inobatga olgan holda, davlat byudjeti xarajatlari umumiy hajmini to'g'ri belgilash va ularni optimallashtirish;
- iqtisodiyotdagi inflyatsion tendensiyalar va pul-kredit nobarqarorligini bartaraf etishga, milliy pul birligining barqarorligini ta'minlashga qaratilgan

moliyaviy barqarorlashtirish dasturlarini davlat byudjet siyosati chora-tadbirlari bilan muvofiqlashtirish;

– iqtisodiy jihatdan maqsadga muvofiq bo'lgan nonalflyatsion manbalar hisobidan byudjet defitsitiga barham berish yoki uni qisqartirish;

– iqtisodiy mintaqalar, xo'jalik sohalari va byudjetlar o'rtasida davlat daromadlarini qayta taqsimlash yo'li bilan turli darajadagi byudjetlarni balanslashtirish maqsadida byudjetni oqilona tartibga solishni amalga oshirish;

– keng ko'lami ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarning samarali amalga oshirilishini ta'minlash imkonini beradigan byudjetni o'rta va uzoq istiqbolga mo'ljallab rejalashtirishning ahamiyatini oshirish;

– soliq majburiyatlarini bajarishda alohida fuqarolar va yuridik shaxslarning moliyaviy faoliyatlari ustidan nazoratni ta'minlash;

– zamonaviy texnika va texnologiyalardan keng foydalanish asosida va moliyaviy hisob-kitoblarning avtomatlashtirilgan tizimini joriy qilish orqali byudjetlarni tuzish va ijro etish jarayonlarini avtomatlashtirish va boshqalar.

Davlat moliyasini boshqarish (DMB)ni isloh etish strategiyasi O'zbekiston Respublikasida DMB tizimini nazorat qilishni takomillashtirishdan iborat. Ushbu strategiyadan kutilayotgan oraliq maqsad – DMB tizimida muhim jarayonlarni modyernizatsiyalash bo'lib, bugungi kunda islohotlar strategiyasining asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat.

Yuqorida ta'kidlanganidek, davlat moliyasini boshqarish tizimini isloh qilish strategiyasining asosiy yo'nalishlaridan biri – byudjet tizimining to'liq shaffofligini ta'minlash maqsadida byudjet mablag'larini ularning oluvchilariga yetkazishda kechikishlarga, qarzdorlikka yo'l qo'ymaslik, byudjet mablag'laridan maqsadsiz foydalanish holatlariga barham berish, byudjetlararo munosabatlar samaradorligini oshirgan holda hokimiyatlarning turli darajalaridagi byudjetlarning hamda byudjetdan tashqari maqsadli jamg'armalarning daromad va xarajatlari hisobraqamlarini G'aznachilikka o'tkazishdan iborat.

Rivojlangan mamlakatlar amaliyotidagi davlat byudjetining g'azna ijrosi mexanizmlarini O'zbekistonda ham joriy etish va rivojlantirish, davlatning moliyaviy resurslarini boshqarishning axborotlashtirilgan tizimini joriy etish, davlat moliyasining holati to'g'risida tezkor va ishonchli axborotlar olish imkonini beradi, bu esa davlat moliyasini samarali boshqarishni ta'minlaydi. G'aznachilik tizimi davlat byudjetini ijro etishning samarali va amaliy mexanizmi hisoblanib, unda davlat daromadlari va xarajatlari bo'yicha barcha operatsiyalar G'aznachilik tomonidan amalga oshiriladi.

Davlat byudjetining g'azna ijrosi deganda davlat byudjeti va byudjetdan tashqari jamg'armalarning mablag'lari to'planadigan va ushbu mablag'lar doirasida aniq belgilangan yo'nalishlar bo'yicha xarajatlar amalga oshiriladigan yagona g'azna hisobraqam orqali davlat byudjetini ijro etish hamda davlat moliyasini maqsadli va samarali boshqarishni tashkil etish tushuniladi.

G'aznachilik byudjet tashkilotlarining va byudjetdan mablag' oluvchilarning majburiyatlarini ro'yxatga oladi, mol yetkazib beruvchilar tomonidan ularga mahsulotlar yetkazib berilganidan va xizmatlar ko'rsatilgandan so'ng, byudjet tashkilotlarining va byudjetdan mablag' oluvchilarning nomidan va ularning topshirig'iga asosan G'aznachilik vakolatni o'z zimmasiga oladi va byudjet mablag'larining maqsadli ishlatilishini ta'minlash asosida taqdim qilingan hujjatlar bo'yicha to'lovni amalga oshiradi.

G'aznachilikning rivojlanishi byudjet ijrosida ishtirok etuvchi barcha darajadagi moliya va soliq organlarining faoliyatini umumlashtiradi, yangi sharoitlarda ularning butun faoliyati davlat moliyaviy mablag'larini yagona davlat xazinasida jamlashga qaratiladi.

Har qanday davlat va jamiyatning o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalarini bajarish uchun kuchli ijtimoiy himoya, ta'lim, sog'liqni saqlash, mudofaa hamda boshqaruv organlarini saqlab turish zarur bo'ladi. Buning

uchun rivojlangan byudjet tizimini yaratish, mamlakat hududidagi mavjud daromad manbalari va xarajat yo'nalishlari haqida aniq asoslangan tahliliy ma'lumotlarga ega bo'lish talab etiladi. Davr talabidan kelib chiqib, davlat byudjetining o'rta va uzoq istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlarini belgilab olish uchun ushbu ma'lumotlarni aniq va o'z vaqtida ta'minlab beruvchi mexanizm sifatida G'aznachilik organlari oldiga davlat byudjeti g'azna ijrosini tashkil qilish, davlat byudjeti ijrosining buxgalteriya hisobi va hisobotini yuritish, davlat byudjeti ijrosi haqida axborotlarni to'plash, qayta ishlash va tahlil qilish, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining davlat ichki va tashqi qarzlariga xizmat ko'rsatish, O'zbekiston Respublikasi kafolatlarini bajarish kabi muhim vazifalar yuklatilgan.

3. Moliya vazirligi G'aznachiligi, uning tashkiliy tuzilishi va vazifalari

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligining maqsad va vazifalari quyidagi bir qancha muhim qonun hujjatlari bilan belgilangan:

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat byudjetining g'azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2007-yil 28-fevraldagi PQ-594-son qarori;
- O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksi (O'zR 26.12.2013. O'RBQ-360-son qonuni bilan tasdiqlangan);
- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining G'aznachiligi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida» 2007-yil 20-martdagi 53-son qarori.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat byudjetining g'azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2007-yil 28-fevraldagi PQ-594-son qaroriga muvofiq quyidagilar

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligining asosiy maqsadlari etib belgilangan:

- zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalangan holda byudjet mablag'lari maqsadli sarflanishi ustidan nazoratni kuchaytirish;
- barcha darajalardagi daromadlar va xarajatlarni boshqarish samaradorligini oshirish.

Ushbu maqsadlarga erishish uchun yuqorida ko'rsatib o'tilgan qonun hujjatlari bilan G'aznachilikka quyidagi asosiy vazifalar yuklangan:

- Davlat byudjetining kassa ijrosi, jumladan, tushadigan daromadlarni turli darajadagi byudjetlar o'rtasida taqsimlash, byudjetdan mablag' oluvchilarning xarajatlar smetalari ijrosi va Davlat byudjeti ijrosi to'g'risida hisobot tuzish;
- Davlat byudjeti mablag'larini yagona g'aznachilik hisobvarag'i, shuningdek tegishli byudjetlar daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi kassa uzilishlarining oldini olishni ta'minlaydigan hududiy g'aznachilik hisobvaraqlarini joriy etish orqali boshqarish;
- byudjet tashkilotlarining tovar (ish, xizmat)lar yetkazib beruvchilar bilan shartnomalarini, shuningdek Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan kapital qurilish bo'yicha buyurtmachilarning shartnomalari xarajatlar smetasida ko'rsatilgan summalar va maqsadlarga qat'iy muvofiq ravishda tuzilishi ustidan qattiq nazorat o'rnatish asosida mazkur shartnomalarni majburiy ro'yxatdan o'tkazish tartibini joriy etish orqali byudjet tashkilotlarining maqsadga nomuvofiq, asossiz xarajatlarning oldini olish;
- byudjet tashkilotlarini, shu jumladan mudofaa va xavfsizlik tuzilmalarini moliyalashga yo'naltiriladigan byudjet mablag'laridan foydalanishni maqbul-lashtirish ustidan monitoringni amalga oshirish, bunda ular tomonidan tuzilayotgan shartnomalarning sifati ta'minlanishini, ularning maqsadga muvofiqligi va narx-navo yechimini nazarda tutish hamda vositachilik xizmatlaridan voz kechish;
- xarajatlar smetasi va ro'yxatga olingan shartnomalarda nazarda tutilgan qat'iy summalar doirasida tovar (ish, xizmat)lar yetkazib beruvchilarning bevosita

hisobvaraqlariga byudjet mablag'lari oluvchilar nomidan va ularning topshirig'i bo'yicha to'lovlarni amalga oshirish orqali to'lov intizomiga so'zsiz rioya etilishi ustidan ta'sirchan nazoratni ta'minlash;

– Davlat byudjeti g'azna ijrosining buxgalteriya hisobi va hisobotini yuritish, Davlat byudjeti ijrosi haqida axborot yig'ish, qayta ishlash va tahlil qilish, shuningdek O'zbekiston Respublikasining davlat ichki va tashqi qarzlariga xizmat ko'rsatish, O'zbekiston Respublikasi kafolatlarini ijro etish.

G'aznachilik faoliyatining umumiy tavsifi

G'aznachilikka O'zbekiston Respublikasi Moliya vaziri o'rinbosari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tayinlangan Davlat G'aznachisi rahbarlik qiladi. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining buyrug'iga muvofiq G'aznachilikning hududiy organlari tuziladi va tugatiladi. G'aznachilik organlarining xarajatlarini moliyalashtirish respublika byudjetidan amalga oshiriladi.

Moliya vazirligi G'aznachiligi O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi tomonidan berilgan vakolatlar doirasida g'aznachilikning yagona hisobraqami va uning subschyotlarini boshqarishni amalga oshiradi. G'aznachilikning vakolat berilgan lavozimdagi shaxslaridan boshqa hech bir yuridik shaxs yoki jismoniy shaxs g'aznachilikning yagona hisobraqami mablag'laridan pul o'tkazish uchun bankka to'lov topshiriqnomasini berish huquqiga ega emas.

G'aznachilikning yagona hisobraqami O'zbekiston Respublikasining Markaziy Bankida ochiladi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Bankining hududiy boshqarmalarida g'aznachilikning yagona hisobraqami subschyotlari ochiladi. Respublika mintaqalarida davlat xarajatlarini o'z vaqtida moliyalashtirishni ta'minlash maqsadida G'aznachilikning topshirig'i bilan Markaziy Bank tomonidan butun ish kuni mobaynida subschyotlarga va

subschyotlardan pul mablag'larini o'tkazish tashkil etiladi. Mablag' o'tkazish va davlatning pul mablag'larini xarajat qilish uchun faqat Moliya Vazirligi ruxsati bilan bank schyotlarini ochish mumkin. Bu huquq Davlat G'aznachisiga Moliya Vazirligining buyrug'i bilan yuklatilgan.

O'zbekiston Respublikasining Markaziy Banki va G'aznachilik o'rtasidagi o'zaro murosabatlarga taalluqli masalalar ular o'rtasida tuzilgan shartnoma asosida tartibga solinadi. G'aznachilik yilda kamida bir marta ushbu shartnomalarning tahlilini o'tkazishi shart, agar G'aznachilik fikri bo'yicha shartnomalarni ko'rib chiqish talab etilsa, ikkala tomon talablarini qondirish maqsadida shartnomalarni qayta tuzish tadbirlari ko'riladi.

G'aznachilikka O'zbekiston Respublikasi Moliya vaziri o'rinbosari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tayinlangan Davlat G'aznachisi rahbarlik qiladi. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining buyrug'iga muvofiq G'aznachilikning hududiy organlari tuziladi va tugatiladi. G'aznachilik organlarining xarajatlarini moliyalashtirish respublika byudjetidan amalga oshiriladi.

Davlat byudjetining kassaviy ijrosini amalga oshirish jarayonida G'aznachilik tijorat banklari bilan ham shartnoma tuzadi. Bu banklarning ro'yxati O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki tavsiyasidan keyin aniqlanadi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki va tijorat banklari G'aznachilik talabi bilan quyidagi ma'lumotlarni berishga majbur:

– byudjet tashkilotlarining bankda ochilgan shaxsiy hisobraqamlari, unda mablag'lar aylanishi va qoldig'i to'g'risida ma'lumot;

– G'aznachilik so'ragan aniq byudjet tashkilotining yoki uning tavsiyasi bilan ochilgan bank hisobraqamidagi mablag'lari to'g'risida ma'lumot.

Davlat byudjetining ijrosi to'g'risidagi hisobot G'aznachilik tomonidan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga taqdim etiladi. Davlat byudjeti g'azna ijrosining buxgalteriya hisobi G'aznachilik tomonidan, shuningdek,

davlat soliq va bojxona xizmati organlari, byudjet tashkilotlari hamda davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlar tomonidan davlat byudjetining g'azna ijrosi buxgalteriya hisobining yagona hisoblar rejasi va byudjet tasnifi asosida tashkil etiladi hamda amalga oshiriladi. Davlat byudjeti g'azna ijrosining buxgalteriya hisobi yagona hisoblar rejasi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi.

G'aznachilik yuridik va jismoniy shaxslarga ular tomonidan ortiqcha to'langan soliqlar, yig'imlar va boshqa majburiy to'lovlar summalari, qonun hujjatlarida belgilangan tartibda yagona g'azna hisobraqamidan yoki G'aznachilikning boshqa bank hisobraqamlaridan qaytarilishini amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksiga, shuningdek, turli darajadagi davlat boshqaruvi o'rtasida tushumlar taqsimotini tartibga soladigan boshqa qonunlarga muvofiq, G'aznachilik tushumlarni turli darajadagi byudjetlar o'rtasida taqsimlash uchun javobgar hisoblanadi. G'aznachilik belgilangan byudjet tasnifiga muvofiq, barcha davlat tushumlarini ularning aniq ro'yxati bo'yicha yagona g'azna hisobraqamida yuritilishini ta'minlaydi, qonun asosida g'aznachilikning yagona hisobraqamidan barcha to'lovlarni amalga oshirishga G'aznachilik javobgar hisoblanadi.

Davlat moliyasini isloh qilish, davlat byudjetining g'azna ijrosini joriy etish, byudjet mablag'larini boshqarish va ularning shakllanishi va ishlatilishini nazorat qilish jarayonlari mukammallashib, takomillashib bormoqda. Bu jarayonlarni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat byudjetining g'azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-594-son (28.02.2007) qarorining qabul qilinishi muhim qadam bo'lib xizmat qildi. Prezident qarorining ijro etilishi doirasida Moliya vazirligi huzuridagi "Davlat

byudjetining g'azna ijrosini tatbiq etish va uslubiyoti boshqarmasi" hamda mahalliy moliya organlarining g'aznachilik bo'linmalari negizida O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi va uning hududiy bo'linmalari tashkil etildi.

PQ-594-son qaror bilan Moliya vazirligi G'aznachiligi zimmasiga quyidagi asosiy vazifalar yuklatildi (3-rasm):

– davlat byudjetining kassa ijrosi, jumladan, tushadigan daromadlarni turli darajadagi byudjetlar o'rtasida taqsimlash, byudjetdan mablag' oluvchilarning xarajatlar smetalari ijrosi va davlat byudjeti ijrosi to'g'risida hisobot tuzish;

– davlat byudjeti mablag'larini yagona g'aznachilik hisobraqami, shuningdek tegishli byudjetlar daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi kassa uzilishlarining oldini olishni ta'minlaydigan hududiy g'aznachilik hisobraqamlarini joriy etish orqali boshqarish;

– byudjet tashkilotlarini, shu jumladan, mudofaa va xavfsizlik tuzilmalarini moliyalashga yo'naltiriladigan byudjet mablag'laridan foydalanishni maqbullashtirish ustidan monitoringni amalga oshirish, bunda ular tomonidan tuzilayotgan shartnomalarning sifati ta'minlanishini, ularning maqsadga muvofiqligi va narx-navo yechimini nazarda tutish hamda vositachilik xizmatlaridan voz kechish;

– xarajatlar smetasi va ro'yxatga olingan shartnomalarda nazarda tutilgan qat'iy summalar doirasida tovar (ish, xizmat)lar yetkazib beruvchilarning bevosita hisobraqamlariga byudjet mablag'lari oluvchilar nomidan va ularning topshirig'i bo'yicha to'lovlarni amalga oshirish orqali to'lov intizomiga so'zsiz rioya etilishi ustidan ta'sirchan nazoratni ta'minlash;

– davlat byudjeti g'azna ijrosining buxgalteriya hisobi va hisobotini yuritish, davlat byudjeti ijrosi haqida axborot yig'ish, qayta ishlash va tahlil

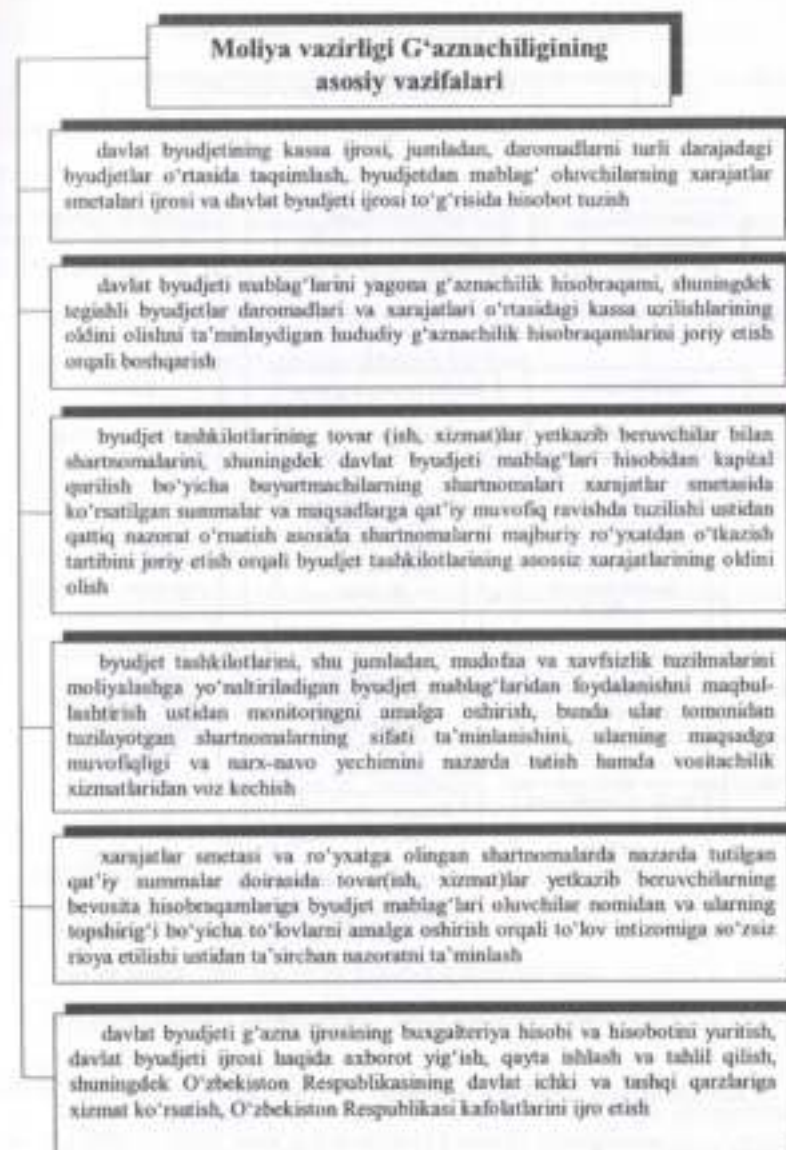
qilish, shuningdek O'zbekiston Respublikasining davlat ichki va tashqi qarzlariga xizmat ko'rsatish, O'zbekiston Respublikasi kafolatlarini ijro etish.

Moliya vazirligi G'aznachiligi markaziy apparatining tashkiliy tuzilishi 4-rasmda ko'rsatilgan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi moliya vaziriga zarur hollarda G'aznachilikning markaziy apparati va uning bo'linmalari tuzilmasiga moliya organlari boshqaruv xodimlarining belgilangan soni doirasida o'zgartishlar kiritish huquqi berilgan.

Bugungi kunga kelib G'aznachilik va uning hududiy bo'linmalari shtatlari shakllantirilgan bo'lib, markaziy G'aznachilikka 92 ta, G'aznachilik hududiy bo'linmalari shakllantirilgan.

Lekin davlat byudjeti g'azna ijrosi bilan qamrab olinayotgan jarayonlarni hisobga oladigan bo'lsak, g'aznachilik orqali byudjet daromadlari va xarajatlari ijrosi, byudjetdan tashqari maqsadli jamg'armalarning daromad va xarajatlari ijrosi, byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari tushumi va sarfi ijrosi amalga oshirilayotganligini, bu bilan bog'liq bo'lgan ish hajmining ortib borayotganligini hisobga olib, G'aznachilik amaliyot boshqarmalari bo'linmalari shtatlari sonini qayta ko'rib chiqish zarurligini e'tirof etish lozim.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi Markaziy apparati tuzilmasiga bunday yirik boshqarmalardan Operatsiya boshqarmasi, Metodologiya, moliyaviy resurslar va hisoblarni boshqarish boshqarmasi va Davlat byudjetining g'azna ijrosi tahlili va nazorati boshqarmasi singari boshqarmalar kiradi. O'z navbatida ushbu boshqarmalar tarkibiga bir qancha bo'limlar kiradi. (3-rasm)

2-rasm. Moliya vazirligi G'aznachiligining asosiy vazifalari¹

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat byudjetining g'azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-594-son (28.02.2007) qarori asosida.

3-rasm. G'aznachilik markaziy apparatining tashkiliy tuzilishi¹

G'aznachilikning tashkiliy tuzilmasi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligining Davlat byudjetining g'azna ijrosi bo'yicha amalga oshiriladigan faoliyatiga to'g'ridan to'g'ri bog'liq.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat byudjetining g'azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-594-son (26.02.2007) qarori ilovasidan

1. Operatsiya boshqarmasi tarkibiga quyidagilar kiradi:

- yuridik majburiyatlarni ro'yxatga olish va narxlar monitoringi bo'limi;
- moliyaviy majburiyatlar ro'yxatga olish va to'lovlarni amalga oshirish bo'limi;
- mudofaa idoralari tashkilotlarining yuridik va moliyaviy majburiyatlarini ro'yxatga olish, to'lovlarni amalga oshirish bo'limi;
- huquqtartibot tashkilotlarining yuridik va moliyaviy majburiyatlarini ro'yxatga olish, to'lovlarni amalga oshirish bo'limi;
- Hisob-kassa amaliyotlar bo'limi;
- O'zbekiston Respublikasiga kelib tushayotgan barcha turdagi grant, nomoddiy shakldagi insonparvarlik yordami hamda texnik ko'maklashish vositalarining hisobi bo'limi;
- Davlat maqsadli va boshqa byudjetdan tashqari jamg'armalari yuridik va moliyaviy majburiyatlarini ro'yxatga olish bo'limi;
- Ta'lim muassasalari rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash jamg'armalari yuridik va moliyaviy majburiyatlarini ro'yxatga olish sektori.

2. Metodologiya, moliyaviy resurslar va hisoblarni boshqarish boshqarmasi tarkibida quyidagilar mavjud:

- byudjetning g'azna ijrosi metodologiya bo'limi;
- moliyaviy resurslarni boshqarish bo'limi;
- ichki va tashqi qarz bo'yicha hisob-kitoblar bo'limi;
- Davlat xaridlarini amalga oshirish jarayoni monitoringi axborot-tahlil bo'limi.

3. Davlat byudjetining g'azna ijrosi tahlili va nazorati boshqarmasi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Davlat byudjeti g'azna ijrosining yig'ma tahlili bo'limi;
- G'aznachilik operatsiyalari nazorati bo'limi;
- Buxgalteriya hisobi va hisoboti bo'limi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligining Markaziy apparati bo'linmasi quyidagi *funksiyalarni* bajaradi:

• *Yuridik majburiyatlarni ro'yxatga olish va narxlar monitoringi bo'limi* (mudofaa idoralari tashkilotlarining yuridik va moliyaviy majburiyatlarni ro'yxatga olish va to'lovlarni amalga oshirish; huquq-tartibot tashkilotlarining yuridik va moliyaviy majburiyatlarini ro'yxatga olish, to'lovlarni amalga oshirish):

✓ byudjet tashkilotlari buyurtmachilarning xarajatlar smetalarida ko'rsatilgan qat'iy ravishda summalar doirasida va maqsadlarga muvofiq ularning shartnomalar tuzishi ustidan qattiq nazorat qilish asosida bunday shartnomalarni ro'yxatga oladi;

✓ byudjet tashkilotlarini, shu jumladan xavfsizlik tuzilmalarini moliyalashtirishga yo'naltiriladigan byudjet mablag'laridan foydalanishni maqbullashtirish ustidan monitoringni amalga oshiradi, bunda qoidaga ko'ra vositachilik xizmatlarini istisno etgan holda ular bilan tuziladigan shartnomalarning sifatli bo'lishini, ularning maqsadga muvofiqligi va narx-navo echimini ta'minlashni nazarda tutadi;

• *Moliyaviy majburiyatlar ro'yxatga olish va to'lovlarni amalga oshirish bo'limi* (mudofaa idoralari tashkilotlarining yuridik va moliyaviy majburiyatlarini ro'yxatga olish, to'lovlarni amalga oshirish; huquqtartibot tashkilotlarining yuridik va moliyaviy majburiyatlarini ro'yxatga olish, to'lovlarni amalga oshirish):

• byudjet tashkilotlari xodimlariga ish haqi va unga tenglashtirilgan to'lovlarni, shuningdek qonun hujjatlariga muvofiq byudjet tashkilotlari tomonidan naqd pul mablag'lari bilan to'lanadigan boshqa to'lovlarni to'lash uchun G'aznachilikning bank hisobvaraqlariga mablag'lar o'tkazadi;

✓ sudning qarori bo'yicha G'aznachilikning yagona g'azna hisobvaraqlaridan yoki boshqa bank hisobvaraqlaridan Davlat byudjetida

mablag'lar nazarda tutilgan yuridik va jismoniy shaxslarning bank hisobvaraqlariga mablag'lar o'tkazilishini, shuningdek davlat organlari yoki ushbu organlar mansabdor shaxslarining noqonuniy xatti-harakatlari natijasida fuqarolarga yoki yuridik shaxslarga yetkazilgan zararni qoplash uchun mablag'larni qonunchilikda belgilangan tartibda o'tkazishni amalga oshiradi;

✓ byudjetdan mablag' oluvchilarga ular uchun G'aznachilikda yoki uning hududiy bo'linmalarida ochilgan shaxsiy hisobvaraqlaridan ko'chirmalarni, ularning xarajatlarini qoplash uchun byudjet mablag'lari o'tkazilganligini tasdiqlaydigan to'lov hujjalari va boshqa hujjatlarning nusxalarini taqdim etadi;

✓ moliya organlarining topshirig'i bo'yicha yuqori turuvchi byudjetlarda nazarda tutilgan rejali dotatsiyalar summasi, subvensiyalar, byudjet ssudalari va boshqa to'lovlarni quyi byudjetlarning shaxsiy g'azna hisobvaraqlariga o'tkazadi;

✓ byudjet mablag'larini yuridik va jismoniy shaxslarning hisobvaraqlariga o'tkazish majburiyatini yuklaydigan ro'yxatdan o'tkazilgan shartnomalarda yoki boshqa hujjatlarda nazarda tutilgan summalar doirasida byudjetdan mablag' oluvchilar nomidan to'lovlarni tovarlar yetkazib beruvchilar (ishlarni bajaruvchilar, xizmatlar ko'rsatuvchilar)ning bevosita bank hisobvaraqlariga o'tkazadi;

✓ tovarlar yetkazib berilganligi (ishlar bajarilganligi, xizmatlar ko'rsatilganligi) faktini tasdiqlaydigan yoki byudjetdan mablag' oluvchilarga soliqlar, yig'imlar hamda byudjetga va byudjetdan tashqari davlat maqsadli fondlariga majburiy to'lovlarni to'lash uchun byudjet mablag'larini o'tkazish majburiyatini yuklaydigan schyot-fakturalar va boshqa hujjatlar asosida byudjetdan mablag' oluvchilarning moliyaviy majburiyatlari hisobini yuritadi;

• *Byudjetning g'azna ijrosi metodologiya bo'limi:*

✓ normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik materiallar, shu jumladan G'aznachilik va uning hududiy bo'linmalari tomonidan amalga oshiriladigan operatsiyalarni maqbullashtirish masalalari bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik materiallarni ishlab chiqishda, Davlat byudjeti ijrosi to'g'risidagi buxgalteriya hisobi va hisobotini takomillashtirishda qatnashadi;

• *Moliyaviy resurslarni boshqarish bo'limi:*

✓ Davlat byudjeti ijrosi jarayonida respublika byudjeti daromadlari tushumi va xarajatlari amalga oshirilishining qisqa muddatli prognozlarini tuzadi;

• *Ichki va tashqi qarz bo'yicha hisob-kitoblar bo'limi:*

✓ Qonun hujjatlarida belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasining ichki va tashqi qarziga xizmat qiladi, shuningdek O'zbekiston Respublikasining kafolatlarini ijro etadi;

• *Davlat xaridlarini amalga oshirish jarayoni monitoringi axborot-tahlil bo'limi:*

✓ davlat xaridlari bo'yicha axborot bazasini yaratish va doimiy yangilab borish;

✓ davlat xaridlari bo'yicha Hukumat komissiyasining ishchi organi funksiyasini bajarish;

✓ davlat xaridlarini amalga oshirishda kichik biznes subyektlari keng ishtirok etishini nazarda tutgan holda tanlov va tender tartibotlari qo'llanilishini takomillashtirish va kengaytirish yuzasidan belgilangan tartibda takliflar kiritish.

• *Davlat byudjeti g'azna ijrosining yig'ma tahlili bo'limi:*

✓ Respublika va mahalliy byudjetlar ijrosini tahlil qiladi;

✓ G'aznachilikning hududiy bo'linmalari faoliyatini muvofiqlashtiradi.

• *G'aznachilik operatsiyalarini nazorat qilish bo'limi:*

✓ g'aznachilik operatsiyalarini amalga oshirishda qonun hujjatlariga rioya qilinishini belgilangan tartibda nazorat qilish va monitoringni amalga oshirish;

✓ Davlat byudjetining g'azna ijrosi jarayonida mavjud bo'lgan favakkalchiliklar bo'yicha xulosalarni baholash va taqdim etish.

• *Buxgalteriya hisobi va hisoboti bo'limi:*

✓ manbalar bo'yicha tegishli byudjetlar daromadlari tushumi hisobini yuritadi;

✓ O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga kundalik asosida yagona g'azna hisobvarag'ida va hududiy g'azna hisobvaraqlarida pul mablag'lari harakati to'g'risidagi axborotni elektron shaklda taqdim etadi;

✓ Birlamchi hujjatlar asosida Davlat byudjeti g'azna ijrosining tahliliy va sintetik buxgalteriya hisobini yuritadi;

✓ Davlat byudjetining ijrosi to'g'risidagi axborotni to'plash, qayta ishlash va tahlil qilish asosida Davlat byudjetining kassa ijrosi haqidagi hisobotni tuzadi va ushbu hisobotni belgilangan muddatlarda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga taqdim etadi.

G'aznachilik O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi tarkibidagi davlat ijroiya organi hisoblanadi. G'aznachilikning Qoraqalpog'iston Respublikasi G'aznachilik Boshqarmasi, Toshkent shahar va viloyatlar Boshqarmasi, shahar va tumanlarda G'aznachilik bo'linmalari kabi hududiy organlari faoliyat yuritadi.

G'aznachilik va uning bo'linmalarining tuzilmasi G'aznachilik rahbariyati tomonidan ishlab chiqiladi va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlanadi.

G'aznachilik rahbariyati o'z xodimlari uchun ochiq eshiklar siyosatini qo'llab-quvvatlaydi. Bu har qanday xodim uchun uning bevosita rahbari

o'ziga bo'ysunuvchini eshitishga va tegishli tarzda munosabat bildirishga majbur ekanligini anglatadi.

Agar bevosita boshliq o'ziga bo'ysunadigan xodimni tinglashni xohlamasa yoki tinglay olmasa, boshliqqa bo'ysunuvchi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining Kadrlar boshqarmasiga murojaat qilishi mumkin.

Jamoada ishlash va barcha xodimlarning sa'y-harakatlari muvaffaqiyatga yerishish sharti hisoblanadi. G'aznachilik xayrixohli o'zaro munosabatlarni ma'qullaydi va jamoada qulay ijtimoiy-siyosiy muhit saqlab qolinishiga ko'maklashadi. Xodimlar o'rtasidagi barcha kelishmovchiliklar ularning bevosita rahbari tomonidan yoki O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi Kadrlar boshqarmasining mutaxassislari bilan hamkorlikda hal etiladi. Qanday bo'lmasin nizo uchinchi shaxslarga ma'lum bo'lishiga yo'l qo'ymaslik kerak.

G'aznachilik xodimlari bir-birlari bilan tovush ohangini balandlatmasdan va bir-birining so'zini bo'lmasdan xushmuomalalik bilan munosabatda bo'ladilar.

G'aznachilik rahbariyati g'oyalari, mulohazalar va har qanday takliflar va muammolar bilan murojaat qilgan xodimlarni rag'batlantiradi.

Har qanday jamiyatni yoki davlatni o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalarini bajarish jumladan, kuchli ijtimoiy himoya, maorif, mudofaa, sog'liqni saqlash hamda boshqaruv organlarini saqlab turish zarur bo'ladi. Buning uchun rivojlangan davlat byudjet tizimini yaratish lozim. Mamlakat hududidagi mavjud daromad manbalari va xarajat yo'nalishlari haqida aniq asoslangan tahliliy ma'lumotlar talab etiladi. Hozirgi davr talabidan kelib chiqib Davlat byudjetining kelgusi yo'nalishlarini belgilab olish uchun ushbu ma'lumotlarni aniq va o'z vaqtida ta'minlab beruvchi mexanizm sifatida G'aznachilik organlari oldiga quyidagi vazifalar yuklatilgan.

Davlat byudjeti g'azna ijrosining buxgalteriya hisobi va xisobotini joriy qilish, davlat byudjeti ijrosi haqida axborotlarni tuplash, qayta ishlash va tashil qilish, shuningdek, O'zbekiston Respublikasining davlat ichki va tashqi qarzarlariga xizmat ko'rsatish, O'zbekiston Respublikasi kafolatlarini ijro etish.

O'zbekistonda davlat byudjeti g'azna ijrosining bosqichma-bosqich joriy etilishi, bozor iqtisodiyoti asosida rivojlangan davlatlarda amal qiluvchi davlat byudjeti g'azna ijrosi xususiyatlaridan kelib chiqqan holda istiqbolda g'azna ijrosini takomillashtirishda quyidagilarga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir:

- G'aznachilik yagona hisobraqamini tashkil etish ishlarini jaddallashtirish. Xarajatlar to'lovi va mablag'larni o'tkazish to'g'ridan to'g'ri tovarlar va xizmatlar yetkazib beruvchilar, boshqa huquqiy shaxslarga Yagona g'aznachilik hisob raqamidan o'tkazib beriladi. YaG'HR da maqsadli jamg'armalar mablag'lari ham jamlanadi;

- Xarajatlarni o'z vaqtida moliyalashtirilishiga yerishish va Moliya vazirligini qarzar olishini kamaytirish maqsadlarida qisqa muddatli moliyaviy rejalashtirishni (ichki yillik) joriy qilish ko'zda tutiladi;

- Respublikada g'aznachilik institutini joriy qilinishi byudjetni tayyorlash jarayonini takomillashtirish, o'rta muddatli fiskal istiqbollash va byudjet siyosatini olib borishni joriy qilish, byudjet ijrosi sifatini soliqlar yig'ish faoliyatini takomillashtirish va xarajatlarni g'aznachilikning Yagona hisob raqami printsipli asosida amalga oshirish, qisqa muddatli moliyaviy rejalashtirish, ya'ni to'lovlar rejasini joriy qilish, yagona axborotlar tizimi joriy qilish evaziga byudjet ijrosini hisobga olish va hisobot tayyorlashni yaxshilash, davlat qarzini hisobga olish, tahlil qilish va rejalashtirish takomillashtirish imkonini beradi.

Bugungi kunda davlat byudjeti g'azna ijrosini tashkil etish borasidagi Prezident qarorlarining ijrosi doirasida Osiyo taraqqiyot banki va boshqa

xalqaro moliya tashkilotlarining qarz mablag'larini jalb etgan holda davlat byudjetining barcha daromadlarini yagona g'azna hisobraqamiga jamlash va undan xarajatlar to'lovini amalga oshirish imkonini beruvchi davlat byudjeti g'azna ijrosining yagona integratsiyalashgan axborot tizimini tashkil etish bo'yicha chora-tadbirlar kompleksi ishlab chiqildi.

O'zbekiston aloqa va axborotlashtirish agentligi O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki bilan birgalikda belgilangan tartibda respublikaning barcha shahar va tumanlarini qamrab olgan holda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tizimining ma'lumotlar tarmog'ini tashkil etish uchun yer usti raqamli aloqa kanallarini berish choralari ko'rilmoqda.

Takrorlash uchun savollar

1. G'aznachilik faoliyatining qonuniy-huquqiy asoslarini nimalar tashkil qiladi?
2. G'aznachilik maxsus vakolatli moliya organi sifatida qachon, qaysi me'yoriy-huquqiy hujjat bilan tashkil qilindi?
3. G'aznachilikning asosiy vazifalari nimalardan iborat?
4. G'aznachilik markaziy apparati va uning hududiy bo'linmalari tashkiliy tuzilishi, ularning funksional vazifalaridagi farqlarni aytib bering.
5. G'aznachilikning asosiy funksiyalari nimalardan iborat?
6. G'aznachilikning qonuniy-huquqiy va me'yoriy asoslarini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va izoh yozing.
7. G'aznachilik markaziy apparati va uning hududiy bo'linmalari tashkiliy tuzilishi chizmasini mustaqil daftaringizga aks ettiring, tarkibiy bo'linmalarining bajaradigan vazifalari sharhini keltiring.

Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar

1. G'aznachilikning qonuniy-huquqiy va me'yoriy asoslarini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va izoh yozing.
2. G'aznachilik markaziy apparati va uning hududiy bo'linmalari tashkiliy tuzilishi chizmasini mustaqil daftaringizga aks ettiring, tarkibiy bo'linmalarining bajaradigan vazifalari sharhini keltiring.
3. Yagona g'azna hisobraqamida daromadlarni kirim qilish va xarajatlarni to'lash tartibini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va ularni izohlovchi xulosa yozing.
4. Respublika va hududiy g'azna hisobraqamlaridan yagona g'azna hisobraqamiga o'tish davrida amalga oshirilgan tadbirlar va qabul qilingan me'yoriy hujjatlar sharhini keltiring.
5. Davlat byudjeti yagona g'azna hisobraqamini yuritishning jahon tajribalarini o'rganing va xulosalaringizni mustaqil ta'lim daftaringizda aks ettiring.

5-MAVZU. HUDUDIY G'AZNACHILIK BO'LINMALARI FAOLIYATI

1. Hududlar byudjetlarining mazmuni, mohiyati, ahamiyati
2. Hududiy moliya organlari faoliyatining tashkil etilishi
3. Mahalliy byudjetlar ijrosini ta'minlashda hududiy g'aznachilik bo'linmalari

1. Hududiy byudjetlarining mazmuni, mohiyati, ahamiyati

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining hozirgi kundagi o'ta murakkab va mas'uliyatli holati ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotining yangidan yangi muammolarini ko'ndalang qilib qo'yimoqda. Hozirgi kunning global vazifalarini hal etishning samarali usullarini qidirib topishga intilishgina emas, balki jahon iqtisodiy xazinasini durdonalaridan iborat butun «pragmatik» potentsialdan, jumladan, jahon miqyosida iqtisodiy jarayonlarni tartibga solish kontseptsiyasining uslubiy, metodologik, nazariy ahamiyatini o'rganishga iqtisodchi-olimlar diqqat e'tiborining qaratilishi muhim hayotiy zaruriyatdir.

Bozorni tartibga solish nazariyasi gnoseologik asoslarining o'rganilishi shundan dalolat beradiki, iqtisodiy ta'limotlar tarixida «davlatning aralashmasligini» yoqlovchi g'oyalari ham ijtimoiy taraqqiyotga davlat faol intyerventsiyasining turli-tuman kontseptsiyalarini ham uchratish mumkin. Ushbu g'oyalari doimo jamiyat ehtiyojlariga hamda undagi hukmron mafkuraga mos bo'lib kelgan.

Mavjud iqtisodiy tizimlar va iqtisodiy taraqqiyotning borishi shuni tasdiqlamoqdaki, «sof» bozor iqtisodiyoti dunyoda mavjud emas va hech qachon bo'lmagan. Shunday qilib, bugungi kunda kun tartibiga savolni

«davlat aralashuvi zarurmi?» tarzida emas, balki «davlat va bozor tartibga soluvchi mexanizmlari «mutanosibli» darajasi» haqida, davlatning iqtisodiyotni tartibga solish imkoniyatlari va chegaralari haqida qo'yilishi lozim.

Davlat siyosatining xususiyati obyektiv tarzda ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish darajasidan kelib chiqadi tarixiy-milliy qadriyatlarga bog'liq bo'ladi. Shu bilan birga, har qanday sharoitda masalaga pragmatik holda yodoshish maqbul bo'ladiki, uni odatda barqarorlashtirish siyosati deb ham atalmoqda va u asosida davlat iqtisodiy siyosatining maqsadi barqaror rivojlanish uchun shart-sharoitlar yaratishdan va muvozanatlashgan iqtisodiy holatni saqlashdan iborat bo'ladi.

Makroiqtisodiy tahminlashtirishning umumiy qonuniyatlari nuqtayi-nazaridan mutloq to'g'ri hisoblangan holatlar hududiy tizimda o'ziga xos maxsus ahamiyat kasb etishi va aniq olingan hudud manfaatlarini nuqtayi-nazaridan boshqacharoq talqin etilishi mumkin. Mamlakat miqyosidagi umumiy holat va hududiy iqtisodiyotni qiyoslashda shuni alohida ta'kidlash mantiqiy o'rinli bo'ladiki, bunda hududda umuman jamiyat turmush darajasi barqarorligi ta'minlanishi va shu bilan bir vaqtda hududiy tizim barqarorligi ham e'tiborga olinishi kerak. Amaliyotda mazkur dolzarb masalani respublika markaziy hukumati hal qiladi. Markaz uchun hudud makroiqtisodiy tizim va makroiqtisodiy tartibga solish obyektini sifatida maydonga chiqadi¹.

Hududlar taraqqiyotining xususiyatlari ham sifat ko'rsatkichlari – rivojlantirishning ustivor yo'nalishlari, xo'jalikning bazaviy tarmoqlari, ixtisoslashuv va h.k., ham miqdoriy ko'rsatkichlar orqali namoyon bo'ladi. Zyero, ayrim asosiy ko'rsatkichlar bo'yicha, masalan, yo'l ta'minoti bo'yicha, suv ta'minoti va hududiy rivojlanishning boshqa sharoitlari

¹ Колосов А.С. Бюджетная грамота: сущность и совершенствование // Финансы. 2010. №11. С. 8.

bo'yicha, aholining ijtimoiy-infratuzilmaviy ta'minoti va ular tomonidan ijtimoiy xizmatlar iste'moli bo'yicha turli hududlar «foizlarda» emas, balki hatto «martalarda» bir-biridan farq qilmoqda.

Ijtimoiy yangilanishlarning har qanday kontseptsiyasi agar u «umumiy ahamiyat» g'oya shaklini olmasa inqirozga yuz tutadi, amalga oshirish muddatlari ishonchsiz bo'ladi va turmush-tarzining pasayishiga olib keladi. Davlat siyosatining maqsadlari mazmunli xususiyat kasb etishi va jamiyat tomonidan qo'llab-quvvatlanmog'i lozim. Ushbu maqsadlar qatoriga so'zsiz tarzda, quyidagilar kiritiladi: iqtisodiy o'sish, xalq turmush sharoitining ko'tarilishi, hayot sifat belgilarining yaxshilanishi, mamlakat xo'jalik subyektlari va fuqarolar xavfsizligining ta'minlanishi.

O'zbekiston Respublikasida iqtisodiyot transformatsiyasi sharoitida islohotlarning tub maqsadi aralash tipdagi iqtisodiyotni institutsional rasmiylashtirilishidan iboratdirki, bunda iqtisodiyotni tashkil etilishining o'ziga xos tizimi amal qiladi va optimal nisbatlarda xususiy, korporativ va davlat boshqaruvi ishtirokini turli mulk va xo'jalik yuritish shakllari o'zaro ta'sirining doimiy takomillashuvini, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolatga yerlashishining ijtimoiy og'riqsiz, qulay yo'llarini qidirib topishni talab etadi.

Davlatning yaxlit moliyaviy siyosati moliya tizimining barcha bo'g'inlari. Jumladan byudjet tizimining va uning tarixiy qismi bo'lmish mahalliy byudjetlarning ham yagona qonunchilik asosida tegishli moliyaviy-iqtisodiy sharoitlarning yaratilishi bilan tqliq amalga oshirilishi lozim. Shu tufayli moliyaviy siyosatning ixtiyoriy sohasiga tegishli bo'lgan u yoki bu qarorning qabul qilinishi, mahalliy yubdjelar faoliyatining asoslariga ma'lum ma'noda tegishli bo'ladi.

Mamlakatimizda iqtisodiy ko'rsatkichlar o'sish tendensiyasiga ega bo'lsada, hududlarning iqtisodiy rivojlanish darajasidagi tafovutlar hududlar-

ning iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda hal etilishi lozim bo'lgan masalalar mavjudligidan dalolat beradi.

Umuman, hududiy mahsulot (YaHM)ning ulushi bo'yicha keskin tafovutlar mavjud. Jumladan, eng yuqori ko'rsatkichlar Toshkent shahri, Qashqadaryo, Navoiy va Toshkent viloyatlari ulushiga to'g'ri keladi. Eng past ko'rsatkichlar esa Sirdaryo, Jizzax, Xorazm viloyatlari va Qoraqalpog'iston Respublikasi ulushiga to'g'ri keladi. Birgina, Toshkent shahrining YaHM Qoraqalpog'iston Respublikasi, Jizzax, Sirdaryo va Xorazm viloyatlarining YaHMDan ham yuqori.

Jalb etilgan investitsiyalar ulushi bo'yicha ham hududlar o'rtasidagi tafovutlar katta. Ushbu ko'rsatkich bo'yicha Toshkent shahri, Qoraqalpog'iston Respublikasi va Qashqadaryo viloyati yuqori ulushga ega. Sirdaryo, Jizzax, Navoiy va Xorazm viloyatlari ulushi esa past. Qoraqalpog'iston Respublikasi iqtisodiyotiga kiritilgan investitsiyalar hajmi yuqori bo'lishiga qaramay YaHMning YaIMdagi ulushi past hududlar tarkibida qolmoqda.

Hususan, Prezidentimizning "2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha harakatlar strategiyasi bo'yicha dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi farmonida viloyatlar, tumanlar va shaharlarning kompleks va muvozanatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ularning salohiyatidan samarali va optimal foydalanish bo'yicha quyidagi vaziflar belgilandi:

-sotsial-iqtisodiy jadal rivojlanishi, xalqning turmush darajasi va daromadlarini oshirish uchun har bir hududning tabiiy, minyeral va xom-ashyo, sanoat, qishloq xo'jaligi, turizm va mehnat salohiyatidan kompleks va samarali foydalanishni ta'minlash;

-hududlar iqtisodiyotini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish masshtablarni kengaytirish hisobiga hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy

rivojlantirish darajasidagi farqini kamaytirish, eng avvalo sanoat va eksport salohiyatini o'stirish yo'li bilan qiyoslangan tuman va shaharlarni jadal rivojlantirish;

- yangi sanoat ishlab chiqarish va servis markazlarini tashkil etish hisobiga shahar tipidagi kichik shaharlar va shaharchalarni aktiv rivojlantirish, yirik xo'jalik birlashmalarining mablag'larini, banklarning kreditlarini va xususiy xorijiy investitsiyalarni jalb qilish;

- subventsion tuman va shaharlarni kamaytirish, sanoat va xizmatlar ko'rsatish sohasini jadal rivojlantirish hisobiga mahalliy byudjetlarning daromad bazasini kengaytirish;

- sanoat va boshqa ishlab chiqarish obyektlarni joylashtirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, xususiy tadbirkorlikni keng rivojlantirish hamda aholining turmush darajasini yaxshilash maqsadida hududlarning ishlab chiqarish, muhandis-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmasini yanada rivojlantirish va modernizatsiya qilish.¹

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan ko'rishimiz mumkinki, mamlakatimiz hududlari iqtisodiy rivojlanishidagi tafovutlar va 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha harakatlar strategiyasi bo'yicha dasturda belgilangan vazifalardan kelib chiqib hududlarni moliyaviy boshqarish masalasini alohida tadqiq etish dolzarb sanaladi.

Hududiy rivojlanish – bu moliyaviy resurslar harakatining tabiiy-moddiy va qiymat shakllarining rivojlanishi hamda butun hududiy tizim, ya'ni uning tarkibiy elementlari (hududlarning tabiiy-iqlimiy, geosiyosiy, iqtisodiy, moliyaviy, demografik, axborot va institutsional tuzilmasi)

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 3-avgustdagi "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha harakatlar strategiyasi bo'yicha dasturi taqdirlash to'g'risida"gi FF-4947-son farmoni

o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tizimining bir butunlikda ishlashini ta'minlash maqsadida ushbu moliyaviy resurslarning uzluksiz aylanishidir.

Moliyaviy boshqarish mohiyatini ochibshga tizimli yondoshishni qo'llash ushbu moliyaviy boshqaruvning ta'sir darajasi muayyan davrdagi ijtimoiy samaradorlikni aks ettirishi lozim, degan xulosaga olib keladi. Bunda, samarali texnologiyalar va me'yoriy-huquqiy bazadan foydalanishni hisobga olish kerak. Chunki, ba'zi iqtisodiy segmentlarning yaxshi ishlashi tovar ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yurituvchi subyektlar manfaatiga mos kelmaydi. Demak bu holatda narx-navoni shakllantiruvchi signallarning yo'qligi yoki buzib ko'rsatilishi oqibatida bozor mexanizmi ishlamaydi. O'z navbatida, bu holatlar hududlarning jadal ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini to'sqinlik qiluvchi omildir. Bu esa hududiy tizimning barcha subyektlari iste'mol qiladigan, ammo ularni ishlab chiqarish subyektlarga naf keltirmaydigan ijtimoiy tovarlar ishlab chiqarish va xizmatlar ko'rsatishga bo'lgan obyektiv ehtiyoj uchun asos bo'ladi. Bunday sharoitda talab va taklif qonunining ishlashi hudud aholisining umumiy manfaatlariga to'g'ri kelmaydi.

Moliyaviy resurslar davlatning markazlashgan va markazlashmagan pul jamg'armalari orqali shakllantirilishi va ishlatilishi jarayoni hamda umumiy iste'mol tarkibiga davlat tomonidan ta'sir o'tkazilishi hududlar iqtisodiyotining davriy tebranishlari amplitudasini yumshatadi, mintaqaviy xo'jaliklardagi tarkibiy o'zgarishlarni o'zaro yaqinlashtiradi. Hududiy rivojlanish darajasini boshqarish davlat moliyasini boshqarish tizimining ajralmas qismiga aylanmoqda hamda hududlar iqtisodiyotining rivojlanishini boshqarishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Davlat boshqaruvi to'g'risidagi qarashlarga ko'ra hududiy rivojlanishni moliyaviy jihatdan boshqarish moliyaning muvofiqlashtiruvchi xususiyatlarini amalga oshirishda namoyon bo'ladi. O'z navbatida, hududiy rivojlanishni

moliyaviy boshqarish – bu davlat tomonidan hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlarini boshqarish maqsadida moliyaviy vositalardan foydalanishini keltirib chiqaradi.

Boshqaruv tarkibiy jihatdan murakkab va xilma -xil, shu bilan birga, o'zaro aloqalar bilan bog'langan hududlar iqtisodiyoti barqaror o'sishining zaruriy sharti hisoblanadi. Hududiy rivojlanishning moliyaviy boshqaruvi esa moliyaviy resurslarning aniq shakllari va usullarini amalga oshirish asosida, jumladan xarajatlarni davlat byudjeti hisobidan amalga oshirish hisobiga hududiy tizimlar ishtirokchilarining hayotiy faoliyatiga, ularning daromadlari va xarajatlarga ta'sir ko'rsatadi. Hududlar esa bevosita boshqariladigan obyekt, boshqarish usuli yoki omili vazifasini bajaradi. Iqtisodiyotga bunday moliyaviy ta'sir o'tkazish davlatning boshqaruv vositlari tizimini tashkil etadi.

Hududiy rivojlanishning moliyaviy boshqaruvi jarayonida hal etiladigan asosiy vazifa jamg'armalarni taqsimlash va investitsiyalar o'rtasida mutanosiblikni o'rnatish bilan bog'liq. Ushbu jamg'armalar va investitsiyalar hudud va mintaqalar iqtisodiyoti ehtiyojlarini ta'minlaydi. Bu davlat moliyaviy boshqaruv tizimining hududda amal qilayotgan bozor mexanizmi bilan qo'shilishini aks ettiradi.

Hududiy rivojlanishni moliyaviy boshqaruvning o'ziga xos hususiyati davlat hududlardagi rivojlanishga turtki bo'luvchi omillardan biri hisoblanadi, ammo mavjud hududiy boshqaruv tizimi vazifasini bajarmaydi. Shu sababdan moliyaviy boshqaruv yuzasidan tuzilgan dasturlar doim ham hududiy rivojlanish bo'yicha reja va yerishilgan ko'rsatkichlarga mos kelavermaydi.

Hududiy rivojlanishning moliyaviy boshqaruvini shakllantirishda asosiy vazifa – bu moliyaviy boshqarish tizimi sohalari va bo'g'inlarini mantiqan hamda izchil hisoblab chiqarishdir. Hududlarni rivojlantirishni boshqarishning moliyaviy mexanizmlari – bu o'zaro bog'liq tomonlar va

guruhlarining (subyektlar, obyektlar, printsiplar, usullar va vositalar va hokazo) ko'p darajali iyerarxiyal tizimi, shuningdek ular o'rtasidagi o'zaro aloqa, integratsiya va dezintegratsiya usullari hisoblanadi. Buning natijasida davlat, xo'jalik yurituvchi subyektlar, investorlar va tegishli hudud aholisining iqtisodiy manfaatlari optimallasadi¹.

Davlat byudjet siyosati vazifalarini amalga oshirishda byudjet amaliyotida shakllanib borayotgan tendensiyalar, qonuniyatlar qatorida quyidagilarni ajratib ko'rsatish lozim:

➤ Davlat moliyasini boshqarish va davlatning moliyaviy resurs imkoniyatlari tarkibida davlat byudjeti mablag'lari ahamiyatining o'sishi;

➤ Mahalliy byudjetlar majburiyatlarining ortishi, ular zimmasidagi byudjet xarajatlari ko'lamining o'sishi;

➤ Mahalliy byudjetlar majburiyatlarining o'sishi natijasida ular xuquqlari va moliyaviy imkoniyatlarini oshirish muammosining keskinlashuvi.

➤ Byudjet bo'g'inlararo munosabatlarni muvofiqlashtirishning zamonaviy usullari, shakllari hamda tamoyillarini amal qilinishini ta'minlash ahamiyatining ortishi.

Byudjet tizimi taraqqiyotidagi ushbu qonuniyatlar mahalliy byudjet bo'g'inlari oldiga muhim vazifalarni qo'yadi. Hududlar iqtisodiy salohiyati, mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari mustaqilligi va mas'uliyatlarining ortishi hamda shu bilan bevosita manfaatdor bo'lgan tegishli byudjet bo'g'inining samarali faoliyati, uning hququq va majburiyatlari to'liq bajarilishini kafolatlaydi.

¹ Steven M. Bragg - TREASURY MANAGEMENT: The Practitioner's Guide - John Wiley & Sons, Inc. 2010 New Jersey

Mamlakat byudjetining tarkibi avvalo uning davlat qurilishiga bog'liqdir. Unitar tuzumga ega bo'lgan mamlakatlarda byudjet tizimi ikki qavatli qurilmaga — davlat byudjeti va mahalliy byudjetlarga ega bo'ladi.

Federativ tuzumga ega bo'lgan mamlakatlarda (AQSh, Gyermaniya) oraliq bo'g'in — shtatlar, o'lkalar (viloyatlar) va ularga muvofiq ma'muriy tuzilmalarning shtatlari mavjud.

Byudjet tizimi — bu iqtisodiy munosabatlarga, davlat tuzilishiga va qonun normalariga asoslangan davlat, ma'muriy-hududiy tuzilishlarning, byudjet munosabatlarida mustaqil bo'lgan davlat tashkilotlari va jamg'armalarining majmuidir. Byudjet tizimi davlat moliyaviy tizimining asosiy bo'g'ini hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimi barcha darajadagi byudjetlar, davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari va byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari jamg'armalari yig'indisini, byudjet tizimi byudjetlarini tuzish va tashkil etish printsiplarini, ular o'rtasida byudjet jarayoni mobaynida yuzaga keladigan o'zaro munosabatlarni o'zida ifodalaydi.¹

Konsolidatsiyalashgan byudjetlarning ko'rsatkichlari mamlakat markazlashtirilgan moliyaviy jamg'armadan foydalanish va uni shakllantirishni tahlil qilishda muhim o'rinni egallaydi. O'zbekiston Respublikasi konsolidatsiyalashgan byudjetining ko'rsatkichlari yordamida mamlakatda tuziladigan va davlat moliyaviy balansida aks ettiriladigan moliyaviy resurslarni markazlashtirish darajasi aniqlanadi. Konsolidatsiyalashgan byudjet ko'rsatkichlariga hisobsiz moliyaviy rejalashtirishni umumlashtirish mumkin emas, chunki davlat moliyaviy balansini va hududiy moliyaviy balanslarning ko'pgina ko'rsatkichlari konsolidatsiyalashtirilgan byudjetdan olinadi.

¹ O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 6-moddasi asosida

Byudjet davlat uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni aks ettirib va shu bilan birgalikda mamlakat soliq siyosatini belgilaydi. Byudjet mablag'lari sarf etishning aniq yo'nalishlarini, milliy daromad va yalpi ichki mahsulotning qayta taqsimlanishini o'zida aks ettiradi, bu esa unga iqtisodiyotni samarali boshqaruvchisi sifatida chiqishga yordam beradi. Shu bilan birgalikda byudjetdan aniq iqtisodiy munosabatlarni aks ettiruvchi iqtisodiy kategoriya sifatida foydalanish mumkin. Byudjetning paydo bo'lishi va rivojlanishi davlatning paydo bo'lishi va shakllanishi bilan bog'liqdir. Davlat byudjetdan nafaqat o'z faoliyatining asosiy ta'minot manbasi sifatida, balki iqtisodiy va ijtimoiy siyosat o'tkazishining muhim elementi sifatida foydalanadi. Iqtisodiy kategoriya sifatida byudjet munosabatlari moliyaviy munosabatlarning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Mamlakatimiz Davlat byudjeti quyidagi darajadagi byudjetlardan iborat:
O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti;

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari.

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti tuzilmasiga Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasi tumanlari va shaharlarining byudjetlari kiradi¹.

Viloyatlar mahalliy byudjetlari tuzilmasiga viloyat byudjeti, tegishli viloyatlar tumanlari va shaharlarining byudjetlari kiradi.

Toshkent shahar mahalliy byudjeti tuzilmasiga shahar byudjeti va shahar tarkibiga kiruvchi tumanlarning byudjetlari kiradi.

Byudjetning yaxlitligi tufayli respublika o'z tasarrufiga pul resurslarining yagona markazlashtirilgan jamg'armasini oladi, uni byudjet tizimining faqat biror-bir bo'g'iniga taqdim etish mumkin emas hamda

¹ O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 15-moddasi asosida

O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetiga birlashtiriladigan barcha byudjetlarning majmui sifatida ifodalanadi. Respublika byudjet tizimining yaxlitligi va bir butunligi qonun tomonidan mustahkamlab qo'yilgan, unda quyi byudjetlarning biri yuqori bo'g'inga kirishi ko'zda tutilgan.

O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimining yetakchi bo'g'ini - umumrespublika byudjeti hisoblanadi.

Respublika byudjeti - Davlat byudjetining umumdavlat tusidagi tadbirlarni moliyalashtirishda foydalaniladigan qismi bo'lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi. Milliy daromadni Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri o'rtasida taqsimlash va qayta taqsimlash jarayoni umumrespublika byudjeti orqali tartibga solinadi.

Mahalliy byudjetlar tizimi mahalliy ehtiyojlarni to'laroq hisobga olish va ularni davlat markazlashtirilgan tartibda amalga oshiradigan chora-tadbirlar bilan to'g'ri muvofiqlashtirish imkonini beradi. Shuning uchun mahalliy hokimiyat organlari mahalliy byudjetga daromadlar kelib turishini va resurslardan avaylab foydalanishdan manfaatdorlar, chunki joylarda iqtisodiyot va madaniyatning o'sish sur'atlari mahalliy rezervlarni safarbar etishga, mablag'larni rejali sarflashga doir ishlarni tashkil etishga bevosita bog'liq bo'lib, bu esa, o'z navbatida, umuman O'zbekiston Respublikasining davlat byudjetini muvaffaqiyatli bajarishga imkon yaratadi. Mahalliy byudjetlardan uy-joy kommunal xo'jalik va obodonlashtirish, ta'lim va sog'liqni saqlash muassasalari, ijtimoiy ta'minotga doir tadbirlar va hokazolalar moliyalashtiriladi.

O'zbekiston Respublikasining Byudjet kodeksida byudjet tizimi byudjetlari amal qilishining prinsiplari belgilangan bo'lib, bunda:

- byudjet tizimining yagonaligi;

- byudjet tizimining O'zbekiston Respublikasi ma'muriy-hududiy tuzilishiga muvofiqligi;

- byudjet tizimi byudjetlarining balansiligi va o'zaro bog'liqligi;

- byudjet tizimi byudjetlari daromadlarini prognoz qilinishi va xarajatlarini rejalashtirilishi;

- byudjet tizimi byudjetlarining mustaqilligi;

- byudjet tizimi byudjetlari mablag'laridan foydalanishning natijadorligi;

- kassaning yagonaligi;

- byudjet jarayoni ishtirokchilarining javobgarligi va ochiqligi;¹

- byudjet tizimi O'zbekiston Respublikasining ma'muriy-hududiy tuzilishiga muvofiqligi²;

- Byudjet tizimi byudjetlarida nazarda tutilgan xarajatlar hajmi ularning daromadlari va taqchilikni qoplash manbalari yig'indisining hajmiga muvofiq bo'lishi kerakligi va byudjet tizimi byudjetlarini tuzish va ijro etishda byudjetlarning mablag'lari mazkur byudjetlarning balansiligini ta'minlash uchun ular o'rtasida qayta taqsimlanishi mumkiligi;

- byudjet tizimi byudjetlarini tuzishda byudjet tasnifiga muvofiq, daromadlar ularning aniq manbalari bo'yicha prognoz qilinadi, xarajatlar esa yo'nalishlar bo'yicha rejalashtirilishi;

- byudjet tizimi byudjetlarining mustaqilligi;

- byudjet tizimi byudjetlari mablag'laridan foydalanishning natijadorligi;

- byudjet jarayonining har bir ishtirokchisi byudjet jarayonining har bir bosqichida o'z harakatlari uchun javobgar bo'lishi belgilangan.

Davlat byudjeti davlatning asosiy moliyaviy rejasi sifatida davlat hokimiyatining iqtisodiy imkoniyatlarini moliyaviy asoslarini yaratadi.

¹ O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 7-moddasi asosida.

² O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 9-moddasi asosida.

Masalan, iqtisodchi G.V. Polyak quyidagi fikrlarni bildiradi "Davlat byudjetdan o'zining faoliyatini bevosita moliyaviy ta'minlashning instrumenti sifatida hamda iqtisodiy va ijtimoiy siyosatni amalga oshirishning muhim elementi sifatida foydalanadi"¹ - deb ta'kidlaydi.

Demak, bir tomondan byudjetning paydo bo'lishi davlatlarning paydo bo'lishi bilan bevosita bog'liq bo'lib, ikkinchidan, aynan bozor iqtisodiyoti sharoitida jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy sohalaridagi davlat islohotlarini amalga oshirishning asosiy instrumenti sifatidagi byudjetning sifat belgilariga aniqlik kiritiladi.

Iqtisodchi L.A. Drobozinaning byudjetning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati to'g'risidagi fikrlari quyidagichadir: "O'zining moddiy mazmuniga ko'ra davlat byudjeti – o'zida davlatning markazlashtirilgan pul mablag'lari jamg'armasini shakllantirish va undan foydalanishning alohida shaklidir, o'zining ijtimoiy- iqtisodiy mohiyatiga ko'ra – milliy daromadni taqsimlashning asosiy qurolidir"² - deb ta'kidlaydi.

Muallif byudjetning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatiga ko'ra byergan ta'rifi aynan bozor iqtisodiyoti sharoitida milliy daromadni taqsimlanishida ijtimoiy xarakterdagi noishlab chiqarish sohalar va aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj kam ta'minlangan qatlamini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashda, iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solishning muhim instrumentlaridan biri sifatidagi byudjetning mazmuniga urg'u beradi.

Byudjet- murakkab iqtisodiy kategoriya hisoblanadi, chunki uning moddiy asosini kengaytirilgan ijtimoiy takror ishlab chiqarish jarayoni tashkil qiladi.

Byudjet munosabatlari davlat bilan xo'jalik subyektlari hamda aholi o'rtasidagi qiymat taqsimlanish jarayonida paydo bo'luvchi moliyaviy

munosabatlardir. Bunday moliyaviy munosabatlarning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, birinchidan, yuqorida ta'kidlaganimizdek, ijtimoiy ishlab chiqarishning taqsimlash bosqichida vujudga keladi, ikkinchidan, markazlashtirilgan moliyaviy resurslarni shakllantirish va undan davlat manfaatlarini yuzasidan foydalanishga yo'naltiriladi. Davlat manfaatlarini esa - bu ijtimoiy manfaatlar hisoblanadi. Zyero, taniqli iqtisodchi J.M.Keyns ta'kidlaganidek, "Bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy manfaatlar faqatgina davlatlardagina o'z ifodasini topadi"¹. Byudjet davlatning asosiy markazlashtirilgan moliyaviy resurslar jamg'armasi sifatida o'ziga xos ijtimoiy ahamiyat kasb etadi.

Demak, byudjet iqtisodiy kategoriya sifatida iqtisodiyotni davlat tomonidan tartibga solish tizimida markaziy bo'g'inda ishtirok etishi bilan aholining ma'lum qatlamini manfaatlarini o'zida aks ettiradi. Bu tushunchada byudjet munosabatlari o'zida iqtisodiy rivojlanishning aniq falsafasi va ideologiyasini aks ettiradi.

Byudjet munosabatlari obyektiv xarakter kasb etadi, chunki byudjet davlat va unga tegishli funksiyalarni amalga oshirish uchun zaruriy moddiy-moliyaviy baza shakllantirilishi uchun obyektiv zarurdir. Shu bilan birgalikda byudjet munosabatlari bazis elementi hisoblanadi. Takror ishlab chiqarish jarayonida byudjet munosabatlari ularga muvofiq keluvchi moddiy shaklni oladi.

Byudjet munosabatlari jamiyat iqtisodiy tizimining elementidir. Iqtisodiy kategoriya sifatida byudjet munosabatlari moliyaviy munosabatlarning tarkibiy qismi hisoblanadi. Byudjetning moliyaga xos sifat belgilari birinchidan, ijtimoiy mahsulot qiymatining taqsimlanish jarayonida, aniq'rog'i, qayta taqsimlanishi jarayonida vujudga kelib, pul

¹ Палак Г.В. Бюджетная система РФ.-М.: КНИЭТН, 2011.

² Дробозина Л.А. Финансы.-М.: КНИЭТН, 2010.

¹ Ali Hoshan Bar Allan. Treasury reference model. World Bank & IMF. March, 2010. 347 s.

munosabatlarining o'ziga xos shakli hisoblanadi. Ikkinchidan, byudjet markazlashtirilgan moliyaviy resurslarni shakllantirish, taqsimlash va undan foydalanishga yo'naltirilgan jamg'arma hisoblanadi.

Professor V. Rodionovning fikriga ko'ra: "Davlat bilan korxonalar, tashkilotlar, muassasalar va aholi o'rtasida yuzaga keluvchi moliyaviy munosabatlar - byudjet munosabatlari hisoblanadi"¹. Shuningdek, byudjet munosabatlarining moliyaviy munosabatlardan farqli 4 jihatlari sifatida quyidagilarni ko'rsatib o'tadi:

- byudjet davlat qo'lida milliy daromadni bir qismini jamlash va ijtimoiy ehtiyojlar va alohida davlat-hududiy tuzilmalar uchun undan foydalanish bilan bog'liq qayta taqsimlash munosabatlarining alohida iqtisodiy shakli hisoblanadi;

- byudjet yordamida milliy daromadning bir qismi va ayrim holatlarda milliy boylik xalq xo'jaligining tarmoqlari, mamlakat hududlari, ijtimoiy faoliyat sohalari o'rtasida qayta taqsimlanadi;

- qiymatni byudjet orqali qayta taqsimlash nisbati moliyaning boshqa bo'g'inlariga nisbatan yirik miqdorni tashkil qiladi va kengaytirilgan takror ishlab chiqarish ehtiyojlari va jamiyat rivojlanishining har qaysi tartixiy bosqichlarida uni rivojlanishi oldida turgan vazifalari orqali aniqlanadi;

-byudjetning taqsimlash sohasi davlat moliyasida markaziy o'rinni egallab, moliyaning boshqa bo'g'inlariga nisbatan byudjet muhim ahamiyatga ega.

Demak, byudjet iqtisodiy mohiyati nuqtayi-nazaridan mustaqil iqtisodiy kategoriya sifatida ko'rib o'tiladigan bo'lsa, davlatning moliyaviy asosini, qonuniy o'rnatilishi nuqtai-nazaridan esa, byudjet davlatning asosiy moliyaviy rejasi sifatida ko'rib o'tiladi.

¹ Ali Hashim Bar Allan. Treasury reformer model. World Bank & IMF. March. 2010. 347 r.

Huning fikrimizcha, byudjet munosabatlarining o'ziga xos xususiyatlaridan biri sifatida davlat bilan xo'jalik yurituvchi subyektlar, aholi o'rtasidagi imperativ xarakterga ega bo'lgan pul munosabatlari hisoblanishidir. Ikkinchidan, byudjet munosabatlari moliyaviy munosabatlarning tarkibiy qismi sifatida markazlashtirilgan pul jamg'armalarini tashkil qilish va undan foydalanish bilan bog'liq pul munosabatlarini o'zida aks ettiradi. Xo'jalik mexanizmining tarkibiy elementi hisoblangan byudjet mexanizmidagi yuqorida ta'kidlangan 2 asosiy farqli jihatlarga ega bo'lish imkoniyatlarini shakllantiradi.

Prof. G.Romanovskiy: „Byudjet - moliya tizimining markaziy bo'g'ini hisoblanadi. Shuning uchun u moliyaning o'ziga xos sifat belgilarini o'zida aks ettiradi. Byudjet - byudjet jamg'armasini shakllantirish va undan foydalanish bilan bog'liq imperativ pul munosabatlari tizimidir“¹ deb ta'kidlaydi. Har qanday moliyaviy munosabatlar ham imperativ xarakterga ega bo'lmaydi. Masalan, xo'jalik subyektlari takror ishlab chiqarish jarayonida yaratilgan qiymatni taqsimlanish jarayonidagi byudjet va byudjetdan tashqari jamg'armalarga soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar vositasidagi ajratmalari imperativ xarakterdagi moliyaviy munosabatlar hisoblanadi. Xo'jalik faoliyatining sof moliyaviy natijasi hisoblanuvchi sof foyda hisobiga shakllantiriladigan markazlashtirilmagan pul jamg'armalari imperativ xarakterga ega bo'lmaydi. Shuni ta'kidlash joizki, hozirgi sharoitda byudjet vositasida YaIMni taxminan 30-40 % qismi qayta taqsimlanib, moliyaning boshqa hech qaysi bo'g'ini tarmoqlar, hududlar va iqtisodiyotning sohalari, davlat hokimiyatining markaziy va mahalliy

¹ Романовский Г. Императивная система ПФ.-М.: ЮПАИТ, 2014

darajalarida mablag'larni bunday yirik miqdorda qayta taqsimlash imkoniyatiga ega emasdir.

Milliy daromadni qayta taqsimlashning asosiy moliyaviy usullari bo'lib, quyidagilar hisoblanadi:

- pul tushumlarini shakllantirish va ulardan foydalanish (foйда, QQS, ijtimoiy byudjetdan tashqari jamg'armalarga to'lov);

- soliqlarni tashkil qilish;

- iqtisodiyot tarmoqlarini moliyalashtirish;

- umum iste'mol jamg'armalarini, sug'urta va rezerv jamg'armalarini shakllantirish va foydalanish.

Ushbu jarayonlarning barchasida byudjet tizimi byudjetlari asosiy o'rinni egallaydi. Byudjet yordamida davlat va hududiy hukumat boshqaruv apparatini saqlash, mudofaa, ijtimoiy tadbirlarni amalga oshirish, iqtisodiy vazifalarni amalga oshirishni ta'minlash, ya'ni ularga yuklatilgan vazifalarni bajarish uchun moliyaviy resurslarni oladilar.

Shu bilan birga byudjetga aniq iqtisodiy munosabatlarni anglashuvi iqtisodiy kategoriya sifatida qarash mumkin. Davlat byudjetdan bevosita o'z faoliyatini hamda iqtisodiy va ijtimoiy siyosatni amalga oshirishning muhim dastagi sifatida foydalanadi.

Yuqoridagi fikrlar asosida mahalliy byudjetlarning oldida turgan vazifalar:

- milliy daromadni qayta taqsimlash;

- iqtisodiyotni davlat tomonidan boshqarish va tartibga solish;

- ijtimoiy sohani moliyaviy ta'minlash va davlatning ijtimoiy siyosatini amalga oshirish;

- pul mablag'larini markazlashtirilgan jamg'armasini shakllantirish va foydalanish ustidan nazoratdan iborat.

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari balanslashtirilgan daromadlar va xarajatlarga ega bo'lishi lozim. Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari taqchilligiga yo'l qo'yilmaydi¹.

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarini qabul qilish va ijro etishda:

- mablag'lar jalb qilishni amalga oshirishga, bundan yuqori turuvchi byudjetlardan byudjet ssudalari olish mustasno;

- tasdiqlangan byudjetdan ajratilgan mablag'lardan ortiq xarajatlarni amalga oshirishga, bundan ushbu Kodeksning 143-moddasi ikkinchi qismida nazarda tutilgan hollar mustasno;

- tegishli byudjetlar mablag'lari hisobidan boshqa yuridik va jismoniy shaxslar foydasiga moliyaviy kafolatlar va kafilliklar berishga;

- yuridik va jismoniy shaxslarga byudjet ssudalari va kredit liniyalari berishga yo'l qo'yilmaydi.

2. Mahalliy moliya organlari faoliyatining tashkil etilishi

Byudjetning yaxlitligi tufayli respublika o'z tasarrufiga pul resurslarining yagona markazlashtirilgan jamg'armasini oladi, uni byudjet tizimining faqat biror - bir bo'g'iniga taqdim etish mumkin emas, hamda O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetiga birlashtiriladigan barcha byudjetlarning majmui sifatida ifodalanadi. Respublika byudjet tizimining yaxlitligi va bir butunligi kodeks tomonidan mustahkamlab qo'yilgan, unda quyi byudjetlarning biri yuqori bo'g'inga kirishi ko'zda tutilgan.

O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimining yetakchi bo'g'ini - umumrespublika byudjeti bo'lib, Respublika byudjeti - Davlat byudjetining

¹ O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 142-moddasi nomida

umumdavlat tusidagi tadbirlarni moliyalashtirishda foydalaniladigan qismidir. Unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek moliya yili mobaynida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi. Milliy daromadni Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar o'rtasida taqsimlash va qayta taqsimlash jarayoni umumrespublika byudjeti orqali tartibga solinadi. Mahalliy byudjetlar tizimi mahalliy ehtiyojlarni to'laroq hisobga olish va ularni davlat markazlashtirilgan tartibda amalga oshiradigan chora-tadbirlar bilan to'g'ri muvofiqlashtirish imkonini beradi. Shuning uchun mahalliy hokimiyat organlari mahalliy byudjetga daromadlar kelib turishini va resurslardan avaylab foydalanishdan manfaatdorlar, chunki joylarda iqtisodiyot va madaniyatning o'sish sur'atlari mahalliy rezervlarni safarbar etishga, mablag'larni rejali sarflashga doir ishlarni tashkil etishga bevosita bog'liq bo'lib, bu esa, o'z navbatida, umuman O'zbekiston Respublikasining davlat byudjetini muvaffaqiyatli bajarishga imkon yaratadi. Mahalliy byudjetlardan uy-joy kommunal xo'jalik va obodonlashtirish, ta'lim va sog'liqni saqlash muassasalari, ijtimoiy ta'minotga doir tadbirlar va hokozolar moliyalashtiriladi.

Mahalliy moliya – O'zbekiston Respublikasi mahalliy ma'muriy-hududiy tuzilmalarining naqd va naqdsiz shakldagi pul resurslari va oqimlari yig'indisi bo'lib, mahalliy xo'jalik ehtiyojlarini normal darajada ta'minlashga hamda mahalliy hududdagi aholiga ijtimoiy-madaniy xizmatlarni pul mablag'lari bilan ta'minlashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda mahalliy moliya hududiy ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni amalga oshirish quroliga aylanib bormoqda.

Mahalliy moliya:

– mahalliy ahamiyatdagi ishlab chiqarishning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatishga;

- aholi bandligining oshishini ta'minlashga;
- hududiy xo'jalik kompleksining uzoq muddatli taraqqiyotini ta'minlovchi soha va tarmoqlarga investitsiyalarni jalb qilishga;
- hududdagi aholining zarur ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi.

Mahalliy moliya tizimining tarkibiga quyidagi bo'g'inlar kiradi:

Mahalliy byudjetlar Qoraqalpog'iston Respublikasi davlat byudjeti, viloyatlar byudjetlari, viloyatlar byudjetlariga kiruvchi quyi (shahar, tuman) byudjetlarni o'z ichiga oladi. Ularning daromadlari va xarajatlari tarkibi, byudjet jarayoni va byudjet huquqi Byudjet kodeksi bilan belgilangan.

Mahalliy maxsus jamg'armalar – mahalliy boshqaruv organlari tomonidan tuziladi va mahalliy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ehtiyojlarini qo'shimcha pul mablag'lari bilan ta'minlashga xizmat qiladi. Ularga:

- mahalliy hukumat organlarining maxsus mablag'lar bo'yicha hisobraqami;
- "Mahalla jamg'armasi" kabilar kiradi.

Xorijiy davlatlarda mahalliy hokimiyat organlari ixtiyoridagi maxsus pul jamg'armalari soni va mahalliy moliya tizimidagi salmog'i ancha yuqori bo'lib, ular avtonom mustaqillikka egaligi, markaziy hukumat tomonidan qattiq nazoratga tortilmasligi, doimiy yoki vaqtinchalik, ayrim ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlarni ko'zlab tuzilishi bilan xarakterlanadi.

Mahalliy korxonalar moliyasi – Mahalliy (munitsipal) mulkka asoslangan, mahalliy hokimiyat bo'ysinuvidagi, unitar korxonalar moliyasi bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- uy-joy kommunal xo'jaligi korxonalari
- obodonlashtirish korxonalari
- suv xo'jaligi korxonalari
- gaz, elektr, issiqlik ta'minoti korxonalari va boshq.

Mahalliy byudjetlar davlat byudjetining tegishli viloyat, tuman, shahar pul mablag'larini jamg'armasi bo'lib, ikki pog'onali byudjet tizimining muhim bo'g'ini hisoblanadi. Mahalliy byudjetlarning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati uning funksiyalarida namoyon bo'ladi. Ular haqida quyidagilarni ta'kidlash mumkin:

- mahalliy hokimiyat organlari faoliyatining moliyaviy asosini tashkil etuvchi pul jamg'armalarini shakllantirish;
- bu pul jamg'armalarini hududiy iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohalar o'rtasida qayta taqsimlash va ishlatish;
- mahalliy hokimiyatga bo'ysinuvchi korxonalar, tashkilot va muassasalar moliyaviy-xo'jalik faoliyatini ustidan nazorat olib borish.

Mahalliy byudjetlar tarkibiga kiruvchi byudjetlar quyidagi byudjetlarni o'z ichiga oladi:

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti - Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetini hamda respublikaga bo'ysinuvchi tumanlar va shaharlar byudjetini;
- Viloyat byudjeti - umumviloyat byudjetini hamda viloyatga bo'ysinuvchi tumanlar va shaharlar byudjetini;
- Tumanlarga bo'linadigan shahar byudjeti - umumshahar byudjetini hamda shahar tarkibiga kiruvchi tumanlar byudjetlarini;
- Tarkibida shaharlari bo'lgan tuman byudjeti - umumtuman byudjetini hamda tuman bo'ysunuvdagi shaharlar byudjetlarini.

Huquqiy jihatdan mahalliy byudjetlar byudjet yili davomida daromad manbalari va ulardan tushumlar miqdori, aniq maqsadlar uchun mo'ljallangan xarajat yo'nalishlari aks ettiriladigan moliyaviy hujjatdir.

Mahalliy byudjetlar ishlab chiqarishning yakuniy natijalarini aholiga yetkazishning asosiy yo'nalishini belgilab beruvchi vositadir. Mahalliy

byudjetlar orqali ijtimoiy iste'mol jamg'armalari aholining ayrim guruhlari o'rtasida taqsimlanadi.

Mahalliy byudjetlar hukumat mahalliy organlarining faoliyatini moliyaviy ta'minoti bo'lib hisoblanadigan pul jamg'armalarini shakllantirish, hudud iqtisodiyot tarmoqlariga bu jamg'armalarni taqsimlash va ishlatish, mahalliy hukumat organlariga qarashli korxonalar, tashkilotlar muassasalarning moliyaviy xo'jalik faoliyatini nazorat qilish kabi vazifalarni bajaradi.

Mahalliy byudjetlar umumdavlat iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarini amalga oshirishda, birinchi navbatda davlat mablag'larini taqsimlash va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Ishlab chiqarilgan moddiy ne'matlarni taqsimlash va aholiga yetkazish asosan byudjet tizimi orqali amalga oshiradi. Ma'lumki, iste'mol jamg'armalarining asosiy qismi byudjetlar orqali shakllantiriladi. Bunda xalq ta'limi, sog'liqni saqlash, ijtimoiy ta'minot, uy-joy komunal xizmat sohasi bilan bog'liq asosiy xarajatlar mahalliy byudjetlar hisobidan amalga oshiriladi¹.

Davlat tomonidan ijtimoiy himoya bilan bog'liq siyosatni amalga oshirish katta miqdordagi moddiy va moliyaviy resurslarni talab qiladi va bu muhim vazifalar mahalliy hokimiyat organlariga yuklatilgan. Aholini ijtimoiy himoya qilish bilan bog'liq chora tadbirlarni moliyalashtirish asosan mahalliy byudjetlar hisobidan amalga oshiriladi.

Mahalliy byudjetlarning mavqecini yanada oshirish hukumatning byudjet siyosatini samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan muhim omil ekanligi ahamiyatga molikdir.

¹ Ali Hashim Baiz Allan. Treasury reference model. World Bank & IMF. March. 2010. 347 r.

Byudjet kodeksining 27-moddasida Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesining, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar *Kengashlarining byudjet sohasidagi vakolatlari aniqlashtirilgan*. Bunga ko'ra Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar Kengashlari:

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetini, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarini, tumanlar va shaharlar byudjetlarini tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar hokimlarining taqdimomasiga ko'ra ko'rib chiqadi va qabul qiladi;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari, tumanlar va shaharlar byudjetlarining tegishli davrdagi ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar hokimlarining taqdimomasiga ko'ra har chorakda ko'rib chiqadi va tasdiqlaydi;

- mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning stavkalarini qonun hujjatlarida belgilangan miqdorlar doirasida belgilaydi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar Kengashlari qonun hujjatlariga muvofiq byudjet sohasida boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesining, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar Kengashlarining vakolatlari asosida tegishli hududlar *hokimlarining vakolatlari belgilangan*.¹

¹ O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 28-moddasi asosida

- tegishli byudjet loyahasini ishlab chiqish va uni ijro etish jarayonini tashkil etadi hamda muvofiqashtirib boradi;

- byudjet so'rovi olinishiga qarab tegishli byudjetlarning loyihalarini tuzish to'g'risida qarorlar qabul qiladi, ularni tayyorlash tartibi va muddatlarini belgilaydi;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti loyahasini, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari, tumanlar va shaharlar byudjetlari loyihalarini tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar Kengashlariga ko'rib chiqish va qabul qilish uchun taqdim etadi;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesining, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar Kengashlarining qarorlariga muvofiq Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari, tumanlar va shaharlar byudjetlari parametrlarini tasdiqlaydi;

- belgilangan tartibda moliya yili mobaynida Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari, tumanlar va shaharlar byudjetlari parametrlariga o'zgartirishlar kiritish to'g'risidagi takliflarni ko'rib chiqadi;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari, tumanlar va shaharlar byudjetlarining tegishli davrdagi ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesiga, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar Kengashlariga tasdiqlash uchun taqdim etadi;

- Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlariga tushumlar to'liq va o'z vaqtida tushishi ustidan nazoratni tashkil etadi;

- byudjet mablag'larining maqsadli sarflanishi ustidan nazoratni tashkil etadi;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining, tumanlar va shaharlar byudjetlarining qo'shimcha manbalaridan foydalanish to'g'risida qarorlar qabul qiladi;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari ushbu moddaning birinchi qismida ko'rsatilgan vakolatlar bilan bir qatorda tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlari va Toshkent shahri shahar byudjetining zaxira jamg'armasi mablag'laridan foydalanish to'g'risida qarorlar qabul qiladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar hokimlari qonun hujjatlariga muvofiq byudjet sohasida boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkinligi Byudjet kodeksida belgilab qo'yilgan.

Mahalliy byudjetlarning daromadlari - mahalliy o'z-o'zini boshqarish organlari oldidagi muhim strategik ahamiyatga molik bo'lgan vazifalarning amalga oshirish uchun zarur bo'lgan markazlashtirilgan pul jamg'armasini shakllantirish bilan bog'liq pulli munosabatlar shaklidir.

Davlat tomonidan ijtimoiy sohalarni mablag' bilan ta'minlash va ijtimoiy himoya bilan bog'liq siyosatni amalga oshirish katta miqdordagi moddiy va moliyaviy resurslarni talab qiladi va bu muhim vazifalar mahalliy hokimiyat organlariga yuklatilgan. O'z navbatida ushbu tadbirlarni mablag' bilan ta'minlashda mahalliy xokimiyat organlari mahalliy byudjetlarning daromadlaridan foydalanadilar. Mahalliy hokimiyat organlari, o'z daromadlari manbalari bazasini ko'payishidan manfaatdordirlar. Chunki, bu daromadlar hokimiyatlar oldidagi vazifalarni moddiy jihatdan moliyalashtirish manbasi sifatida va ularni mustaqil sarflash imkonini beradi.

Hududiy moliya tomonidan tegishli byudjetlar shakllantiriladi va ular mahalliy hokimiyat organlari funksiyalarini moliyalashtirishga yo'naltiriladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetining, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlarining daromadlari quyidagilardan tashkil etiladi:

1) belgilangan normativlarga muvofiq umumdavlat soliqlari, shu jumladan:

- yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i;
- yugona soliq to'lovi;
- jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i;
- tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo'yicha qat'iy belgilangan soliq;

- qo'shilgan qiymat solig'i;

- aktsiz solig'i;

- yer qat'idan foydalanganlik uchun soliq;

- suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq;

2) mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar, shu jumladan:

- obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i;

- transport vositalariga benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq;

- mol-mulk solig'i;

- yer solig'i;

- yugona yer solig'i;

- ayrim turdagi tovarlar bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlarni ko'rsatish huquqi uchun yig'im;

3) yuridik va jismoniy shaxslardan, shuningdek chet davlatlardan tushgan qaytarilmaydigan pul tushumlari;

4) bozorlardan tushadigan daromadlar;

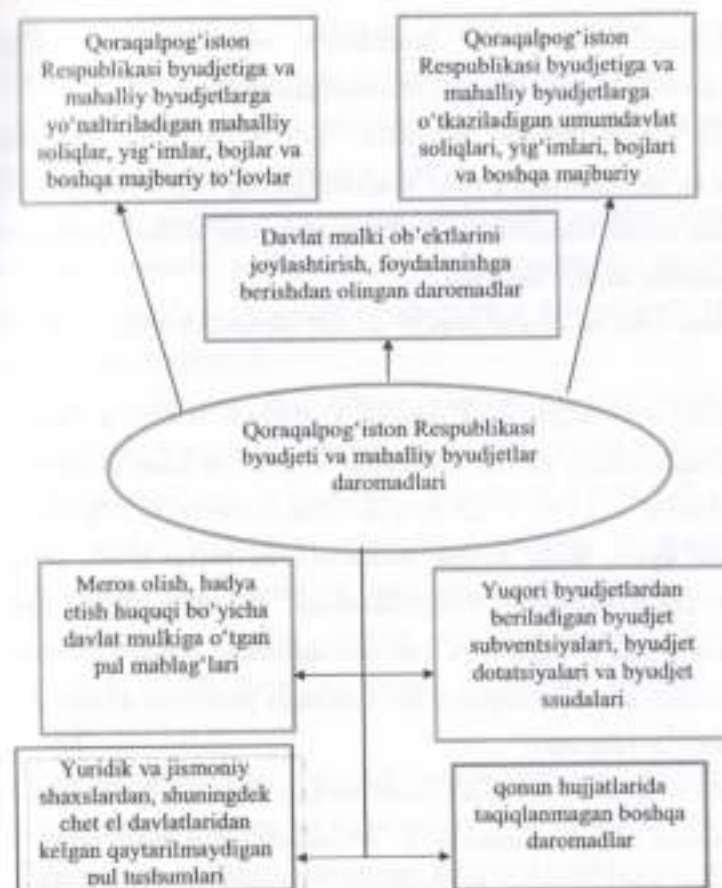
5) boshqa daromadlar hisobidan shakllantiriladi. Boshqa daromadlarga davlat daromadiga o'tkazilgan mol-mulknı realizatsiya qilishdan tushgan tushumlar, davlat aktivlarini joylashtirishdan, foydalanishga berishdan va sotishdan belgilangan normativlar bo'yicha olingan daromadlar, qonun hujjatlariga muvofiq Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjetiga, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlariga yo'naltiriladigan davlat bojlari, yig'imlar, tovon pullari va jarima sanksiyalari, egasiz mol-mulknı, myeros huquqi bo'yicha davlat ixtiyoriga o'tgan mol-mulknı realizatsiya qilishdan tushgan tushumlar, davlat daromadiga o'tkazilishi lozim bo'lgan xazinalar va qonun hujjatlariga muvofiq boshqa daromadlar kiradi.

O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan ajratiladigan subvensiyalar, o'tkazib beriladigan daromadlar va dotatsiyalar Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining daromadlari hisoblanadi.

Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo'yicha qat'iy belgilangan soliq, O'zbekiston Respublikasida ishlab chiqariladigan pivo va o'simlik yog'i uchun aksiz solig'i Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari daromadlariga o'tkazib beriladi.

Mahalliy byudjetlar O'zbekiston Respublikasi davlat byudjetida muhim tarkibiy qismni tashkil etadi va mahalliy hukumat organlarining faoliyat ko'rsatishlarida moliyaviy manba bo'lib hisoblanadi.

Mahalliy byudjetlar ishlab chiqarishning yakuniy natijalarini aholiga yetkazishning asosiy yo'nalishini belgilab beruvchi vositadir. Mahalliy byudjetlar orqali ijtimoiy iste'mol jamg'armalari aholining ayrim guruhlari o'rtasida taqsimlanadi.

1-rasm. Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjet iva mahalliy byudjetlar daromadlari tizimi¹

Mahalliy byudjetlar bu yangi byudjet tuzilishi sharoitlarida byudjetlararo munosabatlarnı ta'minlovchi uziga xos iqtisodiy kategoriyadir, xamda ma'lum hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash maqsadida mahalliy hokimiyat organlari tomonidan tashkil etiladigan pul mablaglari

¹ O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 52-moddasi nomida

jang'armalarining shakllantirinishi, taqsimlanishi, ishlatilishi bilan bog'liq jamiyatdagi iqtisodiy munosabatlarning muvofiqligini ham bildiradi.

Mahalliy byudjetlarning xarajatlari tarkibi Byudjet kodeksida belgilangan bo'lib, Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjeti, viloyatlarning viloyat byudjetlari va Toshkent shahrining shahar byudjetidan quyidagi xarajatlar amalga oshiriladi²:

1) ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xarajatlari, shu jumladan:

- umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, maktabdan tashqari ta'lim, pedagog kadrlar malakasini oshirish va qayta tayyorlash, boshqa yordamchi va uslubiy ta'lim muassasalarini saqlab turish xarajatlari;

- bolalar uylari, davlat bolalar shaharchalarini saqlab turish, qonun hujjatlarida Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetidan, viloyatlarning viloyat byudjetlari va Toshkent shahrining shahar byudjetidan moliyalashtirilishi nazarda tutilgan ta'lim tizimidagi yordamchi xizmatlar va maqsadli tadbirlar xarajatlari;

- respublika shoshilinch tibbiy yordam markazi filialini, ko'p tarmoqli va ixtisoslashtirilgan tibbiyot markazlarini, ixtisoslashtirilgan kasabxonalar va dispansyerlarni, tug'ruqxonalar va akushyerlik majmualarini, tibbiy tashxis qo'yish va davlat sanitariya-epidemiologiya nazorati markazlarini, qon quyish xizmati va sud-tibbiyot ekspertizasi muassasalarini, Salomatlik va tibbiyot statistikasi instituti filialini, hududiy sog'liqni saqlashni boshqarish organlari tasarrufidagi boshqa davolash-profilaktika muassasalari va yordamchi tashkilotlarini saqlab turish, shuningdek qonun hujjatlarida Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjeti, viloyatlarning

² O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 71-moddasi asosida

viloyat byudjetlari va Toshkent shahrining shahar byudjetidan moliyalashtirilishi nazarda tutilgan xizmatlarga haq to'lash xarajatlari;

- qabul qilingan davlat dasturlariga muvofiq fuqarolarning sog'lig'ini saqlash tadbirlarini amalga oshirish xarajatlari;

- hududiy madaniyat va sportni boshqarish organlari tasarrufidagi madaniyat, jismoniy tarbiya va sport muassasalarini saqlab turish, shuningdek madaniyat va sportni rivojlantirishga doir maqsadli tadbirlarni amalga oshirish xarajatlari;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari tasarrufidagi arxivlarni saqlab turish xarajatlari;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari tasarrufidagi qariyalar va nogironlarning intyernat-uyllari, pansionatlari va sanatoriylari, nogironlarni rehabilitatsiya qilish markazlarini, aholini ijtimoiy muhofaza qilishga doir boshqa muassasalarni saqlab turish xarajatlari, shuningdek maqsadli tadbirlar xarajatlari;

- shahar yo'lovchilar transporti tashuvchilarining yo'lovchilarni va bagajni cheklangan tariflar bo'yicha tashish, shuningdek alohida toifadagi fuqarolarni imtiyozli tashish xizmatlarini ko'rsatish bilan bog'liq zararlarning o'rmini qoplash xarajatlari;

2) iqtisodiyot xarajatlari, shu jumladan:

- qishloq xo'jaligi sohasida hududiy nazorat organlarini saqlab turish, shu jumladan hayvonlar kasalliklariga qarshi kurashuvchi muassasalar xizmatlariga haq to'lash, shuningdek yerlarni rekultivatsiya qilish ishlarini bajarish;

- uy-joy-kommunal xo'jaligi obyektlarida ta'mirlash ishlarini olib borish;

- suv yo'llarining ayrim texnik uchastkalarini saqlab turish;

- aholi punktlarini obodonlashtirish;
- shaharlarning boshqa aholi punktlarining ko'chalarini va xo'jaliklararo qishloq avtomobil yo'llarini ta'mirlash, shuningdek ayrim tashkilotlar xarajatlari;
- qonun hujjatlarida nazarda tutilgan o'rmon xo'jaligini saqlab turish xarajatlari;

3) *Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari buyurtmachi bo'lgan markazlashtirilgan investitsiyalarni moliyalashtirish xarajatlari;*

4) *mahalliy davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarini, shu jumladan:*

- Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi;
- Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari, ularning boshqarmalari va bo'limlarini saqlab turish xarajatlari;

5) *Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining zaxira jamg'armalarini shakllantirish xarajatlari;*

6) *davlat yoki jamoat ehtiyojlari uchun yer uchastkalarining olib qo'yilishi munosabati bilan yuridik va jismoniy shaxslarga yetkazilgan zararning o'rnini qoplash xarajatlari;*

7) *Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar va tadbirlarning xarajatlari.*

Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetidan, viloyatlarning viloyat byudjetlaridan va Toshkent shahrining shahar byudjetidan tumanlar va shaharlar byudjetlariga byudjet ssudalari, dotatsiyalar, subvensiyalar va o'tkazib beriladigan daromadlar ajratilishi mumkin.

Shuningdek, tumanlar va shaharlar byudjetlaridan quyidagi xarajatlar amalga oshiriladi:

1) *ijtimoiy soha va aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xarajatlari, shu jumladan:*

- tuman (shahar) xalq ta'lim muassasalari faoliyatini uslubiy jihatdan ta'minlash va tashkil etish bo'limlarini, shuningdek ular tasarrufidagi maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, maktabdan tashqari ta'lim muassasalarini saqlab turish hamda qonun hujjatlarida tumanlar va shaharlar byudjetlaridan moliyalashtirilishi nazarda tutilgan ta'lim tizimidagi tadbirlar xarajatlari;

- tumanlar (shaharlar) tibbiyot birlashmalari tasarrufidagi davolash-profilaktika muassasalarini hamda davlat sanitariya-epidemiologiya nazorati tuman, shahar muassasalarini saqlab turish xarajatlari;

- qabul qilingan davlat dasturlariga muvofiq fuqarolarning sog'lig'ini saqlash tadbirlarini amalga oshirish xarajatlari;

- tuman va shahar madaniyat va sport ishlari bo'yicha bo'limlari tasarrufidagi madaniyat, jismoniy tarbiya va sport muassasalarini saqlab turish, shuningdek madaniyat va sportni rivojlantirishga doir maqsadli tadbirlar xarajatlari;

- fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari tomonidan kam ta'minlangan oilalarga tayinlanadigan hamda to'lanadigan ijtimoiy nafaqalar va moddiy yordam, tabiiy ofatlardan jabrlangan oilalarga moddiy yordam, uyda ijtimoiy yordam ko'rsatish, Chyernobil AES halokati oqibatlarini tugatishda ishtirok etgan shaxslarni va radiatsiya-yadro obyektlarida harbiy xizmatni o'tagan pensiya yoshidagi shaxslarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash xarajatlari;

2) *iqtisodiyot xarajatlari, shu jumladan:*

- veterinarriya laboratoriyalari va hayvonlar kasalliklariga qarshi kurashish stantsiyalarini saqlab turish;

- shaharlarning va boshqa aholi punktlarining ko'chalarini, shuningdek xo'jaliklararo qishloq avtomobil yo'llarini ta'mirlash;

- uy-joy-kommunal xo'jaligi obyektlarida ta'mirlash ishlarini olib borish;

- aholi punktlarini obodonlashtirish xarajatlari;

3) tuman va shahar hokimliklarini hamda ularning bo'limlarini saqlab turish xarajatlari;

4) fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlarini saqlab turish xarajatlari;

5) boshqa xarajatlar, shu jumladan qonun hujjatlarida tumanlar va shaharlar byudjetlarining mablag'lari hisobidan moliyalashtirilishi nazarda tutilgan ayrim tashkilotlar va tadbirlarning xarajatlari.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining, Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining zaxira jamg'armalari moliya yili mobaynida iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy va boshqa sohalardagi qo'shimcha, ko'zda tutilmagan xarajatlar o'z vaqtida hamda uzluksiz moliyalashtirilishini ta'minlash uchun tashkil etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining, Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining zaxira jamg'armalari mablag'lari tegishincha O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjeti, viloyatlarning viloyat byudjetlari va Toshkent shahrining shahar byudjetiga tushadigan daromadlar hisobidan shakllantiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining, Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining zaxira jamg'armalari miqdori asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar prognozi hamda Davlat byudjetining asosiy parametrlari tasdiqlanayotganda belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining, Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining zaxira jamg'armalari mablag'larining taqsimlovchilari tegishincha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlaridir.

Mahalliy byudjetlarning ijrosini ta'minlash moliya, soliq, g'aznachilik organlari tomonidan belgilangan vakolatlar asosida amalga oshiriladi.

Hududiy moliya organlari – Qoraqalpog'iston Respublikasining Moliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarining moliya boshqarmalari, tumanlar va shaharlar hokimliklarining moliya bo'limlaridir¹

Hududiy moliya organlarining mahalliy byudjetlar ijrosini ta'minlashdagi vakolatlari Byudjet kodeksining 30-moddasida belgilangan bo'lib, unga ko'ra **hududiy moliya organlari**:

-Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari, tumanlar va shaharlar byudjetlari loyihagini tayyorlaydi hamda uni tegishincha Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashiga, viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar hokimliklariga ko'rib chiqish uchun kiritadi;

¹ O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 3-moddasi asosida

- soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni ularning manbalari kesimida to'liq va o'z vaqtida tushishi ustidan monitoringni amalga oshiradi;

- tegishli byudjetga uning ijro etilishi jarayonida tushumlarni ko'paytirish bo'yicha qo'shimcha zaxiralarni aniqlaydi;

- byudjet tashkilotlariga va byudjet mablag'lari oluvchilarga ular uchun nazarda tutilgan byudjetdan ajratiladigan mablag'lar hajmlarini yetkazadi;

- byudjet tashkilotlarining xarajatlar smetalari va shtat jadvallarini hamda byudjet mablag'lari oluvchilarning xarajatlar smetalarini, shuningdek ularga kiritilgan o'zgartirishlarni ro'yxatdan o'tkazadi;

- belgilangan tartibda tegishli byudjetlar parametrlariga moliya yili mobaynida o'zgartirishlar kiritadi;

- tegishli byudjetlarning mablag'laridan maqsadli foydalanilishi ustidan nazoratni amalga oshiradi;

- yuqori turuvchi moliya organlariga hamda Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashiga, viloyatlar va Toshkent shahar, tumanlar va shaharlar hokimliklariga tegishli byudjetning ijrosi to'g'risida har choraklik hisobotlarni taqdim etadi;

- byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar xarajatlarini maqbullashtirishni amalga oshiradi;

- tegishli byudjetlar ijrosining byudjet hisobini yuritadi;

- mahalliy davlat hokimiyati organlarining tegishli byudjetlar daromadlari va xarajatlari balansligiga ta'sir ko'rsatuvchi normativ-huquqiy hujjatlarini moliyaviy va iqtisodiy ekspertizadan o'tkazadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Moliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar moliya boshqarmalari yuqoridagi vakolatlar bilan bir qatorda:

- Davlat byudjeti daromadlari prognozini davlat soliq xizmati organlari va bojxona organlariga har chorak asosida tegishli ma'muriy-hududiy birliklar bo'yicha yetkazadi;

- byudjet ssudalarini beradi.

Hududiy moliya organlari qonun hujjatlariga muvofiq byudjet sohasida boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin.

Hududiy moliya organlari - o'z tasarrufida O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan mablag' oladigan tashkilotlarga ega bo'lgan yuridik shaxs sifatida *byudjet mablag'larini taqsimlovchilar* maqomiga egadir. Bunga ko'ra Byudjet kodeksining 31-moddasida belgilangan vakolatlarga ega, ya'ni:

- byudjetdan ajratiladigan mablag'larni olish uchun byudjet so'rovlarini O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga taqdim etadi;

- byudjet buyurtmalarini tuzish uchun ko'rsatkichlarni va materiallarni o'z tasarrufidagi tashkilotlarga yetkazadi;

- xarajatlar smetalari va shtat jadvallarini tuzish uchun o'z tasarrufidagi tashkilotlarga ularning tegishli moliya yiliga byudjetdan ajratiladigan mablag'lari hajmlarini yetkazadi;

- o'z tasarrufidagi tashkilotlarning xarajatlar smetalari va shtat jadvallarini, shuningdek ularga kiritilgan o'zgartirishlarni ro'yxatdan o'tkazadi;

- tasdiqlangan xarajatlar smetalarini va jamlanma xarajatlar smetalarini, shtat jadvallarini, shuningdek ularga kiritilgan o'zgartirishlarni O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga ro'yxatdan o'tkazish uchun taqdim etadi;

- xarajatlar smetalari va shtat jadvallaridagi o'zgartirishlar to'g'risida o'z tasarrufidagi tashkilotlarni xabardor qiladi;

- o'z tasarrufidagi tashkilotlarda byudjet hisobi yuritilishini tashkil etish va nazorat qilishni ta'minlaydi;

- o'z tasarrufidagi tashkilotlardan moliyaviy hisobotlarni qabul qiladi;
- O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga tegishli davr uchun jamlanma moliyaviy hisobotlar taqdim etadi.

Byudjet mablag'larini taqsimlovchilar qonun hujjatlariga muvofiq byudjet sohasida boshqa vakolatlarni ham amalga oshirishi mumkin.

3. Mahalliy byudjetlar ijrosini ta'minlashda hududiy g'aznachilik bo'linmalari

Hududiy g'aznachilik bo'linmalari – O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri bo'yicha g'aznachilik boshqarmalari, tumanlar va shaharlar bo'yicha g'aznachilik bo'linmalari.¹

Davlat moliyasini isloh qilish, davlat byudjetining g'azna ijrosini joriy etish, byudjet mablag'larini boshqarish va ularning shakllanishi va ishlatilishini nazorat qilish jarayonlari mukammallashib, takomillashib bormoqda. Bu jarayonlarni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat byudjetining g'azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-594-son (28.02.2007) Qarorining qabul qilinishi muhim qadam bo'lib xizmat qildi. Prezident Qarorining ijro etilishi doirasida Moliya vazirligi huzuridagi "Davlat byudjetining g'azna ijrosini tatbiq etish va uslubiyoti boshqarmasi" hamda mahalliy moliya organlarining g'aznachilik bo'linmalari negizida O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi va uning hududiy bo'linmalari tashkil etildi.

PQ-594-son Qaror bilan Moliya vazirligi G'aznachiligi zimmasiga quyidagi asosiy vazifalar yuklatildi:

- davlat byudjetining kassa ijrosi, jumladan, tushadigan daromadlarni turli darajadagi byudjetlar o'rtasida taqsimlash, byudjetdan mablag' oluvchilarning xarajatlar smetalari ijrosi va davlat byudjeti ijrosi to'g'risida hisobot tuzish;

- davlat byudjeti mablag'larini yagona g'aznachilik hisobraqami, shuningdek tegishli byudjetlar daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi kassa uzilishlarining oldini olishni ta'minlaydigan hududiy g'aznachilik hisobraqamlarini joriy etish orqali boshqarish;

- byudjet tashkilotlarini, shu jumladan, mudofaa va xavfsizlik tuzilmalarini moliyalashga yo'naltiriladigan byudjet mablag'laridan foydalanishni maqbullashtirish ustidan monitoringni amalga oshirish, bunda ular tomonidan tuzilayotgan shartnomalarning sifati ta'minlanishini, ularning maqsadga muvofiqligi va narx-navo echimini nazarda tutish hamda vositachilik xizmatlaridan voz kechish;

- xarajatlar smetasi va ro'yxatga olingan shartnomalarda nazarda tutilgan qat'iy summalar doirasida tovar(ish, xizmat)lar yetkazib beruvchilarning bevosita hisobraqamlariga byudjet mablag'lari oluvchilar nomidan va ularning topshirig'i bo'yicha to'lovlarni amalga oshirish orqali to'lov intizomiga so'zsiz rioya etilishi ustidan ta'sirchan nazoratni ta'minlash;

- davlat byudjeti g'azna ijrosining buxgalteriya hisobi va hisobotini yuritish, davlat byudjeti ijrosi haqida axborot yig'ish, qayta ishlash va tahlil qilish, shuningdek O'zbekiston Respublikasining davlat ichki va tashqi qarzlariga xizmat ko'rsatish, O'zbekiston Respublikasi kafolatlarini ijro etish.

Davlat byudjetining kassa ijrosi, daromadlar va xarajatlar ustidan nazorat hamda byudjet mablag'larini boshqarish sohasidagi vazifalari:

¹ O'zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi 3-moddasi

Davlat byudjetining kassa ijrosi, jumladan, tushgan daromadlarni turli darajadagi byudjetlar o'rtasida taqsimlash, byudjetdan mablag' oluvchilarning xarajatlar smetalari ijrosi va Davlat byudjeti ijrosi to'g'risida hisobot tuzish;

Davlat byudjeti mablag'larini yagona g'aznachilik hisob raqami, shuningdek, tegishli byudjetlar daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi kassa uzilishlari oldini olishni ta'minlaydigan hududiy g'aznachilik hisob raqamlarini joriy etish orqali boshqarish;

Shartnomalarni ro'yxatga olish va to'lovlarni amalga oshirishdagi vazifalari:

Byudjet tashkilotlarining tovarlar yetkazib beruvchilar bilan shartnomalarni, shuningdek, Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan kapital qurilish bo'yicha buyurtmalarning shartnomalari xarajatlar smetasida ko'rsatilgan summalar va maqsadlarga yo'naltirilishi ustidan qat'iy nazorat o'rnatish asosida mazkur shartnomalarni majburiy ro'yxatdan o'tkazish tartibini joriy etish orqali byudjet tashkilotlarining xarajatlar smetasida ko'zda tutilmagan xamda ajratilgan limitdan ortiqcha xarajatlarni oldini olish;

Byudjet tashkilotlarini, jumladan mudofaa va xavfsizlik tuzilmalarini moliyalashtirishga yo'naltirilgan byudjet mablag'laridan foydalanishni maqbullashtirish yuzasidan monitoring olib borish, bunda ular tomonidan tuzilayotgan shartnomalarning sifati ta'minlanishini, ularning maqsadga muvofiqligi va narx-navo echimini nazarda tutish hamda qoidaga ko'ra vositachilik xizmatlaridan voz kechish.

Davlat byudjeti G'aznachilik tizimiga o'tilganda byudjet muassasalari tomonidan amalga oshirilgan xarajatlar uchun tulovlar moliyaviy majburiyatlarni tasdiqlovchi va xarajatlar smetasi va ro'yxatga olingan shartnomalarda nazarda tutilgan kat'iy summalar doirasida tovarlar yetkazib beruvchilarning bevosita hisob raqamlariga byudjetdan mablag' oluvchilar

tomidan va ularning topshirig'i bo'yicha to'lovlarni amalga oshirish orqali to'lov intizomiga so'zsiz rioya etilishi ustidan joriy nazoratni ta'minlashga yerishildi.

2-rasm. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligining tashkiliy tuzilishi¹

G'aznachilik O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi tarkibidagi davlat ijroiya organi hisoblanadi. G'aznachilikning Qoraqalpog'iston Respublikasi G'aznachilik Boshqarmasi, Toshkent shahar va viloyatlar Boshqarmasi, shahar va tumanlarda G'aznachilik bo'linmalari kabi hududiy organlari faoliyat qiladi (2-rasm).

G'aznachilikka O'zbekiston Respublikasi Moliya vaziri o'rinbosari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tayinlangan Davlat G'aznachisi rahbarlik qiladi. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining

¹ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2007- yil 20- martdagi 33-son qarori bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining G'aznachiligi to'g'risidagi Nizom asosida tuzilak.

buyrug'iga muvofiq G'aznachilikning hududiy organlari tuziladi va tugatiladi. G'aznachilik organlarining xarajatlarini moliyalashtirish respublika byudjetidan amalga oshiriladi.

Moliya vazirligi G'aznachiligi markaziy apparatining tashkiliy tuzilishi 4-rasmda ko'rsatilgan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi moliya vaziriga zarur hollarda G'aznachilikning markaziy apparati va uning bo'linmalari tuzilmasiga moliya organlari boshqaruv xodimlarining belgilangan soni doirasida o'zgartishlar kiritish huquqi berilgan.

G'aznachilik orqali byudjet daromadlari va xarajatlari ijrosi, byudjetdan tashqari maqsadli jamg'armalarning daromad va xarajatlari ijrosi, byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari tushumi va sarfi ijrosi amalga oshirilayotganligini, bu bilan bog'liq bo'lgan ish hajmining ortib borayotganligini hisobga olib, G'aznachilik amaliyot boshqarmalari bo'linmalari shtatlari sonini qayta ko'rib chiqish zarurligini e'tirof etish lozim.

PQ-594-son Qaror bilan shuningdek, G'aznachilik hududiy bo'linmalarining tashkiliy tuzilishi ham tasdiqlangan (3-rasm).

Moliya vazirligi G'aznachiligi to'g'risidagi Nizomga muvofiq, G'aznachilikning hududiy bo'linmalari quyidagi ishlarni bajaradi:

- byudjet tashkilotlari xodimlariga ish haqi va unga tenglashtirilgan boshqa to'lovlar, shuningdek qomon hujjatlariga muvofiq byudjet tashkilotlari tomonidan naqd pul mablag'lari bilan to'lanadigan boshqa to'lovlarni to'lash uchun g'aznachilikning bank hisob raqamlariga mablag'lar o'tkazadi;

- yuridik va jismoniy shaxslarning bank hisobraqamlariga sudning qarori bo'yicha yagona g'aznachilik hisobraqamidan yoki g'aznachilikning boshqa hisobraqamlaridan mablag'lar o'tkazadi, shuningdek qomon hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda davlat organlari yoki ushbu organlar mansabdor shaxslarining noqonuniy xatti-harakatlari yoki harakatsizligi natijasida faqarolarga yoki yuridik shaxslarga yetkazilgan zararni qoplash uchun mablag'lar o'tkazadi;

- O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga har kunlik asosida g'aznachilik hisobraqamlarida mablag'larning harakati to'g'risidagi axborotni elektron shaklda taqdim etadi;

- byudjetdan mablag' oluvchilarga ular uchun g'aznachilikda yoki uning hududiy bo'linmalarida ochilgan shaxsiy hisobraqamlaridan ko'chirmalar, ularning xarajatlarini qoplashga byudjet mablag'lari o'tkazilganligini tasdiqlaydigan to'lov hujjatlari va boshqa hujjatlarini taqdim etadi;

- manbalar bo'yicha tegishli byudjetlar daromadlari tushumi hisobini yuritadi;
- moliya organlarining topshirig'i bo'yicha yuqori byudjetlarda nazarda tutilgan rejali dotatsiyalar, subvensiyalar, byudjet asudalari summasini va boshqa to'lovlarni quyidagi byudjetlarning shaxsiy g'aznachilik hisobraqamlariga o'tkazadi;

- byudjet tashkilotlari va buyurtmachilarning shartnomalari xarajatlar smetasida ko'rsatilgan summalar doirasida va maqsadlarga muvofiq tuzilishi ustidan qattiq nazorat qilish asosida shartnomalarni to'xyatidan o'tkazadi;

- byudjetdan mablag' oluvchilar nomidan to'xyatga olingan shartnomalarda yoki boshqa hujjatlarda nazarda tutilgan summalar doirasida tovarlarni yetkazib beruvchilar (ishlarni bajaruvchilar, xizmatlar ko'rsatuvchilar)ning bevosita bank hisobraqamlariga to'lovlarni amalga oshiradi;

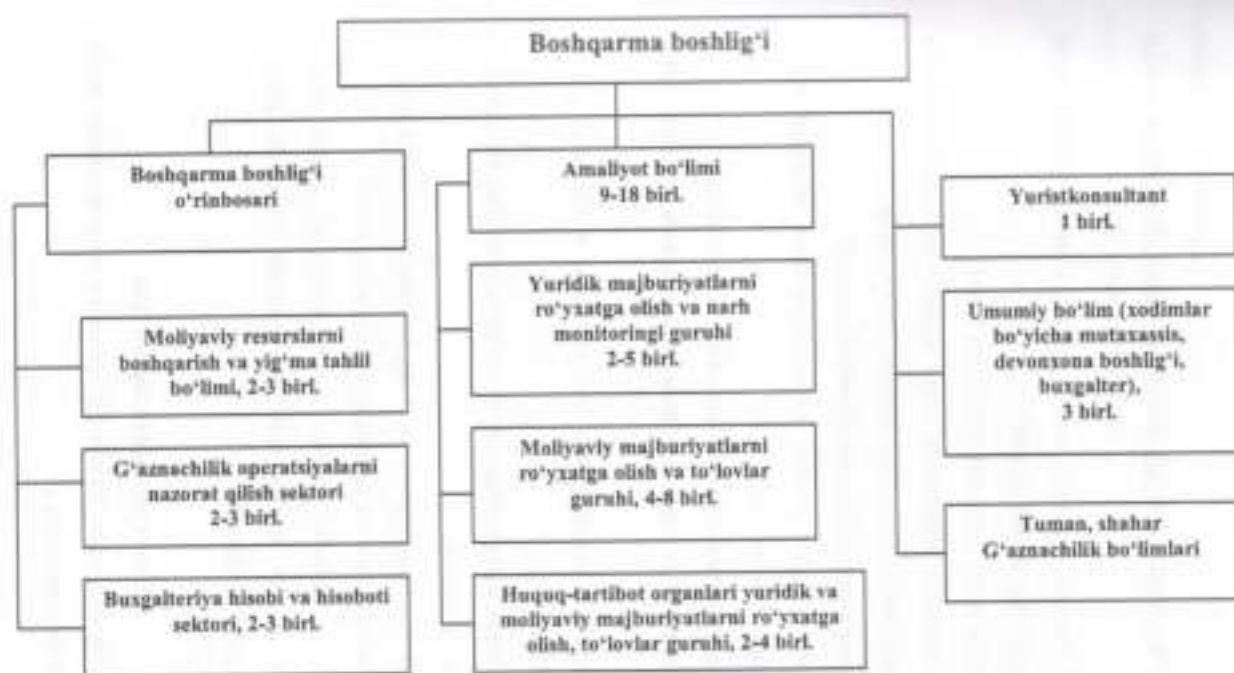
- byudjet tashkilotlarini, jumladan, mudofaa va xavfsizlik tuzilmalarini moliyalashtirishga yo'naltiriladigan byudjet mablag'laridan foydalanishni maqbulashtirish yuzasidan monitoring olib boradi, bunda ular tomonidan tuzilayotgan shartnomalarning sifati ta'minlanishini, ularning maqsadga muvofiqligi va narx-navo echimini hamda qoidaga ko'ra, vositachilik xizmatlaridan voz kechishni nazarda tutadi;

shchyot-fakturalar va tovarlar yetkazib byerilishi (ishlar bajarilishi, xizmatlar ko'rsatilishi) holatini tasdiqlaydigan boshqa hujjatlar asosida byudjet mablag'i oluvchilarning moliyaviy majburiyatlarini hisobini yuritadi va boshqa ishlarni amalga oshiradi.

Bugungi kunda davlat byudjeti g'azna ijrosini tashkil etish borasidagi Prezident qarorlarining ijrosi doirasida Osiyo taraqqiyot banki va boshqa xalqaro moliya tashkilotlarining qarz mablag'larini jalb etgan holda davlat byudjetining barcha daromadlarini yagona g'azna hisobraqamiga jamlash va undan xarajatlar to'lovini amalga oshirish imkonini beruvchi davlat byudjeti g'azna ijrosining yagona integratsiyalashgan axborot tizimini tashkil etish bo'yicha chora-tadbirlar kompleksi ishlab chiqildi.

O'zbekiston aloqa va axborotlashtirish agentligi O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki bilan birgalikda belgilangan tartibda

respublikaning barcha shahar va tumanlarini qamrab olgan holda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tuzilishining ma'umotlar tarmog'ini tashkil etish uchun yer ush riqamli aloqa kanallarini berish choralarini ko'rilmogda.

3-rasm. Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar G'aznachilik boshqarmalarining tashkiliy tuzilishi²²

²² Davlat byudjetining g'ama usuli tuzilishi yuzasda rivojlanish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident Qarori. PQ-594-son, 28.02.2007.

Takrorlash uchun savollar

1. G'aznachilik faoliyatining qonuniy-huquqiy asoslarini nimalar tashkil qiladi?
2. G'aznachilik maxsus vakolatli moliya organi sifatida qachon, qaysi me'yoriy-huquqiy hujjat bilan tashkil qilindi?
3. G'aznachilikning asosiy vazifalari nimalardan iborat?
4. G'aznachilik markaziy apparati va uning hududiy bo'linmalari tashkiliy tuzilishi, ularning funksional vazifalaridagi farqlarni aytib byering.
5. G'aznachilikning asosiy funksiyalari nimalardan iborat?
6. Respublika va hududiy g'azna hisobraqamlarining mazmuni nima, tayinlanishi va yuritilish tartibi qanday?
7. Yagona g'azna hisobraqamiga o'tishning afzalliklari nimada?
8. Byudjet daromadlarini yagona g'azna hisobraqamida yuritish tartibi qanaqa?
9. Byudjet xarajatlarini yagona g'azna hisobraqamidan to'lab berish qanday tartibda amalga oshiriladi?
10. G'aznachilikning qonuniy-huquqiy va me'yoriy asoslarini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va izoh yozing.
11. G'aznachilik markaziy apparati va uning hududiy bo'linmalari tashkiliy tuzilishi va tarkibiy bo'linmalarining bajaradigan vazifalari qanday?
12. Respublika va hududiy g'azna hisobraqamlaridan yagona g'azna hisobraqamiga o'tish davrida amalga oshirilgan tadbirlar va qabul qilingan me'yoriy hujjatlar sharhini keltiring.

Mavzu yuzasidan topshiriqlar

1. G'aznachilik byudjet tizimi byudjetlari ijrosining joriy nazoratini malga oshirish tartibi haqida slayd tayyorlang.

2. G'aznachilik organlarining byudjet ijrosi nazorati bilan bog'liq funksiyalarini tavsiflang.

3. G'aznachilikda byudjet ijrosining dastlabki nazorati va joriy nazoratini amalga oshirishini chizmalarda ifodalang.

6-MAVZU. G'AZNACHILIK FAOLIYATI MEXANIZMI

1. G'aznachilikda Yagona g'azna hisobraqami va boshqa g'azna hisobvaraqlarini yuritilishi

2. Byudjet daromadlarining g'azna ijrosini tashkil etish

3. Byudjet tizimi byudjetlari xarajatlari g'azna ijrosini ta'minlash

1. G'aznachilikda Yagona g'azna hisobraqami va boshqa g'azna hisobvaraqlarini yuritilishi

Turli davlat dasturlari va loyihalarni byudjet mablag'lari bilan moliyalashtirishning tarkib topgan amaliyoti moliyalovchi organ tomonidan bir oluvchiga yo'llangan moliyaviy mablag'lar boshqasiga tushishi mumkin bo'lgan vaziyatni istisno etmaydi. Agar davlat mablag'laridan maqsadli foydalanishni nazorat qilish ular ajratilgandan keyingina boshlansa, davlat byudjeti ko'p narsani boy beradi. Keyingi moliyaviy nazoratning samarasizligi shundaki, uning xulosalari byudjetdan mablag' oluvchi o'ziga ajratilgan mablag'larini amalga sarflab bo'lganidan keyin chiqariladi. Vaholanki, joriy nazoratni, ya'ni byudjet mablag'lari o'zlashtirilishi jarayonini nazorat qilishni ta'minlash muhimdir.

Jahon tajribasi ko'rsatadiki, byudjetning kassali ijrosi g'aznachilik va bank orqali amalga oshiriladi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida *byudjet ijrosida bank tizimining qo'llanilishi quyidagi holatlarga olib keldi:*

•daromadlarning tushishida pasayish yuz berdi, tartibga soluvchi soliqlarni qo'llashning yagona uslubining yo'qligi byudjet jarayonini boshqarishni qiyinlashtirdi;

•tushgan daromadlar va qilingan xarajatlar to'g'risida tezkor axborotlar olishga, zudlik bilan byudjetga oid boshqaruv qarorlarini qabul qilishga imkoniyat byermadi;

•tijorat banklari hisobraqamlarida byudjet mablag'larining o'rtacha qoldig'ining yuqori darajasi saqlanib qoldi;

•byudjet mablag'larining nazorati kamayib ketdi, amalda ularni maqsadsiz ishlatish hollari kelib chiqdi⁵³.

Buning asosiy sabablaridan biri joriy byudjet ijrosi tizimida, moliya organlari sust (passiv) rolga ega bo'lganligi va shu bilan bir vaqtda bank va byudjet tashkilotlariga yuklatilgan funksiyalarni mustaqil bajarib, moliya organlarini amalga oshirilgan byudjet jarayoni faktlaridan keyingina xabardor qilinadi. Buning natijasida mahalliy byudjetlarda mablag' yetishmovchiligi yuzaga kelib, yuqori turuvchi byudjetdan byudjet ssudasini olishga to'g'ri keladi.

Eng asosiysi, buning natijasida aholini ijtimoiy himoyalashga qaratilgan birinchi darajali xarajatlarni o'z vaqtida amalga oshirishni ma'lum muddatlarda kechikishiga olib kelmoqda. Bundan tashqari, hozirgi vaqtda mahalliy byudjetlar tarkibida, respublikamiz aholisiga qaratilgan o'ta muhim ijtimoiy tadbirlar bo'lganligi uchun dolzarb masalalaridan biri daromadlarning tushishi bilan xarajatlarni amalga oshirishi kerak bo'lgan vaqt o'rtasidagi nomutanosiblikni bartaraf etishdir.

Demak, davlat byudjeti ijrosining yangi mexanizmini amaliyotga kiritilgani bugungi kunda byudjet islohotlarining yirik yo'nalishlaridan biri desak xato bo'lmaydi, chunki davlat moliyasini samarali boshqarish zaruriyati mavjud, byudjet mablag'laridan samarali foydalanish uchun byudjet xarajatlarning nazoratini kuchaytirish talab etiladi.

⁵³ Treasury Management: The Practitioner's Guide (Wiley Corporate F&A) (Steven M. Bragg). John Wiley & Sons Inc. Hoboken, New Jersey, Canada 2010 year

Davlat moliya tizimida o'tkazilayotgan islohotlar davlat xarajatlarini boshqarish samaradorligini oshirishni nazarda tutadi, Davlat iqtisodiyotini isloh qilish va bozor munosabatlarini rivojlantirish jarayonlarida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bunda davlat byudjeti islohotlarning eng muhim dastaklaridan biri vazifasini bajaradi.

Shu sababli, yaqin kelajakda davlat byudjeti ijro etilishining g'aznachilik tizimini izchil joriy etishni ta'minlaydigan chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. G'aznachilik sharoitida byudjetning kassali ijrosi deganda har bir byudjetning daromadlari mazkur byudjetni ijro etuvchi tegishli kassada jamg'arilishi tushuniladi. Shuningdek, ushbu byudjetdan mablag' bilan ta'minlanuvchi barcha tashkilotlarga pul mablag'lari ushbu kassa orqali beriladi.

Bunda konsolidatsiyalashgan byudjetni ijro qilish maqsadida va davlat moliyasi bilan qilinadigan barcha jarayonlarni o'z vaqtida va aniq hisobini qilish uchun g'aznachilikning hisob-kitob schyotlari davlat byudjeti daromadlari va xarajatlarining tasnif tizimiga mos kelishi kerak. Byudjetning daromad qismini ijro etish yuridik va jismoniy shaxslardan soliq va soliqsiz to'lovlar undirish hisobiga amalga oshiriladi. Bunda yuridik va jismoniy shaxslar tegishli to'lovlarni qonunda belgilangan muddatlar va tartiblarda mustaqil ravishda hisoblaydilar va byudjetga to'laydilar.

Byudjetning daromadlar qismi ijrosida soliq organlarining funksiyasi tartibga soluvchi soliqlarni taqsimlash, noto'g'ri to'langan summalarni qaytarish va byudjet daromadlari tushumi hisobini olib borishdan iborat bo'ladi.

Byudjetning tushumlar bo'yicha ijrosini tashkil etib, G'aznachilik organlari tushumlar tushishining qisqa muddatli prognozi va byudjetning daromadlar qismi ijrosining tahlilini amalga oshiradi. Mamlakatda moliyaviy va iqtisodiy barqarorlikni saqlash, narxlar va ichki valyuta bozorini

bosqichma-bosqich yerkinlashtirish byudjet tizimini izchil va tizimli tarzda rivojlantirishni ta'minlaydi²⁴.

G'aznachilik mexanizmi - davlat byudjeti ijrosini ta'minlashning bir shakli bo'lib, unda maxsus idora davlat soliqlarini yig'imi va ulardan foydalanishni ta'minlaydi, mablag'lar ustidan nazorat amalga oshiriladi, shuningdek, davlat tashqi va ichki qarzlarni boshqaradi hamda byudjetdan tashqari maqsadli jamg'armalar, byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari pul oqimlari monitoringini olib boradi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi Yagona g'azna hisobvarag'idagi mablag'larni boshqarishni Davlat byudjeti daromadlari tushumlari va xarajatlarining qisqa muddatli prognozlarini tuzish yo'li bilan amalga oshiradi.

Qabul qilingan moliyaviy majburiyatlarni bajarish uchun Yagona g'azna hisobvarag'ida mablag'lar etishmagan taqdirda, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi Davlat byudjeti xarajatlarining cheklangan hajmini belgilaydi hamda uning asosida byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarga xarajatlarni to'lash uchun ruxsatnomalar beradi.

Xarajatlarni to'lash uchun ruxsatnomalar berish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi respublika byudjetining vaqtincha bo'sh turgan mablag'lari mavjud bo'lgan taqdirda, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tijorat banklarida depozitlarga joylashtirilishi mumkin bo'lgan mablag'larning hajmini belgilaydi.

²⁴ Treasury Management: The Practitioner's Guide (Wiley Corporate F&A) (Steven M. Bragg). John Wiley & Sons Inc. Hoboken, New Jersey, Canada 2010 year

O'zbekiston Respublikasi respublika byudjetining vaqtincha bo'lish turgan mablag'larini joylashtirish va ularni tijorat banklarida depozitlarga joylashtirishdan olingan daromadlardan foydalanish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

1-rasm. Yagona g'azna hisobraqamining rekvizitlari

YaG'H O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankida ochiladigan va Moliya vazirligi tomonidan boshqariladigan maxsus bank hisobvarag'i hisoblanadi. Moliya vazirligi (g'aznachilik bo'linmalari) O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankida va boshqa banklarda o'zga bank hisobvaraqlarini ochish huquqiga ega.

Davlat byudjetiga yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan to'lanadigan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar banklar tomonidan o'rnatilgan tartibda qabul qilinadi va 23402 (005) "Respublika byudjetining mablag'lari" hisobvarag'iga kiritiladi hamda belgilangan me'yorlarga muvofiq, banklarda ochilgan tegishli byudjetlarning g'azna hisobvaraqlariga ajratiladi.

Byudjetdan mablag' oluvchilarning xarajatlari to'lovi moliya yili uchun ajratilgan byudjet mablag'lari doirasida tasdiqlangan (aniqlangan) xarajatlar smetalari ro'yxatga olingan, byudjetdan mablag' oluvchilarning mahsulot yetkazib beruvchilar bilan tuzgan shartnomalari asosida:

- respublika byudjetidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar bo'yicha — O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi yoki uning hududiy bo'linmalari tomonidan "Byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi Qoidalari" da belgilangan tartibda;

- Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti yoki mahalliy byudjetlardan moliyalashtiriladigan tashkilotlar bo'yicha – O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligining hududiy g'aznachilik bo'linmalari tomonidan amalga oshiriladi.

Respublika g'azna hisobvarag'i. Respublika byudjetidan moliyalashtiriladigan barcha byudjetdan mablag' oluvchilar g'azna ijrosi bilan to'liq qamrab olingunga qadar, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligiga Markaziy bankning Toshkent shahar Bosh boshqarmasi Hisob-kitob kassa markazida (HKKM) 23402 (006) balans raqami bilan Respublika g'azna hisobvarag'i (RG'H) ochiladi.

2-rasm. Yagona g'azna hisobraqami va hududiy hisobraqamlarning strukturasi⁵⁵

⁵⁵ Pulatov D.X., Nazmuzomedova B.I. "G'aznachilik" Darslik. - T.: Sano-standart, 2014y. - 372 b.

RG'H ga respublika byudjetining g'azna ijrosi bilan qamrab olingan byudjetdan mablag' oluvchilarning kassa xarajatlarini amalga oshirish uchun mablag'lar HKKM da 23402 (005) hisobvarag'i bilan ochilgan respublika byudjetining asosiy hisobvarag'idan tushadi.

YaG'H dagi mablag'lar taqsimlovchisi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi hisoblanadi.

Byudjet tizimi byudjetlarining darajalari bo'yicha shaxsiy g'azna hisobvaraqlari:

- O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti bo'yicha – O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan;

-Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjeti, viloyatlarning viloyat byudjetlari va Toshkent shahrining shahar byudjeti bo'yicha – Qoraqalpog'iston Respublikasi Moliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarining moliya boshqarmalari tomonidan;

-tumanlar va shaharlar byudjetlari bo'yicha – tumanlar va shaharlar hokimliklarining moliya bo'limlari tomonidan;

-davlat maqsadli jamg'armalarining byudjetlari bo'yicha – davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlar tomonidan ochiladi.(2-rasm)

Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalarining daromadlari bo'yicha shaxsiy g'azna hisobvaraqlari O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ochiladi. Toshkent shahar hokimliklarining moliya boshqarmalari tomonidan;

Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning shaxsiy g'azna hisobvaraqlari:

O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar uchun – O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan;

Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetidan, viloyatlarning viloyat byudjetlaridan va Toshkent shahrining shahar byudjetidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar uchun – Qoraqalpog'iston Respublikasi Moliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarining moliya boshqarmalari tomonidan;

tumanlar va shaharlar byudjetlaridan moliyalashtiriladigan tashkilotlar uchun – tumanlar va shaharlar hokimliklarining moliya bo'limlari tomonidan;

davlat maqsadli jamg'armalarining byudjetidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar uchun – davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlar tomonidan ochiladi.

G'aznachilik bo'linmalari byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning buyurtmalari bo'yicha to'lovlarni ularda byudjetdan ajratiladigan mablag'lar, yuridik va moliyaviy majburiyatlar mavjud bo'lgan taqdirda, shuningdek byudjet tashkilotlari byudjetdan tashqari jamg'armalari mablag'larining qoldiqlari doirasida amalga oshiradi.

Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar xarajatlarni to'lash uchun to'lov hujjatlarini g'aznachilik bo'linmalariga to'lov amalga oshiriladigan sanadan kamida bir ish kuni oldin taqdim etadi.

G'aznachilik bo'linmalari tomonidan xizmat ko'rsatiladigan byudjet tashkilotlari (byudjet mablag'lari oluvchilar) o'rtasidagi, byudjet tizimi byudjetlarining turli darajalari o'rtasidagi, shuningdek davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari o'rtasidagi to'lovlar g'azna memorial orderlari asosida amalga oshiriladi.

Byudjet tashkilotlarining va byudjet mablag'lari oluvchilarning chet el valyutasidagi to'lovlari hamda pul o'tkazmalari qonun hujjatlarida

belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasining norezidentlari foydasiga amalga oshiriladi.

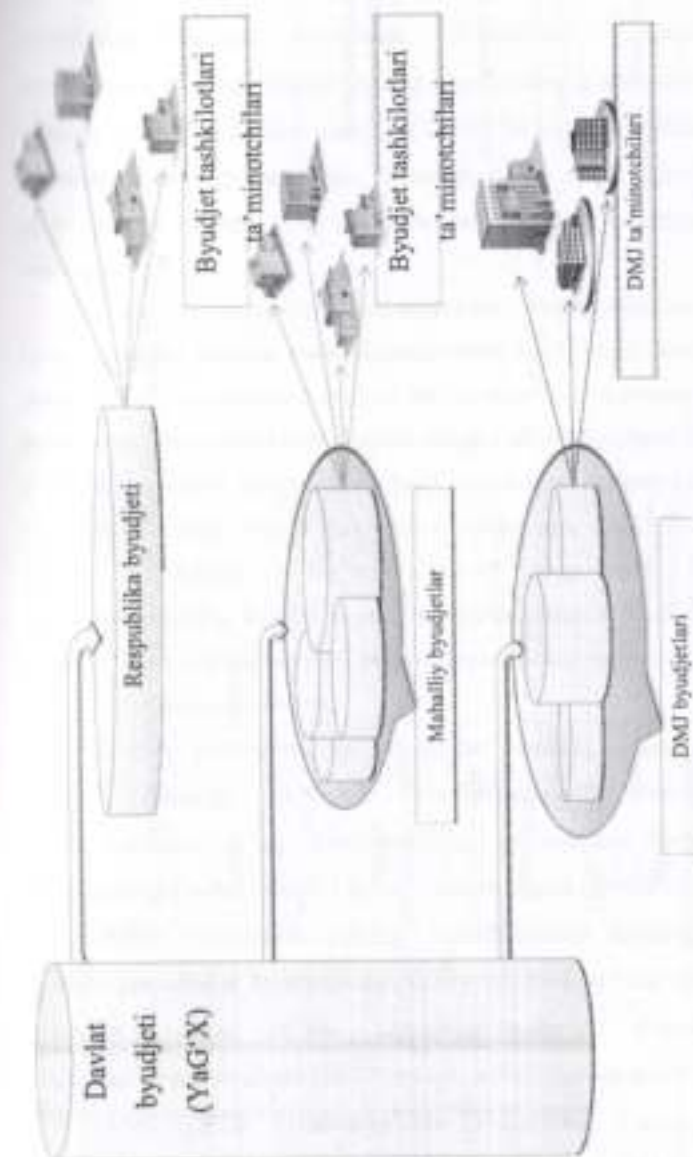
Tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) yetkazib beruvchi tomonidan shaxsiy g'azna hisobvarag'iga joriy yoki kelgusi yilda qaytariladigan Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalarining mablag'lari hisobidan o'tgan moliya yilida hosil bo'lgan debitorlik qarzining summasi, tegishli moliya yiliga qo'shimcha davrda qaytariladiganidan tashqari, tegishli byudjet daromadlariga o'tkaziladi.

2. Byudjet daromadlarining g'azna ijrosini tashkil etish

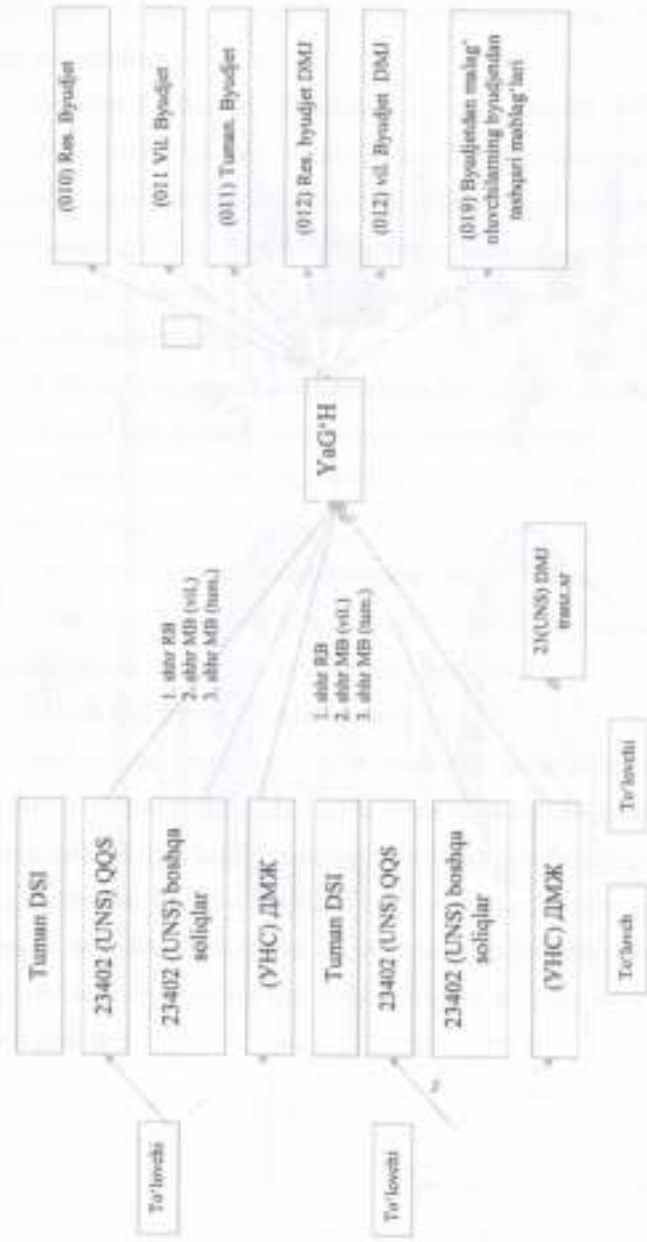
Byudjet tizimi byudjetlari daromad qismining ijrosi:

- tushumlarni Yagona g'azna hisobvarag'iga va boshqa bank hisobvaraqlariga kiritishni;
- tushumlarni byudjet tizimining byudjetlari o'rtasida taqsimlashni;
- ortiqcha yoki noto'g'ri to'langan tushum summalarini qaytarishni yoxud ularni qarzni to'lash evaziga hisobga olishni;
- hisob va hisobotni nazarda tutadi.

Davlat byudjetiga va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlariga daromadlarni yig'ishga vakolatli bo'lgan organlar va tashkilotlar, bundan davlat soliq xizmati organlari va bojxona organlari mustasno, daromadlarning to'g'ri hisoblab chiqilishi, to'liq va o'z vaqtida to'lanishi ustidan nazoratni amalga oshirishi, shuningdek, agar qonun hujjatlarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, davlat soliq xizmati organiga hisobot taqdim etishi shart (3-rasm).

3-rasm. Yagona g'aznachilik hisobvaragida pul mablag'lari burakati

4-rasm. Yagona g'aznachilik xisobvarag'i ishlash tartibi⁴⁶

⁴⁶ O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi O'zmasliligi ma'lumotlar asosida

Respublika byudjetidan moliyalashtirishni amalga oshirish uchun ajratilgan byudjet mablag'larining bosh taqsimlovchisi hisoblangan byudjetdan mablag' oluvchilar, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining tarmoq boshqarmalariga byudjetning g'azna ijrosi bilan qamrab olingan har bir byudjetdan mablag' oluvchi bo'yicha syertifikat summasining yoyilmasini ilova qilgan holda, shuningdek agar qonun hujjatlarida boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, davlat soliq xizmati organiga hisobot taqdim etishi shart.

Respublika byudjetidan moliyalashtirishni amalga oshirish uchun ajratilgan byudjet mablag'larining bosh taqsimlovchisi hisoblangan byudjetdan mablag' oluvchilar, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining tarmoq boshqarmalariga byudjetning g'azna ijrosi bilan qamrab olingan har bir byudjetdan mablag' oluvchi bo'yicha syertifikat summasining yoyilmasini ilova qilgan holda, shuningdek byudjetning g'azna ijrosi bilan qamrab olinmagan, quyi turuvchi byudjetdan mablag' oluvchilarga mablag'larni o'tkazish uchun byudjet mablag'lari bosh taqsimlovchilarining byudjet depozit hisobvaraqlariga o'tkazilishi lozim bo'lgan qismi bo'yicha mablag'larni RG'H ga o'tkazish uchun rasmiylashtirilgan tayinlash syertifikatlarini taqdim etadilar.

Tarmoq boshqarmalari byudjetdan mablag' oluvchilar tomonidan taqdim qilingan tayinlash syertifikatlarini o'rnatilgan tartibda tekshirganlaridan so'ng, ularni ijro uchun O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining Davlat byudjeti Bosh boshqarmasiga (DBBB) taqdim etadi.

DBBB byudjetdan mablag' oluvchilarning tayinlash syertifikatlari asosida respublika byudjetining asosiy hisobvarag'idan RG'Hga mablag' o'tkazish uchun to'lov topshiriqnomalarini o'rnatilgan tartibda rasmiylashtiradi va ularni HKKMga ijro uchun taqdim qiladi.

23402 (005) hisobvarag'idan respublika g'azna hisobvarag'iga mablag'lar o'tganligini tasdiqlovchi HKKMdan shaxsiy hisobvaraqdan

ko'chirmalar olinganidan so'ng, DBBB ijro etilgan tayinlash sertifikatlarining birinchi nusxalarini O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligiga taqdim etadi.

Byudjetdan mablag' oluvchilar (moliyalashtirish saqlangan sharoitda - RG'Hda moliyalashtirilgan mablag'lar mavjud bo'lganda) O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligiga RG'Hdan mablag'larni mahsulot yetkazib beruvchilarning bevosita bank hisobvaraqlariga yoki qonunchilikda nazarda tutilgan maqsadlarga o'tkazish uchun to'lov topshiriqnomalarni qoidaga ko'ra, mablag'larni o'tkazish sanasidan bir kun oldin taqdim etadi.

O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti DMJ va BMJ byudjetlariga to'lanadigan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar YaG'Hga kirim qilinadi va qonun hujjatlariga muvofiq mos ravishda O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, Toshkent shahar va viloyatlar mahalliy byudjetlari, DMJ va BMJ byudjetlari daromadlarida aks ettiriladi. Byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari YaG'Hga kirim qilinadi va mazkur tashkilotlarga tushumlar sifatida aks ettiriladi.(4-rasm)

Byudjet tizimi va BMJ byudjetlari xarajatlari YaG'H yoki Moliya vazirligining (g'aznachilik bo'linmalarining) boshqa bank hisobvaraqlaridan Moliya vazirligi tomonidan belgilangan muddatlarda hamda:

- O'zbekiston Respublikasi respublika byudjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar byudjetlari, shuningdek tumanlar va shaharlar byudjetlari;

- DMJ va BMJ byudjetlari;

- byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari jamg'armalari mablag'lari qoldig'i doirasida amalga oshiriladi.

Debitor qarzdorlik summolari, shuningdek deponentlangan mablag'lar YaG'Hga:

- byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning byudjet mablag'lari bo'yicha - joriy moliya yilida hamda moliya yiliga qo'shimcha davr mobaynida;

- byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari va BMJ mablag'lari bo'yicha - joriy moliya yilida tegishli kassa xarajatlarini tiklash usuli kirim qilinadi.

Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarga joriy moliya yilida qaytarilgan o'tgan yillarning byudjet mablag'lari bo'yicha debitor qarzdorliklari summalarini kirim qilish uchun «O'RMV» ATda byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha (4004 mablag'lar manbasi bilan) shaxsiy g'azna hisobvaraqlari ochiladi.

Buyurtmachilarning joriy moliya yilida qaytarilgan o'tgan yillarning debitor qarzdorlik summolari YaG'Hga kirim qilinadi va:

- byudjet mablag'lari bo'yicha - byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning o'tgan yillarning debitorlik qarzdorligini hisobga olish bo'yicha byudjetdan tashqari shaxsiy g'azna hisobvaraqlarida ushbu summalarni keyinchalik tegishli byudjetlarning joriy moliya yili daromadiga o'tkazish bilan;

- DMJ va BMJ mablag'lari bo'yicha - DMJ va BMJ byudjetlarining tegishli shaxsiy g'azna hisobvaraqlarida joriy moliya yilining daromadlari sifatida;

- byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari bo'yicha - byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha tegishli shaxsiy g'azna hisobvaraqlarida joriy moliya yilining daromadlari sifatida hisobga olinadi.

Joriy moliya yilida qaytarilgan o'tgan yillarning byudjet mablag'lari bo'yicha debitor qarzdorliklari summolari byudjet tashkilotlari va byudjet

mablag'lari oluvchilarning byudjetdan tashqari mablag'lar bo'yicha shaxsiy g'azna hisobvarag'iga kelib tushgan kundan boshlab uch ish kunidan kechiktirmay byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar tomonidan tegishli byudjet daromadiga o'tkazilishi lozim.

Debitor qarzdorliklar summolari qoldiqlari o'z vaqtida yoki hisobot oyi tugaganiga qadar o'tkazilmagan hollarda joriy oyning oxirgi ish kunida g'aznachilik bo'linmalari ushbu mablag'larni mustaqil ravishda tegishli byudjetlar daromadlariga o'tkazadi.

Byudjet tashkilotlarning tovar-moddiy qimmatliklarini yoki asosiy vositalarini sotishdan, shuningdek inventarizatsiya (tekshirishlar) natijalari bo'yicha tushgan mablag'lar YaG'Hga kirim qilinadi hamda byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari bo'yicha tegishli shaxsiy g'azna hisobvaraqlarida keyinchalik byudjet tashkilotlari tomonidan qonun hujjatlariga muvofiq qayta taqsimlash orqali hisobga olinadi.

DMJ yoki BMJ byudjetlaridan mablag' oluvchilarning joriy moliya yilida qaytarilgan o'tgan yillarning debitor qarzdorlik summolari, shuningdek tovar-moddiy qimmatliklarini yoki asosiy vositalarni sotishdan va inventarizatsiya (tekshirishlar) natijalari bo'yicha tushgan mablag'lari YaG'Hga kirim qilinadi va tegishli DMJ va BMJ byudjetlarida joriy moliya yilining daromadi sifatida hisobga olinadi.

DMJ yoki BMJ byudjetlaridan mablag' oluvchilarning byudjet mablag'lari hisobidan sotib olingan tovar-moddiy qimmatliklarini yoki asosiy vositalarini sotishdan tushgan mablag'lar tegishli byudjetlar daromadiga o'tkaziladi.

O'quvchilarning ota-onalari yoki ularning o'mini bosuvchi shaxslar tomonidan to'langan darsliklar ijara to'lovlari va darsliklar yoki o'quv-metodik qo'llanmalarni yo'qotilganlik yoki yaroqsiz holga keltirilganlik uchun to'lovlar bo'yicha tushumlarning kirim qilinishi, shuningdek ularni

keyinchalik O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Respublika maqsadli kitob jamg'armasining shaxsiy g'azna hisobvarag'iga o'tkazilishi ta'lim muassasalarining tegishli (4011 mablag'lar manbasi bilan) shaxsiy g'azna hisobvaraqlaridan amalga oshiriladi. Ta'lim muassasalarining tegishli (4011 mablag'lar manbasi bilan) shaxsiy g'azna hisobvaraqlaridan mablag'larni O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi byudjetdan tashqari Respublika maqsadli kitob jamg'armasining shaxsiy g'azna hisobvarag'iga o'tkazilishi «O'RMV» ATda avtomatlash-irilgan ravishda amalga oshirilishi mumkin.

Naqd pul mablag'larini olish uchun, shu jumladan buyurtmachilarning sodimlariga ish haqi to'lash, shuningdek xizmat safari va qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa naqd pul shaklidagi to'lovlar uchun g'aznachilik bo'linmalari tomonidan tijorat banklarida mos ravishda 23212 «Moliya vazirligi G'aznachiligi mablag'lari» va 23214 «G'aznachilikning hududiy bo'linmalari mablag'lari» hisobvaraqlari ochiladi.

G'aznachilik bo'linmalarining 23212 «Moliya vazirligi G'aznachiligi mablag'lari» va 23214 «G'aznachilikning hududiy bo'linmalari mablag'lari» hisobvaraqlaridan ko'chirmalar ularga ilovalar bilan xizmat ko'rsatuvchi banklardan g'aznachilik bo'linmalari tomonidan mazkur hisobvaraqlarda mablag'lar harakatining keyingi ish kunida olinadi. Ko'chirmalar va ularga ilovalar tegishli banklar tomonidan elektron hujjat ko'rinishida — O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki axborot tizimi (tijorat banklari) va «O'RMV» AT ma'lumotlar bazalari o'rtasida ma'lumot almashish yo'li bilan taqdim qilinishi mumkin.

Bunda elektron tarzda taqdim qilingan ko'chirmalar va ularga ilovalar qog'oz ko'rinishida g'aznachilik bo'linmalariga taqdim etilmaydi.

Byudjet tizimi byudjetlari, shuningdek BMJ byudjetlari daromadlariga kirim qilish uchun asos bo'lmagan YaG'Hga kelib tushgan mablag'lar

g'aznachilik bo'linmalari tomonidan aniqlanmagan tushumlar sifatida qabul qilinadi. Agar uch ish kuni mobaynida ushbu tushumlarni aniqlash hamda ularni tegishli shaxsiy g'azna hisobvaraqlarga kiritish imkoni bo'lmasa, g'aznachilik bo'linmalari ularni uchinchi ish kunida, biroq joriy yilning 31-dekabridan kechiktirmasdan Yagona g'azna hisobvarag'idan to'lanishi (qaytarilishi) lozim bo'lgan aniqlanmagan tushumlar bo'yicha elektron to'lov topshiriqnomalari reyestri asosida «O'RMV» ATda elektron to'lov hujjatini shakllantirish orqali mablag'lar qaysi bank hisobraqamlaridan o'tkazib berilgan bo'lsa shu bank hisob raqamlariga qaytaradi.

YaG'Hdan to'lovlarni o'tkazish uchun «Bank-G'aznachilik» dasturiy majmuasi orqali yuborilgan to'lov topshiriqnomalarining asli O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankiga taqdim etilmaydi va g'aznachilik bo'linmalarida saqlanadi, bundan «UzASBO» DM orqali elektron raqamli imzo bilan tasdiqlangan holda g'aznachilik bo'linmalariga yuborilgan elektron to'lov topshiriqnomalari mustasno.

«O'RMV» ATda daromadlar va xarajatlar yoyilmasini shakllantirish va ro'yxatga olingan xarajatlar smetalari va kelgusida ularga o'zgartirishlar bo'yicha ma'lumotlari kiritiladi.

Daromadlar prognozlarini, tasdiqlangan byudjetdan ajratiladigan mablag'lar, DMJ va BMJ byudjetlari hisobini yuritish uchun Moliya vazirligining sohalarni moliyalashtiruvchi tegishli boshqarmalari, Qoraqalpog'iston Respublikasi Moliya vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahar moliya boshqarmalari va tuman (shahar) moliya bo'limlari, DMJ va BMJ taqsimlovchi organlari tomonidan «O'RMV» ATda quyidagilar shakllantiriladi:

-tegishli byudjetlar tasdiqlanganiga qadar — birinchi chorak uchun oylar kesimida vaqtinchalik xarajatlar yoyilmalari;

-byudjetlar tasdiqlanganidan so'ng — oylar kesimida daromadlar va xarajatlarning yillik yoyilmalari.

Davlat byudjeti daromadlarining g'azna ijrosini amalga oshirish borasida joylardagi g'aznachilik bo'linmalari tomonidan quyidagi ustuvor vazifalar bajarilishi lozim:

- davlat byudjetiga kelib tushgan mablag'larni ajratib byerilishi lozim bo'lgan turli darajadagi byudjetlarning g'aznachilikdagi shaxsiy hisobraqamlariga o'tkazib berish bilan bog'liq operatsiyalarni amalga oshirish;

- davlat byudjetining daromad qismi bo'yicha g'aznachilik funksiyalarining bajarilishi yuzasidan tegishli hisobotlarni tayyorlash va buxgalterlik hisobotlarini olib borish, bajarilgan barcha funksional jarayonlarga taalluqli ma'lumotlarni G'aznachilik tizimining Bosh kitobida aks ettirib borish;

- davlat byudjetining daromadlari, davlat maqsadli va byudjetdan tashqari jamg'armalar bo'yicha zarur ma'lumotlarni yig'ish, o'rganib chiqish, tahlil qilish va olingan natijalarni mutasaddi davlat tashkilotlari (davlat soliq va bojxona organlari)ga taqdim etish;

- davlat byudjeti daromadlari qismiga soliq va boshqa xil majburiy to'lovlarning tushirilishi, me'yordan ortiqcha ushlanib qolingan soliq va boshqa xil majburiy to'lovlar summasining qaytarib byerilishi bilan bog'liq ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash va tegishli ma'lumotlarni tayyorlash;

- "Bank - G'aznachilik" tizimi orqali Yagona g'aznachilik tizimiga davlat byudjetining daromadlar qismiga tushiriladigan tushumlarni qabul qilib olish operatsiyalarini bajarish;

- moliya masalalari bilan shug'ullanuvchi mutasaddi davlat organlariga turli darajadagi byudjetlarning kiritim qismiga tushayotgan mablag'lar haqida ma'lumotlar byerib borish;

- joriy qonunchilik normalariga muvofiq davlat byudjetining daromadlari qismiga tushiriladigan mablag'lar bilan ishlashga doir boshqa xil operatsiyalarni amalga oshirish.

3. Byudjet tizimi byudjetlari xarajatlari g'azna ijrosini ta'minlash

Byudjet tizimi byudjetlari xarajatlar qismining ijrosi:

-yuridik va moliyaviy majburiyatlarni qabul qilish, ro'yxatdan o'tkazish va hisobga olishni;

-kassa xarajatlarini amalga oshirishni, shu jumladan byudjetlararo transfertlarni o'tkazishni;

-hisob va hisobotni nazarda tutadi.

Byudjet tizimi byudjetlarining xarajatlari daromadlar va xarajatlar yoyilmasida nazarda tutilgan byudjetdan ajratiladigan mablag'lar doirasida hamda byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar faoliyat ko'rsatishini ta'minlaydigan muddatlarda, daromadlarning tushishi hisobga olingan holda amalga oshiriladi.

Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarga turli darajadagi byudjetlardan byudjet mablag'larini ajratishga yo'l qo'yilmaydi, bundan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan hollar mustasno.

Byudjet tizimi byudjetlarining ijrosi jarayonida byudjetdan ajratiladigan mablag'lar:

1) quyidagilar munosabati bilan foydalanilmay qolgan byudjetdan ajratiladigan mablag'larning:

-byudjet tashkilotlarining tarmog'i, shtatlari va kontingentlari bo'yicha reja bajarilmaganligi;

byudjet tashkilotlarining tasdiqlangan shtat jadvalida nazarda tutilgan xil birliklari to'ldirilmaganligi;

kapital qo'yimlarni moliyalashtirish uchun nazarda tutilgan mablag'lar moliya yili yakuni bo'yicha to'liq o'zlashtirilmaganligi;

byudjet tashkiloti va byudjet mablag'lari oluvchilar faoliyati to'xtatib tutilganligi, to'xtatib tutilgan davr uchun;

2) davlat moliyaviy nazorati bo'yicha tadbirlar davomida aniqlangan, byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning tasdiqlangan xarajatlar smetalarida nazarda tutilgan ortiqcha va qonunga xilof ravishda byudjetdan ajratiladigan mablag'larning;

3) qonun hujjatlari qabul qilinishi munosabati bilan byudjetdan ajratiladigan mablag'lar miqdorlarining qisqartirilishi;

4) moliya yili boshiga tovar-moddiy qimmatliklarning normativdan ortiq saxiralarining;

5) dotatsiyalar va subsidiyalarni to'lash uchun mo'ljallanib, zarurat qolmagan summalariga kamaytiriladi.

Yuridik majburiyatlər iqtisodiy tasnif kodlari bo'yicha byudjetdan ajratiladigan mablag'lar doirasida byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar tomonidan qabul qilinadi hamda g'aznachilik bo'linmalari tomonidan ro'yxatdan o'tkaziladi.

Vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralarning byudjetdan tashqari jamg'armalari mablag'lari hisobidan ijro etilishi lozim bo'lgan yuridik majburiyatlar g'aznachilik bo'linmalari tomonidan daromadlar va xarajatlar smetalarida nazarda tutilgan mablag'lar doirasida hisobga olish uchun qabul qilinadi.

Byudjetdan ajratiladigan mablag'larni ushbu moddaning to'rtinchi qismiga muvofiq kamaytirish tartibi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadi.

Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning byudjetdan ajratiladigan mablag'lar bo'yicha tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) yetkazib beruvchilar bilan tuzgan shartnomalari, shuningdek ularga kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalar, ular g'aznachilik bo'linmalarida ro'yxatdan o'tkazilganidan keyin kuchga kiradi.

Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar yuridik majburiyatlar yuzaga kelishini tasdiqlovchi hujjatlarni g'aznachilik bo'linmalarida ro'yxatdan o'tkazish uchun joriy moliya yilining 25-dekabridan kechiktirmay taqdim etadi.

Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) yetkazib berish to'g'risida tuziladigan shartnomalarida 15 foiz miqdorida oldindan to'lovni amalga oshirish nazarda tutiladi, bundan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan hollar mustasno.

Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) import qilish bo'yicha shartnomalari, ularga kiritilgan o'zgartirish va qo'shimchalar ushbu shartnomalar qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda vakolatli organlarda tegishli ekspertizadan o'tganidan va hisobga qo'yilganidan so'ng g'aznachilik bo'linmalari tomonidan ro'yxatdan o'tkaziladi. Bunda shartnomalarda ko'rsatilgan summalar g'aznachilik bo'linmalari tomonidan O'zbekiston Respublikasining milliy valyutasida hisobga olinadi.

Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning birinchi hamda ikkinchi guruh xarajatlari bo'yicha yuridik majburiyatlari g'aznachilik bo'linmalari tomonidan buyurtmalar shaklida ro'yxatdan o'tkaziladi.

Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) yetkazib beruvchilar bilan shartnomalari joriy moliya yili doirasida amal qilish muddati bilan tuzilishi lozim, bundan kapital qo'yilmalar bo'yicha shartnomalar hamda qonun hujjatlarida nazarda tutilgan amal qilish muddati bir necha yilni tashkil etishi mumkin bo'lgan hollar mustasno. Shartnomaning amal qilish muddati tugagach, agar shartnomaning amal qilish muddatini uzaytirish to'g'risida qo'shimcha bitim tuzilmagan bo'lsa, yetkazib beruvchi (pudratchi) tomonidan tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) yetkazib berish bo'yicha yuridik majburiyatlarni bajarish tugatiladi.

Byudjetdan ajratiladigan mablag'lar asosida belgilangan yuridik majburiyatlarni qabul qilish uchun limit birinchi navbatda tegishli moddalar bo'yicha moliya yili boshida mavjud bo'lgan, byudjetdan ajratiladigan mablag'lar hisobidan to'lanishi lozim bo'lgan va g'aznachilik bo'linmalarida ro'yxatdan o'tkazilgan shartnomalar bo'yicha yuzaga kelgan kreditor qarzdorliklar summasiga band qilib qo'yiladi.

Mablag'larni:

-byudjet tashkilotining iqtisod qilingan byudjetdan ajratiladigan mablag'lari hisobidan o'z byudjet tashkilotlarini rivojlantirish jamg'armasiga, shuningdek tibbiyot muassasasi tomonidan - xarajatlar smetasida nazarda tutilgan maqsadli byudjetdan ajratiladigan mablag'lari hisobidan o'zining tibbiyot tashkilotlarini moddiy rag'batlantirish va rivojlantirish jamg'armasiga;

-har bir obyekt bo'yicha kelishilgan manzilli va titul ro'yxatlarda hamda shaxsiy g'azna hisobvaraqlarida ushbu maqsadlar uchun nazarda tutilgan summalar doirasida kapital qo'yilmalar bo'yicha buyurtmachi xizmatini saqlab turishga;

-soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining xizmatlari uchun haq to'lashga;

-yuridik majburiyatlar mavjudligini tasdiqlovchi boshqa hujjatlar asosida amalga oshiriladigan xarajatlarni to'lashga o'tkazish shartnoma tuzilmagan holda amalga oshirilishi mumkin.

Moliyaviy majburiyatlar qabul qilingan yuridik majburiyatlar va xarajatlarni to'lash uchun berilgan ruxsatnomalar doirasida hisobvara-fakturalari hamda moliyaviy majburiyatlar mavjudligini tasdiqlovchi hujjatlar asosida g'aznachilik bo'linmalari tomonidan qabul qilinadi hamda ro'yxatdan o'tkaziladi.

Birinchi va ikkinchi guruh xarajatlari bo'yicha moliyaviy majburiyatlar, yuridik majburiyatlarni qabul qilishga doir buyurtmalar asosida g'aznachilik bo'linmalari tomonidan ro'yxatdan o'tkaziladi.

Amal qilish muddati o'tgan shartnomalar bo'yicha yetkazib berilgan tovarlar (ko'rsatilgan xizmatlar, bajarilgan ishlar) haqini to'lash bo'yicha moliyaviy majburiyatlarni ro'yxatdan o'tkazish joriy moliya yili doirasida hisobvara-fakturalar va o'zaro majburiyatlarni solishtirish dalolatnomasi asosida amalga oshiriladi.(5-rasm)

Kassa xarajatlarini amalga oshirish. G'aznachilik bo'linmalari byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning buyurtmalari bo'yicha to'lovlarni ularda byudjetdan ajratiladigan mablag'lar, yuridik va moliyaviy majburiyatlar mavjud bo'lgan taqdirda, shuningdek byudjet tashkilotlari byudjetdan tashqari jang'armalari mablag'larining qoldiqlari doirasida amalga oshiradi.

Byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilar xarajatlarni to'lash uchun to'lov hujjatlarini g'aznachilik bo'linmalariga to'lov amalga oshiriladigan sanadan kamida bir ish kuni oldin taqdim etadi.

5-rasm. G'aznachilikda moliyaviy majburiyatlarning qabul qilinishi va to'lovlarning amalga oshirilishi

G'aznachilik bo'linmalari tomonidan xizmat ko'rsatiladigan byudjet tashkilotlari (byudjet mablag'lari oluvchilar) o'rtasidagi, byudjet tizimi byudjetlarining turli darajalari o'rtasidagi, shuningdek davlat maqsadli jang'armalari byudjetlari o'rtasidagi to'lovlar g'azna memorial orderlari asosida amalga oshiriladi.

Byudjet tashkilotlarining va byudjet mablag'lari oluvchilarning chet el valyutasidagi to'lovlari hamda pul o'tkazmalari qonun hujjatlarida belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasining norezidentlari foydasiga amalga oshiriladi.

Tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) yetkazib beruvchi tomonidan shaxsiy g'azna hisobvarag'iga joriy yoki kelgusi yilda qaytariladigan Davlat byudjeti va davlat maqsadli jang'armalarining mablag'lari hisobidan o'tgan moliya yilida hosil bo'lgan debitorlik qarzining summasi, tegishli moliya yiliga

qo'shimcha davrda qaytariladiganidan tashqari, tegishli byudjet daromadlariga o'tkaziladi.

Moliya vazirligi va hududiy moliya organlari «O'RMV» ATga quyidagi ma'lumotlarni kiritadi:

a) byudjet mablag'lari bo'yicha:

-xarajatlar smetalari Moliya vazirligi va hududiy moliya organlarida ro'yxatga olinguniga qadar — birinchi chorak uchun oylar kesimida tegishli moliya organlarida ro'yxatga olingan byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning vaqtinchalik xarajatlar smetalari ma'lumotlarini;

-xarajatlar smetalari Moliya vazirligi va hududiy moliya organlarida ro'yxatga olinganidan so'ng — oylar kesimida tegishli moliya organlarida ro'yxatga olingan xarajatlar smetalari va ularga o'zgartirishlar, shuningdek byudjet mablag'larini taqsimlovchilar tomonidan tasarrufidagi byudjet tashkilotlarining ro'yxatga olingan xarajatlar smetalari va ularga o'zgartirishlar bo'yicha ma'lumotlarni;

-byudjet tashkilotlarining tegishli byudjetdan tashqari jang'armalari bo'yicha – byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari jang'armalari bo'yicha daromadlar va xarajatlar smetalari hamda ularga o'zgartirishlar bo'yicha ma'lumotlarni.

DMJ va BMJ taqsimlovchi organlar «O'RMV» ATga quyidagi ma'lumotlarni kiritadi:

-xarajatlar smetalari ro'yxatga olinguniga qadar – birinchi chorak uchun oylar kesimida tegishli DMJ va BMJ taqsimlovchi organlari tomonidan ro'yxatga olingan vaqtinchalik xarajatlar smetalari ma'lumotlarini;

-xarajatlar smetalari ro'yxatga olinganidan so'ng – oylar kesimida tegishli DMJ va BMJ taqsimlovchi organlari tomonidan ro'yxatga olingan xarajatlar smetalari va ularga o'zgartirishlar bo'yicha ma'lumotlarni.

Joriy moliya yili uchun mo'ljallangan Davlat byudjeti taqchilligining tasdiqlangan cheklangan miqdori ortgan taqdirda, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining taqdimnomasiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasiga Davlat byudjeti xarajatlarini qisqartirish to'g'risida takliflar kiritadi.

Davlat byudjeti xarajatlarini qisqartirishda xarajatlarning ustuvorligi va ijtimoiy yo'naltirilganligi byudjet tashkilotlarining va byudjet mablag'lari oluvchilarning qabul qilingan yuridik hamda moliyaviy majburiyatlari hisobga olingan holda baholanadi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, shuningdek tuman va shahar Kengashlari o'z byudjetlarining balansiligi buzilishiga va Davlat byudjeti taqchilligining tasdiqlangan cheklangan miqdori oshishiga olib keladigan tegishli byudjet daromadlarini qisqartirishga yoki xarajatlarini ko'paytirishga qaratilgan biroz-bir qaror qabul qilishga haqli emas.

Qoraqalpog'iston Respublikasi byudjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy byudjetlari qabul qilinganidan keyin moliya yili mobaynida Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar, shuningdek tuman va shahar Kengashlarining tegishli byudjet daromadlari qisqarishiga olib keladigan qarorlari tegishli byudjet xarajatlari qisqartirilgan taqdirdagina qabul qilinishi mumkin.

Agar Davlat byudjeti qabul qilinganidan keyin moliya yili mobaynida tegishli byudjetlarning daromadlari va xarajatlari parametrlarini ko'paytirish yoki kamaytirish to'g'risida qarorlar qabul qilinsa, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahar moliya organlari tomonidan tegishli darajadagi byudjetlar hajmlariga o'zgartirishlar kiritiladi. Xarajatlarni ko'paytirish yoki qisqartirish barcha

darajadagi byudjetlar o'rtasida o'zaro hisob-kitoblar yo'li bilan amalga oshiriladi.

Ijro hujjatlari bo'yicha undiruvni Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari mablag'lariga qaratishda undiruvni Davlat byudjeti mablag'lariga qaratishni nazarda tutuvchi ijro hujjatlarini ijro etish moliya organlari tomonidan tegishli byudjet mablag'lari hisobidan amalga oshiriladi. Ijro hujjatlari bo'yicha tegishli byudjetdan mablag'lar olish uchun ijro hujjatida kimning foydasiga byudjet mablag'lari o'tkazilishi nazarda tutilgan bo'lsa, o'sha shaxslar yoxud ularning vakillari (bundan buyon matnda undiruvchilar deb yuritiladi) tegishli moliya organlariga ijro hujjatining asl nusxasini ilova qilgan holda ariza taqdim etadi. Arizada byudjet mablag'lari o'tkazilishi talab qilinayotgan undiruvchining bank hisobvarag'i ko'rsatilgan bo'lishi lozim.

Moliya organi ijro hujjati kelib tushgan kundan e'tiboran belgilangan tartibda uning ijro etilishini ta'minlaydi.

Undiruvni davlat maqsadli jamg'armalari mablag'lariga qaratishni nazarda tutuvchi ijro hujjatlarini ijro etish davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlar tomonidan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilagan tartibda amalga oshiriladi.⁵⁷

Byudjet tashkilotlarining moliyaviy majburiyatlari bo'yicha undiruvni nazarda tutuvchi ijro hujjatlarini ijro etish sud hujjatlarini va boshqa organlar hujjatlarini ijro etish to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq, ushbu moddada belgilangan o'ziga xos xususiyatlari hisobga olingan holda sud ijrochilari tomonidan amalga oshiriladi. Byudjet tashkilotlaridan ijro yig'imi undirilishiga yo'l qo'yilmaydi.⁵⁸

⁵⁷ O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 128-moddasi asosida

⁵⁸ O'sha joyda 129-moddada

Byudjet tashkilotlarining moliyaviy majburiyatlari bo'yicha undiruvni nazarda tutuvchi ijro hujjatlarini ijro etish:

- birinchi navbatda byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari jamg'armasi mablag'lari hisobidan;

- to'lanishi lozim bo'lgan qarz byudjet tashkilotining xarajatlar smetasi bo'yicha xarajatlar moddasiga muvofiq bo'lganda – byudjetdan ajratiladigan mablag'lar hajmi doirasida amalga oshiriladi.

Joriy moliya yilining byudjet tizimi byudjetlariga tushumlarni kiritish bilan bog'liq bo'lgan barcha operatsiyalari joriy moliya yilining oxirgi ish kunida yakunlanadi.⁵⁹

Davlat byudjetiga va davlat maqsadli jamg'armalarining byudjetlariga kelgusi yilda kiritilgan daromadlar yangi boshlangan yil daromadlari hisoblanadi.

Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalarining daromadlari bo'yicha tranzit hisobvaraqlariga joriy yilning oxirgi ish kuni tugaganiga qadar kiritilgan va yangi boshlangan yilning uch ish kuni mobaynida Yagona g'azna hisobvarag'iga o'tkazilgan daromadlar o'tgan yilning daromadlari hisoblanadi.

Joriy yilning Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalaridan barcha to'lovlari moliya yiliga qo'shimcha vaqt davri tugaganidan so'ng yakunlanadi.

Qo'shimcha vaqt davrida joriy moliya yili uchun Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarini ijro etish bo'yicha operatsiyalar, shu jumladan:

-byudjetlararo munosabatlarni tartibga solish;

⁵⁹ O'sha joyda 130-moddasi asosida

-byudjet tashkilotlari va byudjet mablag'lari oluvchilarning kreditorlik qarzlarni to'lash;

-byudjet tashkilotlari tomonidan iqtisod qilingan mablag'lar summalarini byudjet tashkilotlarining rivojlantirish jamg'armalariga (tibbiyot tashkilotlarining moddiy rag'batlantirish va rivojlantirish jamg'armalariga) o'tkazish;

Davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalarining byudjetlari mablag'lari hisobidan boshqa ruxsat etilgan to'lovlar amalga oshiriladi.

Byudjetlararo munosabatlarni tartibga solish yuqori va quyi turuvchi byudjetlar, shuningdek davlat maqsadli jamg'armalari o'rtasidagi o'zaro qarzdorlikning jami summasi to'lanishini nazarda tutadi.

O'tgan yilni yakunlash bo'yicha qo'shimcha vaqt davrida muayyan to'lovlarni amalga oshirish tartibi va muddatlari O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasining respublika byudjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjeti, viloyatlarning viloyat byudjetlari, Toshkent shahrining shahar byudjeti, tumanlar, shaharlar byudjetlari, shuningdek davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari o'rtasidagi tegishli byudjetlarga biriktirilgan xarajatlarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan tegishli byudjetlarni moliyaviy resurslar bilan ta'minlashga doir munosabatlar – byudjetlararo munosabatlardir.

Byudjet jarayonida:

-O'zbekiston Respublikasi respublika byudjetining tumanlar va shaharlar byudjetlari bilan;

-davlat maqsadli jamg'armalarining tumanlar va shaharlar byudjetlari bilan;

-Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining bir-biri bilan,

shuningdek boshqa ma'muriy-hududiy birlikning tumanlari va shaharlari byudjetlari bilan;

-tumanlar va shaharlar byudjetlari o'rtasida o'zaro munosabatlariga yo'l qo'yilmaydi.

Daromadlarni kompensatsiya qilish yoki xarajatlarni qoplash Davlat byudjetini ijro etish jarayonida quyi turuvchi byudjetlarning daromadlarini va (yoki) xarajatlarini kamaytirishga yoxud ko'paytirishga olib keladigan hollarda o'zaro hisob-kitoblar bo'yicha mablag'larni ajratish yoki olib qo'yish orqali majburiy tartibda amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasining respublika byudjetidan byudjetlararo transfyertlar O'zbekiston Respublikasi respublika byudjetining shaxsiy g'azna hisobvarag'idan Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining, shuningdek davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining shaxsiy g'azna hisobvaraqlariga o'tkaziladi.

Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika byudjetidan, viloyatlarning viloyat byudjetlaridan va Toshkent shahrining shahar byudjetidan byudjetlararo transfyertlar ularning shaxsiy g'azna hisobvaraqlaridan tumanlar, shaharlar byudjetlarining shaxsiy g'azna hisobvaraqlariga, shuningdek davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining shaxsiy g'azna hisobvaraqlariga o'tkaziladi.

Davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlaridan byudjetlararo transfyertlar ularning shaxsiy g'azna hisobvaraqlaridan O'zbekiston Respublikasi respublika byudjetining, Qoraqalpog'iston Respublikasi respublika byudjetining, viloyatlar viloyat byudjetlarining va Toshkent shahri shahar byudjetining shaxsiy g'azna hisobvaraqlariga o'tkaziladi.

Byudjetlararo transfyertlarni o'tkazish g'azna memorial orderlari asosida amalga oshiriladi.

Byudjetlararo transfertlar bo'yicha hisob-kitoblar joriy moliya yilida qo'shimcha vaqt davri hisobga olingan holda tugallanishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, dastlab davlat byudjeti g'azna ijrosi elementlari joriy qilinayotganda nazarda tutilgan davlat byudjeti, davlat maqsadli jamg'armalari, byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari tushumini yagona g'azna hisobraqamida yuritilishi mablag'larni oqilona boshqarish imkonini beradi, qisqa vaqt oralig'ida byudjetga va boshqa maqsadli jamg'armalarga tushgan mablag'larning markazlashtirilgan tartibda hisobini yuritish uchun sharoit yaratadi. Daromadlar ijrosining yagona axborot tizimini joriy qilish orqali byudjet daromadlari to'g'risida tezkor oraliq va yakuniy ma'lumotlarni olish, qayta ishlash va hisobotlarni shakllantirishning yangi uyg'unlashgan texnologiyalari amalda qo'llaniladi. Davlat byudjeti xarajatlarining byudjet daromadlari bilan muvofiqlashtirish uchun yagona axborot makoni yaratiladi. Ushbu holatlarning natijasi o'laroq, yagona g'azna hisobraqamining joriy etilishi natijasida davlat byudjeti daromadlarining g'azna ijrosini amalga oshirish jarayoni soddalashadi, oqilona shaklga keladi va daromadlar ijrosining operativligi va shaffofligi ta'minlanadi. Byudjet ko'rsatkichlariga to'g'ri baho berish, mamlakat miqyosida, shuningdek, hududlar darajasida byudjet masalalarida tegishli tezkor boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun zamin yaratiladi.

Takrorlash uchun savollar

1. Respublika va hududiy g'azna hisobraqamlarining mazmini nima, tayinlanishi va yuritilish tartibi qanday?
2. Yagona g'azna hisobraqamiga o'tishning afzalliklari nimada?
3. Byudjet daromadlarini yagona g'azna hisobraqamida yuritish tartibi qanaqa?

4. Byudjet xarajatlarini yagona g'azna hisobraqamidan to'lab berish qanday tartibda amalga oshiriladi?

5. Yagona g'azna hisobvarag'iga kiritilgan byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari mablag'lari qayerda aks ettiriladi?

6. Yagona g'azna hisobvarag'iga kiritilgan davlat byudjetiga to'lanadigan soliqlar, yig'imlar va boshqa majburiy to'lovlar qayerda aks ettiriladi?

7. G'aznachilik qayerda yagona g'azna hisobvaraqdan tashqari boshqa bank hisobvaraqlari ochish huquqiga ega?

8. Yagona g'azna hisobvarag'idan kimlarning xarajatlari to'lanadi?

9. Yagona g'azna hisobvarag'iga qaysi mablag'lar kiritiladi?

10. Ortiqcha to'langan soliqlar, yig'imlar va boshqa majburiy to'lovlar summalarini G'aznachilik tomonidan qaysi hisobdan qaytariladi?

Mavzu yuzasidan topshiriqlar

1. Hududlarning ijtimoiy taraqqiyotida byudjet g'azna ijrosining ahamiyati haqida esse tayyorlang.
2. Mahalliy byudjetlar daromadlari tizimining uch yillik dinamikasini tayyorlab tahlil qiling.
3. Hududiy g'aznachilik organlari faoliyatini tavsiflovchi buklet tayyorlang.

7-MAVZU. G'AZNACHILIK YAGONA AXBOROT TIZIMI

1. Byudjet g'azna ijrosini ta'minlashda g'aznachilik yagona axborot tizimining ahamiyati

2. G'aznachilik dasturiy majmuasining faoliyati mexanizmi

3. Byudjet g'azna ijrosini ta'minlashda "UzASBO" avtomatlashtirilgan tizimi xususiyatlari

4. G'aznachilikda axborot tizimidan foydalanish yuzasidan xorij tajribalari

1. Byudjet g'azna ijrosini ta'minlashda g'aznachilik yagona axborot tizimining ahamiyati

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, byudjet tizimi va byudjet jarayonini boshqarishning avtomatlashtirilgan axborot tizimlarini joriy etish va rivojlantirish ushbu mamlakatlarda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda katta ahamiyatga ega bo'lib kelmoqda. Byudjet tizimi katta hajmdagi axborot oqimlari kesishuvining markazi hisoblanadi. Byudjet jarayonining axborot oqimlari oqilona boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun asos bo'lib xizmat qilgani holda, ularni soddalashtirilgan tarzda qayta ishlash va avtomatlashtirish uchun bir tizimga solish va tartibga keltirish talab etiladi. Shu sababli mamlakatimiz hukumati tomonidan bu muammoning muhim ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega ekanligini inobatga olib, davlat moliyasini boshqarishning axborot tizimini shakllantirish yuzasidan tegishli qarorlar qabul qilingan va maxsus dasturlar ishlab chiqilgan.

Avtomatlashtirilgan axborot tizimi bu axborotlarni tezlik bilan qayta ishlash uchun mo'ljallangan iqtisodiy-matematik metodlar, modellar, dasturlar va texnologik vositalar yig'indisidir.

Byudjet jarayonini boshqarishning avtomatlashtirilgan axborot tizimlari real vaqt rejimida byudjet jarayoni (shu jumladan, byudjet ijrosi) axborot oqimlarining kompleks hisobini olib borish va iqtisodiy tahlilini amalga oshirish imkonini beradi, ma'lumotlarning haqqoniyligi va tezkorligini oshiradi va operativ tarzda tegishli oqilona boshqaruv qarorlarini qabul qilishga imkon yaratadi⁶⁰.

Tabiiyki, mamlakatimizda byudjet jarayonini boshqarishning avtomatlashtirilgan axborot tizimini tashkil etish va rivojlantirish bosqichma-bosqich amalga oshirilayotgan bo'lib, byudjet jarayonini boshqarishni to'liq avtomatlashtirish, ya'ni real vaqt (on-line) rejimida byudjet jarayoni axborot makonini yaratish maqsad qilib qo'yilgan.

G'aznachilik faoliyatida daromadlarni byudjetlarning turli pog'onalari o'rtasida taqsimlash, byudjetdan mablag' oluvchilarning smeta xarajatlari ijrosini amalga oshirish va Davlat byudjeti ijrosi hisobotlarini tayyorlashni inobatga olgan holda Davlat byudjetining kassa ijrosi bajariladi. Tegishli byudjetlar daromadlari va xarajatlari o'rtasidagi kassa uzilishlarni ogohlantirishni ta'minlaydigan yagona g'aznachilik hisobi yuriladi, hamda hududiy g'aznachilik hisoblarini tatbiq qilish orqali Davlat byudjeti mablag'lari boshqariladi.

G'aznachilikni samarali faoliyat ko'rsatishining asosiy shartlaridan biri zamonaviy kompyuterlar texnologiyasi va aloqa tizimidan foydalanishdir. Shuning uchun bugungi kunda g'aznachilik ishini axborotlar bilan ta'minlash tizimisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Shuni aytib o'tish kerakki, g'aznachilik organlarini zamonaviy kompyuterlar texnologiyasi va aloqa uzatish vositalari bazasida axborotlar bilan ta'minlash g'aznachilikni joriy etish bilan birga parallel ravishda olib boriladi. G'aznachilik organlarining barcha bosqichlarini, byudjetdan mablag' oluvchilarni va byudjet mablag'i taqsimlovchilarining o'zaro aloqasini elektron

⁶⁰ Steven M. Bragg - TREASURY MANAGEMENT The Practitioner's Guide, John Wiley & Sons, Inc. 2010 New Jersey

axborotlar bilan ta'minlaydigan va avtomatlashtirilgan tizimga rahbarlikni amalga oshiradigan axborot bo'limi ishlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ko'pgina moliyaviy, analitik va boshqaruv operatsiyalarni va ularning talablariga javob beradigan egiluvchan va samarali axborot tiziminining faoliyati ish boshladi. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining axborot tizimi joriy qilingan resurslardan maksimal foydalanish, iloji boricha ishlovchining savollariga javob berishi, axborotlarni saqlash uchun tarkiblashtirilgan bo'lishi kerak. Shuning uchun bunday axborot tizimini tarkiblashtirishda tizim modullarini yaratish arxitekturasi loyihalashtirishda, eng avvalo, axborot tizimining arxitektura konsepsiyasi ko'rib chiqildi. Har bir murakkab tizimni joriy qilishning asosiy aspektiuning axborot arxitekturasi yaratish hisoblanadi. Odatda, bunday murakkab axborot tizimlari yuqori darajada o'zaro aloqada o'zi alohida tizim bo'lgan komponentlarning yig'indisi sifatida loyihalashtiriladi. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi g'aznachiligining axborot tizimi arxitekturasi — axborot texnologiyalari qo'yilgan maqsadga yerishishni qo'llab-quvvatlaydigan aniq maqsadni ifodalaydi, bu maqsadga yerishish uchun axborot tizimi qanday ishlarni qilishi kerakligini ko'rsatadigan moduldir⁶¹.

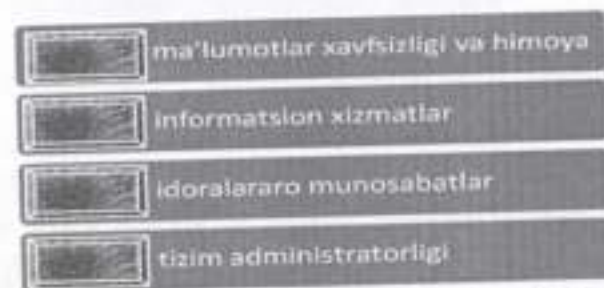
O'zbekiston Respublikasida Davlat byudjeti ijrosini g'aznachilik bilan to'liq qamrab olish ishlari respublika hududlaridagi g'azna organlarini o'zida mujassamlashtirgan markazlashgan elektron dastur asosida barcha darajadagi byudjetlar daromadlari va xarajatlarini aniq rejimda ishlaydigan Yagona G'azna hisobvarag'idan amalga oshiriladigan tizim bo'ladi. G'aznachilikning axborot tizimini yaratish va qayta ko'rib chiqish muhim ahamiyatga ega. Davlatning barcha moliyaviy operatsiyalarini ro'yxatdan o'tkazadigan bo'g'in bilan birgalikda yangi kompyuterlashtirilgan va avtomatlashtirilgan g'aznachilik tizimini yaratish; barcha to'lov operatsiyalarini ro'yxatga olish; ajratmalarni taqsimlash uchun byudjetning ijro tizimini joriy qilish; byudjet mablag'larini ishlatish vakolatlariga nisbatan aj-

⁶¹ Pulatov D., Nurmamatomedya B., "G'aznachilik" Darslik. — T.: IQTISOD-MOLIYA, 2014. 314 b.

ratmalarni ishlatishni nazorati hamda byudjet ijrosiga aloqador barcha zaruriy hisobotlarni tayyorlash; g'aznaning turli bo'g'inlari o'rtasida elektron aloqa tizimini joriy qilish masalalari g'aznachilik tizimini joriy qilishning muhim vazifalaridir.

G'aznachilikning axborot tizimining xizmatchi qismlari quyidagilardan iborat:

- ma'lumotlar xavfsizligi va himoyasi;
- informatsion xizmatlar;
- idoralararo munosabatlar;
- tizim administratorligi.

1-rasm. G'aznachilikning axborot tizimining xizmatchi qismlari

G'aznachilikning axborot tizimini (AT) modyernizatsiya qilish qismi g'aznachilikning dasturiy mahsulotlarini tanlab, sotib olish, moslashtirish-parametrlashtirish, integratsiyalash, sinovdan o'tkazish va boshlang'ich ma'lumotlar dasturlarini joylash, axborot texnologiyalari jihozlari va telekommunikatsiyalar (ishlab chiqarish, nusxa ko'chirish, ma'lumotlarni saqlash, tarmoq va pochta serverlari, ishchi stansiyalar, tarmoq printyerlari va global tarmoq (LAN/WAN), kommutatorlar va

marshratizatorlar) sotib olish hamda g'aznachilikning axborot tizimi xodimlari va oxirgi foydalanuvchilarni o'qitishni o'z ichiga oladi.⁶²

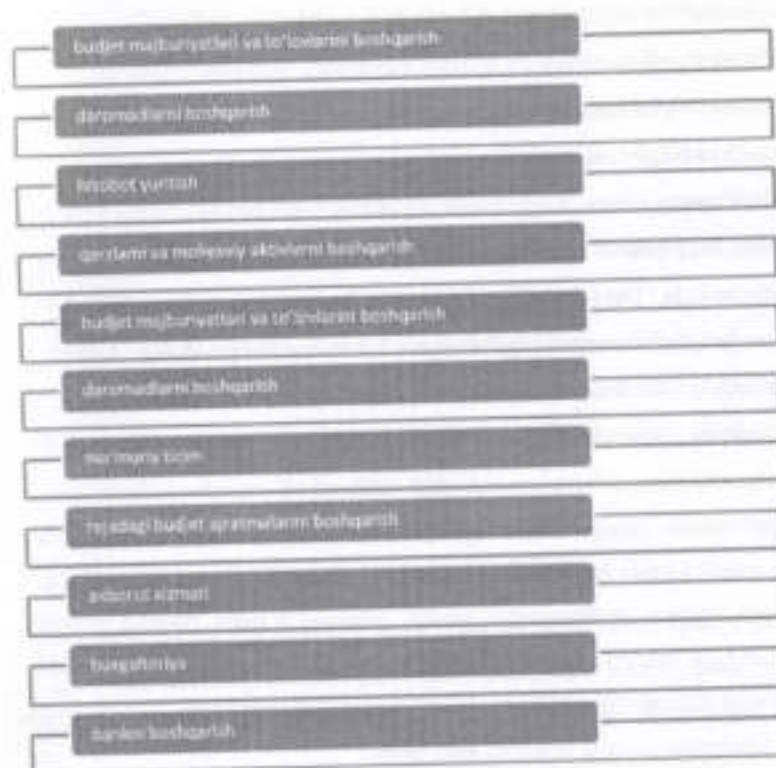
G'aznachilik axborot tizimining quyidagi axborot tizimlari bilan o'zaro aloqalari ta'minlanadi:

- Moliya vazirligining global uyg'unlashgan axborot tizimi;
- Markaziy Bankning axborot tizimi;
- Davlat Soliq qo'mitasining axborot tizimi;
- Davlat Bojxona qo'mitasining axborot tizimi;
- davlat maqsadli jamg'armalari axborot tizimi;
- byudjet tashkilotlarining axborot tizimi.

Mamlakatimizda Davlat moliyasini boshqarish (DMB)ni isloh etish strategiyasining asosiy yo'nalishlaridan biri – davlat byudjeti g'azna ijrosining avtomatlashtirilgan axborot tizimini yaratish va takomillashtirish hisoblanadi. Bu strategik vazifani bajarish maqsadida "Davlat byudjetining g'azna ijrosi" dasturiy majmuasi yaratildi va bugungi kunda u davlat boshqaruvining barcha pog'onalarida byudjet ijrosini boshqarishning samarali va istiqbolli avtomatlashtirilgan axborot tizimiga aylanib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Osiyo taraqqiyot banki ishtirokida "Davlat moliyasini boshqarishni isloh qilish" loyihasini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2007-yil 1-noyabrdagi PQ-721-sonli Qaroriga muvofiq ravishda mamlakatimiz hududlarida "Davlat moliyasini boshqarish tizimini isloh qilish" loyihasi muvaffaqiyatli amalga oshirilmogda. Mazkur loyiha negizida amaldagi davlat moliya tizimining faoliyatini qamrab oluvchi informatsion tizimni takomillashtirish ko'zda tutilgan.

⁶² Steven M. Bragg -TREASURY MANAGEMENT The Practitioner's Guide, John Wiley & Sons, Inc. 2010 New Jersey

2-rasm. G'aznachilik axborot tizimi modullari⁶³

Bugungi kunda g'aznachilik tizimi faoliyatining quyidagi modullari ishlab chiqildi (2-rasm):

- daromadlarni boshqarish;
- byudjet majburiyatlari va to'lovlarini boshqarish;
- rejadagi byudjet ajratmalarini boshqarish;
- kassali rejalashtirish va boshqarish;
- bankni boshqarish;

⁶³ O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligi ma'lumotlari asosida

- o qarzlari va moliyaviy aktivlarni boshqarish;
- o buxgalteriya;
- o nisobot yuritish;
- o axborot xizmati;
- o ma'muriy tizim.

2009-2012-yillar mobaynida PQ-721-sonli qaroriga muvofiq mamlakatimizda "Davlat moliya tizimini boshqarishning informatsion tizimi" deb nomlangan zamonaviylashtirilgan amaliy dastur bilan ta'minlash rejalashtirildi. Mazkur dasturning amalga tatbiq etilishi orqali butun respublikamiz hududida davlat byudjetining g'azna ijrosini ta'minlash bilan bog'liq barcha jarayonlarni qamrab olish imkoniyati yaratilmoqda.

Ayni vaqtda byudjet tizimi byudjetlarining barchasi uchun birdek ochiq bo'lgan tranzit tarzida harakatlanishi mumkin bo'lgan daromad (tushum)lar kiritiladigan maxsus hisobraqamlar yopilib, ularning o'rniga "Davlat moliyasini boshqarishning axborot tizimi" (DMBAT) majmuaviy dasturi bo'yicha davlat byudjetining daromadlar qismiga kelib tushadigan tushumlar uchun alohida shaxsiy hisobraqamlarning ochilishi joriy etildi.

G'aznachilik axborot tizimining quyidagi axborot tizimlari bilan o'zaro aloqalari ta'minlanadi:

3-rasm. G'aznachilik axborot tizimining axborot tizimlari bilan o'zaro aloqalari

Moliya vazirligi G'aznachiligi hamda uning joylardagi hududiy bo'linmalarining funksional faoliyatini amaliy va normativ-huquqiy jihatdan ta'minlash uchun tegishli shart-sharoitlar yaratilmoqda. Moliya vazirligi G'aznachiligi o'z zimmasiga yuklatilgan funksional faoliyatni amalga oshirishida joriy qonunchilik talablariga, shuningdek, ayni turdagi faoliyatga taalluqli jahon standartlari (MSBGUS, RSGF-2001)ga muvofiq ish yuritilishi ta'minlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligining tashkiliy tuzilmalari "Davlat moliyasini boshqarishning axborot tizimi" (DMBAT) majmuaviy dasturining amaliyotga bevosita tatbiq etilish vaqtiga kelib ma'lum darajada optimallashtirildi. Shu maqsadda mavjud tizim negizida moddiy-texnik, informatsion va kadrlar bilan ta'minlanish jihatidan muayyan yangilanishlar qilindi.

"Byudjet tizimi byudjetlari g'azna ijrosi qoidalarini" joriy qilinishi asosida tegishli byudjetlarning byudjet jarayonini kompleks avtomatlashtirish, shu jumladan byudjet tizimi byudjetlari va BMJ byudjetlari ijrosi bilan bog'liq operatsiyalarni aks ettirish uchun mo'ljallangan axborot tizimi — «O'RMV» AT Davlat byudjetining kiritiladigan mablag'larni turli darajali byudjetlar o'rtasida taqsimlab berish jarayonlari amaldagi normativlarga mos ravishda bajarilishi va xarajatlarni amalga oshirishida g'aznachilik organlari tomonidan ma'lumotlarni uzatish yoki ma'lumot almashishda ahamiyatga ega tizim sifatida joriy etildi⁶⁴.

Byudjet tashkilotlari va byudjetdan mablag' oluvchilarning tegishli hujjatlarini elektron qabul qilish va ma'lumotlarni almashishda byudjet tashkilotlari tomonidan byudjet hisobi va hisobotining yuritilishini kompleks

⁶⁴ O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi tomonidan 2830-son (22.12.2014) bilan ro'yxatga olingan "Byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi qoidalarini"

avtomatlashtirish uchun mo'ljallangan dasturiy majmua — «UzASBO» DM joriy etilgan.

2.G'aznachilik dasturiy majmuasining faoliyati mexanizmi

«O'RMV» AT majmuaviy dasturining turli modullari orasida tegishli informatsiyalar bilan almashinuv jarayonlari modullararo mexanizmlar yordamida amalga oshiriladi. Ushbu mexanizmlar paketining o'zak qismida hamda modul tizimining alohida sozlash tizimlarida joylashtirilgan. Modul paketining o'zak qismi normativ-spravochnik tipidagi informativ blokka ham ega. Ushbu informativ blok negizida bajariladigan operatsiyalar klassifikatori, G'aznachilik hamda bank bo'linmalari haqidagi spravochniklarda saqlab qo'yiladi.

“Daromadlarni boshqarish” moduli yordamida davlat byudjetiga kelib tushadigan soliq to'lovlari va boshqa xil majburiy to'lovlarning turlari va ularning qaysi byudjet bo'g'iniga tushirilishi lozimligiga qarab ro'yxatga olib borish, belgilab qo'yilgan normativlarga muvofiq turli darajali byudjetlarga tushiriladigan mablag'larning kundalik taqsimlanishi haqida ma'lumotlar olish, yagona g'azna hisobraqami (YaG'HR)ga tushayotgan mablag'lar haqidagi kundalik ma'lumotlarni jamlash, byudjetga kundalik kelib tushgan soliq to'lovlari va ularning taqsimoti haqida ma'lumotlar bilan tanishib borish mumkin bo'ladi.

Davlat byudjetining daromadlar qismiga tushadigan mablag'lar jumlasiga amaldagi qonunchilik me'yorlariga muvofiq joriy etilgan soliq to'lovlari hamda boshqa xildagi majburiy to'lovlar (ular haqidagi to'liq ma'lumot DMBAT dasturiy majmuaning spravochniklarida saqlanadi) kiritiladi. Soliq to'lovchi subyektlar byudjetga to'lanadigan to'lovlarni barcha bank bo'linmalarida amalga oshirishlari mumkin, o'z navbatida mazkur bank

bo'linmalari qabul qilingan mablag'larni O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining Toshkent shahridagi Bosh boshqarmasi Hisob-kitob kassa markazi (HKM) da ochilgan YaG'HRga tegishli maxsus hisobraqamiga o'tkazib beradi. Byudjetga to'lanadigan to'lovlar naqd pul ko'rinishida yoki pul o'tkazish yo'llari bilan amalga oshirilishi mumkin. To'lov operatsiyalari pul o'tkazish yo'li bilan bajarilganida zimmasidagi majburiyatlarini bajaruvchi subyektning zarur rekvizitlari (daromadlar kiritim qilinadigan shaxsiy hisobraqamining kodi, soliq to'lovchining identifikatsion raqami (INN), kiritim operatsiyalarining administratori (DSI, Bojxona organi)ning kodi, to'lovlar qachon amalga oshirilganligi haqidagi ma'lumot, YaG'HRning hisob-kitob raqami ochilgan agent-bankning kodi) aks ettirilishi shart.

Moliya vazirligi G'aznachiligining bo'linmalari “Daromadlarni boshqarish” modulining sozlovchi mexanizmlariga, qanday ish tartibiga sozlanganiga qarab, agent-bank beradigan ma'lumotlarni avtomatik tarzda yoki mexanik tarzda bajariladigan operatsiyalar yordamida qabul qilib olib, so'ngra olingan ma'lumotlar tegishli tartibda ishlanganidan keyin turli darajali byudjetlar bo'yicha taqsimlab beradilar. Tushgan daromadlarni turli darajali byudjetlar o'rtasida taqsimlab berish operatsiyasi amaldagi qonunchilik me'yorlariga muvofiq daromadlarni byudjetlar o'rtasida taqsimlash normativlariga asosanib tayyorlangan maxsus spravochniklarga tayangan holda avtomatik tarzda bajariladi⁶⁵.

Davlat byudjetining kiritim qismiga tushiriladigan mablag'larni turli darajali byudjetlar o'rtasida taqsimlab berish jarayonlari amaldagi normativlarga mos ravishda bajarilishi, shuningdek, “DMBAT” majmuaviy dasturining tegishli spravochniklari bo'yicha to'lanishi lozim bo'ladigan soliq summalarini to'g'ri belgilab byerilishi ustidan qat'iy nazorat o'rnatish

⁶⁵ Palatov D., Nurmatamatova B., “G'aznachilik” Darslik. – T.: IQTISOD-MOLIYA, 2014. 314 b.

uchun G'aznachilikning bo'linmalarida mas'ul xodimlar tayinlanib, ular normativ-spravochnik materiallariga taalluqli o'zgarishlarni muntazam ravishda kuzatib borishi lozim.

Davlat byudjetining kirim qismiga tushadigan mablag'lar G'aznachilikning YaG'HRga kelib tushgani haqida ma'lumot olinganidan keyin to'plangan barcha daromadlar summasi haqidagi ma'lumotlar genyerasiyalanib (bir yerga jamlanib), tahlil qilinadi va shundan keyin jamlangan mablag'lar darajasiga qarab tegishli byudjetlar o'rtasida taqsimlanadigan byudjet mablag'lari miqdori aniqlanadi, buxgalteriya hisobini yuritish bo'yicha muayyan operatsiyalar bajariladi, avtomatik tarzda G'aznachilikning YaG'HRga kelib tushgan absolyut summalar hamda har xil byudjetlarga ajratilgan mablag'lar haqidagi ma'lumotlar shakllantirilib saqlab qo'yiladi.

Ushbu modul G'aznachilikning YaG'HRga kelib tushgan mablag'larni qayd qilish va ular bilan bog'liq turli xil kassa operatsiyalarini bajarish bo'yicha quyidagi vazifalarni bajarishga imkon beradi:

– G'aznachilikning YaG'HRga kelib tushgan kirimlar hisobini yuritish (jumladan, kundalik tartibda YaG'HRga kelib tushgan summalar hamda turli xil byudjetlarga qayerdan va kimning nomidan kelgani aniqlanmagan mablag'lar haqidagi tegishli ma'lumotlarni tahlil qilish va ishlash);

– belgilangan me'yordan ortiq miqdordlarda ilgariroq byudjetga o'tkazilgan mablag'larni qaytarib berish hamda turli xil byudjetlarga qayerdan va kimning nomidan kelgani aniqlanmay qolgan mablag'larni egasini aniqlab qaytarib berish;

– soliqning biron bir turi bo'yicha belgilangan me'yordan ortiq miqdordlarda byudjetga o'tkazilgan mablag'larni boshqa turdagi soliq to'lovlari bo'yicha mavjud qarzdorlik hisobiga o'tkazib tafovut o'rini qoplash (amalda bo'lgan turli xil soliq to'lovlari bo'yicha balans hosil

qilishga xizmat qiladi), shuningdek, tasniflanib ulgurilmagan kirimlarni turli xil darajadagi byudjetlarga ajratib berish.

– mamlakat miqyosida yig'iladigan soliq va boshqa xildagi majburiy to'lovlarni turli darajadagi byudjetlarga o'tkazib berish imkonini beradi; eng muhimi, to'planadigan mablag'larni bir xilda quyi darajali byudjetdan yuqoridagisiga va aksincha, yuqori darajadagi byudjetdan quyi darajadagi byudjetlarga o'tkazib byera oladi;

– o'zaro hisob-kitoblarni qayd etish asosida barcha kassa operatsiyalari haqidagi ma'lumotlarni jamlash uchun qulaylik tug'diradi, bunday imkoniyatning yaratilishi oqibat natijada aniq maqsadga yo'naltirilgan loyihalar bo'yicha xarajatlarni amalga oshirish vaqtida tomonlarning o'zaro hisob-kitoblarini qayd etish imkonini beradi;

– dastur ish jarayonida yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklarni aniqlab tuzatish imkonini ham beradi;

– byudjetga kelayotgan kirimlarni hamda ularni qaytarib berish bilan bog'liq kassa operatsiyalari bo'yicha turlicha hisobotlar tayyorlanadi, shuni hisobga olib, turli xil hisobotlarni tayyorlash mumkin bo'ladi;

– modul tizimi negizida normativ-spravochnik ma'lumotlarini o'rnatish va sozlash imkonini beradi (ushbu modul asosidagi funksional vazifalarning muvaffaqiyatli bajarilishi uchun yuqorida aytib o'tilgan spravochniklar tizimga kiritib qo'yilishi kerak);

– modul tizimi negizida memorial orderlar haqidagi (jumladan, analitik buxgalteriya hisoblariga oid yozuvlar qayd etiladigan jamlangan (yig'ilgan, tyerma) memorial orderlarning tuzilgan vaqti, qayd qilish raqami haqidagi tegishli ma'lumotlarni) spravochnik o'rnatilishi mumkin bo'ladi;

– buxgalteriya hisoblar rejasining tuzilishi bilan bog'liq jarayonlar (xususan, byudjetning kirim qismi bo'yicha hisobga olinadigan barcha kassa operatsiyalarini bajarishga doir turli xildagi analitik materiallarning

ro'yxatiga oid rasmiy yozishma materiallari bo'yicha spravochnik o'rnatishga imkon beradi.

Tizim bo'yicha turli xil ma'lumotlarni qabul qilib olish hamda masofaga uzatish uchun maxsus *"Ma'lumotlarni qabul qilib ular bilan ishlash, uzatish"* deb nomlangan modul ham yaratilgan. G'aznachilikning turli bo'linmalari hamda agentlik vazifasini bajaruvchi bank tizimi o'rtasida operativ tarzda kerakli ma'lumotlar bilan almashinuv jarayonini yo'lga qo'yish uchun maxsus-kommunikatsiya tizimlari yordamida yoxud kuryerlar vositasida ta'minlanadigan aloqa tizimi o'rnatilishi kerak. Bunday aloqa tizimidan foydalanish vaqtida agentlik vazifasini bajaruvchi bank tomonidan yozib beriladigan rasmiy hujjatlarning ko'chirma nusxasi G'aznachilikka elektron variantda yuboriladi. Ayni vaqtning o'zida agentlik vazifasini bajaruvchi bank tomonidan yozib beriladigan rasmiy hujjatlarning ko'chirma nusxalarini jamlab qo'yiladigan, harakati nazorat qilinadigan va o'zaro aloqadorlik munosabatlarida bo'lgan har ikki tomondan yuboriladigan rasmiy hujjatlar jumlasiga avtomatik tarzda kiritiladi. Yuqorida aytib o'tilgan operatsiyalarning avtomatik tarzda bajarilishini *"Ma'lumotlarni qabul qilib ular bilan ishlash, uzatish"* deb nomlangan modul ta'minlab beradi.

Davlat byudjetining daromad va xarajatlari moddalar bo'yicha amalga oshirilgan kassa operatsiyalariga asoslanib *"Bosh kitob"* deb nomlangan modul tomonidan G'aznachilikda yuritiladigan Bosh kitobda qayd etilishi uchun alohida ma'lumot tayyorlanadi. Bu xildagi ma'lumotlar har kuni kun davomida muntazam ravishda G'aznachilikka yuborib turiladi. G'aznachilik tarkibiga kiruvchi barcha bo'linmalardan kerakli ma'lumotlarni yig'ib olganidan keyin har kun davomida bir marotabadan jamlangan ma'lumotlar Bosh kitobda qayd etiladi va bajarilgan ishlar asosida joylarga tasdiqlangan ma'lumotlar yuboriladi. Yaratilgan modul kommunikatsiya tizimidagi aloqalar nisbatan yomon ishlaganida, G'aznachilikning hududiy

bo'linmalaridan yuboriladigan ma'lumotlarning kelishi nisbatan sust kechganida ham bir maromda ishlab turishga qodir.

G'aznachilikning har bir hududiy bo'linmasidan keladigan, u yerda amalga oshirilgan kassa operatsiyalari haqidagi ma'lumotlarga asoslanib hisobotlarni genyerasiyalovchi alohida modul yordamida har xil hisobotlar (byudjetning daromad qismiga kelib tushgan tushumlar, daromadlarning turli darajadagi byudjetlar o'rtasida taqsimlanishi, byudjetning xarajat qismi bo'yicha amalga oshirilgan operatsiyalar, byudjetdan xarajatlari amalga oshirilgan loyihalar, shuningdek, har qanday yig'ma va konsolidatsiyalangan hisobotlar) tayyorlash imkoniyati bo'ladi. Tatbiq etilayotgan informatsion tizim yuqorida aytib o'tilgan asosiy funksiyalardan tashqari, byudjetdan xarajatlarni amalga oshiradigan tashkilotlarga byudjetdan tashqari manbalardan ajratib beriladigan mablag'larning qabul qilinishi va sarflanishi haqidagi to'liq ma'lumotlarni avtomatik tarzda hisobga olib keyinchalik nazorat qilib borishga imkoniyat yaratib beradi.

Ma'lumki, byudjet qurilishi mamlakatning davlat byudjeti va byudjet tizimini, uning bo'g'inlari o'rtasidagi byudjetlararo munosabatlarni tashkil qilish shakllarini, byudjet tasnifini, byudjet tizimiga kiradigan barcha darajadagi byudjetlar faoliyatining huquqiy asoslarini, byudjet mablag'larini shakllantirish va sarflashdagi tartib-qoidalar va boshqalarni belgilab beradi.⁶⁶

O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 7-moddasida qayd etilgan *byudjet tizimining yagonaligi* tamoyiliga muvofiq, barcha darajadagi byudjetlarni shakllantirish va ijro etishda yagona byudjet tasnifi qo'llaniladi. Barcha darajadagi byudjetlarning daromadlari va xarajatlari tasniflash

⁶⁶ Steven M. Bragg - TREASURY MANAGEMENT The Practitioner's Guide - John Wiley & Sons, Inc. 2010 New Jersey

obyektlariga tegishli raqam(kod)lar berish bilan guruhlanadi hamda tasnif ko'rsatkichlari doirasida shakllantiriladi va ijro etiladi.

Byudjet tasnifi davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari hamda ulardan mablag' oluvchi tashkilotlarga qo'llaniladi hamda davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish va ijro qilish, shuningdek davlat byudjeti va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlari ijrosi to'g'risidagi hisobotlarni tayyorlash maqsadida foydalaniladi.

Byudjet tasnifi O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti, davlat maqsadli jamg'armalari tuzilmasiga kiruvchi byudjetlar daromadlari va xarajatlarini, shuningdek uning taqchilligini moliyalashtirish manbalarining guruhlanishi bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- davlat byudjeti daromadlarining tasnifi;
- davlat byudjeti xarajatlarining vazifa jihatidan, tashkiliy va iqtisodiy tasnifi;
- davlat byudjeti taqchilligini moliyalashtirish manbalari tasnifi.

Byudjet tasnifi davlat byudjetini tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish hamda ijro etish maqsadida byudjet ma'lumotlarini tizimga solish uchun foydalaniladi va byudjet ma'lumotlarining xalqaro tasnif tizimlarining aynan shunday ma'lumotlari bilan qiyoslanishini ta'minlaydi.

Davlat byudjeti daromadlarining tasnifi barcha darajadagi byudjetlar daromadlari, davlat maqsadli jamg'armalari hamda byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari daromadlarining guruhlanishidan iborat.

25 koddan iborat bo'lgan daromadlar tasnifi tuzilmasi to'rt qismli ko'rinishga ega:

- mablag'lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi;
- daromadlar turi;
- hududiy tasnif.

Daromadlar tasnifi tuzilmasi quyidagi ko'rinishga ega:

Mablag'lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi				Daromadlar turi			Tashkiliy tasnif	Hududiy tasnif		
X	XXX	X	X	X	XXX	XXX	XXX	XX	XXX	

Davlat moliyasini boshqarishning axborot tizimi (DMBAT) tathiq etilguniga qadar O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti ijrosi to'g'risidagi hisobotni tuzishda faqatgina "Daromadlar turi" kodi qo'llaniladi.

Xarajatlar tasnifi. Davlat byudjeti, davlat maqsadli va boshqa byudjetdan tashqari jamg'armalar xarajatlari tasnifi barcha byudjet darajalari xarajatlari guruhlanishini o'zida ifodalaydi hamda davlat boshqaruvi va mahalliy o'zini o'zi boshqarish sektori birliklari asosiy funksiyalarini bajarishga, ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal qilishga byudjet mablag'larining yo'naltirilishini aks ettiradi.

Xarajatlar tasnifi quyidagilardan iborat:

- mablag'lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi;
- hududiy tasnif;
- xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi;
- xarajatlarning iqtisodiy tasnifi;
- xarajatlarning iqtisodiy tasnifi (xarajatlar guruhi bo'yicha);
- tashkiliy tasnif;

Xarajatlar tasnifi tuzilmasi quyidagi ko'rinishga ega:

Mablag'lar manbasi va byudjetlar darajasi tasnifi				Xarajatlarning vazifa jihatidan tasnifi			Tashkiliy tasnif	Xarajatlarning iqtisodiy tasnifi			Hududiy tasnif	
X	XXX	X	X	X	XXX	XXX	XXX	XX	XX	XXX	XX	XXX

DMBAT to'liq tatbiq etilguniga qadar xarajatlar smetasini va xarajatlar smetasi ijrosi to'g'risidagi hisobotni (davlat byudjeti ijrosi to'g'risidagi hisobotni qo'shgan holda) tuzishda "Xarajatlarning vazifa jihatdan tasnifi", "Tashkiliy tasnif" va "Xarajatlarning iqtisodiy tasnifi" kodlari qo'llaniladi.

G'aznachilik tizimi samarali faoliyat qilishi uchun byudjet daromadlari va xarajatlarning mukammal ishlab chiqilgan funksional va iqtisodiy tasnifi bo'lishi lozim. Davlat mablag'lari bilan amalga oshiriladigan operatsiyalarning buxgalteriya hisobini bank tizimidan G'aznachilikka o'tkazilishi bilan barcha operatsiyalar yagona G'aznachilik tizimining Bosh kitobida aks ettiriladi. Bunda konsolidatsiyalashgan byudjetni ijro etishda, davlat moliyasi bilan amalga oshiriladigan barcha jarayonlarni o'z vaqtida va aniq hisobini yuritishda G'aznachilikning hisob-kitob schyotlari byudjet daromadlari va xarajatlarning tasniflash tizimiga mos kelishi kerak bo'ladi. Bundan tashqari, G'aznachilikning ma'lumotlar bazasida barcha ma'lumotlar byudjet tasnifiga asosan guruhlanadi.

3. Byudjet g'azna ijrosini ta'minlashda "UzASBO" avtomatlashtirilgan tizimi xususiyatlari

Davlat byudjetini ijro etish jarayonida bo'ladigan byudjet operatsiyalari hisobi, yuklatilgan vazifalardan kelib chiqqan holda, buxgalteriya hisobining quyidagi turlariga bo'linadi⁶⁷:

- byudjet (davlat byudjeti (respublika va mahalliy byudjetlar), davlat maqsadli jamg'armalari) ijrosi operatsiyalari hisobi;
- byudjet tashkilotlari xarajatlar smetasini ijro etish operatsiyalari hisobi.

O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksining 24-bob, 161-moddasiga ko'ra, *byudjet hisobi* byudjet tizimi byudjetlarini ijro etishda hisobga

⁶⁷ Palenov D., Normuzomdova B., "G'aznachilik" Darslik. - T.: IQTISOD-MOLIYA, 2014. 314 k.

olinadigan, pulda ifodalangan aktivlar va majburiyatlarning, shuningdek mazkur aktivlar va majburiyatlarni o'zgartiruvchi operatsiyalarning holati to'g'risidagi axborotni to'plash, ro'yxatdan o'tkazish va umumlashtirishning tartibga solingan tizimidir.

Byudjet hisoboti byudjet hisobi ma'lumotlari asosida belgilangan shakllar bo'yicha tuziladigan aktivlar va majburiyatlarning holati to'g'risidagi ma'lumotlarning umumlashtirilgan tizimidir.

Byudjet hisobi va byudjet hisobotining yagona metodologiyasi O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan Byudjet Kodeksi, Byudjet hisobining standartlari, shuningdek boshqa qonun hujjatlariga muvofiq belgilanadi. Byudjet hisobining standartlari O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlanadi.

Byudjet tizimi byudjetlari ijrosining byudjet hisobi:

- moliya organlari;
- g'aznachilik bo'linmalari;
- davlat soliq xizmati organlari va bojxona organlari;
- byudjet tashkilotlari;
- davlat maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchi organlar tomonidan yuritiladi.

Davlat byudjetining va davlat maqsadli jamg'armalari byudjetlarining ijrosi bo'yicha byudjet hisobi kassa usuli bo'yicha yuritiladi.

Davlat moliyasini boshqarishni isloh qilish strategiyasi qator yo'nalishlar bilan birgalikda, yangi byudjet tasnifi va buxgalteriya hisobining yangi hisoblar rejasiga asoslangan yagona byudjet va hisob tizimini yo'lga qo'yishni nazarda tutadi. Bu strategik vazifani bajarish doirasida byudjet hisobining va byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritishning yangi, takomillashgan va kompyuterlashgan tizimi bosqichma-bosqich tatbiq etilmoqda. Bu vazifalarni amalga oshirish doirasida O'zbekiston

Respublikasi Moliya vazirligining 2013 yil 30 apreldagi 63-sonli "O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tizimida hamda byudjet tashkilotlarida zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalarini yanada takomillashtirish va joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi buyrug'iga muvofiq, Moliya vazirligining tegishli tuzilmalariga quyidagi vazifalar yuklatildi:

– 2013-yil 1-iyulgacha muddatda "UzASBO" Kompyuter dasturi (KD) ni puxta ishlab chiqish;

– 2013-yil 1-oktabrgacha bo'lgan muddatda shtat, tarmoq ko'rsatkichlari, binolar, inshootlar va quvvati ko'rsatkichlari va byudjet tashkilotlarining boshqa zarur parametrlarini shakllantirishni nazarda tutuvchi "Pasportizatsiya" modulini ishlab chiqish va kiritish, doimiylik asosda "UzASBO" KD modullarini takomillashtirib borish va amaldagi qonunchilik hujjatlariga kiritiladigan o'zgartirishlarga muvofiqlashtirish bo'yicha metodologik qo'llab-quvvatlash choralarini ko'rish;

– 2013-yil 1-iyulgacha bo'lgan muddatda "UzASBO" KDni zarur hollarda, amaldagi me'yoriy-huquqiy hujjatlarga tegishli o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish yoki yangilarini qabul qilish natijalari bo'yicha puxta ishlab chiqishni hisobga olib, uni qo'llash bo'yicha Qo'llanma ishlab chiqish;

– 2013-yil 1-iyulgacha bo'lgan muddatda Toshkent shahrining Yunusobod va Syergeli tumanlarida "UzASBO"ni test sinovidan o'tkazish uchun ushbu tumanlarning mahalliy byudjetlaridan mablag' oluvchilarning hammasini "UzASBO" KDga ulash.

"UzASBO" Kompyuter dasturi (KD) davlat byudjetidan byudjet mablag'lari oluvchilarning, shu jumladan respublikaning barcha mintaqalarida joylashgan byudjet tashkilotlarining moliyaviy-hisob bo'limi xodimlari tomonidan buxgalteriya hisobi bo'yicha operatsiyalarni yuritishni avtomatlashtirish jarayoni uchun mo'ljallangan dastur bo'lib, byudjet tashkilotlaridagi buxgalteriya hisobini kompleks avtomatlashtirishni ta'minlaydi.

"UzASBO" Kompyuter dasturi byudjet tashkilotlariga bepullik asosida amalga oshiriladi.

"UzASBO" KD:

– byudjet tashkilotlaridagi buxgalteriya hisobining to'liq tsiklini o'z ichiga olgan buxgalteriya hisobi bo'yicha operatsiyalarni avtomatlashtiradi;

– "Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi bo'yicha Yo'riqnoma"ning va byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va hisoboti bo'yicha boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarning talablariga to'liq muvofiqlikni ta'minlaydi;

– Moliya vazirligining ma'lumotlar markazida byudjet tashkilotlari ma'lumotlarining markazlashtirilgan tarzda saqlanishi va yuqori ishonchligini ta'minlaydi;

– "G'aznachilik-4" Kompyuter dasturi va boshqa mavjud kompyuter dasturlari bilan integratsiyalashuv uchun keng imkoniyatlar beradi;

– Moliya vazirligi va moliya organlari bilan o'zaro ta'sirlashuv asosida byudjet tashkilotlari mablag'larini jiddiy tejaydi;

– byudjet tashkilotlari xodimlariga dasturdan foydalanish huquqini beradi, ular Moliya vazirligining Axborot-hisoblash markazidan olingan "UzASBO" KDga kirish uchun loginlar va parollarga muvofiq Moliya vazirligining dasturiymaydonchasidan (<http://www.mdm.uz>) foydalanishlari mumkin.

Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritishning "O'zASBO" avtomatlashtirilgan tizimi xususiyatlari.

"O'zASBO" KD O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining 2010-yil 17-dekabrda qabul qilingan №105 sonli bjarig'iga va byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi to'g'risidagi 2169-sonli yo'riqnomaga asosan ishlab chiqilgan.

"O'zASBO" KD byudjet tashkilotlariga bepullik asosida amalga oshiriladi.

Dasturdan foydalanish internet tarmog'i orqali amalga oshiriladi.

4-rasm. "UzASBO" avtomatlashtirilgan tizimi xususiyatlari

Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ular byudjet qonunchiligi, Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi bo'yicha yo'riqnomaga, shuningdek, byudjet tashkilotlaridagi buxgalteriya hisobi va hisoboti bo'yicha boshqa me'yoriy hujjatlar, ularning tarmoq spetsifikasi bilan belgilanadi. Bu xususiyatlarga quyidagilar kiradi:

- byudjet tasnifi moddalarida kesimida buxgalteriya hisobini tashkil qilish;
- xarajatlar smetasining ijro etilishini nazorat qilish;
- byudjetlarni ijro etishning g'aznachilik tizimiga o'tish;
- hisobda kassa xarajatlari va haqiqiy xarajatlarni ajratish;
- byudjet sohasi (sog'liqni saqlash, ta'lim, ilm-fan va h.k.) muassasalarida hisobning tarmoq xususiyatlarini inobatga olish.

"UzASBO" KDni joriy etish bo'yicha ishlar natijasida quyidagi maqsadlarga yerishiladi:

- barcha byudjet tashkilotlari uchun yagona "UzASBO" KD vyersiyasi yaratilgan va qo'llaniladi, bu unga o'zgarishlarni markazlashtirilgan tarzda kiritish, shuningdek ma'lumotlarni ishonchli saqlash va rezervlashni ta'minlaydi;

- barcha mintaqalarda joylashgan byudjet tashkilotlarining buxgalteriya hisobi va hisoboti bo'yicha ma'lumotlar bazasi tuzilmasi yaratiladi;

- buxgalteriya hisobi va hisobotining yagona metodologiya bo'yicha yuritilishini ta'minlaydigan markazlashtirilgan ma'lumotlar bazasi yaratiladi;

- tarixiy xronologiyani kuzatib borish, hisob davrlari, shu jumladan byudjet tashkilotlarining avvalgi yillardagi faoliyati davrlari bo'yicha hisob yuritish imkonini beriladi;

- tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarda nazarda tutilgan analitik va sintetik hisob yuritish bo'yicha registrnlarni (vedomostlar, Bosh kitob va h.k.), turli joriy va davriy hisobotlarni (1-, 2-son shakllar, balans va unga ilovalar va h.k.) yuritish va ularni qog'ozga tushirish imkonini beradi.

Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va hisobotini yuritish bilan bog'liq boshqa axborot "G'aznachilik" KD dan "O'zASBO" KD ga quyidagi ma'lumotlar bilan almashiniladi.

Byudjet tashkilotlarining "G'aznachilik" KD da ochilgan tegishli shaxsiy hisobvaraqalarida rublag'larning hamkorlik haqida axborot berish.

Byudjet tashkilotlarining tovarlar (ishlar, xizmatlar) yetkazib beruvchilari bilan ro'yxatga olingan (qiyatirilgan) shartnomalari haqida axborot berish.

Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va hisobotini yuritish bilan bog'liq boshqa axborotlarni berish.

5-rasm. "UzASBO" KD va "G'aznachilik" KDlar ma'lumot almashinuvi

Dastur umumiy markazlashtirilgan syervyerga, ma'lumotlarni saqlash va ishlash bo'yicha yagona tizimga ega bo'lgan yagona integratsiyalangan apparat - dasturiy kompleksdir.

"UzASBO" KD quyidagi komponentlar (hisob obyektlari) bo'yicha buxgalteriya hisobini yuritish imkonini beradi:

- tovar-moddiy zaxiralari;
- debitorlar va kreditorlar bilan hisob-kitoblar;
- asosiy vositalar (nomoliyaviy aktivlar) va nomoddiy aktivlar;
- pul mablag'leri, kassa xarajatlari va haqiqiy xarajalar;
- moliyaviy natijalarni hisobga olish bo'yicha schyotlar, hisobotni shakllantirish va tuzish;
- xodimlar va stipendiatlar bilan hisob-kitoblar;
- "G'aznachilik-4" kompyuter dasturi bilan o'zaro ta'sirlashtirish.

Foydalanuvchilar dasturdan foydalanish uchun WEB-texnologiyalarni qo'llagan holda Moliya vazirligining dasturiy maydoniga kiradilar (<http://www.mdm.uz>).

"UzASBO" KD tarkibiy tuzilmasi funksionallikni boshqaruv darajalari bo'yicha taqsimlashni, boshqa turdosh axborot tizimlari bilan informatsion o'zaro ta'sirlashtirishni o'z ichiga oladi.

"UzASBO" KD amaliy dasturiy ta'minotning boshqa tizimlar bilan o'zaro axborot ta'sirlashtirishni "G'aznachilik" KD, shuningdek dasturiy komplekslar o'rtasidagi himoyalangan aloqa kanallari orqali moliyaviy axborotning yagona ma'lumotlar bazasi bilan axborot ta'sirlashtirishdan iborat, "UzASBO" KD bilan axborot ta'sirlashtirish jarayonida quyidagi ma'lumotlar bilan almashinuv amalga oshadi:

"UzASBO" KDdan "G'aznachilik" KDga;

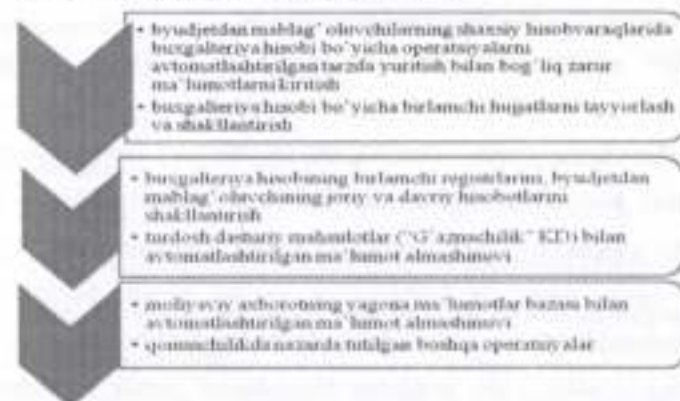
- to'yxatga olingan xarajatlar smetalari va byudjet tashkilotlari daromadlari va xarajatlari bo'yicha ma'lumotlar sinxronizatsiyasi;
- byudjet tashkilotlari xarajatlar smetasiga o'zgartirishlar.

Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va hisobotini yuritish bilan bog'liq boshqa axborot "G'aznachilik" KD dan "UzASBO" KDga quyidagi ma'lumotlar bilan almashiniladi:

- byudjet tashkilotlarining "G'aznachilik" KD da ochilgan tegishli shaxsiy hisobvaraqlarida mablag'larning harakati haqida axborotni berish;

- byudjet tashkilotlarining tovarlar (ishlar, xizmatlar) yetkazib beruvchilari bilan to'yxatga olingan (qaytarilgan) shartnomalari haqida axborot berish;
- byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi va hisobotini yuritish bilan bog'liq boshqa axborotlarni berish.

Dastur bir vaqtning o'zida 30000 tagacha foydalanuvchining qulay ishlashini ta'minlay oladi. Bunda xodimlarning, dastur bilan bevosita ishlaydigan xodimning axborot texnologiyalari sohasidagi malakasi davlat sektoridagi ofis xodimining axborot texnologiyalari bo'yicha bilimlariga qo'yiladigan talablar bilan cheklanishi mumkin.

6-rasm. Byudjet mablag'larini oluvchi tashkilotlarda buxgalteriya hisobi va hisobotini yuritish bilan shug'ullanuvchi "UzASBO" KD bilan ishlash huquqiga ega xodimlarning vazifalari

Buxgalteriya hisobini yuritish bo'yicha barcha operatsiyalar me'yoriy-huquqiy hujjatlar talablaridan kelib chiqqan holda avtomatlashtirilgan.

Yuqori turuvchi tashkilot tomonidan buxgalteriya hisobining yuritilishi quyidagi hajmda olib boriladi:

- buxgalteriya hisobi bo'yicha operatsiyalarni byudjetdan mablag' oluvchining shaxsiy hisobraqamida avtomatlashtirilgan tarzda yuritish bilan bog'liq zarur ma'lumotlarni kiritish;
- buxgalteriya hisobi bo'yicha birlamchi hujjatlarni tayyorlash va shakllantirish;
- byudjet mablag'larini tasarruf etuvchining yig'ma xarajatlar smetasi buxgalteriya hisobini yuritish bo'yicha hujjatlar aylanmasini shakllantirish bo'yicha operatsiyalarni bajarish;

- xarajatlar сметalarini taqsimlash va ularning sloaviy mansubdagi byudjet tashkilotlari tomonidan ijro etilishi hujjatlarini shakllantirish bo'yicha operatsiyalarni bajarish;

- Moliya vazirligi bilan birgalikda elektron ko'rishdagi avtomatlashtirilgan hujjatlar aylanmasi bo'yicha operatsiyalarni bajarish;

- buxgalteriya hisobi birlamchi registrlarini, byudjet mablag'larini oluvchining joriy va davriy hisobotlarini shakllantirish;

- turdosh dasturiy mahsulotlar ("G'aznachilik" KD) bilan avtomatlashtirilgan ma'lumotlar almashirvi;

- moliyaviy axborotning yagona ma'lumotlar bazasi bilan avtomatlashtirilgan ma'lumotlar bazasi;

- qomunchilikda nazarda tutilgan boshqa operatsiyalar.

Byudjet mablag'larini oluvchilarning FES xodimlari tomonidan buxgalteriya hisobini yuritish va buxgalteriya hisobi bo'yicha hisobotlarni chiqarish bilan bog'liq operatsiyalarning, shuningdek ma'lumotlar bazasining ma'murlanishi Moliya vazirligi axborot-hisoblash markazi xodimi – bosh administrator tomonidan nazorat qilinadi, bu xodim foydalanuvchilar rollarini belgilaydi, ularga login va boshlang'ich parolni beradi, barcha zarur ma'lumotnomalarni (Moliya vazirligining davlat byudjeti bosh boshqarmasi bilan kelishgan holda), shu jumladan buxgalteriya hisobi registrleri va tegishli hisobotlar registrlerini boshqaradi.

4. G'aznachilikda axborot tizimidan foydalanish yuzasidan xorij tajribalari

Xorijiy mamlakatlarda g'aznachilik har chorakda turli darajadagi davlat boshqaruv organlarining qoplanmagan qarzlarni, byudjet tashkilotlarining va davlat muassasalarining qarzlarni qo'shib, barcha qoplanmagan qarzlarni ro'yxatini tasdiqlaydi va nashr qiladi. Bunday ro'yxat har bir qarzlarni bo'yicha quyidagi axborotlarni beradi:

qarzdor nomi;

shart-nomadagi boshlang'ich summa;

qoplanmagan qismining hajmi;

foiz stavkasi; to'lov muddati;

joriy moliya yilida qarz uchun oylik to'lovlar hajmining prognozi;

kelgusi moliya yilida qarz uchun oylik to'lovlarning hajmi prognozi;

boshqa zarur axborotlar.

G'aznachilik har chorakda davlat zayomlari bo'yicha qarzlarni ro'yxatini tasdiqlaydi va nashr qiladi. Bunday ro'yxat har bir qarzlarni bo'yicha quyidagi axborotlarni beradi:

qarzdor nomi;

zayomning boshlang'ich summasi;

tolanmagan qismining hajmi;

foiz stavkasi;

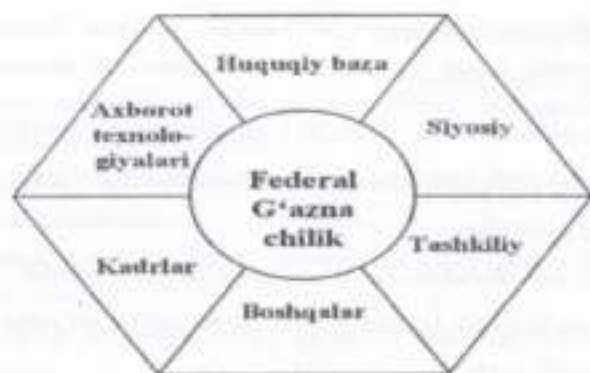
to'lov muddati;

joriy moliya yilida qarz uchun oylik to'lovlar hajmining prognozi;

kelgusi moliya yilida qarz uchun oylik to'lovlar hajmining prognozi;

boshqa zarur axborotlar.

Mazkur hisobotlarni tayyorlash uchun barcha davlat boshqaruv organlari va davlat tashkilotlari g'aznachilik tomonidan belgilangan shaklda va muddatda zarur axborotlarni g'aznachilikka taqdim qiladi. Federal byudjetning daromadlari va xarajatlari ijrosida byudjet ijrosi jarayonidagi g'aznachilik texnologiyasi tahlil qilindi, davlat moliyasini boshqarish tizimining mintaqa darajasida g'aznachilik organlari faoliyatida qator omillar aniqlandi. Federal G'aznachilik organlari faoliyatiga ta'sir ko'rsatadigan qator omillar tizimlashtirildi.

7-rasm. Rossiya Federatsiyasi Federal G'aznachilikda byudjet ijrosi jarayoniga ta'sir etuvchi omillar⁶⁸

Rossiya Markaziy banki, Moliya vazirligi va Federal G'aznachilik Bosh Boshqarmasi birgalikda Rossiya Federatsiyasi Hukumatiga taqdim qilish uchun 2000-yilda «Elektron raqamli imzo to'g'risida» va «Elektron hujjat to'g'risida» Federal qonun qabul qilindi. Bu loyihalarda «Elektron raqamli imzo» tushunchasining huquqiy mazmuni ochildi. Ko'rsatilgan loyihalarda «Elektron raqamli imzo» tushunchasi elektron ma'lumotlarning bir qismi va o'zida hujjat rekvizitlarni mujassamlashtirgan hujjat sifatida aniqlandi. Bu qonunlar qabul qilinishi bilan turli sohalardagi faoliyatlarda elektron hujjatlardan keng miqyosda foydalanish, davlatning boshqaruv va moliya-kredit sohasida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish uchun umumiy qonuniy bazani shakllantirish yakunlandi.

Rossiya Federatsiyasida G'aznachilikni turli bo'linmalari faoliyatini avtomatlashtirish uchun daromadlar hisobini yuritishda, soliq to'lovchilardan tushgan tushumlarni turli darajadagi byudjetlar o'rtasida taqsimlashda davlat

byudjeti ijrosini «Kazna» PPP (paket prikladnix programm) daromad moduli yaratilgan va amaliyotga kiritildi.

Rossiya Federatsiyasi G'aznachiligining asosiy vazifalari va funksiyalari quyidagilardan iborat⁶⁹:

- ♦ byudjet va byudjetdan tashqari fondlarni holati to'g'risida yuqori ijro organlariga hisobot berish borasida axborot tizimida ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish;
- ♦ turli darajadagi byudjetlarni tashkillashtirish, amalga oshirish va nazorat qilishni kassaning yagonaligi prinsipiga asosan g'aznachilik hisob raqamlarida daromadlar va xarajatlarni boshqarish;
- ♦ byudjetlararo munosabatlar hamda byudjetdan tashqari jamg'armalarning moliyaviy munosabatlarini tartibga solish, jamg'arma mablag'larining tushumi va ularning ijrosi yuzasidan nazorat qilish;
- ♦ davlat moliyaviy resurslarining qisqa muddatli prognozi hamda ushbu resurslardan tasdiqlangan byudjet parametrlari doirasida axborot tizimida tezkor boshqaruvni amalga oshirish;
- ♦ Rossiya Federatsiyasining Banki va boshqa birlashtirilgan banklari bilan birgalikda ichki va tashqi qarzlarni boshqarish va ularga xizmat ko'rsatish;
- ♦ g'aznachilikka oid tegishli qo'llanma va yo'riqnomalarni ishlab chiqish, byudjet tasnifi loyihasini tayyorlash.

Qozog'iston Respublikasi hukumatining 1999-yil 28-sentabrdagi 1464-sonli «Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan ish haqi, stipendiya, pensiya, nafaqa va boshqa pullik to'lovlarni Qozog'iston Respublikasi Milliy bankining litsenziyasini olgan, shu ko'rinishdagi bank operatsiyalarini bajara oladigan Bank-Agentlar ikkinchi bosqichdagi banklardan to'lash tartibini takomillashtirishning chora-tadbirlari to'g'risidagi qaroriga muvofiq

⁶⁸ Idanchikov P. A. Kaznacheystvo. Avtomatizirovaniye biznes-texnologiy upravleniya finansovimi potokami. Uchebnoye posobie. – M.: «Vostochny otkrytyy ekonomiki», 2010. – 363 s.

⁶⁹ Idanchikov P. A. Kaznacheystvo. Avtomatizirovaniye biznes-texnologiy upravleniya finansovimi potokami. Uchebnoye posobie. – M.: «Vostochny otkrytyy ekonomiki», 2010. – 363 s.

yo'riqnoma ishlab chiqildi va Qozog'iston Respublikasi Moliya vazirligining 2000-yil 17-noyabrda 488-sonli buyrug'i bilan tasdiqlandi. Mazkur yo'riqnoma Qozog'iston Respublikasi Adliya vazirligida 2000-yil 18-dekabrda 1333-sonli bilan ro'yxatdan o'tdi. Qozog'iston Respublikasining Konstitutsiyasiga va Qozog'iston Respublikasining «Mehnat to'g'risida»gi qonuniga muvofiq, davlat byudjeti mablag'lari hisobidan ish haqi, stipendiya, pensiya, nafaqa va boshqa pullik to'lovlarni Bank-Agentlar orqali oluvchilarning xohishiga asosan mablag'larni ularning shaxsiy hisob raqamiga yoki kartschyotlarga o'tkaziladi. Ish haqi, stipendiya, pensiya, nafaqa va boshqa pullik to'lovlarni oluvchi o'ziga hisoblangan summani shaxsiy hisob raqamiga yoki kartschyotlarga o'tkazilishi to'g'risida yakka holda Bank-Agentlar bilan shartnoma tuzadi. Shartnoma ikki nusxada bo'lib, birinchisi Bank-Agentlarda qoladi, ikkinchisi oluvchiga beriladi. Bank-Agentlar mazkur tartib bo'yicha oluvchilarning barcha savollariga javob beradi. Bank-Agentlar orqali ish haqi, stipendiya, pensiya, nafaqa va boshqa pullik to'lovlarni oluvchi o'ziga hisoblangan summani shaxsiy hisob raqamiga yoki kartschyotlarga o'tkazilishidagi xizmatlar uchun to'lov davlat byudjetidan to'lanadi. Oluvchi davlat tashkilotiga o'zining ish haqi, stipendiya, pensiya, nafaqa va boshqa pullik to'lovlarni Bank-Agentlarga o'tkazish to'g'risida tuzilgan shartnomaning sanasini, raqamini va Bank-Agentning rekvizitlarini ko'rsatgan holda, ariza taqdim qiladi. Mazkur davlat tashkilotlari oluvchiga xizmat ko'rsatish uchun Agentlik Kehshuvini tuzadi va unga imzo chekishga huquqi bo'lgan rahbar lavozimdagilar imzosining nusxasini taqdim qiladi. Ular o'rtasida elektron imzolar ham almashadi. Bunda oluvchining individual shaxsiy hisob raqami nomyeri, uning familiyasi, ismi va otasining ismi, hisoblangan summa kabi rekvizitlar mavjud. Mazkur davlat tashkilotlarining rahbarlari oluvchilarni ish haqi, stipendiya, pensiya, nafaqa va boshqa pullik to'lovlarni Bank-Agentlar orqali

ularning shaxsiy hisob raqamiga yoki kartschyotlarga o'tkazilishi to'g'risidagi axborotlar bilan ta'mirlaydigan javobgar shaxslarni aniqlaydi. Mazkur davlat tashkilotlari Agentlik Kelishuvini tuzgandan keyin ish haqi, stipendiya, pensiya, nafaqa va boshqa pullik to'lovlarni o'ziga hisoblangan summani shaxsiy hisob raqamiga yoki kartschyotlarga o'tkazilishini xohlagan oluvchilarning ro'yxatini taqdim qiladi.

Xorijiy mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, byudjetning ijrosi jarayonida g'aznachilikdan foydalanish altyernativ usullardan biridir. G'aznachilik asosida byudjet mablag'laridan foydalanishda ularni iqtisod qilish, nazoratni kuchaytirish, soliq to'lovchilarning pulini talon-taroj qilish hollarining oldini oladi. Shuningdek, byudjet tashkilotlarining rahbarlarini ajratilgan byudjet mablag'laridan samarali foydalanishga rag'batlantiradi.

Boshqa mamlakatlardagi g'aznachilik tizimini joriy etilishi va rivojlanishida davlat moliya-axborot tizimini joriy etish davlat moliyasining holati to'g'risida tezkor va ishonchli axborotlar olish imkonini beradiki, bu esa davlat moliyasini samarali boshqarishni ta'minlaydi. Mazkur tizimni joriy etish bilan byudjet bajarilishini kuzatish, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda qulaylik yaratish, byudjet mablag'larini maqsadsiz sarflanishidan himoyalash va byudjetni rejalashtirish va prognozlashtirish sifatini oshirish mumkin.

Ukraina davlat tizimini boshqarishni takomillashtirish borasida, boshqa hamdo'stlik davlatlar qatorida, davlat byudjeti ijrosining g'azna tizimi joriy qilingan. Unga yuklatilgan eng muhim vazifalar qatorida G'azna davlat mablag'lari to'lovlarni kechiktirmaslikni taminlash, davlat byudjeti ijrosining daromad va xarajat qismlari hisobotlarini amalga oshirishda chalkashlik va yanglishishlarning oldini olish.

Umuman olganda, bu davlat byudjeti ijrosini unamli va samarali ta'minlanishini nazarda tutadi. Oldinga qo'yilgan maqsadlarni amalga oshirilishida Ukraina Milliy (Markaziy) banki Ukraina g'aznachiligining

agenti sifatida barcha davlat mablag'larini birlashtirilishini ta'minlaydi. G'aznachilik tomonidan o'zining alohida to'lov tizimi ishlab chiqilgan.

G'aznachilik Milliy bankidagi o'zining korrespondent hisobi orqali Milliy Elektron To'lovlar Tizimiga a'zo sifatida, barcha to'lovlarini shu tizim orqali amalga oshiradi. Shu maqsadda Milliy bankda maxsus yo'riqnoma ishlab chiqilgan Ukraina G'aznachiligi byudjet taqsimlovchilari majburiyatlari hisobini balansdan tashqari maxsus hisoblarda olib boradi. G'aznachilik hisob tizimida barcha g'aznachilikda sodir bo'lgan to'lovlar va kelib tushgan mablag'larni va sarflarni aks etishi ta'minlanadi. G'azna Yagona Hisobi Ukrainada 2001-yildan amal qila boshlagan.

Ukraina G'aznachiligining o'ziga xosligi davlat byudjetining g'aznachilik ijrosi va banklar orqali ijrosi bir-birini to'ldirgan holda amalga oshiriladi. Ish o'rinlarining Avtomatlashtirish va texnik ta'minoti Markaziy bankning Elektron To'lov Tizimi G'aznachilikning markaziy apparati va uning hududiy bo'limlarini o'z tarkibiga oladi. Shu bilan birga Milliy bank Elektron Tizimidan farqli ravishda g'aznachilikning ichki to'lov tizimi yaratilgan va u g'aznachilikning tuman va shahar bo'limlarida amal qiladi.

Braziliyada amaldagi davlat moliya axborot tizimi ham e'tiborga loyiq. Axborot tizimi barcha davlat jarayonlarini hisoblashga imkoniyat beradi (byudjet va byudjetdan tashqari-mablag'larning harakati). Byudjet jarayonlarining barcha bosqichlari, byudjet va moliyaviy limitlar doirasidan chiqib ketayotgan har qanday jarayonlarni taqiqlaydigan tizim tomonidan ro'yxatga olinadi va avtomatik ravishda nazorat qilinadi. Tizim avtomatik ravishda reyestmi tuzadi va to'liq moliyaviy va hisob-kitob ma'lumotni tayyorlaydi. G'aznachilik qotibiyati axborot tizimi orqali keng vakolatlarga ega va mavjud limitlarning qat'iy nazoratini olib boradi.

Yuqorida bayon etilgan barcha o'zgarishlar, yangiliklar va mexanizmlar byudjet mablag'larining maqsadli sarflanishini ta'minlashga, byudjet

mablag'larining ularning so'nggi iste'molchilariga etib borish yo'llarini osonlashtirishga, bu yo'lda byudjet mablag'larining yo'qolib ketishiga yo'l qo'ymaslikka, byudjet tashkilotlarining ularga mol yetkazib beruvchi kontragentlar bilan munosabatlarining ochiq-oydin, shaffof bo'lishini ta'minlashga, barcha byudjet tashkilotlarining elektron auktsion savdolar tizimida teng huquqli hamkor sifatida ishtirok etishini engillashtirishga xizmat qilishi shubhasiz.

Takrorlash uchun savollar

1. G'aznachilik yagona axborot tizimining mazmuni, afzalliklari va ishlash printsiplarini tushuntirib byering.
2. Byudjet tashkilotlarida yagona buxgalteriya hisobni yuritishning kompyuter dasturini tashqir etishning ijobiy tomonlari nimada?
3. Byudjet tashkiloti nima, uning davlat byudjeti g'azna ijrosini samarali tashkil qilishdagi ahamiyati nimalarda namoyon bo'ladi?
4. Byudjet tashkilotining turlari, ularning tarkibiy qismlarini tegishli me'yoriy hujjatlar asosida bayon qilib byering.
5. G'aznachilik dasturiy majmualarining mohiyati, zarurligi va ahamiyati nimalarda namoyon bo'ladi?
6. O'zbekiston Respublikasida G'aznachilik faoliyatini yana qaysi yo'nalishlarda takomillashtirish zarur, deb hisoblaysiz?

Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar

1. Internet resurs manbalardan foydalangan holda mamlakatimizda byudjet jarayonini boshqarishning avtomatlashtirilgan axborot tizimini tashkil etish va rivojlantirish bosqichlarini aks ettiradigan jadval, blok-sxema yoki chizma tayyorlang va qisqacha izoh yozing. Unda har bosqichda qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar va amalga oshirilgan tadbirlar shartini keltiring.
2. "Global integratsiyalashgan axborot tizimi" (GIAT) va "O'zbekiston Respublikasi moliya vazirligi axborot tizimi"ning uyg'unlashuvini aks ettiruvchi taqdimot tayyorlang va himoya qiling.

3. Xorijiy davlatlarning bivoatasi misolida byudjet tasnifi tarkibini o'rganing va O'zbekiston Respublikasi byudjet tasnifi bilan solishtirish tahlilini ko'rganmali misollarda taqdimot ko'rinishida amalga oshiring.

4. Byudjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritishning "UzASBO" avtomatlashtirilgan tizimi xususiyatlari, afzalliklari, imkoniyatlarini aks ettiradigan ma'lumotli jadval tayyorlang.

8-MAVZU. XORLIJY MAMLAKATLAR G'AZNACHILIK TIZIMLARI

1. G'aznachilik faoliyatini tashkil etish bo'yicha xorijiy tajribalar
2. AQSh G'aznachilik departamenti faoliyati
3. Fransiya davlat g'aznasi faoliyatining xususiyatlari
4. Rossiya fedeyratsiyasi g'aznachiligi

1. G'aznachilik faoliyatini tashkil etish bo'yicha xorijiy tajribalar

Mamlakatda davlat moliyasini boshqarishni, jumladan davlat byudjetini ijro etishda asosiy mexanizmlardan hisoblangan G'aznachilik tizimini tashkil etish va shakllantirishda xorijiy va MDH mamlakatlarining tajribasi muhim o'rin egallaydi. O'zbekiston ular tajribasidan oddiy nusxa olmaydi, chunki mamlakatimiz davlat boshqaruvini tashkil etish, iqtisodiy va huquqiy munosabatlarni boshqarish sohasida o'ziga xos yo'nalishga ega. Biroq, bu hol g'aznachilik tizimini tashkil etish va rivojlantirish borasidagi xalqaro tajribani o'rganishning ahamiyatini umuman pasaytirmaydi⁷⁰.

Tajribadan shu narsa ma'lumki, O'zbekiston iqtisodiyotiga xorijiy mamlakatlar bozor mexanizmlarini ko'r-ko'rona, sun'iylik bilan tatbiq etib bo'lmaydi, chunki jamiyat a'zolari o'rtasida shunday an'anaviy iyerarxik munosabatlar tizimi shakllanganiki, ularni mensimaslik, keskin qarorlar qabul qilish chog'ida ularni e'tiborga olmaslik turli nobush holatlarga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, iqtisodiyotni boshqarishning jahon amaliyotida tan olingan bir qator mexanizmlarini, iqtisodiy-ijtimoiy rivojlanish sharoitlarimizga tegishli tarzda moslashtirgan holda, qo'llash va ijobiy

⁷⁰ T. Ebnazarov. Davlat byudjetining g'azna ijrosini rivojlantirish omillari. "Byudjet ijrosiga g'aznachilik tizimini joriy etishning dolzarb masalalari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. – Toshkent: «IQTISOD-MOLIYA» nashriyoti, 2011 y. – 225-bet.

foydalanish maqsadga muvofiqdir. Byudjet mablag'laridan oqilona va samarali foydalanishni ta'minlovchi shunday mexanizmlardan biri – davlat byudjeti ijrosining g'aznachilik tizimidir.

Horijiy mamlakatlar g'aznachilik tizimlari modellari

1-rasm. Xorijiy mamlakatlar g'aznachilik tizimlari modellari⁷¹

Quyida biz turli mamlakatlar misolida g'aznachilik tizimi amal qilishining xorij tajribalarini ko'rib o'tamiz:

Masalan Yaponiyada, g'aznachilik bajaradigan funksiyalarining tashkiliy sxemasi o'ziga xos xususiyatga ega. Bu mamlakatda g'aznachilikning bajaradigan funksiyalari G'aznachilik bo'limiga, Qarzlarni boshqarish bo'limiga, Moliya bo'limiga, Byudjet bo'limiga, Xuquqiy bo'limga va Byudjetni ijro etish bo'limiga yuklatilgan. Bu bo'limlar Byudjet va Moliya byurosi tarkibiga kiradi, bu byurolar Moliya vazirligining bo'linmalari hisoblanadi. Bo'linmalarning nomidan ko'rinib turibdiki, Yaponiyada davlat moliyasini boshqarish maxsus ixtisoslashgan kichik bo'linmalariga yuklatilgan.

Yaponiyada G'aznachilik bo'limi kunlarga bo'lingan moliya rejasini tayyorlaydi, shuningdek, Byudjetni ijro etish bo'limi bilan davlatning Yaponiya bankdagi hisobraqamdan to'lanadigan to'lovlarni va tushumlarni nazorat qiladi.

Yaponiyada g'aznachilik funksiyalari:

2-rasm. Yaponiyada G'aznachiligi tarkibi

Yaponiyada G'aznachilik bo'limi kunlarga bo'lingan moliya rejasini tayyorlaydi, shuningdek, Byudjetni ijro etish bo'limi bilan davlatning Yaponiya bankdagi hisobraqamdan to'lanadigan to'lovlarni va tushumlarni nazorat qiladi.

Barcha tushumlarning yig'ilishiga Moliya Vazirligitarhibidagi Milliy Soliq xizmati va Bojxona departamenti javob beradi. Soliqlar to'g'ridan to'g'ri Yaponiya bankiga yoki vakolat berilgan tijorat banklariga, Milliy Soliq xizmati va Bojxona departamentining mahalliy bo'limlarida pochta tizimi asosidato'lanishi mumkin.

Qarzlarni boshqarish bo'limi Yaponiya bankining agenti sifatida qimmatli qog'ozlarni chiqarish, ularning tarkibi, hajmi va muddatiga taalluqli masalalarni hal etadi. Byudjetni ijro etish bo'limi byudjet vazirliklarining mablag'lari doirasida ularning xarajatlarini to'lash grafisini tasdiqlaydi, ayrim

⁷¹ Qizimova G. G'aznachilik. O'qiy qo'llanma. – T.: IQTISOD-MOLIYA, 2013

xarajatlar moddalarini to'lash majburiyatlarini olishda Moliya Vazirligining ruxsati talab etiladi. Yaponiya banki byudjet vazirliklarining mablag'larining ishlatilishini va ularning mavjud limitlarini nazorat qiladi. Hukumatning barcha davlat mablag'lari Yaponiya bankining yig'ma hisobraqamida to'planadi.

Mamlakatda ikkita asosiy axborot tizimi mavjud. Bunda byudjetni tayyorlash, uni ijro etish, byudjet hujjatlarini nashr qilish va buxgalteriya hisobi amalga oshiriladi. Umumiy axborotni tayyorlash muddati hisobotning murakkabligiga bog'liq. Kassa operatsiyalari bo'yicha umumiy axborot har kuni tayyorlanadi, tarmoq vazirliklaridan esa kengaytirilgan axborotni olish mumkin.

Turkiyada davlat moliyasi va iqtisodiy taraqqiyot masalalari bilan bir necha vazirliklar shug'ullanadi. Davlat rejalashtirish vazirligi davlatning investitsiya dasturi rejalarini tuzish va markazlashgan mablag'larni baholash masalalariga mas'uldir. Turkiya Moliya vazirligining asosiy vazifalari moliya, byudjet va soliq siyosatini amalga oshirishdir. Shuningdek, davlatning iqtisodiy va ijtimoiy vazifalarini amalga oshirish maqsad qilib qo'yildi. Bunda boshqaruv, audit, «byudjet tiniqligi»ni ta'minlash zarur.

Turkiya Moliya vazirligining asosiy funksiyalariga quyidagilar kiritildi:

- davlat moliyasining hisobini yuritish;
- davlat byudjetini tuzish;
- byudjet siyosatini shakllantirish;
- davlat mulkini boshqarish;
- daromadlarni to'liqligini ta'minlash.

Davlat byudjeti siyosatini yuritishda Turkiya Moliya vazirligi xalqaro tajribalarni amaliyotda keng miqyosda qo'llaydi. Xalqaro moliya tashkilotlari bilan hamkorlikni rivojlantiradi. Moliya sohasidagi vaziyat chuqur

tahlil qilinadi hamda ilmiy izlanishlar amalga oshiriladi. Turkiyaning byudjet amaliyotida o'rta muddatli byudjet uslubi ko'llaniladi. Bunda tuzilgan byudjetni birinchi yilining parametrlari tasdiqdan o'tadi va byudjet g'aznachilik usulida ijro qilinadi. Keyingi ikki yilgi taqdim etilgan hisob-kitoblar prognoz tariqasida qabul qilinadi, tasdiqlangunga qadar 40 % gacha o'zgarishi mumkin. Yuqorida aytib o'tganimizdek, Turkiya Moliya vazirligi faoliyatida islohotlar davom etmoqda, bu borada e'tibor «maqsadli dasturga qaratilgan byudjetlashtirish» ni joriy qilish ustida izchil ishlar olib borilmoqda.

Turkiya davlati qadimdan yaratilgan va faoliyat yuritib kelayotgan g'aznachilik tizimiga ega. Hozirgi kunda mazkur tizimda zamon talablariga ko'ra islohotlar o'tkazilmoqda va davlat byudjetini boshqarish rivojlantirilmoqda. Turkiyada «5018 - Buxgalteriya hisobini yuritish va nazorat Qonuni» va «4749 - Davlat moliyasi va qarzlari haqida Qonuni»ning qabul qilinishi Turkiya davlat byudjeti g'azna ijrosini yangi bosqichga ko'tarilishini ta'minladi²⁷. Buxgalteriya hisobini yuritishning samarasini oshirish maqsadida vazirlik qoshida «5018 - Buxgalteriya hisobini yuritish va nazorat Qonuni» ijrosi doirasida Standartlashtirish Kengashi tuzildi. Barcha buxgalteriya hisobini yuritishni takomillashtirish masalalarini hal qilish Standartlashtirish Kengashiga yuklatildi.

Turkiya G'aznachilik Qo'mitasi Moliya vazirligi bilan birga faoliyat yuritadi. Byudjetning xarajatlar qismining ijrosi, G'aznachilik Yagona hisobvarag'i yuritilishi, davlat mablag'lari maqsadli ijrosi va o'z vaqtida amalga oshiriladigan moliyaviy nazorati Turkiya G'aznachilik Qo'mitasi funksiyalariga kiradi. Davlatdan mablag' oladigan byudjet tashkilotlarining 80 %i Turkiya G'aznachilik Qo'mitasi tomonidan moliyalashtiriladi. «4749 - Davlat moliyasi va qarzlari haqida Qonuni»ga muvofiq, davlat

²⁷ 5018 - Sayli Katta Mali yonotini va control Kanuni. Agustos. 2007. Ankar.

byudjetinig xarajatlari ijrosi va davlat qarzlari boshqaruvchi tashkilot – (Xazinas Mustasharlik) Turkiya G'aznachilik Qo'mitasidir. Mazkur tashkilot davlat byudjetiga tushadigan barcha mablag'larni G'aznachilikning yagona hisobvarag'iga yig'adi va byudjetning hamma xarajatlarini shu yagona hisobvaraqdan amalga oshiriladi. Buning uchun Turkiya G'aznachilik Qo'mitasi oyma-oy amalga oshiradigan rejani qabul qiladi.

Turkiya G'aznachilik Qo'mitasining asosiy vazifasi davlat xarajatlari, davlat qarzlari bilan bog'liq byudjet xarajatlarini uzluksiz mablag'lar bilan ta'minlashdir. Buning uchun Turkiya G'aznachilik Qo'mitasining axborot tizimi byudjetni tayyorlash, byudjetga tushgan mablag'lar hisobini qayd etish, xarajatlar qismining ijrosi borasidagi barcha masalalar bo'yicha tarmoqlar departamenti bilan aloqada faoliyat yuritadi. Davlat moliya tizimini birlashtirish, moliyaviy aktivlar va kutilayotgan to'lovlar yig'ma hisobot ma'lumotlarini tezkor olishni ta'minlaydi.

Xorij tajribalari shuni ko'rsatadiki, g'aznachilikning hududiy bo'linishi har bir davlatning ma'muriy bo'linishidan kelib chiqqan holda ishlab chiqilgan. Shunday qilib, chet mamlakatlar davlat byudjetlari ijrosining mavjud g'aznachilik tizimlarining tahlili ancha samarali faoliyat ko'rsatayotgan ko'plab turli tizimlarning mavjudligini ko'rsatmoqda. Ular nafaqat nomi bilan (departament yoki sekretariat), balki bo'ysunish tuzilmasi va ularga yuklatilgan funksiyalar bo'yicha ham bir-biridan farq qiladi. Ayrim g'aznachiliklar Moliya vazirligi tarkibiga kiradi (Yaponiya), boshqalari Moliya vazirligi huquqida faoliyat ko'rsatadi (AQSh), uchinchi turdagilar esa moliya vazirliklari bilan yoki boshqa muassasalar bilan parallel ravishda faoliyat ko'rsatib, bir-birini o'zaro to'ldiradi yoki u yoki bu funksiyani bajarish uchun raqobatlashadi.

Davlat byudjeti g'azna ijrosining joriy qilinishi byudjet mablag'larining maqsadli va samarali ishlatilishiga hamda to'lov intizomini mustahkamlashga

va natijada debitor va kreditor qarzdorliklarni keskin qisqartirish, ya'ni davlat byudjeti ijrosi jarayonini jahon andozalariga javob beradigan yangi sifat pog'onasiga chiqarishdir. Rivojlangan mamlakatlarda davlat byudjetining g'aznachilik ijrosida narx-navo monitoringiga alohida e'tibor beriladi. Masalan, Janubiy Koreya byudjet tashkilotlariga mahsulot yetkazib beruvchilarning reyestri joriy etilgan bo'lib unga sinovdan o'tgan va barcha talablarga javob beradigan mahsulot yetkazib beruvchilar kiritiladi. Ushbu ta'minotchilar byudjet mablag'lari oluvchilar bilan to'g'ridan to'g'ri mahsulot (ish xizmat) yetkazib berish bo'yicha shartnoma tuzishlari mumkin.

Janubiy Koreya byudjet mablag'lari samaradorligini oshirishga qaratilgan davlat siyosatining asosida markazlashmagan xaridlar sonini qisqartirishga yo'naltirilgan, yani mahsulotni tanlash byudjet mablag'lari oluvchilar tomonidan amalga oshirilib, to'lovlar esa markazlashtirilgan holda g'aznachilik organlari ijro etiladi. Bu usul (prokyurementa) usuli deb ataladi.

Ushbu usulning mohiyati quyidagilardan iborat. Hozir Janubiy Koreyada ixtisoslashgan tashkilot-Markazlashtirilgan davlat xaridlari agentligi tashkil etilgan va uning asosiy vazifasi davlat byudjeti mablag'lari hisobiga davlat sektori ehtiyojlari uchun mahsulot xarid etish hisoblanadi. Ushbu agentlikning asosini byudjet mablag'lari oluvchilar va mahsulot yetkazib beruvchilar to'g'risida ma'lumot to'plagan elektron baza hisoblanadi. Unga mahsulot yetkazib beruvchi firmalar to'g'risida barcha ma'lumotlar kiritilgan bo'lib bu o'z navbatida byudjet mablag'laridan foydalanish jarayonini doimiy nazorat qilish imkoniyatini beradi. Ushbu elektron bazaga 30 mingdan ortiq davlat tashkilotlari va 110 mingdan ortiq mahsulot yetkazib beruvchi tijorat tashkilotlari to'g'risida ma'lumotlar kiritilgan.

Ushbu elektron sistema on-line tizimida internet orqali ishlaydi va 200 ga yaqin belgilangan hujjat asosida elektron imzo orqali to'lov jarayonini amalga oshirish imkoniyatini beradi. Elektron sistema orqali tender va

konkyerslar amalga oshirilishi hamda uning ishtirokchilariga tegishli ma'lumotlar yetkazib berilishi mumkin. Bu o'z navbatida "bitta dayeraza" orqali xaridlarni amalga oshirish, tanlov muddatlarini qisqartirish, hujjatlar sonini kamaytirish va davlat ehtiyojlari uchun qilinayotgan xaridorlarni oshkoraligini ta'minlaydi hamda tadbirkorlarga teng imkoniyat yaratadi.

1-jadval.

G'aznachilik tizimida byudjet jarayonlarini amalga oshirilishi⁷³

Xarajatlar aylanish davri	Byudjet jarayonlarini amalga oshirilishi	
	Bank tizimidagi holat	G'azna tizimidagi holat
Ajratmalar	Byudjet boshqarmalari-hududiy moliya organlari	Byudjet boshqarmalari-hududiy moliya organlari
Taqsimlash (meta-yoyilma)	Byudjet boshqarmalari-hududiy moliya organlari	Byudjet boshqarmalari-hududiy moliya organlari
Byudjetni yil ichida qayta ko'rib chiqish	Byudjet boshqarmalari-hududiy moliya organlari	Byudjet boshqarmalari-hududiy moliya organlari
Majburiyatlar (shartnoma, buyurtma)	Byudjet tashkilotlari buxgalteriya bilan birgalikda kreditor qarzlari va haqiqiy xarajatlardan foydalanadigan majburiyatlar hisobotlarda ko'rsatilmaydi	Byudjet tashkilotlari buxgalteriya bilan birgalikda g'aznachilikda ro'yxatdan o'tkazish kerak. A. har oylik hisobot
Verifikatsiyalash (yetkazib berish)	Byudjet tashkilotlari buxgalteriya bilan birgalikda choraklik hisobotlar	Byudjet tashkilotlari buxgalteriya bilan birgalikda. G'aznachilikda ro'yxatdan o'tkaziladi. Mumkin bo'lgan ro'yxatga olish rejimlari: majburiyatlar nisbatan. V. har oylik hisobot
Kassa limitlari (masalan, yo'riqnomas/yertifikatlar)		G'azna har oylik/har kunlik hisobotlar
To'lov xabarommalari		G'azna va byudjet tashkilotlari buxgalteriya bilan birgalikda har oylik / har kunlik hisobotlar
To'lovlar (bankka jo'natiladigan xarajatlarni amalga oshirish ruxsatnomalari)	Banklar: kassa balansi: har kunlik hisobot Byudjet tasnifi-tarmoq-paragraf. har oylik hisobot	G'aznachilikda har oylik/har kunlik hisobotlar Byudjetdan mablag' oluvchi tashkilotlar (xabarot g'aznaga elektron yo'l bilan uzatiladi) D. har oylik/har kunlik hisobotlar. Kassa balanslari haqida kunlik hisobotlar

⁷³ Колесов А.С. Бюджетный процесс: сущность и совершенствование // Финансы. 2010. №11. С. 8.

Xorijiy mamlakatlar G'aznachilik bo'yicha o'tkazilgan taqqoslashdan ko'rinib turibdiki, byudjetning banklar orqali ijrosi sharoitida byudjet mablag'larining bosh taqsimlovchisi – Moliya Vazirligining byudjet mablag'larining tezkorligi ta'minlashda, davlat byudjetining daromad qismiga tushadigan mablag'larining kuzatishda ham, byudjet oluvchi tashkilotlarga mablag'larni taqsimlab yetkazish borasida ham funksiyalari chegaralangan edi. Byudjet ijrosining g'azna tizimida bosh taqsimlovchisi barcha mablag'larni Yagona g'azna hisobvarag'iga tushgan vaqtdan mablag' oluvchiga bu summa to'langunga qadar shafolligini ta'minlash imkonini bu tizim kengaytiradi. Barcha mablag'larining Yagona g'azna hisobvarag'iga tushishini tartibga solib turadi, ulardan vaqt tejash bo'yicha foydalanishning eng qulay variantini tanlaydi. Buning hisobiga Davlat byudjeti ijrosi samaradorligini keskin oshiradi.

Buni o'zlashtirish uchun shuni nazarda tutish kerakki, byudjetning g'aznachilik ijrosida turli malakaga ega, davlat boshqaruvi va mahalliy boshqaruv tizimlarining turli pog'onalarida ishlayotgan mutaxassislar faol qatnashadi. Davlat byudjetining g'aznachilik ijrosiga doir asosiy tamoyillar, byudjet ijrosi bilan bog'liq jarayonlarni va harakatlarda shu tizim qatnashchilari tamoyillarga rioya qilishni o'zaro kelishib olinmagunga qadar, tizim faoliyatining samarasi yuqori bo'la olmaydi. Shu nuqtayi nazardan bu tizimga umumiy va tushunarli yagona tamoyillar joriy qilinmasa turli muammolarni olib kelishi mumkin. Bu vaziyatda byudjetning g'azna ijrosida quyidagi tamoyillar keltiriladi:

1. Byudjetning g'aznachilik ijrosiga doir eng muhim tamoyil – daromadlar va harajatlar Yagona kassadan amalga oshirilishi. Bunda byudjet taqchiligini yopish uchun byudjet tushumlari va byudjetning barcha daromadlari Yagona G'aznachilik hisobidan amalga oshiriladi.

2. Ikkinchi muhim tamoyil – Davlat byudjeti ijrosining hisoboti va buxgalteriya hisobini umumiy (yagona) tasnifga asoslangan tizimini yaratilishi. Bu tamoyil davlat byudjeti g'aznachilik ijrosi tizimini o'zida mujassamlashtirgan hisobotlar va shu jarayonga tegishli barcha standartlarni joriy qilinishini bildiradi. Bunga davlat byudjeti ijrosi bo'yicha hisob va hisobotlar, davlatning byudjetdan tashqari maqsadli fondlari, uzoq muddatli dasturlari, byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari jalb qilingan mablag'lari kiradi. Bu borada tashkilotlarning yagona buxgalteriya hisobi standartlari va hisobotlari faqatgina O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G'aznachiligida emas balki byudjet tashkilotlarida ham yagona byudjet tasnifi, buxgalteriya hisobi plan schyotlari va buxgalteriya hisobi hujjatlari bilan amalga oshirilishi ko'zda tutiladi. Bu tamoyil g'aznachilik organlari va byudjet tashkilotlaridan tashqari, yagona tasnifga asoslangan hisob va buxgalteriya hisobi tizimi soliq va bojxona organlaridan tushadigan davlat byudjeti daromadlari, byudjetdan tashqari fondlarning daromadlariga tushadigan mablag'lar, daromadlarni maxsus yig'uvchilarga hamda davlatning maqsadli jamg'armalarini taqsimlovchilarga qo'llaniladi.

3. Byudjet ijrosining banklar oraqali amalga oshiriluvchi kassali ijrosidan farqli ravishda g'aznachilik tizimida byudjet ijrosida tushumlarning Yagona g'azna hisobraqamiga kelib tushishidan oxirgi pul mablag'larni oluvchiga yetib borunguna qadar kuchli moliyaviy nazorat qilinishi ta'minlanadi. Bu "tiniqlik" tamoyilini amalga oshirish imkonini yaratadi. Jamiyatni demokratiyalashtirish va fuqarolik jamiyati taraqqiyoti natijasida, siyosiy partiyalar, turli harakatlar va nodavlat tashkilotlari davlat byudjetini rejalashtirish jarayonida bir-birlari bilan muhokama qilishi va dolzarb yo'nalishlarni aniqlash jarayonida mazkur tamoyildan foydalanishlari taraqqiy etgan davlatlarda tabiiy hol. O'zbekiston Respublikasida "tiniqlik" tamoyilini amalga oshirish byudjet jarayoni uchun asos bo'lib, qolavyersa,

davlat byudjeti mablag'larining samaradorligi oshishiga hizmat qilish imkonini beradi. Shu bilan birga, shuni e'tiborga olish kerakki, alohida ekspertylar va xalqaro tashkilotlar "tiniqlik" tamoyili ma'nosida Davlat byudjeti ijrosini boshqa davlatlar byudjet ijrosi bilan solishtirishga urinib, haqqoniylikka yerishadi.

O'zbekistonning iqtisodiy islohotlari "shok tyerapiyani" o'zida mujassamlashtirmagan, islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirilib, oldingi bosqichning samarali amalga oshirilishiga qarab, aholini maksimal ijtimoiy himoyalagan holda amalga oshirishi tamoyili asosida o'zgarishlar bo'lmoqda. Lekin, rivojlangan va qo'shni davlatlarda amalga oshirilayotgan islohotlar va byudjet bilan bog'liq hal qilinayotgan masalalar, bizning mamlakatimizdagi Davlat byudjeti maqsadlaridan sezilarli farq qilinishini inobatga olishimiz kerak. Hattoki, yerkin va dekmokratik hisoblangan davlatlarda davlat byudjetining ba'zi "*backdoor Spending*"⁷⁴ deb nomlangan xarajatlari mavjudki, ularning maqsad va mohiyatining maxfiyligi hech kimda qiziqish va xalqaro tashkilotlarda va "malakali ekspertylar" doiralarida e'tiroz va yoki tushunmovchilik uyg'otmaydi.

2. AQSh G'aznachilik departamenti faoliyati

AQShda G'aznachilik to'g'ridan to'g'ri Prezidentga bo'ysunadi va keng doiradagi iqtisodiy va moliyaviy funksiyalarni bajaradi. Byudjet jarayonida byudjetni tayyorlashga javob beradigan Ma'muriy-byudjet boshqarmasi, auditga va nazoratga, hisob-kitob ishlariga javob beradigan Bosh byudjet-nazorat boshqarmasi kabi muassasalar qatnashadi, Soliq boshqarmasi va Bojxona boshqarmasi G'aznachilikning bir qismi hisoblanadi.

⁷⁴ Allen Schick, Robert Keith, Edward Davis. Manual on the Federal Budget Process. CRS Report for the Congress. 1991. P.115

G'aznachilik barcha tushumlarni va to'lovlarni Nyu-Yorkdagi Federal rezerv bankida o'zining bosh hisobraqami orqali nazorat qiladi. G'aznachilik barcha soliqlarni va boj to'lovlarni yig'adi, markazlashgan holda barcha yig'implarning yig'ilishini va ba'zi muassasalarga xizmatlar ko'rsatishni ta'minlaydi. Tushumlarni yig'ishda bank tizimidan foydalaniladi.

G'aznachilik departamenti kompaniyalarning likvidiligi uchun javobgardir. G'aznachi kassa aylanmasini nazorat qilib turib ushbu informatsiya orqali kapital o'sishini ta'minlashi kerak.

Shuningdek departament investitsiyalarga yo'naltirilgan aktivlarni hiximoya qilishi kerak.⁷³

Tarmoq departamentlari mablag'larning to'g'ri va samarali ishlatilishi bo'yicha nazoratni amalga oshiradi. Barcha xarajatlar tasdiqlangan byudjet parametrlari doirasida byudjetdan mablag' oluvchilarning so'rovi asosida G'aznachilik tomonidan to'lanadi, bunda cheklardan va elektron pul o'tkazish vositalaridan foylaniladi.

Byudjetdan ajratilgan mablag'lar tarkibi ham G'aznachilik tomonidan, ham Ma'muriy-byudjet boshqarmasi tomonidan nazorat qilinadi. Shuningdek, AQShda G'aznachilik boshqa mamlakatlardagi kabi davlat qimmatli qog'ozlarini chiqarishni va hisobini nazorat qiladi hamda ularning to'lov muddatlarini belgilaydi va auksionlarda ularni joylashtirishni nazorat qiladi. Shu bilan birga, G'aznachilik davlat qimmatli qog'ozlarining ikkilamchi bozori qoidalarini belgilaydi, G'aznachilik qisqa muddatli kassa talablarini qoplash uchun doimiy haftalik qimmatli qog'ozlarni chiqaradi.

Shuningdek, AQSh g'aznachilik departamenti kompaniyalar o'z biznes operatsiyalarini amalga oshirishi uchun kassa mablag'lari yetarliligini

kafolatlaydi. Bundan tashqari, AQSh g'aznachiligi quyidagi sohalarda o'z vazifasini bajaradi (3-rasm):

1. Pul mablag'lari harakatining prognozi
2. Aylanma kapitalni boshqarish
3. Naqd pul aylanmasini boshqarish
4. Investitsiyalarni boshqarish
5. G'aznachilik riskini boshqarish
6. Boshqaruv borasida yo'riqnoma ishlab chiqish
7. Banklar bilan aloqa o'rnatish
8. Kredit taqdim etish va h.k.⁷⁴

G'aznachilik buxgalteriya hisob-kitobiga javob beradi, oylik va yillik moliya hisobotlarini tayyorlash uchun ma'lumotlar yig'adi va muassasalar uchun me'yoriy hujjatlar tayyorlaydi. Ichki nazorat va audit funksiyalarini tarmoq departamentlaridagi bosh inspektorlar bajaradilar. Federal hukumat federal mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan mahalliy dasturlar bo'yicha tekshiruvni amalga oshiradi. AQShda G'aznachilik va Byudjet departamentlari faoliyati aniq muvofiqlashtirilgan. G'aznachilik byudjet tushumlari to'g'risida hujjatlarni tayyorlaydi va makroiqtisodiy asoslarni ishlab chiqishda qatnashadi. Ma'muriy-byudjet boshqarmasi Prezident Kongressiga taqdim qilinadigan xarajatlar smetasini tayyorlaydi, shuningdek, turli darajadagi byudjetlarni umumlashtiradi. AQSh Senat Kongressining qaroriga muvofiq, g'aznachilik moliyani boshqaruvchi doimiy organ hisoblanadi. Uning barcha vazifalarini quyidagi organlar bajaradi. G'aznachilik sekretarlari - bosh idora, kontrolyer, auditor, g'aznachilik inspektori va g'aznachilik sekretariat yordamchisi. G'aznachilik sekretari lavozimiga birinchi bo'lib A.Gaminton tayinlangan bo'lib, u 1789-yil 11-

⁷³ TREASURY MANAGEMENT The Practitioner's Guide Steven M. Bragg John Wiley & Sons, Inc. 2010.

⁷⁴ TREASURY MANAGEMENT The Practitioner's Guide Steven M. Bragg John Wiley & Sons, Inc. 2010 y.

sentyabrdan 1795-yilgacha ushbu vazifani bajardi. O'n yillar mobaynida g'aznachilik funksiyasi kengaytib va murakkablashib bordi. Bugungi kunda G'aznachilik AQShda hisob siyosati, pul belgilarini yaratish, iqtisodiy siyosat loyihalarini ishlab chiqiruvchi yagona muassasasidir. AQShda g'aznachilik uchta asosiy funksiyani bajaradi:

1. Mamlakat Prezidentining ichki va tashqi moliya siyosatini ishlab chiqish, soliq siyosatini yuritish va davlat qarzlarini boshqarish bo'yicha asosiy iqtisodiy maslahatchisidir.

2. G'aznachilik davlatga moliya xizmati ko'rsatish bo'yicha funksiyalarni bajaradi:

- davlat pul mablag'larini hisobga olish;
- omonat obligatsiyalar va boshqa qimmatli qog'ozlarni chiqarish;
- soliq to'lovlari va bojxona bojlarini yig'ish;
- milliy banklar faoliyatini nazorat qilish;
- tangalar zarb qilish, qog'oz pullar va pochta markalari chiqarish.

3. Qonunni ijro etuvchi tashkilotchisi sifatida g'aznachilik Prezident, Vitse prezident ularning oilasi, ushbu lavozimga nomzodlar xavfsizligini ta'minlaydi. U firibgarlar, kontrabandist, butlegerlar, davlat chek va qimmatbaho qog'ozlarini qalbakilashtirgan shaxslarni qidirish, jazolash, o'q otar qurollar savdosini nazorat qilish va qonun nazorati bo'yicha kadrlar tayyorlovchi 60 dan ortiq federal tashkilotlarni nazorat qiladi. Yuqoridagilarga qo'shimcha ravishda g'aznachilik AQSh hukumatining tashqi aloqalar bo'yicha vakilidir. AQSh tomonidan XVF, XTTB, Amerika taraqqiyot bankining boshqaruvchisidir. Shuningdek, AQSh G'aznachiligi ko'p sonli qo'mita va uyushma, sug'urta fondining a'zosisdir.

G'aznachilik milliy omonat muassasalari faoliyatini nazorat qiladi, ularga litsenziyalar beradi va omonat xolding kompaniyalarini faoliyatini

nazorat qiladi. Xolding – aktsiyadorlik kompaniyasi hisoblanadi, o'z mablag'ini boshqa kompaniyalar nazorat paketini sotib olishga sarflaydi va ularni nazorat qiladi.

G'aznachilik Kongressga mamlakatning moliyaviy holati bo'yicha yillik hisobot tayyorlaydi va taqdim etadi. G'aznachilik tomonidan doimiy nashr etiladigan hisobotlar g'aznachilikning kunlik hisoboti, AQShning ichki qarzi bo'yicha oylik hisobot, AQShning daromad va xarajatlari bo'yicha oylik hisobot va muomaladagi pul mablag'lari bo'yicha oylik hisobotni o'z ichiga oladi. Shuningdek g'aznachilik oylik byudjetni ham chop etadi. Oylik byudjetga quyidagi ma'humotlar beriladi:

- ✓ Federal hukumatning moliyaviy operatsiyalari;
- ✓ Federal hukumatning pul majburiyatlari;
- ✓ G'aznachilik hisobvarag'idagi federal va qarz mablag'lari statistikasi;
- ✓ davlat qarzlarini moliyalashtirish;
- ✓ davlat omonat obligatsiyalari;
- ✓ davlat qimmatli qog'ozlarining bozor kotirovkasi;
- ✓ davlat qimmatli qog'ozlarning egalik tarkibi;
- ✓ tijorat banklardagi g'aznachilik mulki tarkibi;
- ✓ uzoq muddatli obligatsiyalarining daromadlilik darajasi;
- ✓ xalqaro moliyaviy statistika;
- ✓ kapital harakatlar statistikasi.
- ✓ valyuta rezervlari;
- ✓ davlat agentliklari va fondlarining moliyaviy operatsiyalari.

AQSh G'aznachiligi Nyu-Yorkdagi Federal jamg'arma bankidagi o'zining yagona hisob raqami bo'yicha barcha tushumlarni va to'lovlarni nazorat qiladi hamda hukumatning bankdagi hisob raqamlarini nazorat qiladi. G'aznachilik tushumlarini yig'ish uchun bank tizimidan foydalanadi.

G'aznachilik 4-6 oyga kunlik taqsimoti bilan, o'zgaruvchan moliyaviy grafikni tayyorlaydi va uni har oyda yangilaydi.

AQSh G'aznachiligi o'z vakolatlari doirasida:

- davlat qimmatli qog'ozlarini chiqarishni nazorat qiladi va hajmi, muddatlari va shtaklarda joylashtirish bilan bog'liq masalalarni hal qiladi;
- qimmatli qog'ozlarining ikkilamchi bozori uchun tartib-qoidalarni belgilaydi;
- harcha soliq va bojxona bojlarini yig'adi va ayrim muassasalar uchun foydalanganlik va xizmatlar uchun to'lovlarni markazlashgan tarzda yig'ishni ta'minlaydi.
- xarajatlarga byudjet birligi talabnomasi bo'yicha byudjet ajratmalari doirasida amalga oshiriladi. Ajratmalar tuzilmasi G'aznachilik va Ma'muriy-byudjet boshqarmasi tomonidan nazorat qilinadi;
- buxgalteriya hisob-kitobida tashkilotlarga yo'riqnomalarni tayyorlash, ularning talabnomalarini olish, har oylik hisobotlarni va yillik moliyaviy qaydnomalarni tayyorlash uchun javob beradi.

Dunyoning rivojlangan kapitalistik davlati – AQShda davlat byudjetini tayyorlash va ijrosini tashkil etilishiga mamlakat prezidentining Ma'muriyatiga kiruvchi Byudjet Boshqaruvi Idorasi (**Office of Management and Budget**) (BBI) javob beradi. AQSh Kongressi tomonidan ajratmalar xarajatlari haqidagi qarorlar Prezident ma'muriyatidagi tarmoqlar departamentlari orqali nazorat qilinadi.

Nodavlat moliyaviy nazorati ichki (byudjet tashkiloti, g'aznachilik, firma, korporativ) va tashqi (auditorlik) nazoratlariga bo'linadi. Nazoratning davlat va nodavlat turlari o'tkazish usullariga ko'ra o'xshash bo'lishi bilan birgalikda oxirgi maqsadlari bo'yicha bir-biridan keskin farq qiladi. Nodavlat moliyaviy nazoratining asosiy maqsadi esa – xo'jalik subyektlari tomonidan davlat hisobiga soliqlar va boshqa iqtisodiy agentlarga qilinadigan xarajatlarni minimallashtirish hisobiga qo'yilgan kapitallar hisobiga foyda normasini oshirish hisoblanadi.

AQSh g'aznachiligi (Treasury Department) hamma davlat tushumlari va to'lovlar tizimi ustidan nazoratni amalga oshiradi. G'aznachilik tarkibiga

Soliq boshqaruvi va Bojxona boshqaruvi kiradi. Shu bo'linmalar orqali G'aznachilik, hamma soliq va bojxona yig'imlari va davlat bojlari hamda ayrim muassasalar xizmatlari evaziga tushumlarni yig'ib oladi. G'aznachilikning bosh hisobraqami Federal rezerv tizimida (AQSh Markaziy bankida) yuritiladi. Shu bilan birga g'aznachilik hukumat hisobraqamini nazorat qiladi. Daromadlar va tushumlar yig'imi bank tizimi orqali amalga oshiriladi.

Davlat mablag'lari xarajatini hisobi va auditini Bosh Nazoratchi boshchiligidagi Bosh Hisob Boshqarmasi (BHB) (**Genyeral Accounting Office**) ta'minlaydi. Byudjet ijrosi to'g'risidagi hisobot ma'lumotlari va prognozi Internet tizimida AQSh G'aznachiligining saytida chop etiladi. Chop etilgan ma'lumotlarning maxsus bo'limi kassa operatsiyalari va majburiyatlarni bajarish operatsiyalariga bag'ishlangan. Kongressning taqdimotiga va Prezident tasdiqlagan ajratmalarga asoslangan ravishda byudjet mablag'larini oluvchilar G'aznachilikka rasmiy talabnoma taqdim qilishadi. G'aznachilik departamentlarga ajratilgan ulushni Byudjet Boshqaruvi Idorasi bilan birgalikda nazorat qiladi. Shu bilan birga, BBI departamentlar xarajatlari tarkibiga umumiy holda javob beradi.

Rasmiy to'lov talabnomalari va to'lov hujjatlariga asosan g'azna taqdim qilingan talabnomalarni to'lab beradi. Odatda to'lov vositalari sifatida cheklar ishlatiladi. Lekin oxirgi yillarda ularning o'rni elektron to'lovlar egallamoqda. Quyidagi jadvalda AQSh davlat moliya boshqarmasi tizimi byudjet jarayoni qatnashchilari javobgarligi va majburiyatlari ko'rsatilgan. AQShda davlat byudjeti ijrosi G'aznachilik va Byudjet Boshqaruvi Idorasi bilan izchil hamkorlikka asoslangan holda amalga oshiriladi.

3-jadval

AQSh davlat moliyasi boshqarmasining qatnashchilari⁷⁷

	Byudjet ijrosi va hisobati	Auditor bahosi	Moliya boshqaruvi tizimi
Kongress	Qo'shimcha, muddati uzaytirilgan, bekor qilingan xarajatlar va qayta dasturlangan xarajatlar to'g'risidagi qonun. Dasturlar monitoringi.	Moliyaviy hisobotlarga ko'ringanlarni aniqlash. Nazorat o'tkazilishi. GUBU(rus) va boshqalarda audit va ko'rib chiqishlar talabnomasi.	Ajratilgan vositalarga hisobot tarkibini tuzish. Moliya va boshqaruvi vositalari to'g'risidagi qonunni qabul qilish.
Byudjet Boshqarmasi Idorasi (BBI)	Byudjet vakolatini taqsimlash. Muddati uzaytirilgan va bekor qilinganlar bo'yicha takliflar tayyorlash. Taklif qilingan qo'shimcha xarajatlarni qayta ishlash. Agentlik faoliyati natijalarini kuzatish. Hisobotlarni kamchiliklarini qayta ishlash. Xarajatlar istiqbolini hisoblash.	Byudjet inspektorlari tomonidan nazorat. Agentlikning baholanishi.	Agentlikning ma'muriy vositalar nazorati tizimining ta'kidlanishi. Moliyaviy menejmentning sarif bo'yicha joriy mas'uliyatlarini aytishini ishlab chiqish.
Departamentlar Agentliklar	Byudjet ijrosi. Ijro monitoringi. Markaziy agentlikning hisoboti. Markaziy agentliklarga hisobotlar. Kundalik operatsiyalar boshqaruvi.	Ichki audit va baholashni o'tkazilishi. Ijro organlari va Kongress talabnomalariga javoblar tayyorlash.	Moliyaviy boshqaruvi tizimini ishlab chiqish va joriy qilish. Ichki va tashqi maqsadlar uchun moliyaviy hisobotlarni tayyorlash.
G'aznachilik	Hukumat bankiri. Kassa ijrosi va majburiyatlarini boshqarish. Mablag'lar boshqaruvi amalga oshirish. Agentlikning xarajatlarini ulaning xarajat huquqlari bilan taqqoslash.	O'tqazmaslik.	Umumdavlat hisob tizimini qo'llab-quvatlash. Umumdavlat moliyaviy hisobotini tayyorlash.
BHB	Hisobot Mablag'lar xarajatlarini ushlab qolinishi va bu haqida hisobot berish.	Federal programmalarni va operatsiyalarini ko'rinishi. Davlat korporatsiyalarining moliyaviy hisoboti auditi va Kongressning ishga dor faolligi auditi.	Hisob tamoyillari va standartlari farmoyishi. Agentlikning uch-yot sistemalarini ta'kidlanishi. Federal fiskal, byudjet programmalarga tegishli bo'lgan standartlar ishlovining sharoti.

Byudjet Boshqarmasi Idorasi hisobot yilidagi Byudjet ijrosi qonuniga asosan Prezident ma'muriyatining turli departamentlararo xarajatlar smetasi, shuningdek xarajatlar hisobi taqsimlanishini amalga oshiradi. G'aznachilik makroiqtisodiy holat istiqbollarning belgilanganligiga asosan, davlat g'aznachiligiga daromadlar tushumining hisobini ta'minlaydi. G'aznachilik xarajatlar oqimini hamda daromad tushumlari oqimini ta'minlaydi. Shu maqsadda G'aznachilik Departamenti va tarmoqlar departamentlari orasida doimiy maslahatlar olib boriladi. Tushumlar bilan belgilangan xarajatlar qoplanmagan taqdirda AQSh G'aznachiligi, unga berilgan vakolatdan foydalanib, yangi qarz majburiyatlarini chiqarishni va hisobini tashkil etadi.

1) Kongress, BBI, G'aznachilik Departamenti va BHB xarajatlar siyosati uchun umumdavlat oldida javobgardir. Shuningdek agentlik o'zining moliyaviy resurslarini boshqaruvida ham javobgar hisoblanadi.

2) Kongress Federal dasturlari nazoratini olib boradi va tez-tez BHB va boshqalardan baholashni talab qiladi.

3) BBI agentliklararo mablag'larni taqsimlaydi, xarajatlar va faoliyat natijalarini kuzatadi. Moliyaviy menejment bo'yicha turli xil yo'riqnomalarni chiqaradi. Agentliklar xarajatlar rejalarni ishlab chiqadi va o'zlarining resurslarini boshqaradi. Ular o'zlarining moliyaviy operatsiyalari bo'yicha hisobotlar tayyorlashadi va ichki nazorat tizimini me'yorda saqlaydilar.

4) Agentliklar o'zlarining xarajatlari yuzasidan amalga oshirilgan operatsiyalar bo'yicha hisobot tayyorlab, ichki nazorat tizimini me'yorida saqlaydilar.

5) G'aznachilik Departamenti markaziy ajratmalar va schyot fondlari bilan shug'ullanib, majburiyatlari va mavjudligi boshqaruvida javob beradi.

6) BHB federal dasturlarga baho beradi va davlat korporatsiyalari moliyaviy hisoboti auditi o'tkazilib, standart va buxgalteriya hisobi tamoyillari va standartlari o'rnatilib, agentlikning buxgalteriya hisobi

⁷⁷ Allen Schick, Robert Keith, Edward Davis. Manual on the Federal Budget Process. CRS Report for the Congress. 1991.P 172.

sistemasini tasdiqlab beradi. Davlat xarajatlari mablag'larini hisobi va auditi Bosh Nazoratchi boshchiligida ta'minlash Bosh Hisob Boshqarmasi ta'minlaydi.

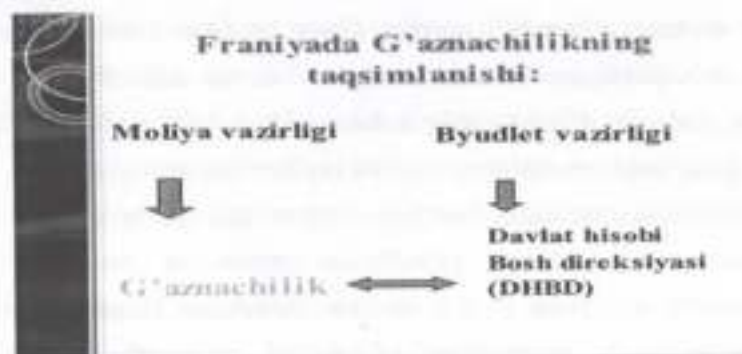
G'aznachilik qimmatli qog'ozlarning (T-Bills-g'aznachilik majburiyat-lari), chiqarilishi va aylanishini to'liq nazoratini ta'minlaydi. Bu yerda davlat majburiyatlari qaysi muddatda chiqarilish hajmi kabi savollar ko'rib chiqiladi. Davlatning uzoq muddatli majburiyatlarini samarali tashkillashtirish, g'aznachilik qimmatli qog'ozlarini ikkilamchi bozorida o'rnatishga yordam beradi.

AQSh Federal hukumati pul mablag'larining barcha kassa oqimlarini G'aznachilikning AQSh Federal Rezerv tizimida ochilgan hisobidan o'tadi. Uning vazifasiga G'aznachilikning hisobini olib borish va elektron to'lov tizimi orqali to'lovlarni o'tkazishni ta'minlash kiradi. Dunyodagi boshqa mamlakatlarning Markaziy banklaridek, Federal rezerv tizimi monetar siyosatni va bank faoliyatini boshqarishni amalga oshiradi hamda iqtisodiy statistikaning olib boradi.

3. Fransiya davlat g'aznasi faoliyatining xususiyatlari

Fransiyada g'aznachilikning tashkil qilinishi XII-XIV asrlarda to'g'ri keladi, shu paytga kelib, birinchi marta davlat puli va qirolning mulki bir-biridan ajratib olindi. Harbiy va yirik kapital chiqimlar katta moliyalashtirishni talab qilganligi sababli tarmoqlangan tizim orqali pulni yig'ish va markazlashtirish ehtiyoji tug'ildi. XX asrda g'azna birligi, ya'ni Markaziy bankda yagona g'azna hisobi tamoyili tarkib topdi, g'aznaning ma'muriy tizimi shakllantirildi, unga davlat hisob-kitobi tarmog'i va pul nazorati byerikdi hamda Moliya vazirligiga bo'ysindirildi.

Fransiyada G'aznachilik funksiyalari Davlat G'aznasi va Davlatning hisob-kitob yuritish bosh dyereksiyasi o'rtasida bo'lingan. Har ikkala tashkilot yuqori tashkilotlarning ikkinchi pog'onasi hisoblanadi: Davlat G'aznasi Moliya Vazirligining, Davlatning hisob-kitob yuritish bosh dyereksiyasi Byudjet vazirligining tarkibiga kiradi.

4-rasm. Fransiya G'aznachiligining organlar o'rtasida taqsimlanishi

Fransiyada barcha moliyaviy resurslar G'aznachilikning yagona hisobraqamida yig'iladi, bu mablag'larning miqdori Markaziy Bankda joylashgan barcha tushumlar va to'lovlar yig'iladigan shu hisobraqam bilan nazorat qilinadi. Davlat G'aznasi quyidagi huquqlarga ega:

- byudjet mablag'lari taqsimlovchilarining taqdim qilgan kirim orderlarini, shartnomalarda belgilangan qarz talabnomalarini ijro qilish uchun qabul qiladi, shuningdek, qarz majburiyatlari bo'yicha naqd pullarni va davlat tashkilotlarining huquqi bo'lgan boshqa shakldagi tushumlarni oladi;
- buyruqqa asosan, kreditorlarning talabi bo'yicha taqdim qilingan hujjatlar asosida xarajatlar to'lovini amalga oshiradi, shuningdek, sud qarorlarini ijro qiladi;
- davlat muassasalarini yoki ularning ishonchli vakillariga qarashli pul mablag'larini va moddiy boyliklarni saqlashni va qo'riqlashni ta'minlaydi;

- naqd pullar bilan amalga oshiriladigan operatsiyalarni bajaradi;
- amalga oshirilgan moliyaviy operatsiyalarni tasdiqlaydigan buxgalteriya hisob-kitobi bo'yicha yuritiladigan hujjatlarni saqlaydi;
- buxgalteriyada ularga yuklatilgan buxgalteriya hisob-kitobini olib boradi.

“Mamlakatda g'aznachilik organlari Davlat byudjetini to'ldirish va ijro qilishni ta'minlaydigan 4000 dan ortiq bo'limlariga ega. G'aznachilik organlari davlatning soliqi va soliqsiz daromadlarini yig'ib oladi va kerakli nazorat ishlaridan keyin davlat mablag'larini sarflanishini amalga oshiradi.

G'aznachilik organlari daromadlar tushumining va Davlat byudjeti xarajatlarining hisob-kitobini yuritadi. Bu vazifa har bir geografik departamentda tayinlangan Bosh g'aznachiga yuklatilgan. Ularning amalga oshirgan moliyaviy operatsiyalari to'g'risidagi ma'lumotlar har kuni G'aznachilikning Markaziy Hisob agentligi Bosh buxgalteriyasida ishlov uchun yig'iladi.

Bundan tashqari, G'aznachilik organlari davlat tashkilotlari bo'lgan ta'lim muassasalari, ijtimoiy ta'minot va boshqaruv organlari hamda ijtimoiy turar joy tashkilotlarining moliyaviy faoliyatini tekshiradi va nazorat qiladi⁷⁹. Bosh G'aznachi joylardagi 27000 muassasalarni nazorat qilishi shart. Davlat buxgalterlari mintaqalar, departamentlar, kommunalar, shuningdek, mahalliy davlat tashkilotlari bo'yicha hisob-kitob yuritadilar.

Davlat buxgalterlari byudjet mablag'lari taqsimlovchilarini moliyaviy maslahatchilaridir.

Byudjetning xarajatlar bo'yicha ijrosi Byudjet direktorati tomonidan nazorat qilinadi. Byudjet direktorati o'z tizimiga qarashli moliyaviy nazoratchilar yordamida mablag'larni xarajat qilish sur'atlarini nazorat qiladi.

⁷⁹ Практика государственного управления во Франции: Государственный казначейство. Сборник документов франко-российского сотрудничества. М., стр. 11.

Xarajatlar juda qattiq nazorat qilinadi: Fransiyadagi G'aznachilik Avstraliyadagi G'aznachilik kabi davlatning ichki va tashqi qarzlarni boshqaradi, yuqorida aytib o'tganimizdek, muomalaga qimmatli qog'ozlarni chiqarishni nazorat qiladi, ularning hajmiga, to'lov muddatiga va tarkibiga bog'liq masalalarni yechadi.

Fransiyada ham davlat moliyasining axborot tizimi samarali faoliyat ko'rsatadi. Mazkur tizimda byudjetni tayyorlash, byudjet hujjatlarini nashr qilish va byudjet ijrosi amalga oshiriladi. Shuningdek, Byudjet direktorati va tarmoq vazirliklarini bog'laydigan boshqa tizimlar ham mavjud. Buxgalteriya yozuvlari (provodkalar) asosida yagona hisobraqamdagi mablag'lar to'g'risida to'liq axborot olish uchun bir kun ketadi, har haftada esa to'liq kengaytirilgan ma'lumotlar olish mumkin.

Davlat moliyasini boshqarish uni hisob-kitobini yuritish va mablag' jalb qilish bilan olib boriladi. U davlat majburiyatlarini boshqaradi, ichki va tashqi mablag'larni jalb qiladi, ularning hisob-kitobini yuritadi va har yilgi davlat qarzlari to'g'risidagi hisobotni tayyorlaydi.

Fransiyada g'aznachilik tizimi 1998-yildan talab darajasida kasb xodimlarini tayyorlashga yo'naltirilgan kadrlarni tayyorlashni modyernizatsiyalash amalga oshirildi. Xodimlar guruhlariga qarab taqsimlandi:

A guruhi: rahbarlik funksiyalarini bajarishga tayyorlanayotgan darajali (litsenziyaga ega) davlat xizmatchilari;

B guruhi: o'rta maxsus ma'lumotga ega, o'rta rahbarlik funksiyalarini bajarishga tayyorlanayotgan davlat xizmatchilari;

S guruhi: maxsus kasb ma'lumoti to'g'risida diplomga ega davlat xizmatchilari.

2-jadval.

Fransiyaning Davlat byudjeti daromadlari va xarajatlari to'g'risida ma'lumot⁷⁹

(mlrd frankda)

Davlat daromadlari	Miqdori	Davlat xarajatlari	Miqdori
Jami tushumlar	1281	Mahalliy hokimiyat organlari byudjeti-ning taqsimlanishi	1194
Davlat byudjeti	870	Kommunal	38.4 %
Mahalliy hokimiyat organlari byudjeti	366	Davlat tashkilotlari	11.9 %
Audio yig'imlar	13	Departamentlar	19.9 %
Ijtimoiy yig'imlar	31	Mintaqalar	6.6 %
		Davlat sog'liqni saqlash muassasalari	23.2%
Davlat xarajatlari	2055	Bosh g'aznachilar	108ta
Joriy xarajatlar	1887	G'aznachilar	3800 ta
Kapital xarajatlar	168	mintaqaviy axborot markazlarida 58 000dan ortiq xodim	30ta
G'aznachilikning yagona hisobraqami	580	Pensionyerlar soni	2227404
Pensiya to'lovlari	198	Harbiy pensionyerlar	486362
Boshqa to'lovlar	432	Boshqa pensionyerlar	1741078

Fransiyadagi g'aznachilik tizimi faoliyatining eng muhim tomonlaridan biri shundaki, kadrlar masalasiga alohida e'tibor beriladi. Fransiyadagi

⁷⁹Praktika gosudarstvennogo upravleniya vo Frantsii: Gosudarstvennoe kaznacheystvo. Sbornik dokumentov Franko-Rossiyskogo sotrudnichestva №8, str. 19.

Davlat G'aznasi organlarida 58000 xodim ishlaydi, o'tgan yillar mobaynida Davlat G'aznasi Bosh Boshqarmasi kadrlarni sifatli tanlash va xodimlarni samarali boshqarishga alohida e'tibor beradi. 1998 yili talab darajasida kasb xodimlarini tayyorlashga yo'naltirilgan kadrlarni tayyorlash tizimini modernizatsiyalash amalga oshirildi.

Mazkur tizimda mablag'lar harakati va ulardan maqsadli foydalanish ustidan joriy va keyingi nazoratni kuchaytirishga oid qonunlarni, me'yoriy hujjatlarni, yo'riqnomalarni bilmasdan turib, g'aznachilik organlaridagi mutaxassislarining kasbiy tayyorgarligisiz ishni tashkil etish mumkin emas. Shu bois respublikamizda ham g'aznachilik bo'limlaridagi kadrlar masalalarini hal etishda moliya, soliq, bank sohasida ish tajribasiga ega bo'lgan mutaxassislar tanlab olinishi va kasbiy malakasi oshirilishi zarurdir.

4. Rossiya Federatsiyasi g'aznachiligi

Rossiya Federatsiyasi byudjet tizimining barcha bosqichlarida byudjet ijrosi "yagona kassa" tamoyil asosida amalga oshiriladi. "Yagona kassa" tamoyili Rossiya Federatsiyasi qonuniy hujjatlariga muvofiq, byudjet daromadlarining barcha tushumini, byudjet taqchilligi manbalarini jalb etish va moliyalashtirishni va byudjetning yagona hisobraqamidan barcha xarajatlarni amalga oshirishni ko'zda tutadi.

Rossiya Federatsiyasi 90-yillarning boshidan yakka tizimli moliya boshqaruvidan voz kechdi, bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida davlatning moliyaviy manfaatlarini himoya qilishni o'z oldiga vazifa qilib qo'ydi. Shunday qilib, federal byudjet ijrosini operativ tarzda amalga oshira oladigan yangi moliya organini tuzish masalasini hal qilish kerak edi.

Rossiya Federatsiyasi moliyasi

Davlat moliyasini boshqaruv organlari

5-rasm. Rossiya davlat moliyasi boshqaruv organlari

Rossiya Federatsiyasida 1992-yili federal miqyosda hududiy g'aznachilik tizimi vujudga keldi. Federal G'aznachilik organi Rossiya Federatsiyasi Moliya Vazirligi tarkibiga kiradi, markazlashgan tizim hisoblanadi hamda hududiy tarmoyillarga asoslanadi. Bunga huquqiy asos bo'lib Rossiya Federatsiyasi Prezidentining farmoni, "G'aznachilik to'g'risida"gi nizom xizmat qildi.

ROSSIYA FEDERAL G'AZNACHILIGI

Federal G'aznachilik organlari yuridik shaxs maqomiga ega bo'lib, ijro hokimlik organlariga tegishli va o'z faoliyatida Rossiya Federatsiyasi Moliya Vazirligi, Rossiya Federatsiyasi Hukumatining Prezidenti tomonidan tasdiqlanagan me'yoriy va qonun hujjatlariga tayanadi. Rossiya Federatsiyasi Prezidentining 1992-yil 8-dekabrda 1556-sonli Farmoni bilan Rossiya Federatsiyasi Hukumatining 1993-yil 27-avgustda 864-sonli Qarori chiqishi bilan Federal G'aznachilik shakllantirildi.

6-rasm. Rossiya Federal G'aznachiligi

Mamlakatda davlat byudjet siyosatini olib borish maqsadida Rossiya Federatsiyasi Prezidentining 1992-yil 8-dekabrda 1556-sonli farmoni federal byudjet daromadlari va xarajatlarini samarali boshqarish, davlat dasturlarini moliyalashtirishda tezkorlikni oshirish, tushumlar ustidan nazoratni kuchaytirish, davlat mablag'larini maqsadli iqtisod qilib ishlatish maqsadida Rossiya Federatsiyasi Moliya Vazirligiga bo'ysinuvchi Federal G'aznachilik organlarining markazlashtirilgan tizimi shakllantirildi.

Mamlakatda yangilanish boshlanishi bilan yangi byudjet qonunchiligi yaratildi, ya'ni qonuniy organlarning tasdig'idan keyin byudjet ijrosi boshlandi. Hozirgi paytda byudjet ijrosining asosiy mezonlari Rossiya Federatsiyasining Byudjet Kodeksiga asoslanadi. Rossiya Federatsiyasi Byudjet Kodeksining 215-moddasida ta'kidlanishicha, Rossiya Federatsiyasida byudjet ijrosi g'aznachilik tizimi orqali amalga oshiriladi. Shu moddaga asosan hokimiyat ijroya organlariga byudjetning ijrosi va uni tashkil etish, shuningdek, byudjet mablag'larini va byudjet hisobraqamlarini boshqarish yuklatildi. Xuddi shu organlarning o'zi barcha taqsimlovchilarning va byudjetdan mablag' oluvchilarning kassirlari hisoblanadilar hamda byudjet tashkilotlari nomidan byudjet mablag'lari hisobidan to'lovni amalga oshiradilar. Barcha Federal G'aznachilik organlari yuridik shaxs maqomiga ega bo'lib, ijro hokimlik organlariga tegishli va o'z faoliyatida Rossiya Federatsiyasi Moliya Vazirligi, Rossiya Federatsiyasi Hukumatining Prezidenti tomonidan tasdiqlanagan me'yoriy va qonun hujjatlariga tayanadi. Rossiya Federatsiyasi Prezidentining 1992-yil 8-dekabrda 1556-sonli Farmoni, Rossiya Federatsiyasi Hukumatining 1993-yil 27-avgustda 864-sonli Qarori chiqishi bilan Federal G'aznachilik shakllantirildi.

Federal byudjet ijrosi Rossiya Federatsiyasi Markaziy banki yoki uning shohobchalarida ochilgan hisobraqamlarda g'aznachilik organlari tomonidan

amalga oshiriladi yoki Rossiya Federatsiyasi Moliya vazirligi bilan kelishilgan holda tijorat banklari ham amalga oshiradi. Rossiya Federatsiyasi Byudjet kodeksining 155-moddasida ta'kidlanishicha, Rossiya Markaziy banki muassasalarida g'aznachilik organlarining hisobraqami mavjud. Hududlarda Rossiya Federatsiyasi Markaziy banki muassasalari bo'lmasa, g'aznachilik hisobraqami vakolat berilgan xususiy tijorat banklarida bo'ladi.

4. Xorijiy tajribalar asosida g'aznachilik tizimini takomillashtirish yo'nalishlari

Milliy g'aznachilik tizimining asosiy vazifalaridan biri davlat moliyaviy resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirishdir. Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, davlat moliyasi tarkibiga kiruvchi, "g'aznachilik" deb ataluvchi organ o'ziga yuklatilgan funksiyadan kelib chiqib, turli majburiyatlarni bajaradi. G'aznachilikning tuzilishi va vazifalari mamlakatning tarixiy va madaniy urf-odatlaridan, shuningdek, iqtisodiy holatidan kelib chiqib belgilanadi.

G'aznachilik ayrim mamlakatlarda passiv ahamiyatga ega. U faqat tasdiqlangan byudjet mablag'larini ajratish bilan shug'ullansa, majburiyatlar limitini belgilash va xarajatlar to'lovini amalga oshirsa yoki oldindan belgilangan mezonlar asosida alohida xarajatlarni ishlab chiqishga ruxsat byersagina, faol ahamiyatga ega. G'aznachilik davlat qarzlarni boshqarishning turli darajalarida ishtirok etadi va nihoyat, hisob funksiyasi bajarilishiga ham javob berishi mumkin. Davlat moliyasini boshqarishning va g'aznachilik tashkiliy tuzilishining yagona modeli mavjud emas, g'aznachilikning bo'limlari, boshqarmalari va aniq funksiyalari turli mamlakatlarda farqlanadi. G'aznachilik funksiyasi vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin. Uning tashkiliy tuzilishi agarda AQShda Moliya vazirligi

Departamenti, Fransiyada Moliya vazirligi Boshqarmasi, Angliyada mustaqil mahkama bo'lsa, Avstraliyada esa vazirlik darajasida ko'rinishiga ega.

4-jadval.

Rivojlangan mamlakatlarning davlat to'lovlari amalga oshirish uslubiyati⁸⁰

Mamlakatlar	Tavsiflar
Avstraliya	Moliya vazirligi to'lovlarni cheklar chiqarish yoki mablag'larni g'aznachilikning yagona hisobraqami (G'YaH) - Avstraliya uyushmasining davlat hisobraqamidan chiqarish orqali amalga oshiradi.
Fransiya	Moliya vazirligining davlat hisob xizmati hududiy kassa boshqarmalariga to'lovlarni chek chiqarish yoki pul mablag'larini G'YaHdan ko'chirish orqali amalga oshiradi.
Germaniya	Xuddi Fransiya amaliyotiga o'xshaydi, lekin mablag'larni o'tkazish elektron shaklda amalga oshiriladi.
Yaponiya	Tarmoq vazirliklarining nazoratchilari to'lovlarni cheklar yoki Yaponiya bankida ochilgan G'YaHdan ko'chirish orqali amalga oshiradi.
Angliya	Tarmoq vazirliklari to'lovlarni cheklar yoki G'YaHdan ko'chirish orqali (Angliya bankidagi bosh g'azna hisobraqami orqali) amalga oshiradi.
AQSh	AQSh G'aznachiligi to'lovlarni cheklar chiqarish yoki mablag'larni G'YaH - Nyu-York Federal xazira bankining g'azna hisobraqami orqali amalga oshiradi.

Qayd etilgan mamlakatlarning barchasida to'lovlar nazorati g'aznachilikning yagona hisobraqami orqali amalga oshiriladi. Bu hisobraqamning aniq ko'rinishi turli mamlakatlarda turlichadir. Yuqorida qayd etilgan mamlakatlarning qariyb barchasida g'aznachilik amalga oshirilgan xarajatlari nazoratini markaziy bankda ochilgan yagona hisobraqami orqali, ya'ni bosh kitobi tizimi orqali nazorat qiladi. Bu mamlakatlarda davlat to'lovlari 4-jadvalda aks ettirilgan tartibda amalga oshiriladi.

Yuqorida keltirilgan mamlakatlar G'aznachilik Yagona Hisobraqami tuzilishi jadvalda keltirilgan. (5-jadval)

⁸⁰ Edisazov T. G'aznachilikning yagona hisobraqami: nazariya va amaliyot. // Moliya, 2009-yil. 1-son. 41-bet.

Byerilgan jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, Fransiya va Gyermaniya G'aznachilik Yagona Hisobraqami hududiy kassa boshqarmalari hisobraqamini o'z ichiga oladi, Yaponiya G'aznachilik Yagona Hisobraqami Yaponiya bankining hisobraqamini qamrab oladi. Angliyada tarmoq vazirliklari G'aznachilik Yagona Hisobraqami mablag'dan to'la hajmda foydalana oladi, ammo jamlanma daromad fondidan bu hisobraqamlarga mablag'larni ko'chirish, jamlanma har kunlik balans va ularning hisobi g'aznachilik nazorati ostida bo'ladi.

Angliyada AQSh kabi soliq-byudjet sohasidagi asosiy javobgarlik to'g'ridan to'g'ri g'aznachilikka yuklatilgan. Gyermaniya tashqari boshqa barcha mamlakatlarda byudjet muassasalari o'z hisobini yuritadi, ammo ularning tizimi to'liq markaziy hisob tizimiga birlashtirilgan, bu tizim Moliya vazirligi tomonidan boshqariladi. Mamlakatda Moliya vazirligi barcha byudjet muassasalariga hisob yuritish borasida to'liq xizmat ko'rsatadi. Bu xizmat to'lovlarni amalga oshirishning barcha bosqichlarini o'z ichiga oladi. Yaponiya banki hukumat uchun paralel ravishda byudjet-soliq sohasidagi barcha hisob-kitoblarni yuritadi, shuningdek, Moliya vazirligi umumiy buxgalteriya hisobi va hisobotini boshqarish va tartibga solish bo'yicha javobgar. Bu borada Yaponiya dunyoda yagona davlat hisoblanadi.

Ko'rib chiqilayotgan mamlakatlar g'aznachiligining institutsional asoslarini o'rganishda qanday byudjet masalalariga javob berishini va byudjet ijrosini kim nazorat qilishini aniqlab olishimiz lozim. Bu borada Angliyaning amaldagi modeli e'tiborni tortadi. Mamlakatda g'aznachilik byudjet masalalarining barcha jihatlariga javob beradi, kadrlar masalalari bilan shug'ullanadi, byudjet ijrosi bo'yicha nazoratni tashkil etish, shuningdek, mavjud resurslar boshqaruvi jarayonini ham o'z ichiga oladi (5-jadval).

Rivojlangan mamlakatlar G'aznachilik yagona hisobraqami tuzilishi⁸¹

Mamlakatlar	G'aznachilik yagona hisobraqami tuzilishi
Avstraliya	Yagona hisobraqam
Fransiya	Yagona hisobraqam, hududiy hisobraqam
Gyermaniya	Yagona hisobraqam, hududiy hisobraqam
Yaponiya	Yagona hisobraqam. U bir vaqtning o'zida davlat boshqaruvi organlari bilan bog'liq bo'lgan moliya muassasalariga xizmat ko'rsatadi
Angliya	Yagona hisobraqam
AQSh	Yagona hisobraqam, tijorat banklaridagi g'aznachilik, soliq va ssuda hisobraqamlari

Ko'rib chiqilayotgan mamlakatlar g'aznachiligining institutsional asoslarini o'rganishda qanday byudjet masalalariga javob berishini va byudjet ijrosini kim nazorat qilishini aniqlab olishimiz lozim. Bu borada Angliyaning amaldagi modeli e'tiborni tortadi. Mamlakatda g'aznachilik byudjet masalalarining barcha jihatlariga javob beradi, kadrlar masalalari bilan shug'ullanadi, byudjet ijrosi bo'yicha nazoratni tashkil etish, shuningdek, mavjud resurslar boshqaruvi jarayonini ham o'z ichiga oladi.

Tadqiqot jarayonida o'rganilgan davlatlarning barchasida moliyaviy aktivlarni boshqarish siyosati tarmoq departamentlari, boshqarmalari va vazirliklari tomonidan amalga oshiriladi. Mazkur davlatlarda byudjet ijrosi quyidagilarni nazarda tutadi:

- soliqlar va boshqa tushumlarni yig'ishni;
- bank bilan o'zaro aloqani (tushumlarni bank orqali yig'ishda);
- daromad tushumlari nazoratini;

⁸¹ Estuzarov T. G'aznachilikning yagona hisobvaragi: nazariya va amaliyot. // Moliya. 2009-yil. 1-son. 43-bet.

- turli darajadagi davlat boshqaruv organlari o'rtasida tushumlarni taqsimlashini.

AQSh va Avstraliyada davlat byudjeti daromadi ijrosida g'aznachilik faol rol o'ynaydi. U o'zining soliq va bojxona boshqarmalari orqali bank tizimi bilan o'zaro aloqada bo'lib, barcha soliq va bojxona bojlarni yig'ishga javob beradi.

G'aznachilik Avstraliyada soliq boshqarmasi soliqlar to'lovlari bo'yicha tushumlarni ta'minlaydi. Angliya va Fransiya g'aznachilik soliqlar va bojxona to'lovlarini yig'ishda ishtirok etmaydi. U faqatgina jamlanma fondga va g'aznachilikning yagona hisobraqamiga kelib tushgan jami tushumlarni kuzatadi.

Byudjetning xarajat bo'yicha ijrosida AQSh, Avstraliya va Angliya g'aznachiligi passiv rol o'ynaydi. Bunda byudjet assignovaniyalari doirasida to'lovlarni va nazoratni tarmoq departamentlari amalga oshiradi. Fransiya byudjetning xarajat qismi bo'yicha nazoratni Byudjet direktorati olib boradi. Fikrimizcha, byudjetning joriy holatida, agar xarajatlarni xuddi majburiyatlar va to'lov topshiriqnomalarini qabul qilish, to'lovlarni amalga oshirish bosqichlaridagidek qattiq nazorat qilinsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

G'aznachilikni struktura sifatida byudjet ijrosi bilan bog'liq holda ko'rib chiqishda quyidagilarni ta'kidlash kerak: g'aznachilik byudjet ijrosi bilan bog'liq masalalarga to'g'ridan to'g'ri aralashmaydi, u faqatgina byudjet muassasalariga dasturlarni amalga oshirish uchun mablag' ajratadi yoki byudjet ijrosi jarayonida ancha faol ishtirok etishi mumkin. Masalan, u majburiyatlar chegaralarini o'rnatishga va xarajatlarni to'lovini yoki oldindan belgilangan mezon asosida aniq xarajatlarni ishlab chiqishga ruxsat berish huquqiga ega.

G'aznachilikka moliyaviy boshqaruv bo'yicha asosiy majburiyatlar yuklatilgan. Mablag'larni boshqarish uning muhim va asosiy faoliyati

hisoblanadi. U hukumatning hisobraqamiga barcha tushumlar va to'lovlarni shuningdek, tushumlarni yig'ish jarayonidagi operatsion faoliyatni va to'lovlarni amalga oshirish jarayoni nazoratini ta'minlaydi. AQSh va Angliyada g'aznachilik buxgalteriya hisobi metodikasini o'rnatadi, umumiy hisob, muassasalarga yo'riqnoma, oylik va yillik moliyaviy hisobotlarni tayyorlash uchun javob beradi. Ko'rib chiqilgan davlatlarning barchasida g'aznachilik ichki nazorat va audit bilan shug'ullanadi.

Sanoati rivojlangan mamlakatlar (AQSh, Angliya, Fransiya, Gyermaniya va boshqalar) g'aznachilik tizimi tahlili shuni ko'rsatadiki, G'YaHni Markaziy bankda ochish g'aznachilikni tashkil etishning asosiy talablaridan biridir. Milliy bankda G'YaHidan foydalanish davlatning bo'sh turgan mablag'larini bir joyga yig'ish, ulardan samarali foydalanish, naqd pul oqimlarini boshqarish va kassa to'lovlarini vaqtida hech qanday majburiyatlar jalb qilmasdan amalga oshirish imkonini beradi.

Rossiyada Rossiya Federatsiyasi Prezidenti tomonidan 2008- yildan boshlab "Axborotlashgan Jamiyatni rivojlantirishi Strategiyasi" joriy etilmoqda. Mazkur strategiyani maqsadi Rossiya Federatsiyasining iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy madaniy va diniy jihatdan jamiyatini rivojlantirish, aholining turmush darajasini oshirish, davlat boshqaruv tizimi zamonaviy axborot va telekommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash orqali takomillashtirishdir.

Kanadada «Elektron hukumat»ning asosiy vazifasi xarajatlarni o'z vaqtida moliyalashtirish va byudjet mablag'laridan foydalanishda samaradorlikka yerishishdan iborat. Shuning uchun bu borada taraqqiy etgan mamlakatlar, jumladan, Kanadada joriy etilgan «Elektron hukumat» axborot tizimini o'rganish muhimdir. O'zbekiston uchun Kanadaning «Elektron hukumat» tajribasini o'rganishning ahamiyati katta. «Elektron hukumat»ni tuzish uchun Kanada hukumati tomonidan 2000 -2006- yillarda 34ta vazirlik va idoralar qamrab olingan. Dasturining asosiy yo'nalishlari quyidagilar:

- fuqarolarga 130 dan ortiq hukumat xizmatlarini elektron ko'rinishda taqdim etishi;
- foydalanuvchilarga elektron xizmatlardan cheksiz foydalanish imkonini berish;
- xizmatlarni tezkor yetkazish va o'tkazuvchi loyihalarni ishlab chikish;
- shaxsiy ma'lumotlarni va axborotlarni himoyalash infrastrukturasi yaratish;
- «Elektron hukumat» faoliyati uchun standart va me'yoriy cheklovlar ishlab chiqish.

Kanadada 2003-yil sentyabrdan mazkur dasturni boshqarish ishlarini G'aznachilik Soveti va Hukumat xizmatlari va jamoatchilik ishlari vazirligi bajardi. 2001-yil sentabrdan dasturni boshqarish uchun G'aznachilik Soveti boshchiligida maslahatlar guruhi jalb etildi, uning tarkibiga Kanada iqtisodiyotining turli sohalaridan vakillar kiritildi.

Dasturni boshqarishning asosiy e'tibori, uni amalga oshirish rejasi va amalga oshish jarayonini monitoring qilishdir. 2003-yilga qadar bu va axborot texnologiyalari boshqarmasi amalga oshirgan bo'lsa, keyinchalik hukumat xizmatlari vazirligiga o'tdi. Ular «Elektron hukumat»ning aniq bir tashkilotda amalga oshirilishiga javobgardirlar.

Hozirgi paytda devonxona asosiy e'tiborni olti yil davomida to'plangan tajribalarni targ'ib etish yakuniy natijaga yo'naltirilgan tatbiq etish vositalarini topishga qaratmoqda, davlat sektorida axborot va axborot texnologiyalarini boshqarish masalalari bo'yicha vakolatni kengash va davlat sektori xizmatlarini tashkil etish masalalari bo'yicha kengashdan iborat. Dasturning samaradorligini baholash uchun 11 turdagi ko'rsatkichlar ishlab chiqildi, bu ko'rsatkichlar uch asosiy yo'nalishga bo'lingan: axborot sifati; elektron xizmat sifati; elektron aloqa sifati. Rossiya Federatsiyasida 2007-yil 6-martda "Federal g'aznachilik va uning hududiy organlari axborotlariga

nusxat byerilishini ta'minlash haqida" gi Federal g'aznachilik buyrug'i bilan federal g'aznachilik faoliyatiga doir axborotlarga fuqarolar va tashkilotlarning kirishi umumiy talablar asosida o'rnatilgan.

6-jadval.

«Elektron hukumat» dasturini baholash ko'rsatkichlari⁴²

Axborot	Xizmat	Yetkazib berish
Qulaylik	Zaruriy xizmatning mavjudligi	Himoyalanganlik
Ochiqlik		Samaradorlik
Ishonchilik	Foydalilik va qulaylik	Innovatsiyaviyligi

Kanada tajribasi asosida Federal G'aznachilik fuqarolarga hujjatlarning skaner tasvir texnologiyasi asosida xizmat qiladi. Bu texnologiyaning qulayligi shundan iboratki, fuqarolar hujjatining aynan haqiqiy nusxasini olishadi. Barcha hujjatlar Rossiya Federatsiyasi Moliya vazirligi, Federal G'aznachilikdan hujjatlarni skaner qilish orqali olinadi va ularning 100 % "tiniq"ligiga yerishiladi. Kanadaning "Elektron hukumat" tajribasi shuni ko'rsatadiki global elektron axborot tizimini yaratish uzoq muddatga mo'ljallangan strategik rejalarni ishlab chiqishni talab etadi. Moliya vazirligi G'aznachiligida asosiy e'tibor g'aznachilikda axborot ochiqligini ta'minlovchi turli uslub va texnologiyalarni yaratilishiga qaratiladi.

Kanada internet saytlarini monitoring qilish uslubini respublikamizda keng qo'llanishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu texnologiya Moliya vazirligi G'aznachiligining hududiy organlarida internet saytida axborotlar ochiqligini yagona yondoshuv asosida monitoring qilish imkoniyatini beradi.

G'aznachilik organlari tomonidan bajariladigan vazifalarning murakkabligi va ko'p qirraligi shundaki, g'aznachilik faoliyatini joriy qilish

⁴² Qu'chqorov T., Xaydarov M. "Davlat byudjeti g'azna ijroining axborot tizimi". - T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2010. -82 b.

bilan g'aznachilik organlari o'z ishlarida zamonaviy avtomatlashtirilgan axborot texnologiyalaridan foydalanadi. Bu esa byudjet ijrosi jarayonida nafaqat bank tizimini bog'laydi, balki, bu jarayonlarda turli darajadagi moliya organlari, byudjet tashkilotlari, tarmoq idoralari, davlat maqsadli jamg'armalari va byudjetdan tashqari fondlar, bank, bojxona, soliq organlarining o'zaro aloqasi o'rnatiladi. G'aznachilik O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligiga har kunlik asosida yagona g'aznachilik hisobraqamida va hududiy g'aznachilik hisobraqamlarida mablag'larning harakati to'g'risidagi axborotni elektron shaklda taqdim etadi. Byudjetdan mablag' oluvchilarga ular uchun G'aznachilikda yoki uning hududiy bo'linmalarida ochilgan shaxsiy hisobraqamlaridan ko'chirmalar, ularning xarajatlarini qoplashga byudjet mablag'lari o'tkazilganligini tasdiqlaydigan to'lov hujjatlari va boshqa hujjatlarni taqdim etadi va manbalar bo'yicha tegishli byudjetlar daromadlari tushumi hisobi yuritiladi. Moliya organlarining topshirig'i bo'yicha yuqori byudjetlarda nazarda tutilgan rejali dotatsiyalar, subvensiyalar, byudjet ssudalari summasini va boshqa to'lovlarni quyi byudjetlarning g'aznachilik hisobraqamlariga o'tkazadi.

Rivojlanish strategiyasini amalga oshirish hujjatining loyihasiga binoan G'aznachilik Davlat byudjeti ijrosi tizimiga asta-sekin o'tish, G'aznachilik va uning joylardagi bo'linmalari tizimini rivojlantirishga oid tadbirlarni rejalashtirildi. Bu tadbirlar byudjetning daromad va xarajat qismlari ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda aniq bosqichlarga bo'linishi mumkin. Mazkur strategiyani amalga oshirish quyidagilarni nazarda tutadi:

a) byudjet daromadlari ijrosi sohasida:

• bajarilayotgan ish hajmidan va bu bo'linmalarning qo'shimcha xodimlarga bo'lgan ehtiyojidan kelib chiqqan holda G'aznachilikning hududiy bo'linmalari tashkiliy tuzilmasini yanada takomillashtirish;

• davlat byudjeti g'azna ijrosi elementlari sonini ko'paytirish maqsadida respublika mintaqalarida bu elementlarni joriy qilish natijalarini tahlil qilish va o'rganish, xususan, byudjet daromadlarini ijrosi g'aznachilik tizimining funksional tartibini yanada takomillashtirish. Buning uchun dasturiy ta'minotni va normativ-huquqiy hujjatlarning hamda boshqa uslubiy hujjatlarni mukammallashtirish;

• g'aznachilik bo'linmalarini kerakli kompyuter va boshqa texnik vositalar, aloqa vositalari hamda dasturiy mahsulotlar bilan ta'minlashini kuchaytirish;

• daromadlarni byudjetning turli darajalari o'rtasida taqsimot qilish funksiyalarini bank muassasalaridan bosqichma-bosqich G'aznachilik bo'linmalariga o'tkazish;

• Davlat byudjetiga tushadigan soliq va bojxona tushumlarini Davlat byudjeti g'azna ijrosiga o'tkazish;

• G'aznachilik bilan soliq organlari va banklarning o'zaro harakatini aniq tartibini ishlab chiqish;

• Davlat maqsadli fondlariga daromadlarni tushishi ustidan nazoratni olib boruvchi tashkilotlarni G'aznachilik bilan o'zaro harakat tartibini ishlab chiqish hamda ular o'rtasida axborot almashuvi dasturiy ta'minotini yanada takomillashtirish;

• amalda faoliyat ko'rsatayotgan byudjetdan tashqari fondlar va davlat maqsadli jamg'armalari nazoratini tashkil etish;

b) byudjet xarajatlari ijrosi sohasida:

• byudjetdan mablag' oluvchilarning banklardagi hisobvaraqlarini yopish va ularning shaxsiy hisobvaraqlarini Davlat byudjeti g'azna ijrosining axborot tizimida ochish;

• G'aznachilik bo'limlarining byudjetdan mablag' oluvchilarga naqd pul berish bo'yicha maxsus hisobvaraqlar bilan ishlaydigan banklar bilan o'zaro munosabatlar tartibini yanada takomillashtirish;

• g'aznachilikda tarmoqli va hududiy boshqarish organlariga Davlat maqsadli fondlar mablag'larini sarf qilish bo'yicha shaxsiy hisobvaraqlarni ochish;

• Davlat byudjeti g'azna ijrosi elementlarini joriy qilish natijalarini umumlashtirish va Davlat byudjeti g'azna ijrosi tartibini va dasturiy komplekslarni ko'paytirish;

• byudjet majburiyatlari (shartnomalar va byudjetdan mablag' oluvchilarning hamkorlari oldida paydo bo'ladigan yuridik majburiyatlarini asoslovchi hujjatlar) hisobini olib borish tizimini yanada takomillashtirish hamda byudjetdan mablag' oluvchilarning moliyaviy majburiyatlari hisobini olib borishni mukammallashtirish;

• O'zbekiston Respublikasi byudjeti hisobvaraqlardagi pul mablag'larini kundalik jamlama balansini tuzish bilan markazlashtirilgan holda boshqarish tizimini yaxshilash.

Xorijiy mamlakatlar tajribalaridan shuni xulosa qilish mumkinki, g'aznachilikning «amerika modeli» davlat pul mablag'larini, davlat qarzlarini, moliyaviy aktivlarini boshqarishda, byudjetni ijro etishda, nazorat funksiyasini amalga oshirishda ancha keng vakolatga ega. AQShdagi g'aznachilik modelini o'rganib, g'aznachilikning «o'zbek modeli»ni yaratish va buni uzoq muddatli dastur sifatida qabul qilish lozim.

Takrorlash uchun savollar

1. Rivojlangan davlatlarda g'aznachilik o'ri qanday?

2. Byudjetning xarajatlar ijrosida G'aznachilikning roli nimalardan iborat?

3. G'aznachilikni joriy etishning qanday chora-tadbirlari amalga oshiriladi?

4. Yaponiyada g'aznachilik tizimi mexanizmining qanday shart-sharoitlari yaratiladi?

5. Turkiya G'aznachiligining davlat moliyasini boshqarishdagi o'ri qanaqa?

6. AQSh G'aznachilik Departamentining tarkibida qanday vazirliklar faoliyati tashkil etilgan?

7. AQSh G'aznachiligining moliyaviy bozorni tartibga solishdagi o'ri nish tushuntiring.

8. AQSh G'aznachilik Departamentining byudjet ijrosini ta'minlashdagi roli qanday?

9. Fransiya g'aznachilik usulining afzalliklari nimalardan iborat?

10. Fransiyada g'aznachilik funksiyasi qaysi organlar zimmasiga yuklatilgan?

11. Fransiya g'aznachiligining byudjet nazoratini amalga oshirishdagi usullari qanaqa?

12. Fransiyada g'aznachilik tizimini joriy etish kontseptsiyasini tushuntiring?

13. G'aznachilik rivojlangan davlatlar byudjet ijrosidagi o'ri nish ko'rsating?

14. Rossiya Federatsiyasida g'aznachilikning ijobiy tomonlarini aytib byering?

15. Rossiya g'aznachilik tizimining o'ziga xos xususiyatlarini ko'rsating?

16. Rossiyada g'aznachilik tizimining moliyalashtirish muammolari qanday hal qilinadi?

17. Rivojlangan davlatlarda g'aznachilik faoliyatining muammolari nimalardan iborat?

Mustaqil o'rganish uchun topshiriqlar

1. Xorijiy mamlakatlar g'aznachilik tizimlari xususiyatlarini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va izoh yozing.

2. G'aznachilik tizimlari modellarini, funksiyalarini daftaringizga mustaqil aks ettiring. Yagona g'azna hisobraqamida daromadlarni kirim qilish va xarajatlarni to'lash tartibini aks ettiruvchi chizma tayyorlang va ularni izohlovchi xulosa yozing.

3. Davlat byudjeti yagona g'azna hisobraqamini yuritishning jahon tajribalarini o'rganing va xulosalaringizni mustaqil ta'lim daftaringizda aks ettiring.

4. AQSH va Rossiya G'aznachiligi yagona g'azna hisobraqamiga o'tish davrida amalga oshirilgan tadbirlar va qabul qilingan me'yoriy hujjatlar sharhini keltiring.

Byudjet tizimi byudjetlari g'azna ijrosida qo'llaniladigan hujjatlar namunalari

F-ILLOVA

To'lov topshiriqnomasi

To'lov topshiriqnomasi		-soni	
Sana		kk.00.yyyy	
Mablag'larni to'lovchining nomi			
DEBIT			
Mablag'larni to'lovchining hisobvarag'i			Mablag'larni to'lovchining STIRKI
Mablag'larni to'lovchiga xizmat ko'rsatuvchi bank nomi			Mablag'larni to'lovchiga xizmat ko'rsatuvchi bank kodi
Summa			
Mablag'larni oluvchining nomi			
KREDIT			
Mablag'larni oluvchining hisobvarag'i			
Mablag'larni oluvchiga xizmat ko'rsatuvchi bank nomi			Mablag'larni oluvchiga xizmat ko'rsatuvchi bank kodi

Summa (so'z bilan)			
To'lov maqsadi	ShG'H XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX, tashkilot nomi, STIR XXXXXXXXXX, maqsadi		
Buyurtmachi rahbari	<input type="text"/>	Buyurtmachi bosh buxgaler	<input type="text"/>
M.O'.	(F.I.O., imzo)		(F.I.O., imzo)
To'lov topshiriqnomasi		-sonli	
Sana	kk.oo.yyyy		
Mablag'larni to'lovchining nomi	<input type="text"/>		
DEBET			
Mablag'larni to'lovchining hisobvarag'i	<input type="text"/>	Mablag'larni to'lovchining STIRi	<input type="text"/>
Mablag'larni to'lovchiga xizmat ko'rsatuvchi bank nomi	<input type="text"/>	Mablag'larni to'lovchiga xizmat ko'rsatuvchi bank kodi	<input type="text"/>
Summa	<input type="text"/>		
Mablag'larni oluvchining nomi	<input type="text"/>		
KREDIT			

Mablag'larni oluvchining hisobvarag'i	<input type="text"/>		
Mablag'larni oluvchiga xizmat ko'rsatuvchi bank nomi	<input type="text"/>	Mablag'larni oluvchiga xizmat ko'rsatuvchi bank kodi	<input type="text"/>
Summa (so'z bilan)	<input type="text"/>		
To'lov maqsadi	ShG'H XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX, tashkilot nomi, STIR XXXXXXXXXX, maqsadi		
G'aznachilik bo'linmasi rahbari yoki vakolatli shaxsi	<input type="text"/>	Mas'ul xodim	<input type="text"/>
M.O'.	(F.I.O., imzo)		(F.I.O., imzo)

G'azna memorial orderi			
_____ -sonli g'azna memorial orderi			
Yana	KK.OO.YYYY		
To'lovchi			
To'lovchining nomi			
To'lovchining sh.g'.h.		STIR	
Summasi			
Olovchi			
Olovchining nomi			
Olovchining sh.g'.h.		STIR	
Summasi so'z bilan			
To'lov maqsadi	XXXXX (to'lov kodi), ShG'H XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX, shakilot nomi, STIR XXXXXXXXXX, maqsadi		
Buyurtmachi rahbari		Imzo	F.I.O.
M.O'.			
Buyurtmachi bosh buxgalteri		Imzo	F.I.O.

_____ -sonli g'azna memorial orderi			
Yana	KK.OO.YYYY		
To'lovchi			
To'lovchining nomi			
To'lovchining sh.g'.h.		STIR	
Summasi			
Olovchi			
Olovchining nomi			
Olovchining sh.g'.h.		STIR	
Summasi so'z bilan			
To'lov maqsadi	XXXXX (to'lov kodi), ShG'H XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX, shakilot nomi, STIR XXXXXXXXXX, maqsadi		
G'aznachilik bo'linmasi rahbari yoki vakolatli shaxsi		Imzo	F.I.O.
M.O'.			
Asx'ul xodim		Imzo	F.I.O.

**Byudjet mablag'larini o'tkazish (so'zsiz undirish) uchun
SO'ROVNOMA**
_____ -son

Boshqarma (Bosh boshqarma) nomi _____

* * _____ 20__ y.

Bo'lim va kichik bo'lim _____

Bob _____

Xarajat moddasi _____

Shaxsiy g'azna hisobvaraqlar raqami _____

Buyurtmachining (hududning*) nomi	Buyurtmachining (hududning*) shaxsiy g'azna hisobvaraqlar'i	Maqsadli mablag' nomi	Maqsadli mablag'ni (so'mda) ajratish uchun asos	Summasi

Boshqarma
(Bosh boshqarma) boshlig'i

(imzo)

F.I.O.

Bo'lim boshlig'i _____

(imzo)

F.I.O.

** Kelishildi:

Davlat byudjeti Bosh boshqarmasi boshlig'i

(imzo)

F.I.O.

G'aznachilik bo'linmasining mas'ul xodimi 20__ y. "___" ___ soat ___ dan ___ minut o'tganda qabul qildi.

(imzo)

F.I.O.

*) - Byudjetlararo maqsadli mablag'larni ajratishda va maqsadli mablag'larni so'zsiz undirishda to'ldiriladi.

**) - O'zbekiston Respublikasi respublika byudjetidan quyidagi byudjetlar va maqsadli jamg'armalarga maqsadli byudjet mablag'lari ajratishda va quyidagi byudjetlar va maqsadli jamg'armalardan maqsadli mablag'larni so'zsiz undirishda kelishiladi.

Imzolar namunalari va muhr izi uchun hujjatlar

20__ moliya yili uchun imzolar namunalari va muhr izi
sonli kartochkasi

20__ y. " __ " _____

Buyurtmachi nomi _____

(ta'zir hujjatlarga muvofiq to'liq yoki qisqa nomi)

Yuridik manzil _____

Telefon _____

G'aznachilik bo'linmasi nomi _____

Shaxsiy g'azna hisobvarag'i bo'yicha operatsiyalarni amalga oshirishda moliyaviy hujjatlarga imzo qo'yish huquqiga
ega bo'lgan mansabdor shaxslarning imzolari namunalari va tashkilotning muhr izi namunasi

Imzo qo'yish huquqi	Mansabi	Familiyasi, ismi, otasining ismi	Imzo namunasi	Muhr namunasi	Alohida belgilar (pasport ma'lumot- lari, uy manzili va h. k.)
1	2	3	4	5	6
Birinci					
Ikkinchi					
Yurist (shtatda mavjud)					

bo'lgan belgilarda)					
---------------------	--	--	--	--	--

Buyurtmachi rahbari _____

(imzo)

F.I.O.

Buyurtmachi bosh buxgalteri _____

(imzo)

F.I.O.

(Vakolat va imzolarni tasdiqlanganligi to'g'risida yuqori turuvchi tashkilotning belgisi)

Yuqori turuvchi tashkilot rahbari _____

(imzo)

F.I.O.

M.O' _____

20__ y. " __ " _____

(Imzolarni haqiqiyliги haqida tasdiqlovchi yozuv)

(sana (kun, oy, yil) yozma holda)

Yuqori turuvchi tashkilot bosh buxgalteri _____

(imzo)

F.I.O.

Yuqori turuvchi tashkilot
ijrochisi (yuristi) _____

(lavozim)

(imzo)

F.I.O.

20__ y. " __ " _____

Imzolar namunasi va muhr izi
kartochkasining orqa tomoni

T/r	Shaxsiy g'azna hisobvarag'i	Shaxsiy g'azna hisobvarag'ining nomi
1.		
2.		
...		
...		
...		

**To'lov turlari bo'yicha
MA'LUMOTNOMA**

T/r	To'lov kodi	To'lov turlari
1.	09510	<p>Byudjet tashkilotlarining byudjetdan tashqari jamg'armalariga to'lovlar:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Etkazib berilgan tovarlar, ko'rsatilgan xizmatlar va bajarilgan ishlar uchun yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan byudjet tashkilotlariga to'lovlar; 2. Byudjet tashkilotlari tomonidan vaqtincha foydalanilmayotgan hisolarni va davlatning boshqa mol-mulkini boshqa tashkilotlarga ijaraga berish natijasida ijaraga oluvchilarning to'lovlari; 3. Maktabgacha va maktabdan tashqari muassasalarda, maktab-internatlar va litseylarda farzandining o'qishi va ovqatlanishi uchun ota-onalar to'lovlari; 4. Xodimlardan, ular ishlayotgan joyida ovqatlanmagani uchun hisob-kitoblar bo'yicha to'lovlar; 5. Ta'lim muassasalarida o'qish uchun to'lovlar; 6. Ajratmalar hisobiga to'lovlar; 7. Umumta'lim muassasalarida darsliklar ijarasi uchun to'lovlar; 8. Pensiya jamg'armasi bo'linmalari tomonidan ishlovchi pensionerlar uchun o'tkazilgan mablag'lar; 9. Tovarlar (ishlar, xizmatlar) etkazib beruvchilar tomonidan oldingi yillar shartnomalari bo'yicha debitorlik qarzlari to'lovlari; 10. Yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan byudjet tashkilotlariga ko'rsatiladigan homiylik (beg'aruz) yordamlari;

		11. Yuqoridagilardan tashqari boshqa to'lovlar.
2.	09520	<p>Ortiqcha yoki noto'g'ri o'tkazilgan mablag'larning byudjet tashkilotlariga qaytarilishi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. 23212 va 23214 balans hisobvaraqlarida ochilgan hisobvaraqlardan mablag'larning qaytishi; 2. Ishlatilmagan deponentlarning qaytishi; 3. G'aznachilik bo'linmalari tomonidan ilgari o'tkazilgan mablag'larni etkazib beruvchining bankdagi hisobvarag'ga o'zgartirilishi, yopilganligi va boshqa sabablarga ko'ra banklar tomonidan qaytarish; 4. Tovarlar (ishlar, xizmatlar) etkazib beruvchilar (pudovchilar) tomonidan amaldagi shartnomalar bo'yicha byudjet tashkilotlariga mablag'larni qaytarish; 5. Birjaga o'tkazib berilgan moliyaviy zakalat summalarning byudjet tashkilotiga qaytarish; 6. Boshqa holatlarda mablag'larni qaytarish.
3.	09570	Bojxona organlarining depozit g'azna hisobvaraqlariga mablag'larning o'tkazilishi
4.	09580	Davlat soliq xizmati organlarining byudjetdan tashqari g'azna hisobvaraqlariga mablag'larning o'tkazilishi

I va II guruh xarajatlari bo'yicha yuridik va moliyaviy
majburiyatlarni ro'yxatdan o'tkazishga (hisobga olishga)
_____sonli buyurtma

Sana _____ (tuman, shahar, viloyat)
_____ bo'yicha _____ oyi uchun yuridik va
_____ (tuman, shahar, viloyat) G'aznachilik bo'linmasi
_____ (buyurtmachi nomi) _____ (oy)
moliyaviy majburiyatlarni ro'yxatdan o'tkazishga

Shaxsiy g'azna hisobvarag'i

(so'ra)

T/r	Iqtisodiy tasnif kodi	Hisoblangan ish haqi		Hisoblangan ish haqidan ushlanmalar						
		Jami	shu jumladan: imtiyozli (med. yordam va boshqalar)	Jamoiy shaxslar darsmad solig'i	Isqorlar- ning sug'orta hadafarlari (____%)	Kasaba oyushmasi hadafi	shaxsiy jang'arib boriladigan pensiya hisob- varag'iga hadafi	avansi	alimlar	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
	Jami									
					Jami ushlandi	Plastik kartach- kalarga o'tkazish	23212 yski 23214 balans hisobvarag- lariga o'tkazish	O'tilgan oylar qara- darligi	Jami to'lash uchun	Vagona (jinsiy tu'lov (____%))
...	

Izoh: ushbu so'rovnomada berilgan ma'lumotlarning to'g'riligini tasdiqlaymiz.

Ushbu shakl buyurtmachi tomonidan sizmat ko'rsatuvchi bank belgilagan grafikdagi naqd pul mahlag'larini olish muddatidan _____ ish kuni
oldin taqdimqilinadi.

*) Ushbu buyurtmaning "Hisoblangan ish haqidan ushlanmalar" qismida ko'rsatilgan xodimlarning ish haqidan itiyoriy
ushlanmalar qonun hujjatlariga muvofiq va xodimlarning yozma roziligi asosida ushlanmoqda. Ish haqidan itiyoriy ushlanmalar masalasi
bo'yicha qonun hujjatlari talablari buzilishi holatlari yoki yuqoridagi xodimlarning roziligining ishonchsizligi aniqlanganida to'liq javobgarlikni
o'z zimmasiziga olamiz.

Buyurtmachi rahbari _____ G'aznachilik bo'linmasining xodimi qabul qildi _____ 20__y__"__"
(imzo) (F.I.O.) (imzo)

Buyurtmachi bosh buxgalteri _____ Buyurtmachi xodimi qabul qildi _____ 20__y__"__"
(imzo) (F.I.O.) (imzo)

TO'LOVLAR JADVALI

20__ y. " __ " _____ dagi _____ va _____
o'rtasida _____ so'm umumiy summaga
tuzilgan _____ - sonli shartnomaga
TO'LOVLAR JADVALI*

Bob _____

Shaxsiy g'azna hisobvoraq _____

(so'mda)

20__ y. oylar nomi.	Xarajatlar turi** (byudjet tasnifining tegishli kodi)			Jami
	***	***	***	
Yanvar				
Fevral				
Mart				
April				
May				
Iyun				
Iyul				
Avgust				

Sentyabr				
Oktyabr				
Novabr				
Dekabr				
Jami yil bo'yicha				

Jami _____ so'm (_____)
summa so'z bilan

Yuqoridagi ko'rsatilgan summadan _____ so'm yoki shartnomaning umumiy summasidan _____ %*** 20__
oyida to'lanishi lozim.

Buyurtmachi rahbari _____
(imzo) F.I.O.

M.O',
Buyurtmachi bosh buxgalteri _____
(imzo) F.I.O.

G'aznachilik bo'linmasining
xodimi qabul qildi _____ Buyurtmachi xodimi
qabul qildi _____
(imzo) (imzo)

20__ y. " __ " _____

20__ y. " __ " _____

Yuridik majburiyatlarni ro'yxatdan
o'tkazishga (hisobga olishga)
BUYURTMA

20__ y. " __ " _____ -son

20__ y. _____ uchun

Buyurtmachi nomi _____

Byudjet tasnifining kodi _____

Shaxsiy g'azna hisobvarag'i _____

(so'mda)

Hujjat raqami	Hujjat sanasi	To'lovni oluvchining nomi	To'lovni oluvchining bank rekvizitlari (shaxsiy g'azna hisobvarag'i)	Summasi

Taqdim qilingan sana 20__ y. " __ " _____

Buyurtmachi rahbari _____

(imzo)

F.I.O.

M.O' _____

Buyurtmachi bosh buxgalteri _____

(imzo)

F.I.O.

Tomonlarning yuridik manzili va rekvizitlari:

"Ijrochi"

"Buyurtmachi"

(etkazib beruvchining (podratichining) nomi)

(buyurtmachi nomi)

Manzil: _____

Manzil: _____

Tel./faks _____

Tel./faks _____

(h/v yoki shg'h) _____

shg'h" _____

Bank nomi _____

Tashkilotning STIRi _____

MFO _____ STIR _____

IPUT _____

IFUT _____

G'aznachilik bo'linmasining nomi

YanG'123 402 090 300 100 001 010

Bank nomi: Markaziy bankning

Toshkent shahar Bosh boshqarmasi

Hisob-kitob-kassa markazi (HKKM)

MFO 00014

G'aznachilik bo'linmasining

STIRi _____

Buyurtmachi

rahbari _____

Rahbar _____

(lavozimi) (F.I.O.)

(lavozimi) (F.I.O.)

M.O' _____

M.O' _____

**Shartnomalarni qaytarish
VARAQASI**

Buyurtmachi nomi _____

Shaxsiy g'azna hisobvarag'i _____

Shartnoma raqami va sanasi _____

Etkazib beruvchining nomi _____

Shartnomani taqdim etish sanasi 20__ y. " __ " _____

Shartnomani qaytarish sanasi 20__ y. " __ " _____

T/r	Qaytarilish sabablari
1.	
2.	
...	

Mas'ul xodim _____
(imzo) F.I.O.

Bo'lim boshlig'i _____
(imzo) F.I.O.

Buyurtmachi yoki kapital
qo'yilma buyurtmachisi xodimi _____
F.I.O.

qaytarish varaqasini olish sanasi _____
(kk.oo.yyyy) (imzo)

**Qaytarilgan shartnomalarni ro'yxatdan o'tkazish
KITOBI***

T/r	Shartnoma, Yuridik majburiyat- larni ro'yxat- dan o'tkazishga buyurtma raqami	Shartnoma, Yuridik majburiyat- larni ro'yxat- dan o'tkazishga buyurtma sanasi	Nomi va rekvizitlari		Shartnoma, Yuridik majburiyat- larni ro'yxat- dan o'tkazishga buyurtma qabul qilish sanasi	Shartnoma, Yuridik majburiyat- larni ro'yxat- dan o'tkazishga buyurtma qaytarilish sababi	Shartnoma, Yuridik majburiyat- larni ro'y- xatdan o'tkazishga buyurtma qaytarilish sanasi	Summasi
			buyurt- machi	tovarlar (ishlar, xizmatlar) etkazib beruvchi (pudratchi)				
1.								
2.								
3.								
...								

*) - "O'RMV" AT da elektron ko'rinishda yuritiladi.

Shartnomalarni ro'yxatdan o'tkazish (hisobga olish)

KITOBI*

T/r	Shartnoma, Yuridik majburiyatlarni ro'yxatdan o'tkazishga So'rovnoma			Nomi va rekvizitlari		Ro'yxatdan o'tkazish (hisobga olish) sanasi	G'aznachilik bo'linmasining mas'ul xodimi
				buyurtmachi	tovarlar (ishlar, xizmatlar) etkazib beruvchi (pudratchi)		
	raqami	sanasi	summasi				
1.							
2.							
...							

*j) - "O'RMV" AT da elektron ko'rinishda yuritiladi.

Shtamp:

ISHONCHNOMA

(Buyurtmachi nomi)

moddiy javobgar shaxsga (kassirga) ishonch bildiradi

(F.I.O.)

(pasport raqami, seriyasi, berilgan sana va kim tomonidan berilgan)

quyidagi shaxsiy g'azna hisobvaraqlaridan naqd pul olishga:

Moddiy javobgar shaxsning imzosini _____ tasdiqlaymiz

(F.I.O.)

Mazkur ishonchnoma 20__ yil _____ gacha haqiqiy.

Buyurtmachi rahbari

(imzi)

F.I.O.

Buyurtmachi bosh buxgalteri

20__ yil " __ " _____

(imzo)

F.I.O.

M.O'.

Rahbar

(g'aznachilik bo'limasi nomi)

(imzo)

M.O'.

(F.I.O.)

20__ y. " __ " _____

**) Izoh: Buyurtmachi g'aznachilik bo'linmasiga ishonchnomani gerbli blankda taqdim etadi, gerbli blank mavjud bo'lmaganda esa tashkilotning burchakli shtampi qo'yilgan holda toza varaqda taqdim etiladi.*

15-ILOVA

**Berilgan va ishlatilgan cheklarni hisobga olish
JURNALI**

T/r	Chek daftar-chasini bergan bank muassasasining nomi	Chek daftar-chasining raqami	Cheklar soni	Berilgan				Qaytarilgan (ishlatilgan chek daftarchalari)				
				sana	buyurtmachining nomi	ishonchli shaxs F.I.O.	buyurtmachi ishonchli shaxsi imzosi	sana	buyurtmachining nomi	ishonchli shaxs F.I.O.	buyurtmachi ishonchli shaxsi imzosi	

16-ILOVA

**Shaxsiy g'azna hisobvaraqlaridan berilganko'chirmalarni ro'yxatdan o'tkazish
JURNALI**

T/r	Buyurtmachining nomi	Byudjet tasnifining kodlari (bo'lim, bob, kichik bo'lim)	Ko'chirma sanasi	Olingan sana	Buyurtmachi vakilining imzosi
...					
...					
...					

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

O'zbekiston Respublikasi qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: O'zbekiston 2001.-39b.
2. O'zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksi. O'RQ-360-son. 26.12.2013.
3. "Davlat byudjeti g'azna ijrosi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Prezident Qarori PQ-594-son, 28.02.2007.
4. "O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimi byudjetlarining g'azna ijrosi **Qoidalari**" O'zbekiston Respublikasi moliya vazirining 2016- yil 22- noyabrda 88-son buyrug'iga asosan O'zbekiston Respublikasi adliya vazirligi tomonidan 2016- yil 22- dekabrda ro'yxatdan o'tkazildi, ro'yxat raqami №2580
5. "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7- fevraldagi PF-4947-sonli farmoni.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlat moliyasini isloh qilish loyihasi amalga oshirishga tayyorlanish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 144-son qarori 26.04.2002 y.
7. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat –yengilmas kuch. –T.: "Ma'naviyat", 2008.–176 b.
8. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka yerishish ostonasida. –T.: "O'zbekiston", 2011.–440 b.
9. Karimov I.A. Ona yurtimiz baxti iqboli va buyuk kelajagi yo'lida xizmat qilish – eng oliy saodatdir. – T.: "O'zbekiston", 2015. – 302 b.
10. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 488 b.

11. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 104 b.

12. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 56 b.

13. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustavorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 48 b.

Asosiy va qo'shimcha adabiyotlar

14. Pulatov D.X., Nurmaxmedova B.I. "G'aznachilik" Darslik. – T.: Sano-standart, 2014y. – 372 b.
15. Qosimova G. G'aznachilik. O'quv qo'llanma. – T.: "IQTISOD-MOLIYA". 2013. - 476 b.
16. Burxanov U., Atamuradov T. Davlat xaridi. O'quv qo'llanma. – T.: "Fan va texnologiya", 2012 yil. -152 b.
17. Malikov T.S. Byudjet daromadlari va xarajatlari/ T.S. Malikov, N.X. Xaydarov. - Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2007. - 245 s
18. Malikov T.S. Davlat byudjeti/ T.S. Malikov, N.X. Xaydarov. - Toshkent: IQTISOD-MOLIYA, 2007. - 84 s
19. Qosimova G.A. Mahalliy byudjetlarni tuzish va ijrosini ta'minlash. O'quv qo'llanma. T.: Fan va texnologiya. 2007.
20. Ibragimov A.K., Sugirbaev B.B. Byudjet nazorati va auditi: O'quv qo'llanma / T.: infoCOM.UZ. 2009.
21. Haydarov M. Davlat byudjeti ijrosining g'aznachilik tizimi. O'quv qo'llanma. T.: IQTISOD-MOLIYA, 2010.
22. Z.Srojiddinova. O'zbekiston Respublikasi byudjet tizimi. infoCOM.UZ. Toshkent-2010.

23. Z.Srojiddinova. Byudjetlararo munosabatlar. infoCOM.UZ. Toshkent-2010.
24. Steven M. Bragg. Treasury management: The Practitioner's Guide /Published by John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey/ 2010.
25. Колесов А.С. Бюджетный процесс: сущность и совершенствование. – Финансы № 11. 2010. – с 8.
26. Акперов И.Г. и др. Казначейская система исполнения бюджета в Российской Федерации: Учебное пособие.
27. И.А.Кополова, С.П.Головач. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 352стр.
28. Жданчиков П. А. Казначейство. Автоматизированные бизнес-технологии управления финансовыми потоками. Учебное пособие. – М.: «Высшая школа», 2010. - 363 с
29. Ali Hashim Bair Allan. Treasury reference model. Word Bank & IMF. March. 2010. 347 c.
30. Williams M. Government: Cash Management Its Intyeraction with Othyer Financial Policies. Intyernational Monetare Fund Fiscal Attairs Department Technical Guidance Note. 2010. -201 p

Internet saytlari:

- www.mf.uz (O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi sayti);
- www.gov.uz (O'zbekiston Respublikasi Hukumat sayti);
- www.lex.uz (O'zbekiston Respublikasi qonunlari bazasi sayti);
- www.tfi.uz (Toshkent moliya instituti sayti);
- www.minfin.ru (Rossiya Federatsiyasi Moliya vazirligi sayti).

Mundarija

Kirish	3
1-mavzu. Byudjet tizimi byudjetlari. Byudjet jarayoni	5
2-mavzu. O'znavchilik tizimi ijrosining mazmuni va mohiyati	45
3-mavzu. O'znavchilik faoliyatining huquqiy-tashkiliy ta'minoti	75
4-mavzu. O'zbekiston respublikasi moliya vazirligi g'aznavchiligi faoliyatini tashkil etish	99
5-mavzu. Husudiy g'aznavchilik bo'linmalari faoliyati	126
6-mavzu. O'znavchilik faoliyati mexanizmi	172
7-mavzu. O'znavchilik yagona axborot tizimi	204
8-mavzu. Xorijiy mamlakatlarda g'aznavchilik tizimlari	237
Ilovalar	277
Foydalanilgan adabiyotlar	302

23
2010.
24
/Publis
25
– Фина
26
Росси
27
352стр.
28
технол
«Висп»
29.
March,
30.
Othyer
Departir

D.A. TASHMUXAMEDOVA

G'AZNACHILIK ASOSLARI

O'quv qo'llanma

Muharrir N. Rustamova
Badiiy muharrir K. Boyxo'jayev
Kompyuterda sahifalovchi K. Boyxo'jayev

Nashr. lits. AI № 305. 22.06.2017.
Bosishga ruxsat 25.12.2018-yilda berildi. Bichimi 60x84/16.
Ofset qog'ozi. «New Times Roman» garnituras.
Shartli b.t. 17,5. Nashr hisob t. 18,1
Adadi 40 dona. 42-buyurtma.

ww
ww
ww
ww
ww

“IQTISOD-MOLIYA” nashriyoti.
100000, Toshkent, Amir Temur, 60^{AA}.

“HUMOYUNBEK-ISTIQLOL MO'JIZASI”
bosmaxonasida chop etildi.
100000, Toshkent, Amir Temur, 60^{AA}.

ISBN 978-0943-13-760-8

9 789943 137608